

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 33
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 28.05.2024 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Азарова Л.Є., Горчинська Л.В., Пустовіт Т.М. БІБЛІЙНІ АНТРОПОНІМИ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	9
Барчан В.В. МЕТАФОРА В ПОЕТИЧНОМУ СВІТІ ЗБІРКИ «СОНЦЕДЗВІН» ФЕДОРА ПОТУШНЯКА.....	14
Бортун К.О. СЕРВІСОНІМИ МІСТА ВІННИЦІ: ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ У МОВІ МІСЬКИХ НАЗВ.....	19
Вегеш А.І. СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНАХ ВАСИЛЯ ДОБРЯНСЬКОГО.....	24
Глібчук Н.М. ВІДПРИСЛІВНИКОВІ ЧАСТКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЯК СИНКРЕТИЧНІ ОДИНИЦІ.....	31
Демешко І.М., Величко В.А., Олексієнко А.В. ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: НОВІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ.....	37
Добосевич У.Б. МОДАЛЯЦІЯ САМОСТІЙНИХ ЧАСТИН МОВИ: СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗМІНИ.....	43
Заваруєва І.І., Назаренко О.В. ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ.....	51
Козярук А.І. ЛОКАЛІЗАЦІЯ ОБ'ЄКТА НА ШКАЛІ ЧАСУ: ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКОЇ ОСІ «МИНУЛЕ/ТЕПЕРІШНЄ/МАЙБУТНЄ».....	56

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Боднар О.М., Кушнірчук О.О. КОРЕЛЯЦІЯ МІЖ РІВНЕМ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА УСПІШНІСТЮ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП.....	60
Головчак Н.І., Зінченко В.М., Письменна І.І. РОЛЬ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	66
Гуляк Б.І., Душкевич А.Я., Циганюк В.М. ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	74
Dyachenko G.F., Petrova O.S., Vorobyova K.V. PHENOMENA OF POLYSEMY IN VERBAL LEXEMES IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE.....	78
Zelenska O.M., Kondra O.V. TESTS ARE VALID AND RELIABLE MEASURES OF ACHIEVEMENTS IN ELT.....	83
Керпатенко Ю.В., Щербина А.В., Коваленко С.С., Іваницька А.С. РЕТРОСПЕКТИВА АЛФАВІТУ ІКАО ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОДНОЗНАЧНОСТІ ВЕДЕННЯ РАДІОТЕЛЕФОННОГО ЗВ'ЯЗКУ В ПОВІТРЯНОМУ ПРОСТОРИ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	88
Kostenko V.H., Solohor I.M., Znamenska I.V., Honcharova Ye.Ye. VERBS AS HEDGING DEVICES IN INFORMED CONSENT DOCUMENTS FOR COVID-19 VACCINATION.....	94
Куц А.Г. РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКИЙ ЕПІСТОЛЯРНІЙ ДИСКУРС: ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....	102
Makukhina S.V. FUNCTIONING OF EMOTIVE VOCABULARY IN ENGLISH ARTISTIC DISCOURSE.....	106

РОЗДІЛ 3

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ,
АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Аліменко О.С. ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОДЯКИ У КОРЕЙСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРІ.....	110
--	-----

Комарницька Т.К. ОСОБЛИВОСТІ МОВИ МАНГИ ЯК ОДНОГО З РІЗНОВИДІВ МОВИ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯПОНІЇ.....	115
--	-----

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Петришин М.Й. ЛАТИНОМОВНА КУЛІНАРНА ЛІТЕРАТУРА: МАРК ГАВІЙ АПІЦІЙ.....	122
---	-----

РОЗДІЛ 5

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Бобир Ю.В. БЕЗПЕКОВИЙ ДИСКУРС У СФЕРАХ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	128
--	-----

Vyskushenko S.A. GENERAL ASPECTS AND STEPS INVOLVED IN COMPILING BILINGUAL TRANSLATION TERMINOLOGICAL DICTIONARIES.....	136
---	-----

Гончарова Ж.М. ПРО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ІДІОСТИЛІВ У ДОРОБКУ ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ.....	140
---	-----

Дроботенко В.Ю. ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ОДВІЧНИХ СФЕР ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ У ФРАЗЕОЛОГІЇ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ (УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ, ІСПАНСЬКОЇ).....	145
---	-----

РОЗДІЛ 6

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Holubenko N.I. PRINCIPLES OF COGNITIVE MODELLING OF INTERSEMIOTIC TRANSLATION OF A LITERARY TEXT.....	150
---	-----

Дмитрошкін Д.Е. ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОГО СТИЛЮ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ.....	155
--	-----

Євтушевська Ю.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ АВСТРІЙСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ТОМАСА БЕРНГАРДА «СТАРІ МАЙСТРИ»).....	161
--	-----

Зубрицький Р.Я., Вірстюк О.Д., Богайчук О.С. ОСОБЛИВОСТІ ПРАГМАТИЧНИХ ІДІОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....	168
--	-----

РОЗДІЛ 7

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Сухоруков В.А., Шокуров О.В., Немерцова О.Е. СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: МОДИФІКАЦІЯ ДИСКУРСУ В СВІТЛІ ВОЄННОГО СТАНУ.....	174
--	-----

Чик Д.Ч. ІМАГОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС «КАЗКИ МОЙОГО ЖИТТЯ» Б. ЛЕПКОГО.....	180
--	-----

РОЗДІЛ 8

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Базилевич Н.В. ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНОЇ СТРУКТУРИ РОМАНУ ЕМІЛІ СЕНТ-ДЖОН МАНДЕЛ «МОРЕ СПОКОЮ».....	186
---	-----

Телегін В.А. ДОСЛІДЖЕННЯ КИЇВСЬКОГО МІСЬКОГО ТЕКСТУ: ЕВОЛЮЦІЯ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	193
---	-----

РОЗДІЛ 9

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Климець М.Ю. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СЛОВЕНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО РОМАНУ.....	198
--	-----

Назарець В.М., Саркісова І.А. СЮЖЕТНО-ОБРАЗНА СПЕЦИФІКА РОМАНУ ВЛАДИСЛАВА РЕЙМОНТА «СЕЛЯНИ».....	203
--	-----

**Хороз Н.С., Василюк М.Б. ІДЕНТИЧНІСТЬ ПЕРСОНАЖІВ КРІЗЬ МОВЛЕННСВУ ХАРАКТЕРИСТИКУ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ НАДИ ГАШИЧ «ДЕВ'ЯТЬ ЖИТТІВ ПАНІ АДЕЛИ»)**.....208

РОЗДІЛ 10

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Семенюк О.Б. ОБРАЗ МАТЕРІ В ЕПІСТОЛЯРІЇ В. ЧЕРЧИЛЛЯ.....214

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Azarova L.Ye., Horchynska L.V., Pustovit T.M. BIBLICAL ANTHROPONYM IN COMPOSITION PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	9
Barchan V.V. A METAPHOR IN THE POETIC WORLD OF THE COLLECTION “SONTSEDZVIN” BY FEDIR POTUSHNYAK.....	14
Bortun K.O. SERVICE NAMES OF THE CITY OF VINNITSIA: REFLECTION OF INFRASTRUCTURAL AND SOCIO-CULTURAL SPECIFICITY IN THE LANGUAGE OF CITY NAMES.....	19
Vehesh A.I. STYLISTIC FUNCTIONS OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS BY VASYL DOBRIANSKYI.....	24
Hlibchuk N.M. ADVERBIAL PARTICLES AS SYNCRETIC UNITS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	31
Demeshko I.M., Velychko V.A., Oleksiienko A.V. THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC RESEARCH: NEW APPROACHES AND CHALLENGES.....	37
Dobosevych U.B. MODIFICATION OF INDEPENDENT PARTS OF LANGUAGE INTO DISJUNCT: SEMANTIC AND GRAMMATICAL CHANGES.....	43
Zavaruiieva I.I., Nazarenko O.V. VISUALIZATION MEANS OF EDUCATIONAL MATERIALS DURING THE STUDYING OF UKRAINIAN GRAMMAR CATEGORIES BY FOREIGN STUDENTS.....	51
Koziaruk A.I. LOCALIZATION OF THE OBJECT ON THE TIME SCALE: VERBALIZATION OF THE AUTHOR AXIS “PAST/PRESENT/FUTURE”.....	56

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Bodnar O.M., Kushnirchuk O.O. THE CORRELATION BETWEEN THE LEVEL OF GRAMMATICAL COMPETENCE AND THE SUCCESS IN LEARNING THE GERMAN LANGUAGE AMONG STUDENTS OF DIFFERENT AGE GROUPS.....	60
Holovchak N.I., Zinchenko V.M., Pysmenna I.I. THE ROLE OF LINGUISTIC MEANS IN THE FORMATION OF LANGUAGE POLICY IN THE MODERN WORLD.....	66
Hulian B.I., Dushkevych A.Ya., Tsyhaniuk V.M. DIDACTIC FEATURES OF SEQUENTIAL TRANSLATION TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	74
Dyachenko G.F., Petrova O.S., Vorobyova K.V. PHENOMENA OF POLYSEMY IN VERBAL LEXEMES IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE.....	78
Zelenska O.M., Kondra O.V. TESTS ARE VALID AND RELIABLE MEASURES OF ACHIEVEMENTS IN ELT.....	83
Kerpatenko Yu.V., Shcherbyna A.V., Kovalenko S.S., Ivanytska A.S. THE ICAO ALPHABET RETROSPECTIVE AS A TOOL FOR PROVIDING UNAMBIGUOUS RADIOTELEPHONY COMMUNICATION IN AIRSPACE: HISTORICAL AND LINGUISTIC ASPECTS.....	88
Kostenko V.H., Solohor I.M., Znamenska I.V., Honcharova Ye.Ye. VERBS AS HEDGING DEVICES IN INFORMED CONSENT DOCUMENTS FOR COVID-19 VACCINATION.....	94
Kuts A.H. EPISTOLARY DISCOURSE OF EARLY MODERN ENGLISH: PROBLEMS OF INTERPRETATION.....	102
Makukhina S.V. FUNCTIONING OF EMOTIVE VOCABULARY IN ENGLISH ARTISTIC DISCOURSE.....	106

SECTION 3**LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

- Alimenko O.S.** MEANS OF VERBALIZATION OF GRATITUDE IN KOREAN ETHICAL CULTURE..... 110
- Komarnytska T.K.** FEATURES OF THE LANGUAGE OF MANGA AS ONE OF THE TYPES OF THE LANGUAGE OF MASS CULTURE OF JAPAN..... 115

SECTION 4**CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES**

- Petryshyn M.I.** LATIN CULINARY LITERATURE: MARCUS GAVIUS APICIUS.....122

SECTION 5**GENERAL LINGUISTICS**

- Bobyr Yu.V.** SECURITY DISCOURSE IN SPHERES OF PERSONAL AND INSTITUTIONAL COMMUNICATION.....128
- Vyskushenko S.A.** GENERAL ASPECTS AND STEPS INVOLVED IN COMPILING BILINGUAL TRANSLATION TERMINOLOGICAL DICTIONARIES..... 136
- Honcharova Zh.M.** ABOUT ISSUES OF IDIOSTYLES TYPOLOGY IN THE STUDIES BY THE SCHOLARS OF KHARKIV SCHOOL OF PHILOLOGY.....140
- Drobotenko V.Yu.** REFLECTING ETERNAL SPHERES OF HUMAN LIFE IN THE PHRASEOLOGY OF STRUCTURALLY DIVERSE LANGUAGES (UKRAINIAN, ENGLISH, SPANISH).....145

SECTION 6**TRANSLATION STUDIES**

- Holubenko N.I.** PRINCIPLES OF COGNITIVE MODELLING OF INTERSEMIOTIC TRANSLATION OF A LITERARY TEXT.....150
- Dmytroshkin D.E.** GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH ACADEMIC STYLE: TRANSLATION ASPECT.....155
- Yevtushevska Yu.Yu.** THE COMIC AS A CULTURAL PROBLEM AND THE SPECIFICS OF ITS RENDERING IN LITERARY TEXTS BASED ON THE WORK OF THE AUSTRIAN WRITER THOMAS BERNHARD "OLD MASTERS".....161
- Zubrytskyi R.Ya., Virstiuk O.D., Bohaichuk O.S.** THE CHARACTERISTICS OF THE PRAGMATIC IDIOMS IN ENGLISH AND THE SPECIFIC FEATURES OF THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....168

SECTION 7**COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS**

- Sukhorukov V.A., Shokurov O.V., Nemertsova O.E.** MODERN POLITICAL TERMINOLOGY: MODIFICATION OF DISCOURSE IN THE LIGHT OF MARITAL STATE.....174
- Chyk D.Ch.** THE IMAGOLOGICAL DISCOURSE OF "THE FAIRY TALE OF MY LIFE" BY B. LEPKYI.....180

SECTION 8**LITERATURE STUDIES**

- Bazylevych N.V.** PECULIARITIES OF THE COMPOSITIONAL AND PLOT STRUCTURE OF EMILY ST. JOHN MANDEL'S NOVEL "THE SEA OF TRANQUILITY".....186
- Tieliehin V.A.** RESEARCH OF KYIV URBAN TEXT: EVOLUTION AND CURRENT TRENDS.....193

SECTION 9

SLAVIC LITERATURE

Klymets M.Yu. FEATURES OF THE MODERN SLOVENIAN CRIMINAL NOVEL.....198

Nazarets V.M., Sarkisova I.A. PLOT-FIGURATIVE SPECIFICS OF THE VLADISLAV REYMONT'S NOVEL
"PEASANTS".....203

Khoroz N.S., Vasylyshyn M.B. IDENTITY OF CHARACTERS THROUGH SPEECH CHARACTERISTICS
(BASED ON THE MATERIAL OF NADA GAŠIĆ'S NOVEL TITLED
"THE NINE LIVES OF MRS ADELE").....208

SECTION 10

LITERARY THEORY

Semeniuk O.B. THE MOTHER'S PORTRAIT IN W. CHURCHILL'S EPISTOLARY.....214

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'282.2(437,6):81'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.1>

БІБЛІЙНІ АНТРОПОНИМИ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

BIBLICAL ANTHROPONYM IN COMPOSITION PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Азарова Л.Є.,*orcid.org/0000-0002-2631-8151**доктор філологічних наук, професор,**завідувач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету***Горчинська Л.В.,***orcid.org/0000-0002-4614-4371**старший викладач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету***Пустовіт Т.М.,***orcid.org/0000-0001-9343-3240**доцент кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету*

Статтю присвячено дослідженню біблійних антропонімів у складі фразеологічних одиниць української мови. Доведено, що антропоніми – це власна назва, що розкриває специфіку світосприймання етносу та його ментальність; стає елементами національної картини світу. Показано, що вони є значущими частинами засобів художньої виразності, які сприяють та збагачують передачу мовно-мовленнєвих експресивних відтінків. Крім стилістичного забарвлення додають також висловлюванню семантичної глибини. Увагу зосереджено на прикладах біблійних антропонімів, їхніх словникових тлумаченнях та на біблійному сюжеті, яким обумовлене виникнення БФО. Визначено, що стійкі словосполучення біблійного походження є засобом вираження емоційності, оцінності, експресії висловлення, образності та моральної характеристики людини, які мовознавці вважають категоріальними ознаками фразем. Установлено, що біблійні антропоніми у складі фразеологічних одиниць української мови мають потужний стильовий потенціал, а саме: більшість із них вживається в художньому стилі. Багато стійких словосполучень поповнюють різні галузеві термінології в науковому стилі. У публіцистичному стилі біблійні антропоніми використовують у текстових заголовках, що дозволяє краще розуміти зміст статті. Проаналізовано, що біблійні антропоніми в сучасній українській мові набули узагальнення та символізації: наприклад, Іуда – зрадник, лицемір; Ірод – жорстокий мучитель. Узагальнено те, що стійкі словосполучення забезпечують зв'язок між текстом художнього твору і тексту Біблії, формують образну християнську картину світу; виконують емотивну, експресивну функції; мають семантичну та стилістичну маркованість. Біблійна фразеологія відіграє особливу роль у формуванні процесу культурного розвитку лінгвостільноти та формує особливе світосприйняття етносу.

Ключові слова: біблійні фразеологізми, релігійна лексика, фразеологічні одиниці, стійкі словосполучення, біблійні антропоніми, Біблія.

The article is devoted to studying the biblical anthroponyms as part of phraseological units of the Ukrainian language. It has been proven that anthroponyms are the proper name that reveal the specificity of the worldview of the ethnic group and its mentality; they become elements of the national picture of the world. It has shown that they are significant parts of the means of artistic expression which enrich the transmission of linguistic and speech-expressive peculiarities. Besides stylistic colouring, they also add semantic depth to the expression. Attention is focused on examples of biblical anthroponyms, their dictionary interpretations, and the biblical plot that caused the emergence of the BPU. It has been determined that phrasal words of biblical origin are the means of transmission of the emotionality, and expression of speech, are the means of imagery and moral characteristics of a person that linguists consider as categorical features of a phrase. It has been established that biblical anthroponyms in the composition of phraseological units of the Ukrainian language have a powerful stylistic potential in particular: most of them are used in an artistic style. Many stable collocations of words complement various industry terminologies in the scientific style. In the journalistic style, biblical anthroponyms are used in text headings. They allow a better understanding of the content of the article. It has analyzed that biblical anthroponyms in the modern Ukrainian language are generalized and symbolized: for example, Judas is a traitor, a hypocrite; Herod is a cruel

torturer. It has been summarized that stable word collocations provide a connection between the text of art's work and the text of the Bible. They form the imaginary picture of Christendom; and perform emotional and expressive functions; have semantic and stylistic markings. Biblical phraseology has a special meaning in the cultural development of the linguistic community and forms a special worldview of the ethnos.

Key words: biblical phraseological units (BPU), religious vocabulary, phraseological units, stable word collocations, biblical anthroponyms, the Bible.

Постановка проблеми. Фразеологія – це постійно живий, виразно емоційний компонент будь-якої мови. Фразеологізми є не лише важливими одиницями мови, а й служать носіями і виразниками історії, культури, звичаїв та традицій наших пращурів. Вони – перлини людської мудрості, які надзвичайно важливі для розуміння сутності народу, його ментальності, неповторності. Фразеологізми фіксують найтонші відтінки думок, почуттів, найрізноманітніші якості і мовлення людей. «Біблія – це джерело, яке слугує для збагачення фразеологічного фонду мов світу, особливо тих, де християнство займає чільне місце» [1]. Вона є основою духовних та моральних істин і настанов; розглядається як пам'ятник світової літератури, як священна книга народів світу. «З огляду на те, що Біблія маніфестує загальнолюдські універсалиї, притаманні різним культурам християнського світу, така фразеологія є засобом збереження і трансляції давніх універсальних змістів, сформованих ще в давньоєврейській картині світу й актуалізованих у сучасному соціумі» [2, с. 83]. Завдяки поширенню християнства в багатьох країнах світу Біблію було перекладено на безліч різних мов. Вона стала однією з найпопулярніших книг. Багато біблійних висловів входили не лише до літературної мови, а й до розмовної також. Біблія вплинула на розвиток, збагачення культур і мов усіх християнських народів. Біблеїзми становлять важливий шар фразеології в багатьох мовах світу і являють собою цікавий та своєрідний матеріал для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо наукові розвідки, які з'явилися в лінгвістиці останнім часом. На нашу думку, вони сприяють активній розбудові нового напрямку лінгвістичної науки – теолінгвістики, одиницями якої є фразеологізми біблійного походження. Питання збагачення і розвитку фразеологічної підсистеми біблійних антропонімів репрезентують праці зарубіжних і вітчизняних лінгвістів. Зокрема, розглянуто специфічні риси ФО біблійного походження, лінгвостилістичний аналіз тексту Євангелія від Матвія (О. Набока); описано особливості лексем у релігійній фразеології (Н. Бабиш, Л. Савченко, В. Німчук та інші); висвітлено вербальні фразеологічні засоби релігійного змісту (А. Куза, С. Шамаров); проаналізо-

вано специфіку концептуалізації сакральної сфери в українській мові (М. Скаб); досліджено функціонування біблійних фразеологізмів у художньому мовленні (І. Дубровська, Л. Пустовіт, Л. Петрова, А. Бондаренко та інші); вивчено семантичні особливості біблійних фразеологізмів української мови (А. Пономаренко), проблему дефініції й типології біблеїзмів (І. Захарчук) та біблійних власних назв у складі фразеологічних одиниць (О. Сафронова, Н. Пасік, С. Шабат, Н. Попович); представлено архетипні особливості біблійних символів як засобів створення апокаліптичної образності (А. Менем, Л. Шевченко, З. Лановик, О. Юрченко) та функціонування бібліонімів у складі фразеологізмів (В. Познанська, Н. Пасік, О. Мороз, П. Мацьків, Н. Щербакова, Г. Тимошик). На особливу увагу заслуговує і монографічне дослідження Н. В. Піддубної [3]. У ній автор репрезентує теорію вітчизняної теолінгвістики, демонструє особливості вербалізації релігійної картини світу в українській лінгвокультурі; розбудовує її понятійний апарат; розкриває феномен біблійності, дериваційний, стильовий, стилістичний потенціал біблеїзмів, а також – джерела їх проникнення в українську мову. Семантичну структуру, динаміку та функціонування біблійних фразеологічних одиниць у сучасній українській мові розглядає у своєму дослідженні М. А. Вергалюк [4]. Вивчення семантико-структурних та когнітивних особливостей функціонування фразеологічних одиниць біблійного походження як цілісної фразеологічної системи в сучасній англійській мові здійснив Р. В. Вакарюк [5]. Дослідником запропоновано комплексну методику аналізу біблійних фразеологічних одиниць (БФО), яка лежить у площині взаємодії лексико-семантичної та когнітивно-лінгвістичної парадигм із залученням методів корпусної лінгвістикита із застосуванням комп'ютерного інструментарію. На основі аналізу й узагальнення існуючих у лінгвістиці дефініцій автор сконкретизував зміст понять «фразеологізм» та «біблійний фразеологізм» як стійких, відтворюваних у мовленні поєднань слів із частково або повністю переосмисленим значенням, що сформувалося на основі тексту Біблії чи біблійного сюжету. Увагу низки мовознавців зосереджено на специфіці функціонування БФО у публіцистиці (О. Стишов, Ю. Коменко, М. Навальна).

Проблему лінгвокультурних концептів студіювали М. Оліференко, О. Левченко, О. Близнюк, В. Карасик та інші.

Крім вище зазначених робіт не можна залишати поза увагою і наукові публікації останніх років, що містяться в періодичних виданнях. Окремі аспекти релігійних стійких словосполук вивчали Н. Бабич, О. Куцик, Л. Шевченко, А. Коваль, П. Мацьків, Н. Черкас, Г. Баран, Г. Бурдіна, К. Гриньків, В. Денисюк, М. Олійник, Л. Ткач, В. Кононенко, Н. Сологуб, С. Ярмоленко, Т. Вільчинська, В. Полесна та інші. Як бачимо, проблема фразеологічних одиниць (ФО) біблійного походження в українській мові лише починає активно розроблятися лінгвістами, поступово визначаються напрями досліджень, шляхи розв'язання тих чи інших загальнотеоретичних питань. Проте аналіз біблійних антропонімів у складі фразеологічних одиниць в українській мові залишається малодослідженим у національній лінгвокультурології. Тому й досі наявна потреба в українських розвідках, які б посприяли вивченню символіки Священного Письма. У цьому і полягає актуальність дослідження.

Постановка завдання. Дослідження здійснено на матеріалі фразеологічних словників та довідників, зокрема: Коваль А. П. (2001) «Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові»; Колоїз Ж. та З. Бакум (2002) «Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження»; «Словник фразеологізмів української мови» за редакцією В. М. Білоноженко (2003) та ін.

У нашій розвідці застосовуємо описовий метод, який передбачає деталізовано проаналізувати власні назви, належно їх систематизувати; спостереження – дозволяє виявити, узагальнити матеріал; порівняльно-зіставний допомагає з'ясувати спільність і відмінність використання біблійних антропонімів та лінгвокраїнознавчий.

Метою статті є дослідження біблійних антропонімів у складі фразеологічних одиниць в українській мові, що репрезентують різні аспекти мовної картини світу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві біблійні антропоніми трактують як «універсальну конотативну одиницю мови з певним символічним значенням, сформованим за контекстом Біблії чи біблійним сюжетом» [6, с. 63]. Власні назви людей вивчає ономастика. Одним із найчисленніших класів власних назв є антропоніми – особові імена людей, оскільки саме людина виявляє особливий інтерес до тих сфер, які стосуються її життя, побуту, історії тощо.

Антропонімний компонент фразеологізмів, що виник на базі Біблії, має особливий статус – статус імені-символу, а саме: переважно всі біблійні імена є символами, які мають переосмислене значення і набувають «вторинного стану» імені-символу. Стійкі словосполучення з власними іменами представляють собою чітко окреслену групу у фразеології. Як показує матеріал дослідження, біблійні антропоніми поділяються на: а) антропоніми біблійного походження, що вживаються у своєму первісному значенні; б) що використовуються для називання інших людей; в) що самі чи їхні похідні вживаються в переносному значенні або як загальні іменники; г) що використовуються в спеціальній термінології.

«Біблійні антропоніми, що увійшли в українську мову і функціонують у текстах, можна поділити на прецедентні імена (індивідуальні імена пов'язані з загальновідомим текстом чи ситуацією; імена-символи, що вказують на еталонну сукупність певних якостей), фразеологізми (стійкі лексично неподільні сполуки слів) та крилаті вирази (стійкі афористичні вислови)» [7, с. 21].

При цьому значна їхня частина виявляє ономастичну конотацію [8, с. 18].

Фразеотвірними постають такі біблійні антропоніми: *Ісав і Яків, Адам і Єва, Каїн і Авель; Марфа і Марія; Самсон і Даліла, Давид і Голіаф, Соломон, Йосиф, Іов, Ірод, Іоанн, Іосафат, Іорам, Іудея, Валаам, Іуда, Валтасар, Лазар, Ієремія, Ной, Хома, Марія Магдаліна, Авраам, Марко, Іван, Анна, Матвій, Мойсей, Юдея, Будда, Махавіра, Зороастр, Гурунанак, Люцифер, Віфлєєм, Едем, Вельзевул тощо*. З-поміж них переважають чоловічі імена. Антропонім у бібліофразах репрезентований власним іменем або присвійним прикметником. Надаємо приклади антропонімів, їхнє словникове тлумачення та біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО.

«За Адама; від Адама, за часів Адама – із самого початку, дуже давно. За біблійною легендою, Адам – перша людина на землі, створена богом у шостий день творіння (Буття, 1). **Адамове ребро** – у сучасній мові «адамове ребро» – жартиливо найменування жінки. За біблійною легендою, Бог створив першу жінку з ребра першого чоловіка Адама (Буття, 2). **Адамові діти** – рід людський. Нащадки Адама («першої людини» на землі). **Ветхий Адам. Скинути ветхого Адама** – духовно оновитися, звільнитися від старих звичок, поглядів, морально переродитися. Вираз «ветхий Адам» походить із Послання апостола Павла до римлян (6, 6), ефесян (4, 22), колоссян (3, 9), де йому надається значення: грішна людина. Звідси «ски-

нутиз себе ветхого Адама» – духовно оновитися, звільнитися від старих звичок, поглядів, морально переродитися. **Євине насіння. Євин накоренок. Євина дочка** – нащадки Єви, жінки. Адам і Єва, знехтувавши Божою заборонаю, мусили, кожен по-своєму, спокутувати свій гріх. До змія, що спокусив Єву, Господь сказав: «Я покладу вороженчу між тобою й між жінкою, між насінням твоїм і насінням її» [Буття 3:15]. **Валтасарів бенкет. Жити Валтасаром** – жити весело, безтурботно, у той час як вже наявні грізні прикмети близького нещастя. Вираз походить із Біблії (Книга пророка Даніїла, 5), де розповідається, що під час бенкету в халдейського царя Валтасара (Балтазара) таємнича рука нібито написала на стіні вогненні знаки, які віщували його загибель. Тієї ж ночі Валтасара було вбито. **Воскресіння Лазаря** – видужання після тяжкої хвороби; відновлення чогось старого, забутого; оновлення після занепаду (політичного, морального і т. д.). Вираз походить з євангельської легенди. У ній розповідається про те, що Ісус начебто воскресив Лазаря на четвертий день після смерті (Іоанн, 11, 38–44). **Валамова ослиця** – вживається найчастіше по відношенню до мовчазних і покірних людей, що несподівано починають обурюватися. Вираз походить із біблійної легенди про Валаама, ослиця якого одного разу заговорила людською мовою, протестуючи проти побоїв (Числа, 22). **Плач Ієремії** – у переносному значенні Ієремія – провісник, грізні пророцтва якого пройняті скорботою з приводу загибелі великої справи. Це біблійний пророк, який викривав моральне падіння вельмож і багатіїв, провіщаючи загибель Ізраїльського царства (Книга пророка Ієремії та Плач Ієремії є складовими частинами Ветхого завіту). **Іов праведний. Іов многостраждальний** – людина, що зазнала багато страждань. У Біблії (Книга Іова) розповідається про добродішного Іова, який жив заможнo і щасливо. Бог, бажаючи випробувати його віру, наслав на нього тяжкі лиха: умертвив його дітей, позбавив слуг, майна, покарав проказою. Та віра Іова не захиталася, і він не відступився від Бога. **Іосиф Прекрасний** – цнотлива людина. Вираз походить із біблійного оповідання про юного Іосифа, якого даремно намагалася спокусити жінка єгипетського царедворця Пентефрія. **Каїн. Каїнова печать. Каїнова душа** – злочинець, вбивця, виродок (вживається також як лайливе слово). За біблійною легендою, Каїн, один із синів Адама і Єви, убив свого брата Авеля (цебуло перше вбивство на землі). Розгніваний Бог поклав на його чоло тавро злочину – «каїнову печать» (Буття, 4). **Іуда. Іудин поцілунок** – Іуда – зрадник, лицемір, людина про-

дажної душі; «Іудинпоцілунок» – вчинок людини, що прикриває облесливістю свою зраду. Вирази походять із біблійної легенди про зраду одного з дванадцяти учнів Ісуса – Іуди Іскаріота, який продав свого вчителя за тридцять срібняків іудейським первосвященникам. Попередивши, що того, кого він поцілує, треба негайно схопити. Іуда привів сторожу в Гефсиманський сад, де молився Ісус, підійшов до нього і поцілував (Матф., 26, 48–49; Марк, 14, 44; Лука, 22, 47). **Іудині (Юдині) срібняки** – ціна зради. За біблійною легендою Іуда, зрадивши Христа, одержав 30 срібних монет. Наступного дня, дізнавшись про смертний вирок, винесений Ісусу, розкався, кинув отримані гроші в храм і закінчив життя самогубством (Матвія, 26)» [9–11].

Фразеологізми з антропонімами біблійного походження у своєму складі є різними за структурно-семантичними особливостями. Більшість таких ФО побудовано за моделлю словосполучень і представлено субстантивними, тобто іменниковими бібліофразами. Деякі субстантивні фразеологічні одиниці з біблійними антропонімами характеризуються розподільними значеннями, яке формується зарахунок поєднання двох бібліонімів у формі називного відмінка *Адам і Єва, Каїні Авель, Марфа і Марія, Давид і Голіаф, Самсон і Даліла*.

Як зазначають деякі дослідники, ад'єктивні (прикметникові) ФО з бібліонімами мають загальне значення якісної характеристики особи чи предмета. Вони утворювалися внаслідок експресивно-афористичного згортання біблійного сюжету. Образність тут виникає саме завдяки ономастичному компоненту. Наприклад, *винуватий як Христос перед жидами, вірний як Іуда в середу, чесний як Христос, бідний як Лазар, старий як Адам, терплячий як Іов, злий як Луцифер, махнув рукою як Христос на Карпати, зустати як Адам, бідний як Іов на гноїці, чистий як Йосиф, підлий як Іуда, премудрий як Соломон, сміливий як святий Петро*.

Власне дієслівні ФО з біблійним ономастичним компонентом мають значення дії або стану: *дати Петру ключ, ходити од Шавла до Павла, піти до Бога вівиці пасти, послати в Бога зорі завертати, посилати від Понтія до Пілата, скину з себе ветхого Адама, мати Христа у душі, дрижить як Каїн, жахається як жид Христа, зрікся як Іуда*.

Адвербіальні (прислівникові) ФО вживаються для характеристики обставин, за яких протікає дія в якісному чи кількісному значенні. Вони позначають час – *за часів Адама*, спосіб дії – *жити Валтасаром, у костюмі Єви*.

Фразеологія релігійної тематики пов'язана не лише з реаліями і подіями, зорієнтованими в Біблійних текстах, а й з поширенням їхнього вживання у складі народнорозмовних одиниць, що свідчить про глибоке засвоєння та переосмислення біблійних символів. Це вислови народної мови, які стали народною інтерпретацією біблійного переказу [12, с. 176].

Висновки. Отже, особливою фразеотвірною продуктивністю у фразеологізмах біблійного походження володіють оніми, що постають маркерами біблійності. Антропоніми виконують у складі ФО інформативну функцію, репрезентуючи тісний зв'язок фразеологізму з Біблією. Вони представлені кількісно найактивнішою групою онімів.

Проведене дослідження засвідчило, що основний тип переосмислення – метафора, метафоризація власних назв відбувається на основі подібності до вчинків біблійних персонажів. Наявність антропонімів сприяє більшій експресивності цього типу одиниць. Біблійні антропоніми, що функціонують у сучасній українській

літературній мові, мають потужний стильовий потенціал: вони вживаються в усіх стилях, крім офіційно-ділового, щоправда – не з однаковою активністю. Біблійні антропоніми виявляють свій прагматичний потенціал передусім у художньому стилі. У науковому стилі вони поповнюють різні галузеві термінології, наприклад, хімічну (Фараонові змії), ботанічну (Єрихонська троянда), економічну (хрещення вогнем). Вживання біблійних власних назв у публіцистичному стилі відбувається в текстових заголовках, що є ключем до розуміння змісту статті (Содом і Гоморра). БФО мають потужний експресивний засіб, підкреслюють урочистість, піднесеність розповіді або надають викладу сатиричного забарвлення; служать для передачі еронії та сарказму, наприклад: *ангел, пресвятий, чудотворець* (позитивна характеристика) і *лицемір, фарисей* (саркастичні оцінки).

Перспективним є подальше дослідження функціонування біблійних антропонімів у сучасній українській мові з огляду на їхній дериваційний потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Захарчук І. Дефініція та типологія біблеїзмів / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. URL: http://www.rusnauka.com/NIO_2007/Philologia/18203.doc.htm (дата звернення: 12.04.2024)
2. Решетняк О. О. До питання семантичних механізмів фразеотворення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Журналістика*. 2021. №1, том 32 (71), ч. 1. С. 83–87.
3. Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та оновлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.): монографія. Харків: Майдан, 2019. 448 с.
4. Вергалюк М. М. Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування: дис. ... д-ра філософії в галузі гуманітарних наук: 035 Гуманітарні науки. Філологія / Інститут української мови НАН України. Київ, 2021. 225 с.
5. Вакарюк Р. В. Біблеїзми в українській та англійській мовах: термінологічний і функціонально-семантичний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34., т. 1. С. 125–130.
6. Решетняк О. О. Антропонім як маркер провідних біблейних концептів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2016. №25, т. 1. С. 62–64.
7. Єщенко Н. О., Бондаренко Ю. С. Біблеїзми в художньому тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2017. № 30(1), т.1. С. 21–25.
8. Піддубна Н. В. Біблійні антропоніми й топоніми в українській мові: основні вектори розвитку досліджень. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 56, Article 2087. <https://doi.org/10.11649/sfps.2087>. Warszawa, 2021. P. 1–18. URL: <https://dSPACE.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/386f440e-6c45-439d-97d7-3d930ec46489/content> (дата звернення: 12.04.2024)
9. Коваль А. П. Спочатку було слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ: Либідь, 2001. 312 с.
10. Колоїз Ж. В., Бакум З. П. Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: Видавництво «І.В.І.», 2002. 195 с.
11. Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наук. думка, 2003. 786 с.
12. Кузь Г. Біблійна фразеологія з ономастичним компонентом у лемківських говірках Східної Словаччини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Філологія*. 2020. Вип. 1(43). С. 174–179.

МЕТАФОРА В ПОЕТИЧНОМУ СВІТІ ЗБІРКИ «СОНЦЕДЗВІН» ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

A METAPHOR IN THE POETIC WORLD OF THE COLLECTION “SONTSEDZVIN” BY FEDIR POTUSHNYAK

Барчан В.В.,

orcid.org/0000-0001-9054-6370

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури
Ужгородського національного університету*

Стаття присвячена дослідженню поетичних творів збірки «Сонцедзвін» закарпатоукраїнського письменника першої половини ХХ ст. Ф. Потушняка. Новаторство й оригінальність художнього світу митця зумовлені його філософським світобаченням, орієнтацією на міфологічний світогляд закарпатців, характером поетичних засобів символізму, сюрреалізму, імажинізму. Здатність бачити й відчувати подвійність світу й витворити його суб'єктивну модель втілена автором через символіку, алегорію, метафоризацію. У статті наведено оцінку знаних науковців художньої творості Ф. Потушняка, яка може стати підґрунтям для нових як мовознавчих, так і літературознавчих досліджень творчості відомого закарпатця. Поетичні збірки, які видані в повному обсязі або частково, дають можливість не тільки оцінити багатство внутрішнього світу письменника, а й простежити творчу еволюцію митця, мовної особистості, яка накреслена на художньому полотні різноманітними виражальними засобами. Чільне місце в цьому аспекті належить саме метафоризації. Метафора як потужний засіб художнього вираження, передусім, із огляду на її вторинну номінацію, є досить продуктивною в поезіях автора. Дослідження семантики дієслівних метафор у творах Ф. Потушняка засвідчило, що дієслівна метафора займає важливе місце в його поетичній мовотворчості. Вона виникає внаслідок семантичного зв'язку між дією й предметом (об'єктом зображення). Залежно від її семантичних ознак, на яких ґрунтується метафоричне перенесення, найпродуктивнішим типом зазначених метафор є проста дієслівна метафора. У роботі застосовано елементи біографічного й естетичного літературознавчих методів, принципи загальнонаукових методів (індукція, дедукція, аналіз і синтез). На основі дієслівної семантики визначено такі групи простих дієслівних метафор у поетичній мовотворчості Федора Потушняка: 1) прості дієслівні метафори з семантикою дії; 2) прості дієслівні метафори з семантикою буття; 3) прості дієслівні метафори з семантикою стану й відношення. Зазначено також, що прості дієслівні метафори, зважаючи на їх семантичні особливості, які використовує письменник у своїй мовотворчості, виконують низку важливих функцій.

Ключові слова: Федір Потушняк, творчість, збірка «Сонцедзвін», засоби художнього вираження, метафора, мовна особистість, мовотворчість, поетичне мовлення, семантика, функційне навантаження.

The article is devoted to the study of the poetic works of the collection «Sontsedzvin» by the Transcarpathian-Ukrainian writer of the first half of the 20 th century F. Potushnyak. The innovation and originality of the artist's artistic world is due to his philosophical worldview, orientation to the mythological worldview of Transcarpathians, the nature of the poetic means of symbolism, surrealism, and imagism. The ability to see and feel the duality of the world and create a subjective model of it is embodied by the author through symbolism, allegory, and metaphorization. The work provides an assessment of the artistic work of F. Potushnyak by well-known scientists, which can become the basis for new linguistic and literary studies of the work of the famous Transcarpathian. Poetry collections that have been published or partially published provide an opportunity not only to appreciate the richness of the inner world of the writer, but also to trace the creative evolution of the artist, the linguistic personality, which is drawn on the artistic canvas by various means of expression. A prominent place in this aspect belongs to metaphorization itself. Metaphor as a powerful means of artistic expression, first of all, given its secondary nomination, is quite productive in the author's poetry. The study of the semantics of verbal metaphors in the works of F. Potushnyak proved that the verbal metaphor occupies an important place in his poetic language. It arises as a result of the semantic connection between the action and the subject (object of the image). Depending on its semantic features, on which the metaphorical transfer is based, the most productive type of the mentioned metaphors is a simple verbal metaphor. Elements of biographical and aesthetic literary methods, principles of general scientific methods (induction, deduction, analysis and synthesis) are applied in the work. On the basis of verbal semantics, the following groups of simple verbal metaphors in Fedir Potushnyak's poetic speech were identified: 1) simple verbal metaphors with action semantics; 2) simple verbal metaphors with the semantics of being; 3) simple verbal metaphors with state and relation semantics. It is also noted that simple verbal metaphors, taking into account their semantic features, which are used by the writer in his speech-making, perform a number of important functions.

Key words: Fedir Potushnyak, creativity, the collection «Sontsedzvin», means of artistic expression, metaphor, language personality, language creation, poetic speech, semantics, functional load.

Постановка проблеми. Поетична творчість Ф. Потушняка як «явище в літературі Закарпаття унікальне й неповторне» [4, с. 3], залишається надостатньо дослідженою. Своєрідність індивідуаль-

ної поетичної манери митця виражається і в його мовотворчості, у великій мірі зумовленій філософським світоглядом та символістським характером стилю автора. Художнє вираження філософського

світорозуміння митця зумовило метафоричність його поетичного мовлення. Здійснення аналізу метафоризації у мовотворчості письменника дає можливість з'ясувати певні аспекти поетики творів, особливості індивідуального авторського мово-стилю, виявити характерні його ознаки, розкрити нюанси авторського світобачення, відтворення автором динаміки людської душі. Це відбувається, зокрема, через одну з особливостей метафоризації – вторинну номінацію, якій вдається дуже вдало експресивізувати художній текст, привертаючи особливу увагу до об'єктів зображуваного через влучні метафоризовані художні образи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетична мова Ф. Потушняка – одна з характерних рис творчості, на яку звертали увагу критики. В. Бирчак спостеріг «хаос вислову» [2, с. 4], М. Лелекач – красу слів, тонкі словні і язикові новотвори [6, с. 3], «оригінальність язика» [7, с. 104]. На особливості метафоричного мовлення наголошував Є. Недзельський, а Й. Архій відзначав, що поет: «любить можливе ламати неможливим і в казковий спосіб персоніфікувати неможливе» [1, с. 204]. Вагомою для розуміння мовотворчості Ф. Потушняка є оцінка, висловлена В. Маркусем: «Пасічник-поет як майстер поетичного слова в чистоті мови, оперуванні поетичними прикрасами, вживанні рідких й своєрідних поетизмів та рим і взагалі в артизмі вірша вибивається на перше місце між сучасними поетами краю» [3, с. 204]. Вона дає спрямування до мовознавчих досліджень на матеріалі творчості Ф. Потушняка. Частково їх зреалізовано в працях сучасних науковиць В. Папіш, С. Рошко, Г. Сньозик, О. Чижмар. Дослідження такого засобу художнього вираження поетичного мовлення, як метафоризація доповнить науковий дискурс творчості Ф. Потушняка.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі творів поетичної збірки Ф. Потушняка «Сонцедзвін», вибране з якої вміщено в книзі «Мій сад» (2007), у виявленні зумовленості метафоризації в поезії митця, в аналізі такого засобу виразності в авторському стилі, як метафора, виокремлення домінувальної моделі метафор у текстах віршів, їх змістового й естетичного потенціалу. Основні завдання для досягнення мети передбачають виявлення найбільш поширеної моделі метафор у поезіях Потушняка, окреслення їх функцій та граматичного вираження.

Виклад основного матеріалу. Федір Потушняк увійшов у закарпатоукраїнську поезію у 20-х рр. ХХ ст. Збірки «Далекі вогні» (1934), «Хвилини вічності» (1936), «Таємничі вечори»

(1938), «Можливості» (1939), «На білих скалах» (1941), «Кристали» (1942), «Терези вічності» (1944) засвідчили новизну й оригінальність поетики митця. Збірка поезій Ф. Потушняка «Сонцедзвін» за життя автора не видавалась. У середині 40-х рр. ХХ ст. поет друкував свої твори в періодичних виданнях, а в 1945 році упорядкував збірку «Сонцедзвін», яка зберігалася в машинописному варіанті. У книзі «Мій сад», за твердженням упорядника, в цю збірку включено «й вірші, датовані в пізніших рукописах 1942–1947 роками» [12, с. 16].

Названі вище книжки поезій дали можливість дослідникам простежити творчу еволюцію митця, яка виражається в способі світомислення та його художнього вираження: від домінування «образів-символів на позначення просторових уявлень автора», образу часу, до величного узагальненого образу світу «в його невимовній красі й таємничості, в загадках людського й надлюдського, у спробах самопізнання ліричного автогероя як особистості творчого складу» і до «вишуканого, рафінованого слова, випробування його нових «можливостей» і рівнів мистецької досконалості» [4, с. 94]. Синтез засобів поетики символізму, сюрреалізму й імажинізму забезпечили оригінальність творчої манери митця. У координатах цієї художньої системи перебувають і твори, що склали збірку «Сонцедзвін».

Філософське світобачення поета зумовлювало його суб'єктивний погляд на людину, природу й світ загалом. Для лірики збірки характерний містицизм, пантеїзм, індивідуальне світосприймання, відповідно до якого світ постає цілісним у єдності й боротьбі протилежностей, душа людини – відсвіт Космосу, все підпорядковано Абсолюту: «Бог-природа, бій для нього / Голос вічного буття – Лиш в горінні серця свого / Найду вічне життя» [10, с. 198]. Специфіка авторського світовідчуття диктувала оригінальність художніх форм й мовного вираження, про що свідчить насиченість образами-символами, високий ступінь метафоризації. Художня метафора, як вважають дослідники, є результатом творчої думки, витвором автора, що, як наслідок, поповнює метафоричні парадигми певного народу [5, с. 45–50]. М. Пентиліук зазначає, що письменники у своїй мовній практиці ставляться з особливою увагою до явищ метафоризації як до художнього прийому. Вони широко використовують метафоризування, намагаються на цьому ґрунті досягти певного художнього ефекту [9, с. 122–130].

Оскільки поетичні твори Потушняка-символіста поставали з його емоції, індивідуаль-

ного світовідчуття й світопереживання, були продуктом проникливої інтуїції, то метафора як троп із її потужними образними можливостями в його поетичному арсеналі була одним із домінантних засобів вираження, бо на основі уподібнень здатна викликати нові асоціації. За твердженням дослідників, метафора дає змогу створити яскраві, свіжі, колоритні образи, адже в її основі лежить співвіднесення емоційно-логічного перехрещення двох понять, що створює певну базу для семантичного переходу одного поняття в інше з якісно новим змістом [11, с. 232–239].

Лірику Ф. Потушняка науковці відносять до філософського жанру, це «поетія певної філософської концепції життя» [4, с. 12]. Тематичне коло поезії окреслене онтологічними аспектами сутності людини, світоустрою, космосу, Вищого Розуму, взаємозв'язку з трансцендентним.

Філософське бачення проблем «людина і Всесвіт», «людина і Бог», осмислення трансцендентного диктують авторові образи-символи, інтенсивність яких підсилюється дієслівними метафорами:

Зоря з'явилась на відході,
Горить відвічним знов вогнем,
Таємний дух здригнувся в природі,
Розцвів на серці діадем [10, с. 196].

Активізацію читацької уяви в сприйнятті таємниць Всесвіту й людської душі, динаміки психічних переживань забезпечують ужиті автором яскраві метафоричні образи:

Глибокий мрак, бездонний вир в долині,
Забутих болів дзвін втопила ніч пуста,
Сховався щастя шепіт в раковинні,
Його шукає в чорнім полі мста [10, с. 200–201].

У міфологізованій візії світу Ф. Потушняка, що ґрунтується на народних уявленнях і віруваннях, людина є невіддільною частиною природи. Її життя корелюється з природними силами, явищами та процесами, але водночас природа – велична, таємнича, загрозна, стихійна, невіддільна людським можливостям. Яскравий образ всемогутності природи, яка може створювати гармонію чи дисгармонію людського життя, втілено в поетично виразні метафоричні вислови:

Розбився дзбанок дня, померкло, посумніло,
Вітри вказались з гір – на долах загриміло.
Погас в полях вогонь – налилась бурі чаша,
Горить вогненний куц – кильчиться радість наша [10, с. 202].

Як бачимо, автор активно вдається до застосування дієслівних метафор, вони надають створеним образам динамічності, емоційності, експресивності, забезпечують інтенсивність цілого

спектру екстероцептивних відчуттів: звукових, зорових, температурних, тактильних, а також інтероцептивних, що відображають внутрішні відчуття (*радість кильчиться*).

У поетичному образі світу, природи, витвореному силою авторської фантазії, відбилися міфологізовані народні уявлення про світоустрій. Відповідно, в авторських візіях предметні, просторові й часові реалії оприявнюються в антропоморфізованих образах: *вечір кличе, човник літає, бурі йдуть, громи йдуть, муки росли, ніч відкрила, час зламався, слово лине, сонце рум'яніє* і под.

Замовкли гори, скали і вершини,
І ліс застиг у спазмах вітряних,
Минаєсь тихий день, і ніч, і днина,
В одно ізлившись, світ завмер, затих [10, с. 220].

Щодо художнього живописання світу природи Потушняком, критики у свій час відзначали, що «природа, весь світ, від найменшої порожинки до скал і хвилюючих морів, все, все жие в Пасічника своїм життям, подібним до життя поета. Пантеїстичні описи природи нав'язані глибиною чуття, містикою й молитовним гімном до Всебога» [3, с. 204].

Заснули бурі в далях на вершині,
У серці днини оживає змії.
І листям в діл попадали провини,
Землі – пусті, мертві уста завій [10, с. 208].

Метафора в художньому творі є носієм певної інформації, засобом передачі руху душі, виру почуттів, збудження мисленнєвої діяльності й уяви. Вибагливі метафори є поетичною прикрасою, вони збагачують мову вишуканими барвами, свідчать про віртуозність пера майстра слова. Окрім того, метафора передає ставлення автора до відображуваного.

Звернемо увагу на мистецьку філософію Ф. Потушняка в розумінні феномена творчості. Тема творчості співвідноситься в нього з темою Бога. Під мікроскопом свого світогляду він бачить її як акт Вищого Розуму, який «з'явивсь, свої дає скрижалі. / «Пророком будь моїм», – сказав і зник» [10, с. 218]. Під Божим велінням поет упокорюється. Його справжня місія передана в мистецьки виписаній метафоричній картині:

Я вниз зійшов – іду між люд пророком,
Несу скрижалі – вчу новий закон...
На серці тяжко – мов десь в ніч глибоку
Злий із дощем рвесь вітер до вікон [10, с. 218].

Творчий процес постає в поетичній уяві митця містерією, що здійснюється поза його свідомістю й волею, є голосом колективного несвідомого. Інтуїтивний процес мистецького діяння виражається у вірші «Слово» метафоричним образом

«срібний сон душі», у який «вринають / Поля дальні голоси...», його увиразнює образ «лоно вічної краси», у якому ці голоси «Віщим дзвоном воскресають» [10, с. 198]. У лексичній скарбниці для творення метафоричного образу нескінченного, вічно рухливого буття творчого Духу Потушняк відбирає матеріал із високою експресивною і сугестивною силою – іменники, прикметники, і з потужним динамічним зарядом – дієслова:

Вспихне в бур промінній грані

(Тихо – образ ось зістав).

Крізь таємні далі сканув

Подих вічності заграв [10, с. 198].

У художній практиці Ф. Потушняка можна спостерегти наявність трьох основних моделей [8, с. 201–202] метафор: іменникову, прикметникову та дієслівну. Найбільш продуктивною в поетичному арсеналі митця є дієслівна метафора.

Дієслівні метафори – один із найефективніших засобів увиразнення художньої картини мовного світу письменника. Вони, передусім, характеризують фізичні стани чи процеси, служать засобом вираження емоційно-психологічних виявів людини. Відповідно до дієслівної семантики виокремюємо такі групи простих дієслівних метафор у поетичній мовотворчості Ф. Потушняка: 1) прості дієслівні метафори з семантикою дії (дієслова руху, переміщення й розміщення, фізичного впливу, мовленнєвої діяльності, фізіологічної дії та звучання об'єкта зображення); 2) прості дієслівні метафори з семантикою буття (дієслова початкової фази буття й існування, припинення буття об'єкта зображення); 3) прості дієслівні метафори з семантикою стану й відношення (дієслова емоційного стану і взаємовідношення об'єкта зображення).

Прикладами *простих дієслівних метафор із семантикою дії* в мовотворчості митця є такі, в яких використовуються дієслова руху об'єкта зображення (*бродити, ходити, повзти, нестися, битися*), наприклад: *вічність бродить, вогні ідуть, ідуть бурі, ідуть громи, видіння ідуть, повзе тиша, серце б'ється* («На гір вершках, де тільки *вічність бродить* / Він появился – земляний, як земля» [10, с. 197], «У забутті земля глибокім *спала* / І безконечний далечний простір» [10, с. 197], «*Йдуть бурі* з гір весни, / *Із* ясної яси» [10, с. 204], «*Із* далі в чорній млі / *Йдуть громи* із-за тьми...» [10, с. 204], «На волі – дзвони і в ясу / Слідом *вогні ідуть* від смерті» [10, с. 205], «*Повзе* у серце *тиша*, тихе слово» [10, с. 208], «Глибока ніч із лісу вітер віє / *Видіння ідуть* із дальних бур гробів» [10, с. 215], «І сидимо – гробовий *дух несесться*» [10, с. 216], «*Ненавість* нас *скувала*, не любов» [10, с. 219]); дієслова переміщення об'єкта

зображення (*поринати, розсівати, крастися*), наприклад: *голос поринав, сум закрався; ніч розсіває* («В туманах *голос поринав* / На горах: там мій *дух стояв...*» [10, с. 199], «*Ніч розсіває* сні / На далі і ліси» [10, с. 204], «*І сум закрався* в душу мою» [10, с. 227]); дієслова розміщення об'єкта зображення (*стояти*), наприклад: *дух стояв* (На горах: там мій *дух стояв...*» [10, с. 199]); дієслова фізичного впливу на об'єкт зображення (*колисати, скувати*), наприклад: *ніч колише, ненавість скувала* («Холодна *ніч* над полем сні *колише*» [10, с. 214], «*Ненавість* нас *скувала*, не любов» [10, с. 219]); дієслова мовленнєвої діяльності об'єкта зображення (*замовкнути, гомоніти*), наприклад: *замовкли гори, скали і вершини, води гомонять* («*Замовкли гори, скали і вершини* / *І ліс затих* у спазмах вітряних» [10, с. 220], «*Води тихо гомонять...*» [10, с. 225]); дієслова фізіологічної дії об'єкта зображення (*дихати, спати*), наприклад: *земля спала* («*Пустиня дише* подихом мертвим» [10, с. 220], «У забутті *земля глибокім спала* / І безконечний далечний простір» [10, с. 197]); дієслова звучання об'єкта зображення (*затихати, шелестіти, вити*), наприклад: *ліс затих, очерети шелестять, буря віє* («*Замовкли гори, скали і вершини* / *І ліс затих* у спазмах вітряних» [10, с. 220], «*Піднявши руки угору, / Стою. / Навколо буря віє*» [10, с. 226]).

Прикладами *простих дієслівних метафор із семантикою буття* в мовотворчості Потушняка є такі, в яких використовуються дієслова початкової фази буття й існування об'єкта зображення (*відкривати, оживати, схопитися*) та дієслова припинення буття об'єкта зображення (*заблудити, поникнути, заснути, меркнути*). Наприклад: *ніч відкрила, оживає змій, схопилась любов; заблудились душі, ліхтар поник, заснули бурі, земля меркне* та ін. («І тайн маленьких *заблудились душі* / *Ліхтар* магічний в зарослях *поник*» [10, с. 201], «Раз стало тихо... *двері ніч відкрила*» [10, с. 204], «*Заснули бурі* в далях на вершині / У серці днини *оживає змій*» [10, с. 208]).

Прикладами *простих дієслівних метафор із семантикою стану й відношення* в мовотворчості поета є такі, в яких використовуються дієслова емоційного стану і взаємовідношення об'єкта зображення (*загорілась, вливатися*). Наприклад: *загорілась рана, вливаєсь літо* та ін. («У серці моім *загорілась рана*» [10, с. 219], «Прозорі тіні, у життя дзвінке / *Вливаєсь літо* юне, наге тіло» [10, с. 206]).

У мовотворчості Ф. Потушняка спостерігаємо й поєднання різних груп метафор в одному контексті. Наприклад: «*Вітри вказались* з гір – на долах *загриміло* / *Погас* в полях *вогонь* – *напилаь*

бурі чаши» [10, с. 202]: дієслівна метафора *вітри вказались* із семантикою відношення, а дієслівна метафора *напилась бурі чаши* – із семантикою дії; «*Десь вогник блиснув* димно над лугами / *Озвались ріки* далечі нові» [10, с. 221]: дієслівна метафора *вогник блиснув* із семантикою стану, а дієслівна метафора *озвались ріки* – із семантикою дії; «*В незабудки дух горить* / *З очидання серце б'ється»* [10, с. 223]: дієслівна метафора *дух горить* із семантикою стану, а дієслівна метафора *серце б'ється* – із семантикою дії і под.

Прості дієслівні метафори, які спостерігаємо у віршах збірки «Сонцедзвін», виконують, окрім номінативної, й низку інших важливих функцій (функцію сприйняття дійсності, функцію прикриття значення метафоричного найменування, функцію пояснення, оцінну функцію, декоративну функцію, функцію емоційності). Наприклад, через наявну семантику двоплановості, прості дієслівні метафори збуджують мисленеву діяльність читача, активізують уяву, інтенсифікують образну картину. У цьому аспекті варто наголосити на функції емоційності, в якій зреалізовано різні емоційні стани об'єктів зображення (*страх, гнів, радість, тривога, розчарування, збудження, хвилювання* тощо).

Висновки. Аналіз віршів збірки «Сонцедзвін» засвідчив творче новаторство й оригінальність Ф. Потушняка-поета як у темах, так і в поетичній мові. Філософський світогляд, міфологічні уявлення про природу й світоустрій, невичерпна фантазія, інтуїтивний, містерійний характер творчого про-

цесу, що моделювали авторську художню картину буття, втілювалися засобами поетики символізму, сюрреалізму, імажинізму з характерною для них інтенсивністю використання слів із новим значенням. Із словесного багатства він вибирає лексичні скарби, здатні вразити свіжістю образів. Наявність символічних, алегоричних образів, високий ступінь метафоричності – характерна ознака ідіостилу Потушняка. У системі тропів поетичного мовлення автора важливе місце займає метафора, у семантичному полі якої зосереджуються віддалені або несумісні асоціації. Метафора виступає засобом вираження змісту твору, розкриття художньої концепції автора, творить яскравий, експресивно насичений образ суб'єктивного відображення поетом дійсності. Поширеною у творчій практиці митця є дієслівна метафора. Відповідно до дієслівної семантики виділено такі групи простих дієслівних метафор: 1) прості дієслівні метафори з семантикою дії; 2) прості дієслівні метафори з семантикою буття; 3) прості дієслівні метафори з семантикою стану й відношення. Метафоричні найменування, які використовує Ф. Потушняк у своїй мовотворчості, виконують не лише номінативну функцію, а й низку інших важливих функцій. Метафоричне переосмислення зображуваного робить мовосвіт поета більш експресивним, колоритним, емоційно насиченим, здатним якнайповніше відтворити інтуїтивне переживання автором реалій світу, явити результат процесу натхнення, активізувати уяву читача, вплинути на його естетичне чуття, підкреслити неповторну індивідуальність митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архій Й. Поети. *Літературна неділя*. 1943. Р. III. Ч. 17. С. 204.
2. В.Б. [В. Бирчак]. Ф. Вільшицький. Далекі вогні. *Поезії. Українське слово*. 1934. Ч. 37. С. 4.
3. В.М. Нові книжки: Ф. Пасічник. Гріх та інші оповідання..., Хатка та млинок..., Спляча царівна... *Літературна неділя*. 1944. Р.ІV. Ч. 17. С. 202–204.
4. Голомб Л. У таємничому дивосвіті слова. Лірика Федора Потушняка / Потушняк Ф. *Хвилини вічності: лірика / Упорядкування, підготовка текстів та передмова Л.Г. Голомб. Ужгород: Гражда–Карпати, 2000. С. 3–98.*
5. Гуцуляк Т.Є. Художня метафора як джерело формування синонімічних засобів української мови. *Наукові записки Ніжинського національного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки*. Ніжин, 2013. Кн. 1. С. 45–50.
6. Л–ач Н. Федір Пасічник / Пасічник Ф. На білих скалах. Ужгород, 1941. С. 3–4.
7. Мишилко Леми. Ф. Пасічник. На білих скалах. *Літературна неділя*. 1941. Р. I. Ч. 12. С. 104.
8. Панчук Г. Метафора та її граматичне вираження у збірці О. Пахльовської «Долина Храмів». *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка*. Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 200–205.
9. Пентиліук М. Дієслівні метафори в поезіях М. Чернявського. *Вісник Таверійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): Літературно-науковий збірник*. Вип. 5. Київ–Херсон: Просвіта, 2008. С. 122–130.
10. Потушняк Ф. Мій сад: Поезії та драми / упорядкування, підготовка текстів та примітки Д.М. Федаки. Ужгород: ВАТ «Видавництво “Закарпаття”», 2007. 576 с.
11. Стретович Т.П. Класифікаційне розмаїття метафор. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. Київ, 2017. Вип. 16. С. 232–239.
12. Федака Д. Творчі овиди Федора Потушняка. Федір Потушняк. Мій сад: Поезії та драми / упорядкування, підготовка текстів та примітки Д.М. Федаки. Ужгород: ВАТ «Видавництво “Закарпаття”», 2007. С. 5–18.

СЕРВІСОНІМИ МІСТА ВІННИЦІ: ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ У МОВІ МІСЬКИХ НАЗВ

SERVICE NAMES OF THE CITY OF VINNITSIA: REFLECTION OF INFRASTRUCTURAL AND SOCIO-CULTURAL SPECIFICITY IN THE LANGUAGE OF CITY NAMES

Бортун К.О.,
orcid.org/0000-0003-1223-347X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ

Міські назви, окрім своєї основної функції – називати та ідентифікувати об'єкти, виконують також важливу інформативну й описову функції. Сервісоніми, як підгрупа міських назв, що позначають місця надання послуг, особливо чітко відображають інфраструктурну та соціокультурну специфіку міста. Стаття присвячена вивченню специфічних лінгвістичних одиниць, що використовують для позначення різноманітних сервісів та послуг у місті Вінниця. Дослідження цієї теми передбачає аналіз мовної репрезентації сервісонімів, щоб виявити, як вони відображені на онімному рівні та яку інформацію вони несуть щодо характеру, особливостей та розвитку міста.

Робота має на меті розкриття зв'язків між мовними одиницями ергооб'єктів і реальними сервісами міста, а також вивчення впливу цих назв на сприйняття та ідентифікацію місцевої культури. Аналіз таких сервісонімів може сприяти кращому розумінню мовної карти міста, його соціокультурного середовища та інфраструктури, а також стимулювати подальшу паспортизацію цих онімних елементів. Вартим уваги вплив соціокультурних чинників на формування та вживання сервісонімів міста Вінниця.

Важливо зосередитися на тому, як відображена інфраструктурна та соціокультурна специфіка міста у мові його назв, а також як ці назви впливають на сприйняття та ідентифікацію місцевих мешканців. Дослідження таких сервісонімів допоможе розкрити зв'язок між мовними одиницями міських назв і реальними об'єктами, що вони позначають, сприяти кращому розумінню лінгвістичного ареалу міста та його життя.

Нами встановлено, що найпоширенішим підкласом сервісонімів ергонімікону м. Вінниця є заклади надання побутових послуг – 150 од., а найменш поширеними, з огляду на наші підрахунки, виступають розважальні комплекси – 14 од. Результати дослідження можуть бути використані для кращого розуміння інфраструктурної та соціокультурної специфіки міста Вінниця. І в подальшому стати базою для подальшого вивчення сервісонімів інших українських міст. Матеріали дослідження можуть бути використані в курсах з української мови, ономастики, соціолінгвістики.

Ключові слова: сервісоніми, ергонім, лінгвістичний маркер, ономастика, соціолінгвістика.

In addition to their main function of naming and identifying objects, city names also have an important informative and descriptive function. Service names, as a subgroup of city names denoting places of service provision, reflect the infrastructural and socio-cultural specificity of the city especially clearly. The article is devoted to the study of specific linguistic units used to denote various services in the city of Vinnytsia. The study of this topic involves the analysis of the linguistic representation of servisonims in order to identify how they are reflected at the onomastic level and what information they carry about the nature, peculiarities and development of the city of Vinnytsia.

The work aims to reveal the connection between the linguistic units of ergo-objects and real city services, as well as to study the impact of these names on the perception and identification of local culture. The analysis of such servisonims can contribute to a better understanding of the city's linguistic map, its socio-cultural environment and infrastructure, and stimulate further certification of these linguistic elements. The influence of socio-cultural factors on the formation and use of service names in Vinnytsia is worthy of attention.

It is important to consider how the infrastructural and socio-cultural specificity of a city is reflected in the language of its names, as well as how these names affect the perception and identification of local residents. The study of such servisonims will help to reveal the connection between the linguistic units of city names and the real objects they denote, and contribute to a better understanding of the linguistic area of the city and its life.

We have found that the most common subclass of servisonims in the Vinnytsia ergonymicon is consumer services institutions (150 units), and the least common, according to our calculations, are entertainment complexes (14 units). The results of the study can be used to better understand the infrastructural and socio-cultural specifics of the city of Vinnytsia. And in the future, it can become a basis for further study of the service names of other Ukrainian cities. The research materials can be used in courses on the Ukrainian language, onomastics, and sociolinguistics.

Key words: servisonyms, ergonym, linguistic marker, onomastics, sociolinguistics.

Постановка проблеми. Місто Вінниця – це не лише центральний адміністративний пункт регіону, але й важливий культурний, економічний та соціальний центр України, відомий своєю бага-

тошаровою історією та розмаїттям культурних традицій, Вінниця також характерна розвинутою мережею сервісів та інфраструктурою, призначеною для забезпечення потреб її мешканців.

У цьому контексті особливого значення набувають сервісоніми – назви вулиць, площ, будівель та інших об'єктів, які відображають сфери обслуговування та комфорту для місцевого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Саме ергономікон є важливим важілем впливу, потужним вектором впливу на менталітет українців, адже несе у собі важливу інформацію про культурне, історичне та лінгвістичне багатства цих ергооб'єктів для сучасних досліджень. Про це свідчать наукові студії О. Белея, Ю. Деремнди, Б. Жматка, І. Ільченка, О. Дудки, О. Гурка, О. Куцика, М. Торчинський, М. Цілини тощо.

Дослідження сервісонімів міста Вінниці допоможе краще зрозуміти інфраструктурні та соціокультурні аспекти життя міста, а також виявити зв'язок між його історією, географією та сучасним розвитком ергонімів, зокрема у цьому вбачаємо *актуальність* нашої роботи.

Виклад основного матеріалу. Ономастика сьогодні має на меті вивчення загальних закономірностей розвитку ономастичних систем і структур різних мов. На думку С. Вербич найчастотнішими в україномовному вжитку є антропоніми, топоніми та ергоніми. Натомість невирішеним постає питання щодо статусу оніма загалом та ергоніма зокрема. Це зумовлює стрімкий розвиток ергономіки – науки про сегменти онімного простору: назви різнорідних об'єднань осіб у політично-фінансовій, науковій, освітній культурно-історичній, торговельно-виробничій, банківсько-фінансовій тощо, зокрема й у назвах закладів, організацій, закладів, підприємств тощо [5, с. 3].

Метою нашої роботи постає аналіз сервісонімів міста Вінниці, їх різноманітності, семантики та важливості для місцевого співтовариства. Вивчення цих назв допоможе нам краще зрозуміти інфраструктурну та соціокультурну картину міста Вінниці, а також виявити особливості його розвитку та тенденції у сфері обслуговування та комфорту для мешканців.

У нашій роботі сервісоніми міста Вінниці мають таку архітектоніку:

1. Лікувальні заклади:

а) лікарні: *Міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги, Міська клінічна лікарня №3, Вінницька обласна клінічна лікарня ім. М. І. Пирогова, Міська клінічна лікарня №2, Вінницька міська клінічна лікарня №1, Центр матері і дитини;*

б) поліклініки: *Обласна стоматологічна поліклініка, Міська дитяча поліклініка, Центр первинної медико-санітарної допомоги №2, Центр первинної медико-санітарної допомоги №1,*

Амбулаторія №1, Центр первинної медико-санітарної допомоги №4, Міська поліклініка №3;

в) лабораторії: *«Сінево», «Меділабс», Обласний лабораторний центр.*

2. Навчальні заклади:

а) заклади вищої освіти: *Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінницький національний технічний університет, Вінницький національний медичний університет імені Миколи Пирогова, Вінницька філія Одеської національної академії зв'язку, Вінницька філія Європейського університету, Вінницький національний аграрний університет, Вінницький соціально-економічний інститут ВМУРОЛ «Україна», Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Вінницький фінансово-економічний університет, Донецький національний університет імені Василя Стуса;*

б) заклади надання середньої спеціальної освіти: *Вінницький транспортний коледж, Вінницький коледж економіки і підприємництва Тернопільського національного економічного університету, Вінницьке відділення Київського фінансово-економічного коледжу Національного університету державної податкової служби України, Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж, Вінницьке училище мистецтв і культури ім. Т. М. Леонтовича, Вінницьке вище професійне училище сфери послуг, Вінницьке вище професійне училище Департаменту поліції охорони, Вінницький коледж будівництва та архітектури Київського національного університету будівництва і архітектури, Вінницький коледж конструювання одягу, Вінницький коледж менеджменту, Вінницький коледж Національного університету харчових технологій, Вінницький коледж університету «Україна», Вінницький медичний коледж ім. акад. Д. К. Заболотного, Вінницький технічний коледж, Вінницький торговельно-економічний коледж, Економіко-технологічний коледж КІБІТ, Технологічно-промисловий коледж Вінницького національного аграрного університету;*

в) заклади надання початкової і середньої освіти: *Спеціалізована загальноосвітня школа I ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов – гуманітарна гімназія №1 імені М. І. Пирогова, Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія №2 Вінницької міської ради, Загальноосвітня школа I–III ступенів №3 імені М. Коцюбинського Вінницької міської ради, Загальноосвітня школа I–III ступенів №4 імені Д. Менделєєва Вінницької*

міської ради, Загальноосвітня школа I–III ступенів №5, Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія №6 Вінницької міської ради, Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I–II ступенів – ліцей №7 Вінницької міської ради, Фізико-математична гімназія №17 Вінницької міської ради, Вінницький технічний ліцей, Загальноосвітня школа I–III ступенів із спеціалізованими класами з поглибленим вивченням математики і фізики №34 Вінницької міської ради, Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I–III ступенів – гуманітарно-естетичний колегіум №29 Вінницької міської ради;

г) заклади надання дошкільної освіти: ДНЗ №1 «Слов'яночка», ДНЗ №2 «Краплинка», ДНЗ №3 «Перлинка», ДНЗ №4 «Катруся», ДНЗ №5 «Казочка», ДНЗ №6 «Шоколадка», ДНЗ №7 «Подоланочка», ДНЗ №9 «Гвоздика», ДНЗ №10 «Калинка», ДНЗ №11 «Країна мрій», ДНЗ №13 «Ластівка», ДНЗ №14 «Дзвіночок», ДНЗ №16 «Бджілка», ДНЗ №17 «Колосок», ДНЗ №18 «Зірка», ДНЗ №19 «Дивограй», ДНЗ №21 «Оленка», ДНЗ №23 «Берізка», ДНЗ №24 «Вогник», ДНЗ №25 «Фіалка», ДНЗ №26 «Веселка», ДНЗ №27 «Дзвіночок», ДНЗ №28 «Незабудка», ДНЗ №29 «Золотий ключик», ДНЗ №30 «Світлячок», ДНЗ №31 «Сонечко», ДНЗ №34 «Ромашка», ДНЗ №35 «Віночок», ДНЗ №36 «Ластівка», ДНЗ №37 «Казочка», ДНЗ №38 «Журавлик», ДНЗ №39 «Теремок», ДНЗ №42 «Пролісок», ДНЗ №43 «Яструбок», ДНЗ №45 «Калинка», ДНЗ №46 «Соняшник», ДНЗ №47 «Струмочок», ДНЗ №50 «Райдуга», ДНЗ №61 «Голубка», ДНЗ №71 «Золота рибка»;

г) дослідні інститути: Вінницький науково-дослідний та проектний інститут землеустрою, Інститут будматеріалів, Український державний науково-дослідний інститут реабілітації інвалідів;

д) курси: «Гудзик» – курси крою та шиття, «МедЕстет» – курси косметичної косметології, «Реклама+» – курси комп'ютерного дизайну, «Арт Войлок» – курси фелтінга, «Селена» – курси астрології, Академія Денисенко – курси нарощування та розпису нігтів, Ательє «Оленка» – курси крою та шиття, Школа студія візажу та стилю «Колібри», Міжнародний навчальний центр «Vіta», «Lisa» – школа танців, «Invest» – курси невідкладної медичної допомоги, «Studio 21» – курси стиліста, фотошкола «Обрій», «Геліос» – центр розвитку персоналу.

3. Розважальні комплекси:

а) боулінг-клуби: «Анастасія», «Боулінг»;

б) нічні клуби: «Планета мода-бар», «Небесний зал», «Амагама», «Мілорд», «Н2О», «Феріде плаза», «Андеграунд»;

в) кінотеатри: «SmartСінета», Кінотеатр ім. М. Коцюбинського, «Родина», «Мир», «Дім».

4. Заклади харчування і споживання напоїв:

а) ресторани: «Сhісаgо», «Вінниця», «Львівська цукерня», «Тифліс», «Шанхай», «Прага», «Європа», «Меделін», «Ізюм», «Прованс», «Мед Поділля», «Анастасія», «Беатріче», «Смерека», «Кенгуру», «Лайм», «Модрина», «Діброва», «Бугай», «Кедр», «Діамант», «Престиж Холл», «Аurа», «Da Lucio», «Маfіа», «Drive club», «American Bar&Grill» – «АМВар», «Національ», «Ренесанс», «Лісова сторожка», «Версаль», «Шахерезада», «Ренесанс»;

б) кафе: «Хатамалята», «Піца-парк», «Віденська кава», «Венеція», «Рап Сакс», «Львівська майстерня шоколаду», «Вінниця», «Тропіканка», «Тарта», «Бібліотека», «Арнем», «Солодка мрія», «Масай Мара», «Крепері де Парі», «Купецький двір», «Талісман», «Джем», «Бджілка», «Капризе», «Шарм», «Люблін», «Золоте руно», «Іскра»;

в) паби: «Пиво і блюз», «Королівський», «Royal pub», «Art Pub Beer & Blues», «Art-pub Beef-Eater», «River Pub», «Клевер-паб», «Гурман-паб АРС», «Нокаут ПАБ»;

г) їдальні: «Fashion їдальня», «Їдальня облдержадміністрації», «Політ», «Юність», «Муніципальна їдальня», «Столова».

5. Заклади надання побутових послуг:

а) страхові: «Уніка», «Крона», «Українська транспортна страхова компанія», «Українська пожежно-страхова компанія», «Провідна», «Українська страхова група», «Оранта», «Еталон», «ТАС», «Арсенал», «Княжа», «Аска», «Універсальна», «Перша страхова компанія», «Starlife»;

б) юридичні: Юридична фірма «ВАРУНА», ТОВ «Провідна юридична компанія «Гарант», «Юридичний центр Олександра Хейніса», «ПравоГруп», «Мартінс», «Аудит і право», «Якименко і партнери», «Адвокатська контора», «Вінницька обласна нотаріальна палата»;

в) фінансові: «ШвидкоГроші», «Аваль», «Ощадбанк», «Аркада», «Universal», «ОТП», «Альфа-банк», «Укргазбанк», «ВТБ», «ПУМБ», «БМ-Банк», «ВІЕС Банк», «Кредобанк», «ПриватБанк», «Промінвестбанк», «Укргазбанк», «Укресімбанк», «Укрсиббанк», «Кредобанк», «Мегабанк», «Сбербанк», «Гаскомбанк», «Укрсоцбанк», «Індустріалбанк»;

г) комунальні: Ековін, Вінницязеленбуд, Міськвітло, Вінницяміськтеплоенерго, Вінницяоблводоканал;

г) оренда/ продаж нерухомості: «Dom.Ria», «Альянс СВ», «Олімп», «Пересвіт», «Антей»;

д) будівельні: Вінницька будівельна компанія, Вінницябуд, ТОВ «Будмонтажпроект», Будівельний концерн «Поділля», Будівельна рада, Віндор, ВСЕ-БУД, ВКП «Спецстрой»;

е) ритуальні: Вінницька спеціалізована ритуальна служба, «Реквієм», «Граніт-СВ», «Скорбота», «Милосердя-В»;

є) рекламні: «НЕОдизайн», «Санні», «Бастіон», «РеклаМах», «Колорит», «Рост Медіа», «Абрис», «Рекламне титання», «Вінницька реклама», «Сич», «Гіпаніс», «PIA МЕДІА», «Вебхіт», «Вектор», «Місто», «Puzzle Studio Design»;

ж) поліграфічні: «Саміздат», Вінницька міська друкарня, «Ідеї успіху», «Брендкард», «Твори», «Паперівка», «Фотосвіт», «Мед», «Друк», «Енозіс», Вінницька обласна друкарня;

з) бібліотеки: Вінницька центральна міська бібліотека, Обласна бібліотека для юнацтва, Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Тімірязєва, Бібліотека №21, Бібліотека №17, Бібліотека-філія №13 Вінницької міської ЦБС, Бібліотека №11 Вінницької міської ЦБС, Обласна наукова медична бібліотека, Вінницька обласна бібліотека для дітей ім. І. Франка;

и) готелі: Південний Буг», «Франція», «Оптіма», «Аристократ», «Розумні апартаменти», «Вінниця», «Марсен», «Фенікс», «Ідеал», «Гірські пагорби», «Хостел на Пестеля», «Катрін», «Гостьові апартаменти», «Дача», «Затишок», «Будинок сланцю», «Статус», «Гостинний двір», «Кардинал», «Урожай», «Жовтневий», «Страйк», «Товмед», «Панорама»,

«Версаль», «Поділля», «Вілла Венеція», «Вагнес», «Ритм», «Адмірал Нахімов», «Подільський двір»;

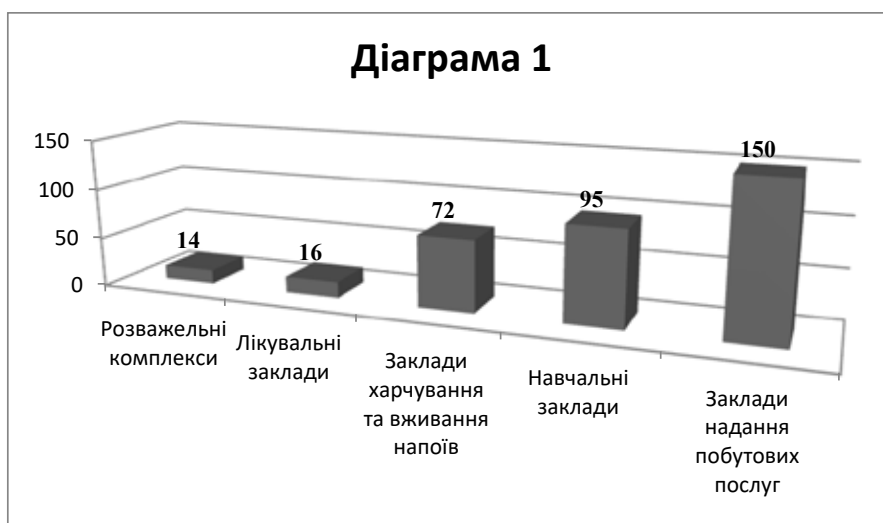
і) транспортні: Вінницька транспортна компанія, «Комфортний переїзд», «Оберіг плюс», «Весільний кортеж»;

ї) працевлаштування: «Visa Room», «Аріна», «Робота в Європі», «Uroland», «Імперія кадрів», «Євростатус», «Легальна робота в Польщі», «Ксіво».

Як свідчать наведені в діаграмі 1 результати, найпоширенішим підкласом сервісонімів ергономікону м. Вінниці є заклади надання побутових послуг – 150 од., а найменш поширеними, з огляду на наші підрахунки, виступають розважальні комплекси – 14 од.

Висновки. Фокус нашої уваги було спрямовано на аналіз та вивчення шарім сервісонімів міста Вінниці, щоб репрезентувати інфраструктуру та соціокультурне різноманіття цього класу ергонімів. Зібрана база є важливим кроком для подальших ономастичних студій у регіональному аспекті, соціолінгвістичних наукових досліджень задля вивчення мовлення сучасного міста.

Розглянута нами типологічна структура сервісонім м. Вінниця що ґрунтується на зазначених особливостях власних імен, дає змогу чіткіше й послідовно структурувати ергонімію сучасної Вінниччини. Однак і дотепер немає спільної визначеної нормативної бази для поділу цих одиниць на певні розряди, зокрема, особливості градації ергонімів за будовою, співвідношенням між структурними розрядами онімної лексики, саме в цьому ми й вбачаємо перспективу подальшого вивчення.

Діаграма 1

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортун К.О. Структурні особливості асоціативного поля ергонімів міста Вінниці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022. № 56. С. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.4>
2. Бортун К.О. Стилiстичний потенціал емоційно-експресивної лексики у романах Дари Корній. Закарпатські філологічні студії. Вип. 21. Т. 1. 2022. С. 15–19. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.2>
3. Бортун К.О. Категорії імператива в сучасній українській мові. *Studia Philologica* (Філологічні студії) : зб. наук. праць. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. Вип. 9. С. 60–66.
4. Бортун К.О. Форми спільної дії в українській мові як виразники імперативності. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство): зб. наук. праць. 2017. № 7. С. 20–23.
5. Бабій Ю. Б. Семантичний потенціал Миколаївського фірмонімікону. Записки з українського мовознавства. 2016. № 23. С. 3–8.
6. Белей О.О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області): дис. канд. філ. наук. Львів. 2000. 209 с.
7. Вінтонів М., Бортун К. Структурно-семантичні типи та функції імперативних висловлень у публіцистичному й офіційно-діловому стилях. Київ: 2020. 201 с.
8. Вінтонів М., Вінтонів Т., Бортун К. Функційно-семантичне поле категорії імператива в публіцистичному дискурсі: проблеми визначення структури та опису. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2020, 65(2), с. 425–437.
9. Дідур Ю.І. Семантичні гештальти асоціативного поля ергоніма Верховна Рада. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2014. № 42. С. 58–59.
10. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 567 с.
11. Хрушкова О.А. Структура та функційне навантаження писемних носіїв інформації сучасного міста. дис. канд. філ. наук. Дніпро, 2016. 249 с.
12. Kuznetsov Y., Bortun K., Suran T., Pilash M., & Shkurko H. Comparación de la arquitectura del texto dialectal en ucraniano e inglés. *Apuntes Universitarios*, 13(1). 2023. <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1317>
13. Slipetska V., Bortun K., Zhylin M., Horlachova V., & Kosharnyi K. Structure and semantics of verbal means of expressing states of emotional tension in english publicistic texts. *Amazonia Investiga*, 12(67), 2023. 212–222. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.19>

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНАХ ВАСИЛЯ ДОБРЯНСЬКОГО

STYLISTIC FUNCTIONS OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS BY VASYL DOBRIANSKYI

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Стаття присвячена вивченню літературно-художніх антропонімів, які є важливим джерелом для дослідження мови, історії, духовної культури нашого народу.

Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, які функціонують на сторінках історико-пригодницьких романів «Помилка капітана Жеграя», «Трибунал апостолів», «Скриня для гетьмана», «Ніхто не скаже «Прощавай!» сучасного українського письменника Василя Добрянського. Наше завдання – визначити стилістичні функції літературно-художніх антропонімів, розкрити їхнє інформаційне наповнення, визначити, яку роль вони відіграють у творенні образів. Методи дослідження: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження найменувань; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію; метод етимологічного аналізу.

Доведено, що серед літературно-художніх антропонімів романів В. Добрянського найбільше є національно значущих, хоча деякі з них наділені інформаційно-оцінним зарядом. Значний відсоток становлять соціально значущі літературно-художні антропоніми, які представлені розмовними варіантами імен та специфічними прізвиськами, що характерні для злодіїв, шахраїв, убивць – соціального дна. Такі найменування відповідають роду занять героїв. Важливими часовими «маяками» є хронологічно значущі літературно-художні антропоніми, що називають реальних людей.

З'ясовано, що назва і образ героя залежать від волі автора, тісно переплетені і доповнюють один одного, містять відповідну інформацію, асоціації, конотації, символи. Доантропонімна семантика, авторська характеристика та уваріантності базових конотацій сприяли розкриттю значення літературного антропоніма.

Дослідження літературно-художніх антропонімів із романів В. Добрянського дає можливість зануритися в безмежний онімний простір, у якому перетинаються світові, загальноукраїнські та регіональні культурні коди, що відтворюють дух епохи.

Ключові слова: апеллятив, доантропонімна семантика, літературно-художній антропонім, національно значущий, прізвисько, соціально значущий, стилістичні функції, хронологічно значущий.

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes, which are an important source for researching the language, history, and spiritual culture of our people.

Our goal is to research the proper names of the literary heroes that function on the pages of the historical-adventure novels "The Mistake of Captain Zhehrai", "The Tribunal of the Apostles", "The Chest for the Hetman", "No One Will Say "Goodbye!" written by the modern Ukrainian writer Vasyl Dobryanskyi. Our task is to determine the stylistic functions of the proper names of the literary heroes, to reveal their information content, to determine what role they play in the creation of images. Research methods: descriptive method and its main techniques: observation, interpretation and generalization; the contextual-interpretive method is used to determine the connotative load of names; distributional analysis helps to reveal hidden evaluative information; method of etymological analysis.

It is proved that among the proper names of the literary heroes in V. Dobryanskyi's novels, the largest number belongs to nationally significant ones, although some of them are endowed with an informational and evaluative charge. A significant percentage belongs to socially significant proper names of the literary heroes, which are represented by colloquial variants of names and specific nicknames characteristic of thieves, swindlers, murderers – the social bottom. Such names correspond to the occupations of the heroes. Important temporal "lighthouses" are chronologically significant proper names of the literary heroes that name real people.

It was found that the name and image of the hero depend on the will of the author, are closely intertwined and complement each other, they contain relevant information, associations, connotations, symbols. Pre-anthroponymic semantics, the author's characteristics and the expression of basic connotations contributed to the disclosure of the meaning of the literary proper name.

The study of the proper names of the literary heroes from the novels by V. Dobryanskyi provides an opportunity to immerse oneself in the boundless onymic space, in which there is an intersection of the world, all-Ukrainian and regional cultural codes that reproduce the spirit of the era.

Key words: appellative, pre-anthroponymic semantics, proper name of the literary hero, nationally significant, nickname, socially significant, stylistic functions, chronologically significant.

Постановка проблеми. Літературно-художні антропоніми є важливим джерелом для дослідження мови, історії, духовної культури нашого народу. Вивчення функційно-стилістичних особливостей антропонімів – одна з найважливіших проблем сучасної української літературно-художньої ономастики.

Найменування персонажів виступають важливим компонентом літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія. Вони залежать від волі автора, тісно переплетені з сюжетом, наповнені відповідною інформацією, різними асоціаціями, конотаціями, символами. Дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують на сторінках романів сучасних авторів дає можливість зануритися в безмежний онімний простір, у якому перетинаються світові, загальноукраїнські та регіональні культурні коди, що відтворюють дух епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Романи сучасних українських письменників все частіше привертають увагу читачів-науковців. Проводяться найрізноманітніші дослідження мовознавчого характеру. Маємо цілу низку праць, присвячених вивченню функцій, особливостей творення літературно-художніх антропонімів. Функційно-стилістичні особливості назв персонажів лягли в основу досліджень Е. Боевої, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньової, О. Лавер, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздри-Шепітко, А. Соколової, Г. Шотової-Ніколенко та ін. Потужний фундамент із теоретичних питань та методології дослідження становлять праці Ю. Карпенка, М. Карпенко, Л. Белея, М. Торчинського та ін.

Ми маємо також низку праць із літературної ономастики на прозові твори сучасних українських письменників. Наші статті присвячені дослідженню назв персонажів із ретророманів А. Кокотюхи («Літературно-художні антропоніми в ретророманах про Львів Андрія Кокотюхи», «Літературно-художні антропоніми в романах Андрія Кокотюхи із циклу «Вигнанець», «Літературно-художній антропонімікон у романах Андрія Кокотюхи «Життя на карту. Київська сищиця» та «Зламани іграшки. Київська сищиця»), Юрія Винничука («Базові конотації літературно-художніх антропонімів у ретророманах Юрія Винничука «Нічний репортер», «Вілла Деккера», «Агент Лилик»), Максима Бутченка («Семантико-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів у романах Максима Бутченка»). Цікавими в цьому напрямку дослідження будуть також назви героїв із романів В. Добрянського,

адже йдеться про найменування одного часового зрізу.

Постановка завдання. Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, які функціонують в історико-пригодницьких романах сучасного українського письменника Василя Добрянського. Наше завдання – визначити стилістичні функції літературно-художніх антропонімів, розкрити їхнє інформаційне наповнення, визначити, яку роль вони відіграють у творенні образів. Методи дослідження: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення, що дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

Виклад основного матеріалу. Нашу увагу привернули романи Василя Добрянського «Помилка капітана Жеграя», «Трибунал апостолів», «Скриня для гетьмана» та «Ніхто не скаже «Прощай!»), які об'єднані не тільки історичними подіями, але й головним героєм. Події в романах відбуваються на початку ХХ століття, коли творилася українська історія. Про цей нелегкий період нашої історії маємо сьогодні цілу низку романів сучасних українських письменників. Серед них виділяються романи В. Шкляра, А. Кокотюхи, Ю. Винничука, М. Бутченка, В. Івченка, Л. Підгірної, Б. Коломійчука та ін. Цікаво, що головними героями романів є найчастіше колишні поліцейські, журналісти, юристи.

Головний герой усіх чотирьох романів В. Добрянського – Клим Іванович Жеграй, поліцейський слідчий із вісімнадцятирічним стажем. «Його «батько» Василь Добрянський відміряв своєму герою лише сім з половиною місяців літературного життя – рівно стільки, скільки проіснувала Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського. Скільки можна втиснути сюди сюжетів для повноцінних історико-детективних романів? Погодьтеся, небагато. Цикл про капітана Жеграя складається з чотирьох книг, де нещодавно виданий роман «Ніхто не скаже «Прощай!») є останньою, заключною» [8]. Капітан Жеграй не захотів пристосовуватися до нових обставин, коли вбивці та головорізи опинилися в народній міліції, він «тихо-мирно зник, немов його й не було». Але відомого слідчого, «славетного сищика» запрошують на роботу до уряду Скоропадського.

Досвід і майстерність Жеграя високо оцінили в оточенні гетьмана. Апелятиви *сищик, капітан, слідчий, старий і битий сищик* поруч із прізвиськом уже дають підстави зарахувати літературно-художній антропонім до соціально значущих. Прізвисько головного героя зразу привернуло увагу своєю незвичністю, таємничістю. Не тільки читача зацікавило його походження, але й самого Кліма. Виявляється, що його прізвисько козацького походження, про що розповідає герою професор Федір Жовтинський («*А знаєте, що значить слово “жеграй”?* Капітан зацікавлено стрепенувся. Батько ж так і не розкопав, чому вони стали Жеграями. *«Жеграй – це козацький вартовий на далекій степовій залозі, – на підтвердження професор відкрив товсту книгу. – Він першим повідомляє товаришам про небезпеку. Запалює вогонь»*). Помовчавши Жовтинський додав: «*І першим, як правило, гине»* [4, с. 25]). Виходить, що якийсь предок Кліма був таким вартовим, апелятив, який став прізвиськовою назвою, зберігся, але втратив первісне значення. Хоча Жеграй і тепер є вартовим – стоїть на варті порядку. Але натрапляємо в тексті на місця, де частково доантропонімна семантика прізвиська спрацьовує. У романі «Скриня для гетьмана» герой сам лізе в пастку і розпалює вогонь довкола («*Сам цього хотів. Викликав вогонь на себе. Тож тепер, будь ласкавий, викручуйся...*» [5, с. 147]). Так само в романі «Трибунал апостолів» Жеграй маскується під продавця газових ламп, що теж має стосунок до вогню. Він порівнює себе з Прометеєм, що є досить символічно («*Дарую, як Прометей, світло. ...До того ж набагато цінніше світло. Перспективніше. Страхию людям життя»* [6, с. 174]). Дуже часто герой буде запевняти, що він козацького роду, ніби підтверджуючи походження прізвиська («*...спадкоємець славного роду Івана Гонти, уманського сотника»* [4, с. 24]; «*До того ж я не росіянин. Варто це вришити запам'ятати. У мені тече козацька кров»* [5, с. 208]). На особливе походження Кліма будуть вказувати Скоропадський та Бусло («*Ми знаємо, що ви зі старовинного козацького роду, де страхопудів не було. – Як мені відомо, Жеграї – нащадки Івана Гонти, – додав Дмитро Бусло»* [4, с. 36]). Сам Клим називає себе «старим і битим сищиком», самотнім вовком («*До кочового життя зник: раз на пів року, а іноді й частіше, міняв квартиру, щоб мисливці за «Жеграєвою рукою» не вирахували його місцеперебування. Тож спати будь-де, поспіхом, в авральній обстановці зник. ...Самотні вовки не люблять чужих лежбищ»* [6, с. 108]). Дипломат-масон Моркотун скаже про нього: «*Ви*

один у полі воїн...» [5, с. 31]. «*Останні кілька років навчили його надзвичайної обережності. Краще полювати самотнім вовком, хай голодним та озлобленим, ніж добровільно пхати власну лапу в капкан»* [3, с. 19]. Про те, що Жеграй діє «на власний розсуд», говорить дідзнавач Андрій Глушак: «*Климе Івановичу, я так розумію, що ви самі собі капітан»* [3, с. 286].

Автор назвав свого героя Климом. Ім'я Клим походить із латинської мови і означає «милоствивий», «лагідний», «покірливий» [7, с. 177]. За іншими джерелами – «м'якосердний», «людяний», «поблажливий», «милосердний». Усі ці значення неабияк характеризують головного героя – вони з позитивним зарядом. Андрій Кокотюха так назвав свого героя-адвоката із серії ретророманів про Львів – Клим Кошовий. Герої А. Кокотюхи і В. Добрянського мають не тільки однакові імена, але й прізвиська козацького походження. Прізвисько Кошовий походить від прикметника *кошовий* («кошовий отаман» [2, с. 581]), який є похідним від апелятива *кіш* («військовий табір», «місце перебування запорізьких козаків» [2, с. 543]). Климів Жеграю доводилося виконувати особливі доручення Скоропадського та Бусла, тому приходилося змінювати своє наймення. У романі «Трибунал апостолів» він буде страховим агентом Миколою Федоровичем Портенком. У Німеччині (роман «Скриня для гетьмана») він буде незнайомцем («*Наразі він ще інкогніто. Незнайомець. Чужинець. Випадковий відвідувач бару...*» [5, с. 62]), у вищих колах його називатимуть Клім фон Жеграй, «слідчий із країни, якої нема на карті», «клятий упертюх». Місяць, проведений із прекрасною Марго Дельбрюк на березі Східного моря, не вибив його з колії. І «старий волоцюга», як сам себе називав Клим, повертається до Києва («*...лиха натура знову покликкала в Україну. Недарма кажуть: дурна ворона за море літала, проте вороною залишилася»* [3, с. 6]). Клим буде вести розслідування вбивства штабс-капітана Марка Слуцького, йому шкода хворої Катерини Слуцької, тому шукатиме винуватця, щоб наказати його («*Він, Клим Жеграй, уродженець тих країв, де ходили Гонти і Залізняк, мусить помститися незважаючи ні на що»* [3, с. 185]).

У романі «Ніхто не скаже «Прощай!» головний герой знову ховається за іншим найменуванням – Петро Петрович Прокопенко – інспектор із благоустрою. Найменування різні, але справжнє прізвисько героя найкраще спрацьовує в тексті. Герой В. Добрянського – горда людина, ні перед ким не схиляє голови, «він і гине так само

достойно з думкою про рідну землю, якій вірно служив усе своє таке прикро коротке життя [8].

Клим Жеграй, розслідуючи злочини, контактує з різними людьми. Автор змальовує людей різних національностей, які проживали на наших теренах на початку ХХ століття. У романі «Ніхто не скаже «Прощавай!» автор пише: «У Києві, де раніше Жеграй почувався цілком вільно, з'явилася маса чужинців, переважно з Росії. Вистачало й німців, румун, поляків і ще бозна кого» [3, с. 158]. Про національність героя красномовно говорить його ім'я, прізвище. «Структурно українська літературно-художня антропонімія зорієнтована на загальнонаціональні антропонімії норми, що забезпечує, як мінімум, сприйняття літературно-художнього антропоніма як власного особового імені» [1, с. 15]. Більшість літературно-художніх антропонімів із романів В. Добрянського є національно значущими, хоча деякі з них наповнені інформаційно-оцінним компонентом.

Носіями українських двокомпонентних найменувань є видавець Василь Кульженко, слідчий Георгій Рудий, торговець Куровський, професор Сидір Жовтинський, начальник штабу Владислав Дашкевич-Горбацький, осавул Никифор Блаватний, Дмитро Бусло, експерт-криміналіст Ярема Гедзь, цукрозаводчик Федір Терещенко, сотник-авіатор Клавдій Голіцинський, жандарм Микита Чешура, протоієрей Лев Шулькевич, голова міської управи Феодосій Гринцевич, унтерофіцер Гнат Чоповдя, дезертир Микола Боришевський («Помилка капітана Жеграя»); майстер Адам Діденко, підмайстер Коля Власенко, паламар Гнат Березовець, акторка Настасія Зборовська, швейцар Дормидонт Новоселець, підполковник Яків Петражицький, кухар Никифор Паливода («Трибунал апостолів»), Марко Слуцький, Микола Якубовський, слідчий-дознавач Андрій Глушак, підполковник Леонтій Палій («Ніхто не скаже «Прощавай!»). Як бачимо, носіями таких найменувань є люди середнього класу, які обіймали найрізноманітніші посади.

Привертають увагу трикомпонентні літературно-художні антропоніми, які називають графське сімейство: графиня Софія Ульриківна Савицька, батько Костянтин Аполлонович Савицький, син Антоній Костянтинівич Савицький, молода дружина Аврора, сестра Дагмара та її донька Павлина Бенеш (батько чех Франтішек Бенеш); належний до сім'ї Савицьких інженер Пилип Пилипович Радецький («Помилка капітана Жеграя»). Особливо цікаві графські імена: Аполлон, Аврора, Антоній – назви олімпійських богів та

імператорів. Прості смертні не могли собі дозволити мати такі імена. Тричленну назву має торговець Олександр Казимирович Підлісний; секретар гетьмана Сергій Костянтинівич Моркотун («Скрина гетьмана»); міський голова Іван Миколайович Катков, заступник міського голови Антон Макарович Яковишин, директор Іван Іванович Нечипоренко («Трибунал апостолів»); зв'язкова Роза Іванівна Савицька, заколотники Латухін Сергій Коронатович, Левандовський Олександр Антонович, Підгурський Володимир Лук'янович («Ніхто не скаже «Прощавай!»).

Обслуга в домі Савицьких наділена іменами з апелятивами, що вказують на рід заняття: лакей Лавр, кухарка Матильда, покоївка Ксеня («Помилка капітана Жеграя»). У маєтку Браницьких прислуга має імена та прізвища: покоївки Ганна Кулюра і Маланка Драпак, кухарка Ярина Кейхель, прибиральниці Софія Тотожна і Катерина Мизецька, швейцар Дормидонт Новоселець («Трибунал апостолів»).

У романі «Трибунал Апостолів» розслідування будуть проводити в графині Марії Браницької, яку в родині називали Бічетте Радзивіл, а серед знайомих вона мала прізвисько Сторублівка («Ті, хто її давно знав, позаочі називали «сторублівкою» за різючу схожість із Катериною II, віддрукованою на банкноті номіналом сто карбованців» [6, с. 120]). Представники аристократичних родин були носіями подвійних імен: Ельжбета-Гелена, Стефанія-Ядвіга, Ян-Єжи, Альфред-Ян, князь Карл-Густав Мнішек із герба Потоцьких, князь Роман-Даміан, Анджей-Матеуш, Юзеф-Аполінарій, Станіслав-Міхал («Трибунал апостолів»).

Натрапляємо також на подвійні прізвища в романі «Ніхто не скаже «Прощавай!»: графиня Єлизавета Кампуз-Давидова, Катерина Марківна Слуцька-Дорофєєва, також ми зафіксували демінутиви Малашка та Катруся.

Достатньо багато в романах антропонімів з антропоформантами, що характерні для російської системи називань: торговець Носов, Петро Крутіков, Спиридон Асланов, губернатори Микола Суковкін, Олексій Ігнат'єв, продавець Горбиков, терорист Муравйов («Помилка капітана Жеграя»); революціонер-убивця Давид Анохін, власник млинів та заводів Федір Милованов, Єгор Стасов, Терентій Ткачов («Трибунал апостолів»). У романі «Скрина для гетьмана» В. Добрянський називає групу ліворадикальних елементів, серед прізвищ яких – жодного українського: Геморген, Тарараєв, Шурупов, Васільєв, Волгін, Черьомухін, Понедєлін, Поздняков, Смірнов,

Барклаєв, Донской. Не випадково Клим Жеграй, почувши прізвища, подумас: «Наїхало всякої наволочі з Росії, якій кісткою в горлі самостійна Українська Держава» [5, с. 17].

Є в романах і представники єврейської національності: багаті домовласники Гриша Лабаз, Яір Лабаз, Євгенія Бош, Естер Ангорт, Михей Кльоц, Карл Меснер («Помилка капітана Жеграя»), Аким Фризь, Іза, Сюзанна, Гітля Бялік (батько Соломон), Іцхак Маврох («Трибунал апостолів»); начальник Рувим Мойсейович Гершман («Скриня для гетьмана»).

Автор вправно поєднав трьох торговців, переплітаючи їхні найменування, за якими вгадуються представники різних національностей: Кирило Корж, Хаїм Файбишенко, Зельман Дижур [6, с. 98]; трьох киянок, які знайшли труп: Бричкіна, Кобець, Крижанівська [6, с. 258].

Неабияку роль у створенні Української Держави відіграли німці. Тому значний відсоток найменувань героїв зараховуємо до німецької антропосистеми: генерал-фельдмаршал Герман фон Ейхгорн, капітан розвідки Вернер Альвенслебен, комендант Ганс-Йоганн Вібе («Помилка капітана Жеграя»), Курт Абендрот («Трибунал апостолів»), Герман Дрекслер, Адам Крістер, управитель Теодор Кох, Йозеф Гобель, професор Джерт Гутцайт, Маргарет-Марія Дельбрюк (фройлян Марго), князь Пауль Густав фон Бекендорф, комісар Гантер Функе, кельнер Філіп Макалістер, Хільда, маршал Фердинанд Фош, Матіас Ерцбергер («Скриня для гетьмана»), Альфред Зюдекум, Еріх Тілл Гюнтер фон Кірхбах («Ніхто не скаже «Прощавай!»). Серед перерахованих літературно-художніх антропонімів є такі, які називають реальних та придуманих персонажів.

Натрапляємо також на французькі найменування: Едгард Жакоб, Жульбер Дюпре-Оден («Скриня для гетьмана»), Серж Лаперш, Еміль Енно («Ніхто не скаже «Прощавай!») та англійські: Джордж Хоуп, Ллойд Джордж, Джек Маріотт («Ніхто не скаже «Прощавай!»). Зрозуміло, що такі літературно-художні антропоніми можуть виконувати і номінативну функцію, хоч вказують на національність, але лише називають персонажа, виділяючи його серед інших.

В. Добрянський підкреслює, що на хуторі Ляхи «жила українізована шляхта. Всі з прізвищами на -цький, і -ський: Ставницький, Сухацький, Вержбовський, Сливоцький» [6, с. 150]. З сусіднього хутора Ходаки біднота мала прізвиська від назви – Ходаки.

Привертає увагу уміння називати персонажів за близькістю до їхньої професії («Згодом інженер Пекарський тут відкрив млин» [4, с. 100]); за

старістю та її наслідками («У нас є старенький сищик Сидір Глуховея. ...Однак він уже постарів, внав у маразм...») [4, с. 126–127]; за зовнішнім виглядом («Позаочі в Замку начальника поліції називали фон Вегаарт – Волохатий – за пишні вільгельмівські вуса, куцисті брови й високу шевелюру...») [5, с. 57]. Охоронця князя Клим назвав Бульдогом, бо був грубої кості, «немов витесаний із товстої дубової колоди» [5, с. 234]. Інші охоронці отримали назвиська Борець і Вішатель за манерою поведінки.

Сищик Жеграй найперше мав справу з кримінальними елементами. «Добрянському дуже добре вдаються характери всіляких босяків і розбишак, малолітніх злодюжок, дам «бальзаківського» віку (останніх у романі аж кілька, і кожна з них достойна окремої критичної розвідки)» [8]. Такі персонажі наділені розмовними варіантами імен та специфічними прізвищами, що характерні для злодіїв, шахраїв, убивць – соціального дна. Наприклад, малолітній розбишака Мішка Зух, король злодіїв Абрам Целендер (Циліндр), кишеньковий щипач Михайло Ликимар, пушкар (обманщик, вимагач) Ісаак Пшениця, «халдей на прізвисько Сьома Прес», горишна злодійка Анька Кокоша, злочинець Вася Одеський, злодій Агаша Уманський («Помилка капітана Жеграя»); Сева Бог («Скриня для гетьмана»), Коля-Чумазий, Манька-Без-Дітей («Ніхто не скаже «Прощавай!»).

До деяких із найменувань автор подає характеристику. Наприклад, лісовий упир Гарвасій Окатий («Чому його називають Окатиєм?.. І чому бояться, вважають божевільним?..») [4 с. 91]; «Окатиєм його прозвали недарма – якась хвороба видушила з очних ям лупаті, з жовтизною, очі. Більма превалювали над зіницями, й складалося враження, що неслухняні балухи ось-ось випадають на посічене зморшками й підпхле, немов спечене яблуко, лице або під ноги. Гервасій схожий на булькату потвору, що зародилася в темних і недоступних хащах, у болотах і виповзла на білий світ, міг бути ким завгодно, але не добродушним диваком, як про нього казав Микита Чешура» [4, с. 162–163]). Через страшну зовнішність і за місцем проживання персонаж отримує інше прізвисько – Радомисльський Страшило.

Автор пояснює значення літературно-художнього антропоніма Сьома Прес («Хтав на вулицях багатих жінок і пхав їхні пальці під прес, повільно, з садистським задоволенням, стискаючи лежача. Випитував, де вдома сховані коштовності та гроші» [4, с. 13]).

Грабійник Степан Ковбель має прізвище, яке дало назву хутору («Степан Ковбель прибився

в Зміїний ліс із хутора Ковбель, де всі п'ять сімей Ковблї. Звідки пішло це прізвище, ніхто не знає» [4, с. 171]).

Колишнього солдата Алоїза Шатковського бандити назвали Дятлом («Щовечора відкривав ранець із рацією, заводив автомобіль, упирав дріт із високого дуба і клацав ключем морзянку. Та загадкова мелодія їх не раз діставала. От і прозвали Алоїза Дятлом. Довбе, довбе, а толку жодного» [4, с. 181]).

Волоцюга-попрохач Фунтик отримав назвисько Фунтик Дай Копійку, бо в кожного просив копійку. Насправді Фунтик колись був циркачем і називався Іраклієм Хмельницьким. Домушник Федос Юшка, бандит Коля Битий зі шрамом на обличчі, божевільний Казик, у якого на очах вбили брата, злочинець Вася Стакан, що мав гарне прізвище Легенький, розбійник Вареник отримав покарання через те, що вкрав у трактирі макітру вареників. Усі ці скалічені чоловіки прагнули помсти, так утворився «Трибунал апостолів». В. Добрянський пише: «Червона мітла намела в українську столицю різношерстого люду» [6, с. 8]. Таку ж інформацію подає автор і в романі «Ніхто не скаже «Прощавай!»: «Київ заповнили бездомники. Вокзал, товарна станція, залізничне охвістя... сади і ринки, глухі вулиці та сквери з лавами кишіли зачуханим, немитим, злодійкуватим людом, що наїхав невідь звідки. Сам Київ став бездомником» [3, с. 103]).

Максим Жеграй навчений оцінювати людей за зовнішнім виглядом, манерою поведінки, тому незнайомих він подумки називає по-своєму. Великого товстого чоловіка-гору з золотистим пенсне він спочатку назвав Професором, але громіздка фігура героя спонукала до іншої назви («Професор, – визначився з характеристикою капітан і тут-таки сердито поправив: Ні, Шафа. Люксова, але порожня Шафа...» [6, с. 64]). Насправді Професор виявився професором чоловічої гімназії («Але Жеграй вирішив не міняти його прізвиська. Шафа і є Шафою...» [6, с. 67]). Іншого, який мав виправку військового і «не раз дивився на людей крізь приціл», Клим назвав Снайпером. Це справді був військовий льотчик. Худий, «схожий на сухожильного бухгалтера», отримав прізвисько Канцелярський Щур. Жеграй і тут не помилився, бо цей чоловік був скарбником Білоцерківського земського союзу. Молодого чоловіка в косоворотці і російською вимовою назвав Чужаком. Це був терорист Єгор Стасов із Пітера, «посланець братнього народу» червоний бандит, який маскувався під Анохіна, закликав до страйку.

У Берліні з'явився нічний бургомістр Леонід Мамка, який керує сексіндустрією («Він стоїть над усіма, як мировий суддя. До речі, з ваших, із росіян. – Мамкас. Із прибалтійських росіян...» [5, с. 95]; «Мамка обережна, мов лисиця» [5, с. 176]). Оскільки чоловік працював у кондитерській крамниці, був великим і пухким, немов пудинг, і мав «м'яке, мов тісто, обличчя», то Жеграй подумки дав йому ім'я гер Пудинг. Це був добре замаскований Мамкас («Гер Пудинг!» – унізнав незнайомця Жеграй. – Якого біса?.. Де я?..» І тут же склав усе до купи: Леонід Мамкас зник, поліція не могла його знайти, бо він легалізувався через ось таке дивне амплу – кондитерську крамницю... Мирне й ангельське заняття, що закривало другу іпостась злочинця. Краще й не придумали! Удень – мирний громадянин, який платить податки. А вночі... Нічний бургомістр Берліна. Причому, певне, на кожен образ є своє прізвище» [5, с. 188]). Цікаво автор змальовує Катю – охоронця-амазонку Мамкаса. Це була гігантська жінка («І не жінка, і не чоловік. Кам'яна баба зі скіфського степу. Глиба, що відкололася від скелі й стала на ноги. ...Напевне, оточення боса мафії боялося Катю не менше, ніж самого Мамкаса» [5, с. 188]). Демінутив Катя зовсім не підходить до називання цієї жінки, тут щось напрошується згрубіле, хоча вона може «муркати, мов тигриця» («Жінка-велечень ухопила Жеграя за плечі й без зусиль викрутила руки. Різкий біль ударив блискавкою у спину. Катерина любила свою роботу. Цю любов цінував її бос. «Гарній парі потрапив у руки», – з гіркотою подумав капітан. Гер Пудинг хутко як на свою масу підскаочив до бранця. Від нього пахло медом і підсмаженими каштанами. Він забув про свою мирну професію й дихав збуджено, немов ковальський міх. В його очах грало єзуїтське бажання зробити боляче» [5, с. 195]). Жеграй дивується: як жінка з таким гарним іменем не може знайти собі кращої роботи.

Групу бандитів із відповідними їх ремеслу прізвишками (Хруст, Чіп, Башмак) очолює полковник Баумгартен, якого називають Принципалом. У назві відчитується натяк на принципову людину, яка має якісь внутрішні переконання.

Натрапляємо на літературно-художній антропонім – криптонім Н. Н. («Агент під криптонімом Н. Н. повідомляв...» [5, с. 16]).

Серед хронологічно значущих виділяються: Іван Мазепа, Семен Палій, Михайло Грушевський, Павло Скоропадський, Дмитро Бусло, Гнат Зеленецький, Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Євген Коновалець, Сергій Єфремов, Панас Андрієвський, Петро Аккерман та ін.

Відомий ономаст Л. Белей писав: «Всякий літературно-художній антропонім, навіть якщо це ім'я чи прізвище реальної особи, творчо осмислюється письменником. У літературно-художньому творі традиційна антропонімна форма наповнюється новим змістом» [1, с. 16]. Автор розкриває образ Скоропадського та Бусла, але натяку на первісне значення найменувань та енциклопедичної характеристики ми не знаходимо. Тому гетьман Скоропадський, як літературний герой, має м'який характер («*Мав романтичну й жіночу натуру – міг розплакатися з будь-якого сумного повідомлення*» [4, с. 27]; «...*то була невпевненість, прикрита високим саном. Козацький отаман постійно долав власне сум'яття*» [4, с. 31]). «*Ясновельможний керує державою, а Буслові випала доля його захищати*» [5, с. 26]. Гетьманський розвідник Дмитро Бусло («*Добродушний дворянин із таврійських степів... Якого випадково занесло в розвідку. Гарний образ тримає*» [6, с. 27]). Нам видається досить промовистим прізвище Скоропадський, адже відомо, що гетьманом він довго не був, тобто «скоро впав». Прізвище Дмитра Бусла асоціюється з гордим довгоногим птахом, який також гарно тримає образ.

Натрапили ми також на реальний онім Іван Нечуй-Левицький («*Поміж юрбою з року в рік ходив Іван Нечуй-Левицький і збирав слова до словника української мови*» [6, с. 96]).

До табору противників зараховуємо такі літературно-художні антропоніми: Лев Троцький, мерзотник Муравйов, Григорій Потьомкін

(«...*фаворита Катерини II, великого гетьмана Катеринославських та Чорноморських військ, прозваного козаками Грицем Нечесою...*» [6, с. 119]). Виявляється, що прізвисько Грицько Нечеса Потьомкін отримав від козаків, яким його перука нагадувала копицю нечесаного волосся.

Висновки. Отже, серед літературно-художніх антропонімів романів В. Добрянського найбільше є національно значущих, хоча деякі з них наділені інформаційно-оцінним зарядом. Значний відсоток становлять соціально значущі літературно-художні антропоніми, які представлені розмовними варіантами імен та специфічними прізвиськами, що характерні для кримінальних елементів. Такі найменування відповідають роду занять героїв. Важливими часовими «маяками» є хронологічно значущі літературно-художні антропоніми, що називають реальних людей, але вони не позбавлені стилістичної значущості.

Таким чином, назва і образ героя залежать від волі автора, вони тісно переплетені і доповнюють один одного, наповнені відповідною інформацією, різними асоціаціями. Доантропонімна семантика, авторська характеристика та увиразнення базових конотацій сприяли розкриттю значення літературного антропоніма. Літературно-художні антропоніми є важливими елементами літературного твору. У перспективі плануємо провести порівняльну характеристику літературно-художніх антропонімів, що називають історичних осіб і «живуть» на сторінках романів М. Бутченка, Б. Коломійчука, В. Івченка, С. Андрухович, Л. Підгірної та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Добрянський В. Ніхто не скаже «Прощавай!»: роман. Харків: ВД «Фабула», 2023. 320 с.
4. Добрянський В. Помилка капітана Жеграя: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 288 с.
5. Добрянський В. Скриня для гетьмана: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 320 с.
6. Добрянський В. Трибунал апостолів: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 288 с.
7. Трійняк І.І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.
8. Чорний Ігор. Остання справа капітана Жеграя. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2023/09/15/131111.html> (дата звернення: 09. 02. 2024).

ВІДПРИСЛІВНИКОВІ ЧАСТКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЯК СИНКРЕТИЧНІ ОДИНИЦІ

ADVERBIAL PARTICLES AS SYNCRETIC UNITS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Глібчук Н.М.,

orcid.org/0009-0008-2387-4022

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови імені професора І. Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті в теоретичному і практичному аспектах розглянуто відприслівникові частки в українській мові з урахуванням явищ міжчастиномовної омонімії та синкретизму. Здійснено спробу розкрити механізм утворення таких мовних одиниць. З'ясовано семантичні передумови, причини та закономірності процесів партикуляції, при цьому враховано синкретичну природу аналізованих транспозитів. Визначити частиномовний статус таких однозвучних слів складно, тому що прислівники дуже часто полісемічні, відадвербіальні частки теж не завжди мають одне значення (якщо вважати, що лексичне значення у них є) чи здатні надавати різних семантичних відтінків реченням (якщо погодитись із тими дослідниками, що частка не має самостійного лексичного значення). Осмислено конкретні випадки переходу прислівників у частки. Перехід прислівників у частки, який можна простежити у контексті, супроводжується внутрішньою зміною загальночастиномовного значення адвербіальності на модальність. Проаналізовані функціональні омоніми, до складу яких входять похідні частки, визначено як синкретично-недиференційовані. Виявлено, що легше піддаються партикуляції ті прислівники, які є полісемійними, які мають чимало переносних значень. Розглянуто ті морфолого-синтаксичні зміни, яких зазнають твірні слова в процесі транспозиції. Водночас виявлено спільність семи чи сем у мотивувальних слів і похідних часток, що дає підстави розглядати омоніми (омокомплекс) функціональних омонімів як синкретичні утворення. Для доведення того, що міжчастиномовні омоніми прислівник / частка є синкретичними одиницями використано напрацювання етимологів. На зібраному фактичному матеріалі описано різні функціонально-семантичні особливості відадвербіальних часток. Факти транспозиції із самостійної частини мови у службову виявлено за допомогою таких критеріїв, як підбір синонімів та нівеляція синтаксичної ролі, регулярність уживання окремих прислівників у функції часток. На прикладі явища міжчастиномовної омонімії продемонстровано складні та взаємопов'язані процеси розвитку морфологічної системи української мови, показано широкі можливості реалізації словесних знаків у контексті.

Ключові слова: прислівник, частка, синкретизм, партикуляція, міжчастиномовна омонімія, функціональна омонімія, транспозиція, конверсія, морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, лексико-граматичні класи слів.

The article analyses adverbial particles in the Ukrainian language from theoretical and practical perspectives, taking into account the phenomena of lexico-grammatical homonymy and syncretism. The study aims to reveal the mechanism of formation of such language units. The semantic conditions, reasons, and patterns of the particulation processes are established, while taking into account the syncretic nature of the analysed transposits. It is difficult to determine the part of speech status of such homonyms, because adverbs are very often polysemic, and adverbial particles do not always have one meaning (if we consider them to have a lexical meaning) or are able to give different semantic shades of meaning to sentences (if we agree with those researchers that believe that the particle does not have an independent lexical meaning). Specific cases of the transition of adverbs into particles are considered. The transition of adverbs into particles that can be observed in the context is accompanied by an internal change of the part of speech meaning of adverbiality to modality. The analysed functional homonyms, which include derived particles, are defined as syncretically undifferentiated. It has been established that polysemous adverbs that have many figurative meanings are more likely to be particulated. The morphological and syntactic changes that root words undergo during transposition are described. At the same time, the study has discovered a common seme or semes in motivational lexemes and derived particles, which allows us to consider homonym pairs (homonym complexes) of functional homonyms as syncretic formations. The article uses etymologists' research to prove that adverb/particle lexico-grammatical homonyms are syncretic units. Based on the collected material, it describes various functional and semantic features of adverbial particles. The instances of transposition from the nominal part of speech to the functional one have been found by using such criteria as the selection of synonyms, leveling of the syntactic role, and the regularity of using individual adverbs in the function of particles. On the example of the phenomenon of lexico-grammatical homonymy, the study demonstrates complex and interrelated processes behind the development of the morphological system of the Ukrainian language, as well as shows wide functional possibilities of lexemes in the context.

Key words: adverb, particle, syncretism, particulation, lexico-grammatical homonymy, functional homonymy, transposition, conversion, morphological and syntactic method of word formation, lexical and grammatical classes of words.

Постановка проблеми. Міжчастиномовні переходи – це об'єктивна реальність, яка потребує лінгвістичного осмислення. У мовленні з'явля-

ються нетипові випадки, що не можуть бути охоплені традиційними класифікаціями. Це одиниці, що виникли в результаті функціональної транс-

позиції. Це перехід слова з однієї частини мови до іншої або її вживання у функції іншої частини мови. Функціональна транспозиція проявляється на двох ступенях: 1) неповна (синтаксична), коли змінюється тільки синтаксична функція вихідної одиниці без зміни її належності до відповідної частини мови; 2) повна (морфологічна), коли утворюється слово іншої частини мови. Конверсію у цьому розумінні трактують як засіб вираження морфологічної транспозиції [7, с. 639]. На позначення явищ переходу однієї частини мови в іншу використовують терміни *морфолого-синтаксичний спосіб, конверсія, морфологічна транспозиція*. Кожна частина мови складається з ядра та периферії. Ядро утворює певна кількість слів, яка за всіма ознаками належить до конкретної частини мови, а до периферії зараховуємо такі слова, що за певних умов можуть переходити до іншого лексико-граматичного класу. Це зумовлює труднощі під час визначення частиномовного статусу деяких слів. Цікавим є дослідження міжчастиномовних переходів, що дає змогу виявити та простежити динамічні процеси в мовленні. «Незаперечним є той факт, що кожна частина мови має у своєму складі, з одного боку, слова, що становлять її ядро, основу, оскільки виступають як такі, що належать лише до даного класу, і з другого, – до неї входять слова, які можуть належати й іншим класам» [27, с. 7].

Досить часто на практиці не можна провести чіткої межі між прислівниками і частками, які взаємопов'язані відношеннями міжчастиномовної омонімії. На думку В. Горпинича, «граматичною основою перехідних явищ у системі частин мови є зміна синтаксичної функції слова, яка спричиняє зміну категоріального і відповідно лексичного значення слова, що формує в ньому нові особливості морфологічних ознак» [14, с. 311]. У цьому контексті найскладніше аналізувати випадки транспозиції частин мови із самостійних (повнозначних) у службові (неповнозначні) і навпаки. Якщо дотримуватися традиційного погляду на самостійні частини мови як такі, що «співвідносяться з поняттями», і несамостійні, які «є фактично некореневими вільними морфемами, що використовуються переважно для вираження синтаксичних відношень у реченні» [26, с. 723], то постає питання, що відбувається у процесі переходу із однієї частини мови в іншу із такими мовними одиницями, які є носіями певного лексичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві перехідні явища в системі частин мови вивчали такі науковці:

В. Ващенко [4], Л. Мацько [25], Д. Гринчишин [15], Г. Гнатюк [11], К. Городенська [12], Й. Дзедзелівський [17], І. Вихованець [6], О. Кушлик [24], А. Загнітко [21], А. Габай [8], Н. Глібчук [10], У. Добосевич [18] та інші.

Синкретизм однозвучних одиниць лексико-граматичних класів висвітлювали І. Данилюк [16], О. Кушлик [23].

Частку досліджували у таких аспектах: К. Симонова у граматиках XV–XVII ст. [28], О. Безпояско на тлі мови і мовлення [2], Л. Бондаренко склад і комунікативні функції вторинних часток [3], А. Загнітко у системі службових частин мови [21], Ф. Бацевич як дискурсивні слова [1] та ін.

Постановка завдання. Усі перехідні явища заслуговують на увагу дослідників, ми ж зупинимось лише на процесах партикуляції прислівників, у результаті якого виникають міжчастиномовні омоніми. «Партикуляція (лат. *particula* – частка) – це перехід інших частин мови в частку» [14, с. 315]. **Мета** дослідження – виявити випадки переходу прислівників у частки, розкрити механізм утворення таких мовних одиниць із урахуванням явища синкретизму мотивувальних прислівників і похідних часток-транспозитів. Розуміємо синкретизм як універсальну властивість мови. «Синкретизм (грец. *syncretismos* – з'єднання) – формальне нерозрізнення, злиття в одній формі різнорідних мовних елементів» [22, с. 538–539]. Явище синкретизму притаманне всім рівням мовної структури, однак на кожному з них має свої особливості. Цей термін використовується у двох значеннях: «1) збіг функціонально різних граматикичних категорій і форм в одній формі, наприклад, відмінковий синкретизм; 2) поєднання (синтез) диференційних структурних і семантичних ознак одиниць мови, що протиставляються одна одній в системі мови пов'язані явищами перехідності» [16, с. 4]. Уживання різних частин мови в нетипових для них синтаксичних функціях створює сприятливий ґрунт для транспозиції вже не членів речення, а й для явищ переходу із однієї частини мови в іншу. **Джерельна база дослідження** – «Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови» [9], ілюстративний матеріал до якого було дібрано з різностильових джерел – від фольклору та усного мовлення до художньої літератури, публіцистичного, конфесійного, наукового, офіційно-ділового, епістолярного стилів.

Виклад основного матеріалу. Прислівник як самостійна частина мови, «для якої характерна морфологічна безкатегорійність і незмінність»

[5, с. 299] абсолютно передбачено вступає в процеси партикуляції. Перехід прислівників у частки, який можна простежити у контексті, супроводжується внутрішньою зміною загальночастиномовного значення адвербіальності на модальність. Як наслідок – новоутворене слово перестає відповідати на питання *як?*, *де?*, *куди?*, *звідки?*, утрачає здатність бути обставиною в реченні. Визначити частиномовний статус таких однозвучних слів складно ще й тому, що прислівники дуже часто полісемічні, відадвербіальні частки теж не завжди мають одне значення (якщо вважати, що лексичне значення у них є) чи здатні надавати різних семантичних відтінків реченням (якщо погодитись із тими дослідниками, що частка не має самостійного лексичного значення).

Якісно-означальні прислівники, зокрема *прямо*, *просто*, *рівно*, *точно*, *чисто* та ін., можуть переходити в частки. На думку К. Городенської, «основною умовою вживання таких якісно-означальних прислівників як часток є ослаблення в них якісного значення та використання їх у позиції до опорного компонента» [13, с. 571].

Це підтверджує зібраний фактичний матеріал, у якому можна простежити різні функціонально-семантичні особливості відадвербіальних часток. Для прикладу розглянемо вживання одиниць омокомплексу **просто**¹⁻³ (прислівник, прийменник, частка) у різних реченнях: 1. *Притча про таланти, яку я розповів учням, просто пояснює суть справи* (О. Бердник, «Камертон Дажбога») – «неважко, легко для розуміння, здійснення» [9, с. 408]. 2. *Василь Щурат, згоряючи від цікавості, теж пролазить у дірку за Франком і не може надивуватись, як просто і звично ведуть між собою розмову Франко і садівник* (Р. Горак, «Тричі мені являлася любов») – «невимушено, безпосередньо» [9, с. 409]. У наведених контекстах слово *просто* є означальним прислівником, воно відповідає на питання *як?*, має частиномовне значення ознаковості, виконує синтаксичну функцію обставини. Прийменниковий статус транспозита *просто* ілюструють речення: *Я сидів просто Івана Кириловича і помітив, як глибоко штирхає його кожне Дзядзькове слово* (В. Дрозд, «Катастрофа»); *Він сидів просто неї з блокнотом на колінах* (Остап Вишня, «Вовк»). Похідний прийменник виражає локативні відношення, має частиномовне значення релятивності, його можна замінити прийменником *напроти*. Ще інші контексти засвідчують вживання цього слова у функції частки: *Сьогодні записав од матері десять чудесних колядок і п'ять нових старих пісень. Так було приємно записувати. Просто слюзи на вер-*

талися од радості чи зворушення (О. Довженко, «Щоденник»); *А може, Софія просто втомилася, вичерпалися усі її фізичні запаси* (Р. Федорів, «Єрусалим на горах») – «підсилювальна частка, уживається для підкреслення значення якого-небудь слова або всього речення; ↔ част. *прямо*, *просто-таки*, *прямо-таки*, *справді*, *насправді*» [9, с. 411]. За нашими спостереженнями, частка *просто* може бути обмежувальною. У наведених нижче реченнях вона вказує на яку-небудь межу, обмеження в кількості, якості, мірі, дії; ↔ част. *тільки*, *лише*: *От тільки не знаю, чому зараз люде так не люблять трудитись?.. І для чого, скажіть мені, труд розглядається вже як щось виключне? Чого його оголосили ділом честі, доблесті і героїства, коли він сам по собі є просто діло* (О. Довженко, «Щоденник»); *Не турбуйтеся, товаришу Кук, – сказала я. – То просто жарт, я не думаю виходити заміж* (Микола Хвильовий, «Сентиментальна історія»). Зауважимо, що ця частка може вживається при скороченому або неповному імені: *Називайте мене просто – Валя. Адже ми друзі?! – відповів жартівливо Валерій* (О. Бердник, «Поza часом і простором»); *– Так, мене звать Наталка, – посміхнулася дівчина. – А по батькові? – Денисівна. Але зви просто Наталкою, в нас не звикли* (Іван Багряний, «Тигролови»). Перехід цього прислівника у частку відбувається здебільшого у розмовному мовленні. Транспозит *просто* перестає відповідати на питання, втрачає категоріальне значення адвербіальності, набуває частиномовного значення модальності, але похідна частка, на наш погляд, зберігає зв'язок із мотивувальним прислівником, між ними простежується зона синкретизму на рівні семантики. Прислівник *просто* полісемійний. Він містить у собі такі значення: 1. Неважко, легко для розуміння, здійснення. 2. Без зовнішніх ефектів, вигадливості. 3. Звичайно, без яких-небудь специфічних, визначних особливостей. 4. Щиро, відверто (про людину). 5. Із невисокою якістю (про роботу, обробку і т. ін.). 6. Розм. Рівно спрямовано, прямо [9, с. 408–409]. Багатозначність цього прислівника, чимало відтінків значень були сприятливим підґрунтям на шляху до партикуляції. Саме сему 'звиклий, звичайний' простежуємо в аналізованій частці. Її виокремлюємо за допомогою етимологічного аналізу: «псл. *prostь* виводиться з **prot-tos* «звичайний, звичайний», за походженням пас. дієприкм. мин. часу від дієслова **prosti* (< **prot-ti*) «звикати, бути звиклим (дл чогось)» [19, с. 605]. Розглядаємо аналізовану омпару (прислівник/частка) синкретично-недиференційованими функціональними омонімами.

Різний морфологічний статус синкретично-недиференційованих функціональних омонімів на сучасному етапі мовного розвитку ще не закріплений у словниках (тлумачних чи граматичних). Їхній опис у лексикографічних працях супроводжує ремарка «у значенні іменника, прислівника, частки тощо» [9, с. 10].

Цікаво простежити синкретизм на прикладі омокомплексу **рівно**¹⁻³ (прислівник, частка, прийменник). Цей прислівник полісемійний. Його різні значення виявляємо у контекстах: [Сахно Черняк:] *Це б нам із клуні сіна унесли, ряденця ткані **рівно** постелили* (Л. Костенко, «Дума про братів неазовських») – «без западин і підвишень; ↔ присл. **гладко**»; *Човен плавко загойдався на волі, а далі тихо й **рівно** посунув по воді над зорями, що тремтіли на дні блакитної безодні* (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною») – «без викривлень і закрутів; ↔ присл. **прямо**»; *Спів її відлунув у гаморі й розманіженості хамаму, ... молоді голоси вдарялися у високі кам'яні склепіння, падали вниз, мов зранені, деякі лилися **рівно** й несміливо, інші зухвало злітали знов і знов попід самі куполи, мовби хотіли пробитися назовні* (П. Загребельний, «Роксолана») – «нічим не відрізняючись від кого-, чого-небудь; ↔ присл. **однаково, одноманітно**»; *Вільгота дивився на свої руки, ніби вперше їх бачив. Широкі, плескаті, з кістлявими горбиками щиколоток, з короткими сучкуватими пальцями, зарослі **рівно** висіянним рудувато-вогнистим волоссям, його руки лежали на колінах спокійно* (Є. Гуцало, «Мертва зона») – «рівномірно»; *На людях, одначе, Оленка не бідкалася ніколи, – трималася завжди **рівно** й погідно, мило всміхалася до старших і ще миліше – до парубків* (О. Забужко, «Казка про калинову сопілку») – «Перен. Урівноважено, спокійно (про поведінку людини)» [9, с. 429]. На практиці не завжди легко простежити партикуляцію прислівника **рівно**. Коли це слово можна замінити частками *саме, якраз*, то спостерігаємо явища транспозиції: *Камера цілі дні бавилася грою в кості на сірники, у висліді якої утворювалися «сірникові королі». «Король» ставав власником усіх сірників у камері. Корольовав кілька годин – **рівно** до початку нової гри, а потім банкрутував на користь щасливішого...* (Іван Багряний, «Сад Гетсиманський»). *Вони помовчали **рівно** стільки, скільки курилась його волога сигарета. Тоді, загасивши недокурок, він сказав: – І знову Антонич. Куди не повернешся, цей Антонич* (Ю. Андрухович, «Дванадцять обручів»). У результаті партикуляції простежуються такі морфолого-синтаксичні процеси: зміна частино-

мовного значення: ознаковість → модальність; втрата ознак самостійної частини мови й синтаксичної ролі (частка членом речення не виступає). На наш погляд, похідна частка все одно зберігає семантичний зв'язок із мотивувальним прислівником. Семи 'однаково', 'прямо' простежуються в аналізованій похідній підсилювальній частці, яка вживається для актуалізації суб'єкта, об'єкта, ознаки тощо. За даними етимологів, аналізоване слово пов'язане з «псл. *ogvъvъ (< *ogvo-); – споріднене з прус. *argwis* «справжній, дійсний, вірний, певний» [20, с. 87]. Тракуємо аналізовану омопару (прислівник/частка) як синкретично-недиференційовані функціональні омоніми.

Омопара **прямо**¹⁻² (прислівник/частка) має свою лінгвістичну історію. Прислівник *прямо* багатозначний. Це засвідчують численні контексти: *Запахло весняними пахощами (тоді вже йшла весна). **Прямо** – заходило сонце* (Микола Хвильовий, «Іван Іванович») – «рівно витягнувшись у якому-небудь напрямку, без вигинів; у прямому напрямку від якогось пункту, якоїсь точки»; *Поїду отако **прямо** й перепливу через Дніпро. Просто зараз, уночі* (Ю. Мушкетик, «Яса») – «не звертаючи з прямого шляху, прямої стежки і т. ін.; не відхиляючись від основного напрямку»; *Одночасно з тим король перестав брати на державну службу православну українську шляхту; отже, українське панство, щоб мати посаду, почало й собі переходити в унію, а часто й **прямо** до католицтва* (А. Кашенко, «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове») – «безпосередньо, без проміжних ланок»; *Мабуть, вони мали між собою балачку, й не одну, бо далі на людях Яків не висловлював отако **прямо** своїх думок, плів мову тонко та хитро...* (Ю. Мушкетик, «Гетьманський скарб») – «не хитруючи, не лицемірячи; ↔ присл. **відверто, щиро, чесно**»; – *А я вам **прямо** кажу, – скрикнув Рогоза, – що у плавню я не піду і батькових коней до роботи вам не дам! От що!* (А. Кашенко, «Зруйноване гніздо») – «твердо, впевнено» [9, с. 415–416]. Водночас зафіксовано контексти, у яких слово *прямо* виступає часткою: – *Ну, що ти верзеш, **прямо** комедія, їй-богу! – розлютився Чуприна чи Кравчина...* (О. Довженко, «Земля»). У цьому реченні це підсилювальна частка, що вживається для підкреслення значення якого-небудь слова або всього речення; ↔ част. **просто, просто-таки, прямо-таки, справді, насправді** [9, с. 416]. Виявлено речення, у якому слово *прямо* можна замінити частками **наче, ніби**: *А карий і досі мені в очах стоїть. Такий був розумний кінь, ну **прямо** як людина, тільки гово-*

риту не міг (М. Стельмах, «Велика рідня»). Це власне модальна частка, що вносить у висловлення певний емоційно-оцінний момент, тут, імовірно, сумнів щодо вірогідності повідомлюваного. Без сумніву, що й ця частка тісно пов'язана із однозвучним прислівником. Семи 'рівно', 'прямо', 'справді' хоч і послаблено, але простежуються в реченнях, де *прямо* виступає часткою. Аналізована омопара (прислівник/частка) теж належить до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Висновки. Між лексико-граматичними класами слів української мови існують тісні взаємозв'язки. Прислівник завдяки незмінності легко може переходити в частку. Цілком закономірно, що партикуляції здебільшого зазнають ті прислівники, які є полісемійними, які мають чимало

переносних значень. Порівняльний аналіз як твірних слів, так і транспозитів дає підстави розглядати пари функціональних омонімів як синкретичні і взаємопов'язані одиниці, об'єднані спільністю семи чи сем. У відприслівникових частках закріплюється нове частиномовне значення модальності, транспозити не відповідають на питання, втрачають здатність виконувати синтаксичну функцію в реченні, вони регулярно вживаються як частки, що підтверджують численні контексти. Опис відприслівникових часток – це лише невеликий пласт тих виявів транспозиції, які зароджуються в мовленні, щоб згодом стати надбанням мовної системи. Перспективи дослідження вбачаємо в детальному й вичерпному описі омопар прислівник/частка із урахуванням явища синкретизму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС, 2014. 288 с.
2. Безпояско О. Частка на тлі мови і мовлення. *Українська мова*. 2003. № 4. С. 77–82.
3. Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2005. 20 с.
4. Ващенко В. С. Явища переходу в системі частин мови. *Українська мова в школі*. 1953. № 6. С. 14–22.
5. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови / за ред. І. Вихованця. Київ: Пульсари, 2004. 398 с.
6. Вихованець І. Р. Різновиди транспозиції. *Актуальні проблеми граматики: збірник наукових праць*. Кіровоград : КДПУ, 1997. Вип. 2. С. 57–60.
7. Вихованець І. Р. Транспозиція. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. С. 639.
8. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 232 с.
9. Глібчук Н., Добосевич У. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів : Априорі, 2016. 640 с.
10. Глібчук Н. М. Партикуляція – один із шляхів виникнення міжчастиномовної омонімії. *Лінгвістичні студії : збірник наукових праць*. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 77–83.
11. Гнатюк Г. М. Ад'ективація дієприкметників у сучасній українській літературній мові. *Мовознавство*. 1983. № 1. С. 19–29.
12. Городенська К. Г. Морфологізація транспозиційних переходів. *Теоретичні проблеми граматики*. Донецьк: ДонДУ, 1995. С. 51–56.
13. Городенська К. Уживання прислівників у функції часток. *ГраMATика сучасної української літературної мови. Морфологія* / за ред. К. Г. Городенської. Київ, 2017. С. 571.
14. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ : Академія, 2004. 336 с.
15. Гринчишин Д. Г. Явище субстантивації в українській мові. Київ : Наукова думка, 1982. 112 с.
16. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
17. Дзєндзелівський Й. О. Проніміалізація в українській мові. *Українська мова в школі*. 1995. № 1. С. 14–20.
18. Добосевич У. Б. Субстантивація як вияв транспозитних можливостей різних частин мови. *Лінгвістичні студії : збірник наукових праць*. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 91–97.
19. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.; Київ: Наукова думка, 1983–2012. Т. 4. : Н–П. 656 с.
20. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.; Київ: Наукова думка, 1983–2012. Т. 5. : Р–Т. 704 с.
21. Загнітко А. П. Частки в системі службових частин мови: типологічний і лексикографічний вияви. *Лінгвістичні студії : збірник наукових праць*. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 104–115.
22. Кочерган М. П. Синкретизм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. С. 538–539.

23. Кушлик О. П. Комплексне визначення частиномовного статусу «перехідних» одиниць. *Мовознавство*, 1997. № 4–5. С. 45–49.
24. Кушлик О. П. Омонімія незмінних класів слів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2000. 20 с.
25. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові. Київ: КДПІ, 1981. 130 с.
26. Русанівський В. М. Частини мови. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. С. 723.
27. Симонова К. С. Перехідні явища в системі частин мови і питання правопису: (на матеріалі незмінних класів слів). *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Філологічні науки. 2000. Т. 18. С. 6–14.
28. Симонова К. С. Частки в граматичних працях кінця XVI – першої половини XVII ст. *Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст.* Київ, 1982. С. 71–74.
29. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко та ін. Донецьк: ТОВ ВКФ «Бао». 416 с.
30. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ: Пульсари, 2004. 398 с.

**ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ЛІНГВІСТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ: НОВІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ****THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE DEVELOPMENT
OF LINGUISTIC RESEARCH: NEW APPROACHES AND CHALLENGES****Демешко І.М.,***orcid.org/0000-0001-7587-7948*

доцент,

*доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка***Величко В.А.,***orcid.org/0009-0002-1948-9769**старший викладач кафедри авіаційної англійської мови**Харківського національного університету Повітряних Сил***Олексієнко А.В.,***orcid.org/0000-0002-5095-6065**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Запорізького державного медико-фармацевтичного університету*

У статті досліджено потенціал штучного інтелекту в лінгвістиці, зокрема в галузі машинного перекладу, який став конкурентоздатним порівняно з людським перекладом. Це досягнення зумовлене вдосконаленням технологій штучного інтелекту, збільшенням обчислювальних можливостей та розширенням баз даних в інтернеті. Технології машинного перекладу здатні працювати з понад ста мовами, що робить їх потужними та універсальними інструментами для комунікації між багатьма культурами та людьми з різних частин світу. Вони також можуть бути корисними для бізнесу, освіти, наукових досліджень та інших галузей. Проте важливо пам'ятати, що машинний переклад не є ідеальним і може містити помилки та неточності, особливо при перекладі складних або недосяжних слів та виразів. Тому, хоча технології штучного інтелекту дуже корисні, вони все ще потребують додаткового вдосконалення та людської підтримки. Наукова новизна роботи полягає в розкритті нових перспектив для лінгвістичних досліджень, які отримали нові можливості завдяки розвитку штучного інтелекту, що стимулює попит на інструменти нейронного машинного перекладу для швидкого та доступного перекладу. Метою роботи було дослідити вплив автоматичної обробки мови на глобальний ландшафт онлайн-мов. Результати роботи показали, що завдяки доступним алгоритмам нейронного перекладу та інтелектуальним помічникам, користувачі можуть створювати та поширювати контент на різних мовах. Продуктивний розвиток лінгвістичних досліджень збагачується за рахунок різноманітності мов. Машинний переклад покращує взаєморозуміння, але не здатний врахувати всі особливості кожної мови. Згодом можливе зменшення культурного розмаїття через контроль основних платформ та соціальних мереж. Висновок полягає в тому, що лінгвістичні дослідження повинні бути спрямовані на аналіз впливу автоматичної обробки мови на суспільство та зменшення культурного розмаїття. Завдяки високій ефективності автоматичної обробки мови, контент розповсюджується на більшу кількість мов, проте розвиток штучного інтелекту враховує участь людини в цьому процесі. Навпаки, люди активно сприяють у створенні нової лінгвістики. Важливо розуміти цінність, пов'язану з автоматичною обробкою мови, яка допомагає розв'язати мовні проблеми без необхідності знати кожну мову.

Ключові слова: автоматична обробка мови, нейролінгвістичне програмування, машинний переклад, мовне розмаїття, нейронний машинний переклад.

The article explores the potential of artificial intelligence in linguistics, particularly in the field of machine translation, which has become competitive compared to human translation. This achievement is driven by advances in AI technologies, increased computational capabilities, and the expansion of databases on the internet. Machine translation technologies can work with more than a hundred languages, making them powerful and versatile tools for communication between different cultures and people from various regions of the world. They can also be useful for businesses, education, scientific research, and many other fields. However, it is important to remember that machine translation is not perfect and may contain errors and inaccuracies, especially when translating complex or nuanced words and expressions. Therefore, although AI technologies are very beneficial, they still require further refinement and human expert support. The scientific novelty of the work lies in unveiling new perspectives for linguistic research, which have been enhanced by the development of artificial intelligence, stimulating the demand for neural machine translation tools for fast and accessible translation. The aim of the work was to investigate the impact of natural language processing on the global landscape of online languages. The results showed that with available neural translation algorithms and intelligent assistants, users can create and disseminate content in different languages. The productive development of linguistic research is enriched by the diversity of languages. Machine translation improves understanding but cannot take into account all the peculiarities of each language. There is a possibility of a reduction in cultural diversity through the control of major platforms and social networks. The conclusion is that linguistic research should focus on analyzing the impact of natural language processing

on society and reducing cultural diversity. Due to the high efficiency of natural language processing, content is spread across more languages, but the development of artificial intelligence does not exclude human involvement in this process. On the contrary, people actively contribute to the creation of a new linguistics. It is important to understand the value associated with natural language processing, which helps solve language problems without the need to know every language.

Key words: automatic language processing, neurolinguistic programming, machine translation, language diversity, neural machine translation.

Постановка проблеми. Штучний інтелект (далі – ШІ) останніми роками значно змінив спосіб, у який досліджували та розвивали лінгвістичні теорії. Він надає дослідникам доступ до значної кількості даних, які раніше було неможливо обробляти вручну, і дозволяє виконувати складні аналізи та моделювання мовних процесів. Один із головних впливів ШІ на розвиток лінгвістичних досліджень полягає в тому, що він відкриває відповідні можливості для розробки нових методів аналізу мови. Наприклад, за допомогою нейромереж та інших технологій глибокого навчання можна створювати нові моделі перекладу, аналізу текстів та інші мовні програми. ШІ розв’язує складні проблеми лінгвістики такі, як розуміння граматичної структури мови, аналіз семантики та прагматики, ідентифікація мовних закономірностей тощо. Значний обсяг доступних даних, який забезпечує ШІ, дозволяє проводити дослідження великого масштабу та робити нові відкриття в галузі лінгвістики. У цьому контексті дослідження відкриває потенціал штучного інтелекту в багатомовності та мовному різноманітті. Хоча ці питання завжди були об’єктом дослідження лінгвістів, з новими можливостями ШІ вони стають ще більш актуальними, оскільки система може легко перекладати й переключатися між безліччю мов, що раніше вважалося неможливим.

Така складність мовних процесів виявляється в багатогранності та взаємозв’язку термінів «багатомовний» і «полігосія». Перший термін зазвичай описує людей, які говорять трьома або більше мовами, тоді як другий вказує на використання різних мов у спільноті. Однак жодне з цих визначень не враховує специфіку використання мови в інтернеті [1, с. 149].

У роботі досліджено онлайн-спільноти як простір транслोकальної спорідненості, що становить виклик для науки лінгвістики і розробників штучного інтелекту. Аналіз лінгвістичних практик і їхньої складності становить перспективний напрям для вивчення. У цьому дослідженні акцент зроблено на вивчення онлайн-багатомовності, яка визначається показниками кількості, видимості та доступності (наприклад, кількість вебсайтів, доступних певною мовою, або кількість мов, які пропонує сайт), а також мовним

розмаїттям, яке включає практики та використання мов, рівні володіння, ступінь взаєморозуміння та питання ідентичності. Одне із центральних завдань у лінгвістичних дослідженнях полягає в поєднанні необхідної теорії з величезною кількістю фактів. Факти різноманітні у своєму прояві в реальному використанні мови людьми і в можливостях штучного інтелекту для створення нового для багатомовних користувачів.

Однак, разом із новими можливостями, ШІ також постає перед викликами. Наприклад, важливо враховувати етичні аспекти використання ШІ в лінгвістиці такі, як конфіденційність даних та вплив на природні мови та культури. Також у роботі приділено увагу розробці нових методів та алгоритмів, які максимально точно моделюють мовні процеси та можуть бути використані для створення ефективних мовних програм.

У цілому, використання ШІ в лінгвістичних дослідженнях відкриває багато нових можливостей для розвитку галузі та робить лінгвістичні дослідження більш точними та об’єктивними. Однак водночас необхідно пам’ятати про важливість етичних та методологічних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час аналізу мовної політики великих компаній в інтернеті важливо розрізнити багатомовність від мовного розмаїття. Часто багатомовність компаній в інтернеті не відображає їхньої дійсної мовної присутності в офлайн через технічні обмеження або маркетингові стратегії [2]. Мовна присутність в інтернеті безперечно є багатомовною, але це не завжди сприяє мовному розмаїттю для користувачів. Окрім вебсайтів, також важливо досліджувати мовну політику в дизайні інтелектуальних персональних асистентів [3]. Різноманітність лінгвістичних параметрів свідчить про різні проблеми та стратегії, які приймають розробники штучного інтелекту. Наприклад, М. МакШейн та С. Ніренбург вважають, що ШІ Siri має у своєму арсеналі 41 мову, але лише обмежений вибір локалізованих варіантів. Такі різниці в мовних налаштуваннях, на думку вчених, можуть виникати через різні стандарти мов чи культурні вподобання [4]. У своїй роботі С. Пінгілі та С. Бурра Рама Сатья Саї підкреслюють, що асистент Alexa від Amazon доступний сімома мовами, проте має тільки жіночий голос.

Ця нерівність у мовній політиці компаній, на їхню думку, виникає внаслідок складного переплетення різних аспектів таких, як стратегія на ринку, наявність даних, рівень лінгвістичних знань осіб, які приймають рішення, та витрати, пов'язані з впровадженням нової мови [5].

Лінгвістичні особливості найбільших видавців програмного забезпечення, які переважно базуються в США, спочатку розробляються за логічними принципами американської англійської мови, а потім адаптуються до інших мов для відповідності ринковим вимогам [6].

Незважаючи на різноманітність програм ШІ знову помічаємо, що інтернет-користувачі не можуть послуговуватися широким спектром мов. Крім економічних аспектів, які були описані раніше (витрати, дані тощо), мовна політика компаній також залежить від культурних уявлень. Н. Холідей показав, як початкові обмеження штучного інтелекту та/або мовного розмаїття параметрів голосу Alexa до однієї жіночої версії має коріння в історичних стереотипах про операторку комутатора, «служницю з м'яким голосом». На відміну від цього, Siri, що представлена компанією Apple, зображена як готельний консьєрж або дворецький [7]. Такі актуальні теми, як важливість природності мовної взаємодії або широкий вибір мовних варіантів та голосових опцій для мовних систем ШІ, ставлять нові виклики перед сучасними лінгвістичними дослідженнями.

Постановка завдання. З удосконаленням технологій штучного інтелекту та розвитком машинного перекладу виникає загроза зменшення мовного та культурного розмаїття через контроль основних платформ та соціальних мереж, що може призвести до втрати унікальних лінгвістичних та культурних особливостей кожної мови. Хоча автоматична обробка мови допомагає розв'язувати мовні проблеми, вона потребує вдосконалення та людської підтримки для уникнення неточностей та помилок. Важливо активно досліджувати вплив автоматичної обробки мови на суспільство і збереження культурного розмаїття для забезпечення різноманітності та унікальності кожної мови.

Мета статті – дослідження впливу засобів автоматичної обробки мови на глобальний ландшафт мов в онлайн-середовищі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний нейронний машинний переклад, розроблений із використанням штучного інтелекту, забезпечує гнучкість та переконливу якість результатів, яка постійно покращується. Деякі доступні інструменти такі, як Google Translate або DeepL,

комбінують статистичний машинний переклад і технології глибокого навчання [8, с. 113]. Статистичний метод використовує великі набори перекладених текстів для знаходження найбільш імовірних варіантів перекладу, що дозволяє отримати найкращий його результат.

Алгоритми ШІ навчаються на великих двомовних або навіть багатомовних корпусах, що дозволяє їм передбачати найімовірнішу послідовність для заданого початку речення. Поточні результати в сфері обробки природної мови досить переконливі, щоб конкурувати з перекладом, виконаним людиною. У спеціалізованих галузях цільові тексти, створені за допомогою нейронного машинного перекладу, зараз часто вважаються адекватними [9, с. 8]. Технології штучного інтелекту, які застосовуються в нейронному машинному перекладі, дуже схожі на ті, що використовуються в інших сферах, де людські знання та дії вже давно вважаються необхідними. Медична діагностика, моніторинг сільськогосподарських культур, автономні автомобілі, дрони тощо. Усі ці технології використовують великі бази даних, розпізнавання образів і глибоке навчання. Таке різноманіття інструментів для перекладу спрощують життя для професійних перекладачів, але не розвивають мовленнєві компетенції здобувачів освіти, завдання яких полягає в оволодінні не лише літературної англійської мови, але й спеціальної мови за фаховим призначенням, зокрема військового-авіаційного спрямування, медичного тощо. Наприклад, (ШІ) відкриває нові можливості для лінгвістичних досліджень у галузі військового-авіаційної термінології. Так ШІ може використовуватися для аналізу текстової інформації, яка міститься в документах і звітах та створювати мовні моделі, які допомагають у розробці нових стратегій і тактик у військовій авіації. Такі моделі можуть аналізувати текст та робити висновки про можливі наслідки різних військових дій. Але дуже важливо забезпечити здобувачів освіти не лише можливістю використання різноманітних інструментів для перекладу, а й стимулювати їхні мовленнєві здібності через активне спілкування, письмові та усні вправи з різних сфер професійної діяльності. Такий підхід допоможе їм краще розвинути навички володіння спеціальною мовою за фаховим спрямуванням і стати успішними фахівцями в обраній галузі.

Незважаючи на те, що головною метою лінгвістичних досліджень у ракурсі ШІ є забезпечення швидкого перекладу з великої кількості мовних пар і збільшення багатомовності на глобальному

рівні, у роботі дотримуємося думки, що це досягається завдяки різноманітності мов.

По-перше, як і інші технології штучного інтелекту, нейронний машинний переклад призводить до втрати інформації. Це демонструють С. Мохамед, С. А. Ельсаєд, Ю. Хассан та М. Абду, спираючись на три аргументи: обмеженість навчальних корпусів (адже вони завжди є вибірками), використання повторюваності, категорій і таксономій, а також існування упереджень [10, с. 15920]. Втрата – це метафори, рідкісні слова та неологізми, які є статистичними аномаліями [11, с. 89]. Учені підкреслюють, що ШІ передусім є технікою стиснення інформації, а не проявом неосяжного пізнання. Вони також наголошують на обмеженості розробки та застосування цих інструментів економічними імперативами. Алгоритми завжди були засобами економічної оптимізації, спрямованими на досягнення результату за мінімальну кількість кроків та з мінімальним споживанням ресурсів. У сучасній гонці озброєнь між компаніями, що розвивають штучний інтелект, усе ще акцентується на пошуку найшвидшого алгоритму для обчислення статистичних моделей. Таким чином, стиснення інформації визначає рівень прибутку цих компаній, але також рівень втрати інформації, що часто призводить до втрати культурного різноманіття на глобальному рівні.

По-друге, у перекладі тексту з однієї мови на іншу логіка нейронних машин зводиться до обмеження природних мов, представляючи їх у вигляді математичних уявлень. Інженери аналізують величезні корпуси текстів у різних мовах, щоб створити семантичну карту термінів та їхніх взаємозв'язків. Під час навчання моделей використовуються семантичні вектори, щоб закодувати вирази з вихідного тексту перед тим, як декодувати їх у цільовому тексті. Алгоритми вибирають найбільш імовірні збіги на основі їхньої статистичної повторюваності в корпусі текстів.

Отже, нейромашинний переклад ґрунтується на використанні логіки природних мов через процеси кодування, декодування та статистичного підбору. Останні дослідження в цій галузі сприяли розвитку нейромашинного перекладу, який базується на багатомовному підході та використанні спільних просторів представлення для різноманітних мов. Наприклад, Facebook та Google працюють над моделями, які охоплюють багато різних мов та систем письма. У 2019 році команди Facebook виграли конкурс машинного перекладу, використовуючи методи неконтрольованого зворотного перекладу, та виявили, що ці технології

мають свої переваги і недоліки [12]. Цей підхід спрямовує до компромісу між перекладом і втручанням, покращуючи продуктивність для менш популярних мов і зменшуючи її для більш популярних мов через обмежену пропускну здатність та інтерференцію.

Створені інструменти не призначені виключно для поліпшення обробки текстів, але ставлять перед собою завдання зробити машини здатними поєднувати в собі розуміння репрезентацій текстів, діалогові системи, видобування інформації, аналіз текстів тощо. Нейролінгвістичне програмування (далі НЛП) є лише однією з численних технологій обробки мови, які включають у себе допоміжні інструменти для письма, інструменти педагогічного оцінювання та анотування, інтелектуальних персональних асистентів, діалогових агентів та інші.

Хоча ці інструменти, безсумнівно, сприяють розвитку багатомовності в інтернеті, якість мовних обмінів (структурованих, складних, лексично багатих) не є пріоритетним питанням. У ракурсі представленої роботи слід розширити поле дослідження за межі перекладу та звернути увагу на нові підходи в лінгвістичних технологіях.

Для кращого розуміння, як лінгвістичне розмаїття збагачується або збіднюється завдяки автоматичній обробці мови, слід враховувати різні аспекти технічної та економічної екосистеми мовної індустрії. Це включає показники ефективності, взаємодію між людиною та машиною, а також останні ринкові тенденції та методи управління. Якість контенту, що генерується інструментами обробки мови, залежить від розміру та змісту корпусу, на якому навчаються алгоритми. Наприклад, для Alexa важливо створювати правдоподібні та цікаві розмови з користувачами, що вимагає використання моделей виявлення тем і технологій семантичних анотацій. Їх розробники працювали з різними джерелами інформації, а саме: Washington Post, Twitter, Reddit, Evi (Amazon), Freebase, Wikidata, Microsoft Concept Graph, Google Knowledge Graph та IMDB [13, с. 41]. Однак зауважимо, що перелічені джерела інформації є американськими, що обмежує їхню спроможність покриття всіх можливих варіантів мови. Це може ускладнити розуміння всієї різноманітності англійських обмінів у світі. Зокрема, програма Criterion для виправлення текстів розроблена для стандартної американської англійської мови, що може призвести до стигматизації правильних риторичних і стилістичних прийомів, які використовуються невідомими соціальними групами.

Ми спостерігаємо, як технології автоматичної обробки мови можуть обмежувати мовне розмаїття навіть в одній мові. Показники ефективності відіграють ключову роль у цьому процесі, спонукаючи команди до оптимізації своїх алгоритмів і підштовхуючи дослідження вперед. До недавнього часу оцінка нейронного машинного перекладу базувалася на порівнянні з перекладом, виконаним людиною.

Утім, з початку 2019 року платформи вводять новий показник – коефіцієнт залучення користувачів, який спрямований на максимізацію кількості кліків або часу, проведеного на певній сторінці чи інтерфейсі, замість точного відтворення вихідного тексту цільовою мовою. Проте ці показники, засновані на зацікавленості користувачів, можуть сприяти збідненню лінгвістичного розмаїття, оскільки люди часто віддають перевагу конкретному і спірному контенту або популярним матеріалам, які підтверджують їхні власні погляди («ефект мильної бульбашки») [13].

Взаємодія людини й машини в контексті програмування є ще одним аспектом, який варто дослідити. Більшість інструментів обробки природної мови призначені для полегшення спілкування між технічними системами та людьми. Щоб ці інструменти працювали ефективно, необхідно зменшити варіації у виразі ідеї. Іншими словами, запит користувача має бути чіткою та простою командою. Запити можуть бути попередньо визначеними формальними вказівками, які користувач повинен знати, щоб викликати потрібну дію, або природними мовними конструкціями, або даними з датчиків, які збираються автоматично без участі людини. Отже, обробка запитів сприяє стандартизації мови, а останні тенденції на ринку лінгвістичних технологій обмежують різноманітність мови. Останні прогнози вказують на те, що кількість користувачів автономних персональних помічників зростатиме. Ринок технологій

обробки мови скоро може стати олігополією, де на периферії будуть домінувати великі компанії, які прагнуть контролювати людську взаємодію в інтернеті, а не лише надавати якісні лінгвістичні рішення, і це є найбільшим викликом.

Висновки. Вплив автоматичної обробки мови на глобальний ландшафт лінгвістичних досліджень є значним. Завдяки безкоштовним алгоритмам нейронного перекладу та інтелектуальним персональним помічникам багато користувачів з усього світу мають можливість створювати й поширювати контент різними мовами, що сприяє розвитку багатомовності інтерфейсу за рахунок зростання кількості доступних мов, їхньої наочності та легкості доступу. Продуктивний розвиток сучасних лінгвістичних досліджень відбувається завдяки різноманітності мов. Наявність технологій, що спрощують та стандартизують вирази, може вплинути на рівень мовної компетенції в різних мовах. Машинний переклад покращує взаєморозуміння, але не може врахувати всі особливості та специфіку кожної мови. Урешті-решт, можливе зменшення культурного розмаїття відбувається через контроль основних платформ і соціальних мереж, що спираються на принципи управління, відповідно до англосаксонських концепцій обмінів. Це може викликати занепокоєння, оскільки мова є культурним аспектом, а не лише засобом комунікації, і провідні економічні гравці працюють над поширенням автоматичних мовних технологій. Як у випадку з іншими технологіями, їхні програми повинні бути аудировані, а провайдери мають нести відповідальність.

Майбутні дослідження в цій царині мають спрямовуватися на об'єднання різних платформ, інституцій (освітніх, культурних, юридичних) і спільнот користувачів з метою обговорення впливу автоматичної обробки мови на суспільство та зменшення виразу культурної різноманітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Redesigning for mobile plurilingual futures / H. Lotherington et al. *OLBI Journal*. 2021. Vol. 11. P. 141–172. DOI: <https://doi.org/10.18192/olbij.v11i1.6179> (дата звернення: 27.02.2024).
2. Alexa, Google, Siri: What are your pronouns? Gender and anthropomorphism in the design and perception of conversational assistants / G. Abercrombie et al. *Proceedings of the 3rd Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing. Association for Computational Linguistics*, 2021. P. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.18653/v1/2021.gebnlp-1.4> (дата звернення: 27.02.2024).
3. Lawrence H. M. Siri disciplines. Your computer is on fire. The MIT Press, 2021. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/10993.003.0013> (дата звернення: 27.02.2024).
4. McShane M., Nirenburg S. *Linguistics for the age of AI*. Mit Press, 2021. 448 p. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/13618.001.0001> (дата звернення: 27.02.2024).
5. Kumaar A., Pingili S., Burra Rama Satya Sai S. *Linguistics and robots*. SSRN. 2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4070589> (дата звернення: 27.02.2024).

6. Cohn M., Segedin B. F., Zellou G. Acoustic-phonetic properties of Siri-and human-directed speech. *Journal of Phonetics*. 2022. Vol. 90. Article 101123. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wocn.2021.101123> (дата звернення: 27.02.2024).
7. Holliday N. Siri, you've changed! Acoustic properties and racialized judgments of voice assistants. *Frontiers in Communication*. 2023. Vol. 8. Article 1116955. DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomm.2023.1116955> (дата звернення: 27.02.2024).
8. Yulianto A., Supriatnansih R. Google translate vs. DeepL: a quantitative evaluation of close-language pair translation (French to English). *AJELP: Asian Journal of English Language and Pedagogy*. 2021. Vol. 9. № 2. P. 109–127. DOI: <https://doi.org/10.37134/ajelp.vol9.2.9.2021> (дата звернення: 27.02.2024).
9. Neural machine translation from text to sign language / J. M. De Martino et al. *Universal Access in the Information Society*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10209-023-01018-6> (дата звернення: 27.02.2024).
10. Neural machine translation: past, present, and future. *Neural Computing and Applications*. 2021. Vol. 33. P. 15919–15931. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00521-021-06268-0> (дата звернення: 27.02.2024).
11. Kozlova T., Polyezhayev Y. A. Cognitive-pragmatic study of Australian English phraseology. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12. № 1. P. 85–93. <https://doi.org/10.33543/12018593>
12. Facebook AI's WAT19 Myanmar-English translation task submission / P. J. Chen. *arXiv*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1910.06848> (дата звернення: 27.02.2024).
13. Escribe M. Human evaluation of neural machine translation: The case of deep learning. *Proceedings of the human-informed translation and interpreting technology workshop*. Shoumen, Bulgaria : Incoma Ltd., 2019. P. 36–46. DOI: <https://aclanthology.org/W19-8705/> (дата звернення: 27.02.2024).

МОДАЛЯЦІЯ САМОСТІЙНИХ ЧАСТИН МОВИ: СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗМІНИ

MODIFICATION OF INDEPENDENT PARTS OF LANGUAGE INTO DISJUNCT: SEMANTIC AND GRAMMATICAL CHANGES

Добосевич У.Б.,

orcid.org/0009-0004-1367-7931

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови імені професора Іван Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті окреслено проблему виокремлення модальника у системі частин мови та виявлення його семантичних та граматичних особливостей. Розглянуто модальник у широкому трактуванні із залученням транспозитів, які виникли внаслідок модалізації – частиномовної транспозиції дієслів, іменників, прикметників. У процесі/результаті між-частиномовного переходу можна спостерігати повну або часткову зміну морфологічних ознак тих частин мови, які піддаються модалізації. У колі незмінюваних цей клас слів демонструє власне «морфологічне портфоліо», у якому статично і водночас динамічно переплітаються граматичні категорії і форми, успадковані від різних частин мови. Метою статті є виявити, систематизувати і описати граматичні особливості, які актуалізуються у процесі модалізації, а відтак можуть становити своєрідне граматичне «ядро» модальника.

У системі дієслівних категорій у процесі переходу в модальник визначальними стають категорії особи і числа (перша та друга однини та множини), а також категорії способу (наказового та дійсного), а в дійсному способі – теперішнього актуального/неактуального часу. Щодо семантичних змін простежується тенденція актуалізації одночасно двох значень, пов'язаних з фізичними параметрами певної дії та її похідними когнітивними аспектами і поява додаткових елементів емоційної оцінки. Остаточного процесу переходу в модальник зазнали словформи бач, знай, мовляв. У процесі модалізації іменників словозмінні особливості згортаються до однієї граматичної форми, яку можна кваліфікувати як застиглу. У семантичному плані іменники відбивають загальну тенденцію до збереження семантики вихідних лексем із окремими акцентами на емоційних аспектах. Модалізація прикметника супроводжується граматичною фіксацією категорії роду (середнього) та називного відмінка при збереженні семантичних особливостей.

Ключові слова: частини мови, транспозиція, модалізація, модальник, іменник, прикметник, дієслово.

The article outlines the problem of distinguishing the disjunct in the system of parts of speech and identifying its semantic and grammatical features. The disjunct is considered in a broad interpretation with the involvement of transposes that arose as a result of modification – part-language transposition of verbs, nouns, and adjectives. In the process/result of the inter-partial language transition, one can observe a complete or partial change in the morphological features of those language parts that undergo modification. In the circle of uninflected words, this class demonstrates its own «morphological portfolio», where grammatical categories and forms from various language components interlace both statically and dynamically. The purpose of the article is to systematize and describe the grammatical features that are actualized in the process of modification, and thus it is possible to form a kind of grammatical «core» of the disjunct.

In the system of verb categories, during the transition to the adverbial adjunct, the significant factors include the categories of person and number (first and second singular and plural), as well as categories of mode (imperative and active), and in the active mode – the present actual/non-actual tense. With regard to semantic changes, we can observe tendency where two meanings related to the physical aspects of a certain action and its resulting cognitive aspects are actualized simultaneously, along with the appearance of extra elements of emotional assessment. The word forms «I see,» «it is known,» and «it is said» underwent the ultimate transition process towards the disjunct. In the process of nouns modification, word-changing features are reduced to one grammatical form, which can be qualified as frozen. In terms of semantics, the nouns reflect the general tendency to preserve the semantics of the original lexemes with special emphasis on emotional aspects. Adverbial modification of the adjective is accompanied by grammatical fixation of the category of gender (neuter) and nominative case while preserving semantic features.

Key words: parts of speech, transposition, modification, disjunct, noun, adjective, verb.

Постановка проблеми. Фундаментальною одиницею аналізу граматичного (морфологічного) структурно-системного рівня української мови є частини мови. Однак і досі існує низка теоретичних проблем, які є предметом мовознавчих дискусій і, як наслідок, немає одностайної думки щодо критеріїв класифікації та їх ієрархії, кількості виокремлюваних у синхронії частин

мови, наповнення кожного лексико-граматичного класу тощо. Відповідно до різних концепцій поряд з традиційним напрямом формуються інноваційні школи [3; 5; 8; 10]. Разом із тим проявляються і специфічні питання, як-от перелік диференційних ознак для кожної з виділених за певним принципом частин мови [7, с. 71]. У контексті цього комплексу проблем постає питання

про модальник як окрему специфічну частину мови і про його семантичні особливості та граматичні параметри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виокремлення модальника у системі частин мови має довгу історію в українському мовознавстві і її вирішення дотепер не є остаточним і загальноприйнятим. З середини минулого століття відбувалося поступове осмислення окремішності та своєрідності цього класу слів у працях Ю. Шевельова, який акцентував на особливій міжрівневій природі модальних слів, суміжній одночасно із морфологічним та синтаксичним мовними рівнями [24, с. 391–393]; С. Бевзенка, що зосередив увагу на похідності модальних слів від дієслів, прислівників, іменників, прикметників, займенників та числівників [1, с. 188–191]; у системі прислівника як семантичний його розряд розглянуто цей клас слів в академічній граматиці (1969) [22, с. 443]. Тим часом І. Кучеренко не вважає модальник вартим уваги як окрема частина мови, аргументуючи цю тезу відсутністю специфічних морфологічних показників та семантичного наповнення; а особлива синтаксична роль, на думку вченого, не дає підстав „для їх відособлення» [10, с. 364–365]. Увіраження синтаксичної природи модальника як сконцентрованого еквівалента речення, на відміну від інших розрядів прислівників [2, с. 252], чи увага до синтаксично зумовленого лексичного значення [3, с. 307–308], чи інтерпретація цієї групи слів у синтаксичному контексті [8, с. 575] – у сучасному науковому дискурсі помітний синтаксично зумовлений вектор аналізу цієї групи слів. «Найпериферійніший» статус розряду модальних прислівників, а також набуття інших значень прислівників в інтродуктивній позиції в реченні [6, с. 535, 578] актуалізують тезу про їхнє виокремлення як своєрідного лексико-граматичного класу. В. Горпинич, опираючись на домінуючий синтаксичний критерій, розглядає модальник як частину мови, «до якої входять специфічні повноцінні самостійні слова, які виражають суб'єктивну модальність (ставлення мовця до висловлюваної думки), не мають системи словозміни та синтаксичних зв'язків з членами речення, відокремлені від інших у реченні, але пов'язані з ними семантично та інтонаційно» [5, с. 243]. З огляду на синтаксичний та семантичний критерії, а також на відіменникову та віддієслівну похідність мовних одиниць, які на синхронному зрізі становлять ядро цього лексико-граматичного класу (*наприклад, мабуть, мовляв*), розглядаємо модальник у широкому трак-

туванні із залученням не лише прислівників, а й інших транспозитів, які виникли внаслідок модалізації (модалізації) – частиномовної транспозиції іменників, прикметників, займенників, прислівників, дієслів та сполучників. У процесі/результаті майже кожного міжчастиномовного переходу можна спостерігати повну або часткову зміну морфологічних ознак тих частин мови, які піддаються модалізації. Відсутність системи словозміни у широкому трактуванні модальника – відносна. У колі незмінюваних цей клас слів все-таки демонструє власне «морфологічне портфоліо», у якому статично і водночас динамічно переплітаються граматичні категорії і форми, успадковані від різних частин мови. Подібні явища морфологічної неоднорідності можна спостерігати, до прикладу, у числівнику і займеннику. Виявити, систематизувати і описати граматичні особливості, які актуалізуються у процесі модалізації, а відтак можуть становити своєрідне граматичне «ядро» модальника є **метою статті**.

Постановка завдання. Процес транспозиції в модальник (модалізації) є одним із виявів морфолого-синтаксичного способу деривації, що у своєму перебігу передбачає наявність мотивувального (вихідного) слова і похідного. Як мотивувальні розглянуто дієслова, іменники та прикметники, а відтак їхні зміни проявляються у двох аспектах – граматичному та семантичному. Аналізуючи явища модалізації через призму морфологічних особливостей, опираємося на тезу про «синтагматичне слово у його лінійних зв'язках з іншими словами у певній граматичній формі» [7, с. 72] як вихідну одиницю, яка зазнає транспозиції. «Лексема не як матеріальний фонетичний комплекс, а як її актуалізація у реченні (висловлюванні), тобто лише один із наборів ознак (одне із значень) однієї і тієї ж матеріальної лексеми» [11, с. 9] є предметом аналізу. Отже, простежуємо зміни у граматичних формах і значеннях, а також у семантичній структурі у процесі модалізації «морфологічної форми слова як породжувальної одиниці у словотвірній системі української мови» [9, с. 220], що увіразить погляд на модальник як на особливий лексико-граматичний клас слів.

Виклад основного матеріалу. Процеси модалізації торкаються різних частин мови. Особливо продуктивною та різноманітною є транспозиція в модальник прислівників – по суті, того лексико-граматичного класу слів, який і «спровокував» ідею виокремлювати модальник. Такі трансозиційні процеси вже були пред-

метом наукового аналізу [21]. Однією із причин активної модалації прислівників є відсутність словозміни – своєрідного «морфологічного» бар'єра, який долають змінювані частини мови у міжчастиномовних транспозитних процесах. Прислівники у результаті переходу в модальник зазнають лише «синтаксичних та семантичних перетворень» [21, с. 106].

Дієслово як специфічний лексико-граматичний клас слів з яскраво вираженими притаманними лише йому граматичними особливостями у цілому важко піддається процесам міжчастиномовної транспозиції, однак саме перехід у модальник демонструє міжчастиномовну «рухливість» дієслова. Це пов'язано з реченневою природою модальника, що конденсує у собі згорнену головну предикативну частину складнопідрядного речення [2, с. 252]. У цій площині перетинаються різні типи модальності (гіпотетична, констатуюча, суб'єктивної оцінки, логічного впорядкування, виділення основного) і предикативність дієслова, що створює ґрунт для модалації дієслів як активного і регулярного явища. Граматичні форми дієслів при цьому виявляють певну системність, яка потребує детального аналізу. У пропонованій статті беремо до уваги три групи модальників (припущення, джерела повідомлення та активізації уваги) як репрезентативні щодо дієслівної транспозиції.

Семантичну групу модальників із значенням припущення, невпевненості представляють вихідні дієслівні словоформи з семантикою уяви *здається, здавалося (б), може*. Дієслово *здаватися* із первинними значеннями '1. Мати в чийсь уяві той чи інший вигляд, набирати певних рис, властивостей, справляти на кого-небудь якесь враження // Бути в чийсь уяві схожим на кого-, що-небудь; 2. Поставати в уяві, думках; уявлятися // Те саме, що *увидітися*' отримує лексикографічно закріплені статус вставного слова у формах *здається, здавалося* із значенням 'вираження непевності в чому-небудь, припущення чогось [17]: пор. *Ми тут звикли, повиростали, і все нам здається таким звичайним Пі простим, а тобі, мабуть, тут багато чого невтямки* (Іван Багряний) – *Два роки тому я, здається, дуже помилявся* (Ю. Андрухович). Граматична форма цього дієслова, яка стала основою для його транспозиції в модальник, – безособова. Це підтверджують розгорнуті речення, з яких, власне, і розвинувся цей особливий клас слів: пор. *Щось мені здається, друже Станіславе, ніби ти закоханий* (Ю. Андрухович) – *Станіслав, здається, закоханий*. Рідше аналізоване дієслово переходить

у модальник у формальному вираженні минулого часу (*Михайло дивився на Лунула такими очима, що, здавалося, з них також зараз полються сльози* (М. Матіос)) та умовного способу (*здавалося б, здавалось би*). Аналогічні процеси модалації демонструє словоформа *видається*: *Гармати ще бовхають, але, видається, вже далі* (У. Самчук), *Вона ж, видається, з нього просто насміхалася, часом змушуючи до вчинків, за які згодом він ненавидів уже себе* (В. Гранецька).

Для вираження припущення використовують похідну форму від дієслова *могти*, яке у своєму лексичному значенні вже містить сему модальності '1. Бути в змозі, в силах що-небудь робити // Мати можливість що-небудь робити // Бути здатним; уміти' [18]: *Нема ні барв, ні слів... Може, тільки музика спроможна втілити сьогодні цей неосяжний рух нових людських сил на землі* (О. Довженко). Якщо розгорнути вставне слово до головної предикативної конструкції у структурі складнопідрядного речення, то увиразнюється омонімія граматичні форми: *Він/вона може* (третя особа однини теперішнього часу) *припустити/підтвердити/спростувати, що...* або *Може* (безособова форма) *так бути/статися, що...* У цьому випадку простежується подвійна (варіантна) граматична база для процесів модалації.

Джерело повідомлення представляють дієслова мовленнєвої та інтелектуальної діяльності, що модалюються у словоформах *гадаю, думаю, кажуть*, а також лексема *мовляв*. Усі дієслівні форми, набуваючи ознак модальника, мають спільні граматичні значення способу (дійсного), часу (теперішнього, який конкретизований відповідно до кожної лексико-семантичної групи). Семантика покликання на джерело інформації неоднорідна. У випадку модалації дієслова *казати*, що має первинне значення 'Передавати словами (думки, почуття і т. ін.); висловлювати, говорити' [17], отримуємо певні результати, які можна простежити у такій ілюстрації: *Чужа душа – то, кажуть, темний ліс. А я скажу: не кожна, ой не кожна!* (Л. Костенко). Контекст вдало репрезентує тонку межу між власне дієслівними параметрами слова (*сказати*) і його особливостями, що актуалізуються у процесі модалації. Ця межа проходить у двох площинах – граматичної категорії часу (теперішній неактуальний) та невласне-дієслівної категорії особи. В інтродуктивній позиції третя особа множини набуває вторинного – неозначено-особового – значення, отримуючи таким шляхом максимально абстраговану, невизначену в цілому семантику дже-

рела повідомлення. Тим часом ефект стилістичного і граматичного контрасту створює наступне речення, у якому чітко визначений суб'єкт повідомлення. Таким чином у процесі модалізації дієслова у формі третьої особи множини відбувається своєрідний акт відокремлення, а навіть протиставлення того, що сказано, до суб'єктивного бачення.

У випадку вживання в аналогічній позиції дієслів у формі теперішнього актуального часу першої особи однини джерело інформації набуває суб'єктивного забарвлення, однак при цьому з'являється додатковий семантичний аспект невпевненості/сумніву щодо сказаного: *Тому, гадаю, причиною є нервовий стрес і граничне виснаження організму* (В. Сахно), *Тепер, гадаю, мої справи підуть на краще* (Г. Пагутяк), *Це вони, думаю, з мене сміються* (В. Дрозд), *Я не любив його і, думаю, правильно робив* (А. Чех). При цьому відрізняються лексичні значення вихідних дієслів, які модалюються, – вони первинно пов'язані із процесами розмірковування, мислення [16], а вже модалізовані – отримують додаткове семантичне навантаження сумніву.

Окремих коментарів потребує лексема *мовляв*, модалізація якої вже завершена і зафіксована у Словнику української мови: 'вставн. сл., розм. 1. Уживається при передаванні слів, які належать не тому, хто говорить, а комусь іншому. // Уживається при передаванні внутрішнього мовлення персонажа, при розкритті його жесту. 2. Уживається при уточненні вислову; так би мовити» [18]. Вихідною одиницею стало дієслово *мовляти* у граматичній формі дійсного способу минулого часу з периферійною граматичною ознакою чоловічого роду (*Вони збиралися битися до остаточного розгрому, до крапки, «До останнього зідхання», – мовляв Роман; Другого дня, як сонце оббило трохи росу і як «увесь звір, мовляв старий Сірко, уже заднював», посідали коней і всі четверо виїхали на оглядини* (Іван Багряний)), яка у процесі транспозиції в модалізацію цілком нейтралізувалася (пор. *Виправдувався в думці, мовляв, тепер «кожен – собі»* (Василь Барка) – *І сниться їй той Бікін. Там, мовляв, ліпше* (Іван Багряний)).

Однією із функцій модалізацій є здатність активізувати увагу співрозмовника. Базою для творення цієї групи є лише дієслова, оскільки вони становлять граматичну і семантичну основу будь-якої комунікації. Семантичні групи дієслів, що модалюються у зазначену категорію, різноманітні. Серед них такі, що позначають фізичні властивості людини, пов'язані із здатністю сприй-

мати світ органами чуття: *бачиш, бачите, бачте, бач, слухай, чуєш*. Дієслово *бачити* у первинному значенні 'сприймати зором' розвиває у своїй семантичній структурі ще й таке значення, яке впливає із фізичної властивості людини, однак транслює вже сферу інтелектуального або емоційного сприйняття – 'добре розуміти, усвідомлювати' [14]. Власне на перетині цих лексичних значень розвивається семантика модалізацій з його комунікативним завданням привернення уваги. Граматичні форми дійсного способу теперішнього актуального часу, а особливо в категорії особи (друга особа однини і множини), теж підпорядковані цьому завданню. Модалізація дієслів другої особи однини може мати ще різні додаткові семантичні аспекти – інтимізації, встановлення особистісного комунікативного контакту (– *Так от, бачиш, Соню... Я тільки-що мав неприсмну сцену з Дмитром...* (В. Винниченко)), вияву різних емоцій, зокрема невдоволення, суму тощо (*В Нижньому мене спинили, заказано, бачиш, мені в їжджать і жить в столиці* (Т. Шевченко), *Це, бачиш, доля виткала для нас* (Л. Костенко)). У формі другої особи множини аналізоване дієслово у процесах модалізації доповнює висловлювання іронічними конотаціями: *Чоловіки можуть сумувати, це в них, бачите, вищі пориви, а жінці треба тільки закохатись, і все буде гаразд!* (В. Підмогильний).

Форми наказового способу вихідного дієслова *бачити* дещо нейтралізують функцію привернення уваги, натомість увиразнюють емоційне (переважно негативне) навантаження модалізацій: *А все-таки її люблю, мою Україну широку, хоч я по її і одинокий (бо, бачте, пари не знайшов)* (Т. Шевченко), *І потім, бачте, чутка є, гига, що свідок цей – особа зацікавлена* (Л. Костенко).

Остаточного процесу модалізації зазнала словоформа *бач*. У формі наказового способу дієслово *бачити* з огляду на його семантику має обмежене вживання [2, с. 230], хоча поодинокі випадки із помітним стилістичним навантаженням трапляються: *І сказав Творець: – Насолода творчості хай буде вічною... Увага! Відкрий свої очі і вуха! Бач і чуй!* (У. Самчук). Втративши дієслівні ознаки, ця граматична форма набула частини-мовного статусу модалізацій [14]: *Та, бач, відстань – то є поняття відносне. Залежно, хто йде й коли* (Іван Багряний), *А тут, бач, інше. Тут все навпаки* (Л. Костенко). На відміну від інших словоформ, що у процесі транспозиції в модалізацію зазнають семантичних змін, лексема *бач* зберігає емоційно-експресивну нейтральність, уживається лише для привернення уваги співрозмов-

ника. Принагідно варто зазначити, що дієслово *бачити* модалізувалося й в інших граматичних формах *бачилось, бачиться, бачся*, які об'єднані спільним функційним вираженням непевності [23, с. 20].

Здатність сприймати звуки органами чуття стало семантичною основою для переходу в модальник дієслів *слухай* та *чуєш*. Наказовий спосіб у поєднанні з формою другої особи однини та семантикою 'спрямовувати слух на створювані ким-, чим-небудь звуки; намагатися сприймати що-небудь слухом' [12, с. 382] стали своєрідною «ідеальною» платформою для функції привернення уваги вставного слова, однак у цьому контексті варто говорити лише про функційне навантаження, яке у багатьох контекстах супроводжується звертанням, що позначає адресата мовлення: *Теклюню, слухай, прошу тебе ...* (Іван Карпенко-Карий), *Новенький, слухай, я придумав одну ідею, як можна заробити велетенський капітал* (А. Чех), – *Тарасе Васильовичу, слухай, – почала вона, – виручай* (О. Волков). Виразніше проявляються ще не завершені процеси модалізації у реченнях без звертання: *Погаптувал, слухай, усі вишитки на моїх старих штаних* (Р. Андріяшик). Подібну тенденцію до модалізації, однак частіше без звертання у реченні, що може бути зумовлено формою дійсного способу теперішнього актуального часу, проявляє словоформа *чуєш*: *Приходжу, чуєш, в Опішнє, розпитую* (Г. Тютюнник), *Але ж бо, чуєш, триває війна ... а ще до війни, до «перших совітів» не було за що послати тебе до Бистричанської гімназії* (Р. Федорів), *І ніколи, чуєш, ніколи не смій її кривдити* (С. Талан).

Інша семантична група дієслів, що позначає когнітивні процеси, модалюється з функцією привернення уваги. Серед них словоформи *знаєш, знаєте*, а також *знай*. Форми дійсного способу теперішнього неактуального часу виявляють ступінь інтимізації через граматичну категорію особи і числа. Друга особа однини (подібно до аналізованого *бачиш*) інтенсивніше транслює контакти з слухачем у процесі комунікації, який може бути пов'язаний з особою-адресатом (*А я, татусю, знаєш, боявся йти додому* (М. Івченко), *Ну, знаєш, любий, твої фокуси мені набридли* (І. Акімов)) або виступати без цього зв'язку (*Без Бога, знаєш, ніже до порога* (Іван Карпенко-Карий), – *Я, знаєш, не дуже -то й слідував за чистотою, відколи пішов Джонні* (Любоко Дереш)). Словоформа *знаєте* набуває додаткового стверджувального семантичного забарвлення: *А в нас, знаєте, чутки поширюються швидше, ніж вісті по радіо* (Ю. Мушкетик), *Це, знаєте, цікаво, –*

хитнув головою професор (Р. Іванчук), *Я, знаєте, людина гостинна і люблю так по-дружньому погостити* (Ю. Винничук). Особливого частиномовного статусу вже набула словоформа *знай*, яку в Словнику української мови у 20-ти т. зафіксовано як частку та діалектний сполучник [17], однак в інших лексикографічних працях цю лексему інтерпретують із ширшим частиномовним діапазоном, зокрема, враховуючи завершений процес модалізації, вважають вставним словом «для зосередження уваги співрозмовника на чомусь» у контексті пунктуації [23, с. 144–145], тобто модальником за частиномовною належністю [4, с. 204]: *Ідуть дівчата в поле жати та, знай, співають ідучи* (Т. Шевченко), – *Ти дурень! – повторяє вона [Тетяна] пестливим голосом. – Ти дурень, а я, знай, туркиня!* (О. Кобилянська).

Функція привернення уваги актуалізується у процесі модалізації дієслівних форм *уяви, уяв'ять, уявляєш*, що вже фіксує Словник української мови в 11-ти т.: 'тільки 2 ос. одн. і мн. Уживається в значенні вставного слова для загострення уваги на чому-небудь, зацікавлення чим-небудь' [13, с. 546]. Створення довірливої ситуації у спілкуванні досягається вживанням форм другої особи наказового та дійсного способів переважно у діалозі. В окремих випадках актуалізується перше значення вихідного дієслова як стимул візуалізації: *А я, уяви, намалював сьогодні кольосально ідіотську пику* (У. Самчук), *І от, уяви, заходять – одна у весільній сукні, а на другій – фрак ...* (М. Соколян). Однак частіше на перетині двох значень '1. Викликати у своїх думках, своїй свідомості який-небудь образ, картину, дію' та '2. Розуміти, усвідомлювати, знати' модальник виконує свою основну функцію з семантичними доповненнями емоції здивування: *І він, уяви, послухав мене* (У. Самчук), – *А ми, уяви, застрягли на дні народження у дитячому кафе* (Г. Вдовиченко).

Отже, огляд процесів модалізації дієслів у межах найчастіше вживаних семантичних груп, що називають джерело повідомлення, активізують увагу чи передають гіпотетичну модальність, дає змогу констатувати, що вихідні дієслова втрачають усю палітру властивих їм граматичних форм, а залишаються і закріплюються у вигляді незмінних або частково змінних лише ті форми, що забезпечують виконання нового, притаманного модальникові комунікативного завдання. У системі дієслівних категорій у процесі переходу в модальник визначальними стають невластиві дієслівні категорії особи і числа (перша та друга однини та множини), а також категорії способу (наказового та

дійсного), а в дійсному способі – теперішнього актуального/неактуального часу. У семантичній групі оцінки вірогідності повідомлюваного модалюються безособові дієслівні форми, зміщуючи таким чином акцент з суб'єктивної оцінки на семантику припущення, сумніву, невпевненості. Щодо семантичних змін простежується тенденція актуалізації одночасно двох значень, пов'язаних з фізичними параметрами певної дії та її похідними когнітивними аспектами, а в процесі модалізації – появи додаткових елементів емоційної оцінки. Остаточного процесу переходу в модальник зазнали серед аналізованих словоформи *бач, знай, мовляв*.

Іменники при транспозиції в модальник закріплюються у певних відмінкових граматичних формах з дуже обмежено використовуваною числовою парадигмою. При цьому виражають ставлення до висловленої думки, емоційну оцінку, вказують на джерело повідомлення тощо. Для аналізу обираємо безпріменникові однослівні форми *правда, факт, словом*.

На позначення достовірності повідомлення використовують модальник *правда*, що є транспозицією із збереженням семантики іменника і двома різними додатковими емоційними компонентами, частотніший з яких передає особливу емоцію переконаності в істині того, про що повідомлено, всупереч очікуваному іншому результату (*Боязкий сніг, випадаючи вранці, розтавав на бруку рідким болотом, нешкідливим, правда, для Степанових юхтових чобіт...* (В. Підмогильний), *...це не був Роман, це був тільки його дух, трохи, правда, злбний* (Іван Багряний), *Рудої, правда, не було* (Л. Костенко)); а рідше вживаний передає упевненість у сказаному (*Добра такого таки зроду у мене, правда, не було* (Т. Шевченко), *Приїхав додому, місця не знаходжу, мама, правда, радіє, щаслива, на сьомому небі старушка!* (О. Гончар)). Процес переходу в модальник зафіксований лексикографічно [20]. Форма називного відмінка однини стає граматичним засобом оформлення модальника.

Подібною граматичною трансформацією з повної парадигми іменника, близького за значенням до аналізованого вище [13, с. 552], у незмінюваний модальник можна охарактеризувати лексему *факт*. Уживаючись з функцією підтвердження достовірності, це вставне слово не отримує жодних додаткових семантичних відтінків. Особливістю є постпозиція до висловленого: *Ну, от присмно, факт, нічого з тим не зробиш* (В. Винниченко), *Працює добре, факт, шофери поручаться за нього* (Р. Самбук), – *Я не*

хворий, факт, – жваво говорив той, – зате хворий мій дараб, мій наділ під горою Гранкою (М. Дочинець), – *Не стріляв, факт, – звично погодився з ним майор* (А. Кокотюха).

На позначення лаконічного узагальнення висловленого вживається модальник *словом* [12, с. 367]. Модалізація відбулася у формі орудного відмінка однини – у тій формі, що є «широко використовується в синтаксичних транспозиціях в іншій частині мови... уживана передусім як обставинні, у синтаксичному плані прислівникові, компоненти речення» [6, с. 107], а відтак є граматичною передумовою для переходу в аналізований клас слів. Модальник звичайно підсумовує сказане (*Це якийсь джипоїд, або щось наче міні-вен, щось японське, американське, сингапурське, якесь таке сафари, вестерн, екшн і фікін, словом, машина марки іномарка...* (Ю. Андрухович)), однак є контексти, де він виступає у препозиції до висловлювання (– *Ви почервоніли. Це добре! Ну, словом, я сама вам розкажу* (В. Винниченко)).

Отже, у процесі модалізації іменників словозмінні особливості згортаються до однієї граматичної форми, яку можна кваліфікувати як застиглу. У семантичному плані іменники відбивають загальну тенденцію до збереження семантики вихідних лексем із окремими акцентами на емоційних аспектах.

Прикметники, що мають властивість модалізуватися, виявляють однакові граматичні особливості – унаслідок транспозиції набувають незмінної граматичної форми середнього роду. Транспозитні одиниці *головне* [15], *основне* [19], перебуваючи між собою в синонімічних відношеннях, зберігають семантику вихідних одиниць, яка пов'язана з оцінкою висловлення та виокремленням важливого компонента. У реченні переважає препозиція модальника до висловлення, на якому акцентують увагу: – *Гаразд. Головне, слухай, ти, синку, це тобі десь здасться* (Іван Багряний), *Головне, виразно й точно відповіньте!* (В. Винниченко), *Останні три дні закрутили її, мов той вихор, трохи налякали і, головне, змусили замислитися над майбутнім* (В. Малик); *Інтелектуальні ігри викликають інтерес, ініціативу, азарт і, основне, сприяють засвоєнню матеріалу на практиці* (ЗМІ). Значущість вставного слова, яке у свою чергу виділяє важливе у реченні, може проявитися через розділові знаки – «для підсилення змістової ваги вставного слова його відокремлюють інколи й знаками тире» [23, с. 78]: *Добродій у старенькому капелюсі й – головне – з такими довгими вусами, що їх доречно запроваляти за вуха* (Ю. Андрухович).

Семантика припущення, невпевненості реалізується вживанням вставного компонента *схоже*, що походить від прикметника із значенням 'Який має спільні або подібні риси з ким-, чим-небудь, таку саму вдачу, як хтось, нагадує когось, щось' [12, с. 898], проявляючи суб'єктивну модальність через подібність до істини/правди щодо висловленого: *Учта, схоже, тривала вже не першу годину, гамір і крик стояли просто шалені* (Ю. Андрухович), *Європа, схоже, прилаштувалася до життя без російського газу* (ЗМІ).

Отже, модаліяція прикметника супроводжується граматичною фіксацією категорії роду (середнього) та називного відмінка, і при цьому прикметник зберігає свої семантичні особливості.

Висновки. У процеси модаліяції, імпульсом до якої є синтаксичний чинник – позиція вставного слова у реченні, можуть вступати різні частини мови. Транспозиція дієслів, іменників та прикметників супроводжується цілою низкою семантико-граматичних змін. У граматичному плані зміни відбуваються у взаємному напрямку. Вектором від дієслова, іменника та прикметника до модальника редукуються ті граматичні категорії, які є визначальними для кожної з вихідних частин мови, послаблюється їх вираження, а відтак у процесах модаліяції,

які ще не завершилися, вони максимально нейтралізуються і «застигають» у незмінюваних граматичних формах. У зворотному напрямку – модальник, будучи в цілому незмінюваним класом слів, певною мірою переймає ті граматичні характеристики, які зумовлені, з одного боку, особливостями його функційного навантаження, а з іншого – специфічними словозмінними характеристиками вихідних частин мови. Таким чином в арсеналі граматичних ознак модальника з'являються дієслівні категорії способу, особи і числа з обмеженою словозміною та іменні категорії роду й відмінка. У семантичному аспекті зміни в цілому незначні, пов'язані з модифікацією категорійної семантики у напрямку до тих особливостей, які продиктовані функційним навантаженням – вираженням вірогідності висловлення, джерела повідомлення, активізацією уваги, виокремленням важливого у висловлюванні. Модальник з огляду на загальнокатегоріальне значення вираження ставлення мовця до висловлювання (суб'єктивну модальність) увиразнює емоційний складник у семантичній структурі. Спостереження за динамікою граматичних і семантичних змін в інших групах та вихідних частинах мови у перспективі дасть змогу окреслити цілісний лексико-граматичний «портрет» цього класу слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевзенко С. П. До питання про модальні слова в українській мові. *Наукові записки Ужгородського ун-ту*. Львів, 1959. Т. 37. С. 188–191.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.
4. Глібчук Н., Добосевич У. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів : Априорі, 2016. 640 с.
5. Горпинич В. Морфологія української мови. Київ: Академія, 2004. 336 с.
6. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с. с. 535, 578.
7. Данилюк І. Проблема класифікації частин мови: досягнення і перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Лінгвістика*. Вип.1. Херсон, 2005. С. 70–76.
8. Загнітко А. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк, 2011. 992 с.
9. Кузьма І. Власні назви як результат словотвірної продуктивності іменникових форм: називний і родовий множини як твірні бази при ономатизації/ трансономатизації. Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей. Львів, 2023. С. 203–220.
10. Кучеренко І. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. Вінниця, 2003. 464с.
11. Симонова К. С. Перехідні явища в системі частин мови і питання правопису: (на матеріалі незмінних класів слів). *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Філологічні науки. 2000. Т. 18. С. 6–14.
12. Словник української мови : в 11 т. Київ: Наук. думка, 1978. Т. IX. 916 с.
13. Словник української мови : в 11 т. Київ: Наук. думка, 1979. Т. X. 658 с.
14. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2010. Т. I. 912 с. URL: <https://sum20ua.com/?page=120&searchWord=%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B8&wordid=2851>.

15. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2012. Т. III. 1119 с. URL: <https://sum20ua.com/?page=652&searchWord=%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9&wordid=19136>
16. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2013. Т. IV. 1007 с. URL: <https://sum20ua.com/?page=579&searchWord=%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B8&wordid=186102>
17. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2015. Т. VI. 991 с. URL: <https://sum20ua.com/?page=1262&searchWord=%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B8&wordid=39937>
18. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2018. Т. IX. URL: <https://sum20ua.com/?page=1653&searchWord=%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%82%D0%B8&wordid=51975>
19. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2020. Т. XI. URL: https://sum20ua.com/?wordid=67816&page=2140&searchWord=%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5#lid_67816
20. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2023. Т. XIV. URL: <https://sum20ua.com/?page=2742&searchWord=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0&wordid=89730>
21. Соколова С.В. Транспозиційні передумови розвитку функціональної омонімії в українській мові (на матеріалі лексико-граматичного класу прислівників) : монографія. Київ: «Альфа-М», 2010. 207 с.
22. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ: Наук. думка, 1969. 583 с.
23. Терлак З.М. Пунктуаційний словник-довідник. Львів: Світ, 2018. 396 с.
24. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ: Темпора, 2012. 664 с.

**ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ
ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ**

**VISUALIZATION MEANS OF EDUCATIONAL MATERIALS DURING
THE STUDYING OF UKRAINIAN GRAMMAR CATEGORIES
BY FOREIGN STUDENTS**

Заваруєва І.І.,

orcid.org/0000-0003-2423-9481

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та українознавства

Українського державного університету науки і технологій

Назаренко О.В.,

orcid.org/0000-0003-3966-9994

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології

Дніпровського аграрно-економічного університету

У статті описано і проаналізовано рекомендації щодо створення та використання навчальних наочних матеріалів під час вивчення граматичних категорій української мови іноземними студентами.

Актуальність дослідження полягає в потребі доповнення вже існуючих теоретичних побудов і майбутньому створенні інноваційних методів вивчення української мови як іноземної. Метою дослідження є спроба узагальнення практичного досвіду щодо створення наочних матеріалів, які систематизують процес вивчення граматики української мови (як іноземної), з використанням засобів візуалізації навчального матеріалу. В ході дослідження ми використовували теоретичний метод: аналіз, систематизація та узагальнення сучасних досліджень; систематизація і співвіднесення результатів дослідження відповідно до значень граматичних категорій української мови. Використання таких методів є фундаментом для встановлення механізмів активізації розумових процесів та створення асоціативних зв'язків у свідомості людини під час вивчення іноземних мов. У результаті, з'ясовано сутність поняття візуальної інформації та візуальної пам'яті людини, які пов'язані з загальними пізнавальними властивостями і є основоположними для людського пізнання. Виявлено, що структурований контент впливає на пізнавальні процеси, мислення і пам'ять. Інфографіка, це один із простих зорових подразників і якщо його пов'язати з певними поняттями, явищами, предметами і т. ін., він буде викликати в пам'яті закодовану навчальну інформацію. Виявлено роль впливу візуальних навчальних матеріалів на активізацію і мобілізацію уваги і пам'яті студентів; з'ясовано способи засвоєння граматичних категорій української мови за допомогою узагальнюючої таблиці. З'ясовано, що якісне навчання неможливе без застосування сучасних інноваційних освітніх технологій. Доведено, що використання певних символів, форм, орієнтовних ліній є дієвим способом якісного засвоєння навчального контенту. Перспективним напрямом роботи є дослідження, спрямовані на порівняльно-зіставний аналіз граматичних категорій різних частин мови, вивчення змісту окремих відмінків з метою виявлення особливостей їх розуміння і запам'ятовування.

Ключові слова: граматичні категорії української мови, інфографіка, метод кодування, візуальні образи, невербальні засоби навчання, узагальнюювальна граматична таблиця.

The article describes, analyzes, and systematizes recommendations on the creation and use of educational materials during the studying of grammar categories of the Ukrainian language by foreign students. The relevance of the research is the need to supplement existing theoretical constructions and to create innovative methods of studying the Ukrainian language. The purpose of the research is to generalize practical experience in the creation of visual materials, which systematize the process of studying Ukrainian grammar by foreign students, using visualization means of educational material. Methods of research include analysis, systematization, and generalization of modern research; systematization and correlation of research results according to grammar categories of the Ukrainian language. The use of such methods is the basis for establishing mechanisms of mental process intensification and the creation of social relations in human consciousness during foreign language study. The essence of the concept of visual information and visual memory of a person, connected with the general recognition properties and fundamental for human knowledge, is analyzed. It has been found that structured content influences cognitive processes, thinking and memory. The infographics is one of the simplest visual organizers, and if it is associated with certain concepts, phenomena, objects, etc., it evokes the educational information encoded in it. The role of the influence of visual teaching materials on the activation and mobilisation of students' attention and memory has been revealed; the ways of mastering the grammatical categories of the Ukrainian language have been determined. The analysis of research has shown that quality education is impossible without the use of modern innovative educational technologies. It has been proved that the use of certain symbols, shapes, and orientation lines is an effective way to master educational material. A promising area of research aims at comparative analysis of grammatical categories of different parts of speech, the content study of individual differences to identify the peculiarities of their understanding and memorisation.

Key words: coding method, grammatical categories of the Ukrainian language, infographics, non-verbal teaching aids, summary table, visual images.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день відбувається потужна інтеграція України до європейської спільноти. Важливою складовою цього процесу є і інтеграція освітньої системи України, в якій відбуваються значні зміни в процесі викладання навчальних дисциплін. Здійснюється оптимізація технологій, форм та засобів викладання, удосконалюються способи мотивації засвоєння необхідної інформації, як наслідок набуває значення підвищення якості навчання.

Одним із елементів освітньої системи є підготовка іноземних спеціалістів у вищих навчальних закладах України. Якісна підготовка професійних кадрів неможлива без досконалого володіння мовою навчання. Мовна освіта іноземців в Україні ґрунтується на основних положеннях Конституції України, законів України «Про вищу освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної»,».

Методика викладання української мови для іноземців має певну специфіку і полягає в тому, що мова як предмет стає засобом засвоєння фахових дисциплін та отримання професійної освіти, знайомством з новим середовищем, культурою, традиціями. Огляд вітчизняних та зарубіжних праць присвячених викладанню мовних дисциплін показує, що проблема методики викладання української мови для іноземців є міждисциплінарною і дотична до таких галузей, як педагогіка, психологія, філософія та ін. Вирішення завдання ефективності навчальних матеріалів полягає в гармонійному поєднанні структурованого контенту і когнітивно орієнтованого їх оформлення. Цей аспект є досить широким і включає всі напрямки впливу на сприйняття інформації користувачем: форму, розташування, структурування та уніфікацію. На наш погляд, саме ці показники є запорукою якісних навчальних матеріалів.

Актуальність дослідження полягає в потребі доповнення вже існуючих теоретичних побудов і майбутньому створенні інноваційних методів і прийомів вивчення іноземної мови, які дали б визначити роль форми передачі інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних науковців значну частину праць присвячено аналізу і вивченню інноваційних методів освіти: І. Дичківська [2], О. Безпалько [1], І. Заваруєва [5] та ін. Значні напрацювання серед українських вчених є і в сфері методики викладання української мови як іноземної:

Н. Ушакова [6], Т. Жук [4], О. Тростинська [3]. Когнітивні властивості візуальної пам'яті людини вивчають і сучасні зарубіжні вчені Ф. Бреді [7], С. Лі. [8] та інші.

Аналіз доступних нам джерел свідчить про те, що якісне вивчення іноземної мови (у нашому випадку це українська мова для іноземців) неможливе без застосування сучасних інноваційних освітніх технологій.

Постановка завдання дослідження – проаналізувати і визначити шляхи фіксації процесів пізнання і засвоєння мовного контенту, як основного інструменту вивчення іноземної мови та освоєння професії.

Метою нашого дослідження є спроба узагальнення практичного досвіду щодо створення наочних матеріалів, які систематизують процес вивчення граматики української мови (як іноземної) з використанням інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць показує, що якість підготовки іноземних студентів багато в чому залежить від застосування новітніх методів викладання, сучасних інноваційних освітніх технологій та ін.

Відомо, що існує три основних способи отримання інформації: візуальний (зоровий), аудіальний (слуховий) і кінестетичний (за допомогою тілесних відчуттів). Більшість людей найкраще сприймають і запам'ятовують візуальну інформацію, в іншому випадку сприйняття для них не буде досить якісним. Системи візуальної пам'яті людини мають фундаментальне значення для людського пізнання, оскільки тісно пов'язані з загальними пізнавальними властивостями [8, с. 1].

Згадуючи певну інформацію, людина відтворює події і зосереджує увагу на всьому, що з ними пов'язано. Переважна більшість досліджень зорової пам'яті зосереджена на пам'яті простих подразників, таких як орієнтовані лінії, нові форми, кольори, всі подразники, щодо яких учасники не мають жодних попередніх знань чи очікувань [7, с. 7459]. Тому під час навчального процесу важливо керувати увагою слухача і враховувати фактори, які можуть бути її подразниками. У нашому випадку саме орієнтовані лінії, нові форми використовуються як засіб здійснення впливу на студентів для активізації розумових процесів. В рамках нашої роботи зроблено спробу з'ясувати способи засвоєння граматичних категорій української мови за допомогою уніфікованої таблиці, проаналізувавши роль впливу форми і орієнтованих ліній на мобілізацію уваги і пам'яті студентів.

Звернемо увагу на практичне застосування дослідження. Навчальний матеріал може представлятися в усній формі, як текст у підручнику, схема, таблиця, візуальний образ, відео та аудіо матеріали та ін. Підготовка таких матеріалів визначає характер, зміст, обсяг інформації, вибір оптимального варіанта її подачі. На наш погляд, ефективним засобом візуалізації навчального матеріалу є інфографіка, яка графічно може структурувати (організувати) матеріал у вигляді таблиці, де зафіксовано масивні інформаційні об'єкти, пов'язані між собою. На відміну від лінійних вербальних комунікативних зразків, візуальні пред'являються цілісно й одно-моментно, не вимагаючи для сприйняття розтягування в часі [6, с. 88]. Застосування таблиць є однією із важливих складових використання наочних матеріалів під час вивчення іноземних мов. У навчальній літературі з української мови як іноземної є досить велика кількість граматичних таблиць, що, за нашими спостереженнями, не завжди сприяє швидкому засвоєнню інформації.

Враховуючи це, ми спробували укласти зведену граматичну таблицю, яка відповідає таким вимогам: розташована на одному аркуші паперу; вміщує найбільш складний для засвоєння граматичний матеріал; укладена з врахуванням

основних психологічних закономірностей зорового сприйняття інформації. В основу таблиці було закладено принцип доступності матеріалу, що проявляється у наявності символів і слів, зрозумілих для носія будь-якої мови; подача навчального матеріалу відповідно до логіки і принципів методики викладання української мови для іноземних студентів.

За своїм призначенням і роллю у навчальному процесі таблиця належить до порівняльно-зіставного типу, оскільки, знаючи зміст однієї колонки таблиці, можна вловити суть опозиції і здогадатися про вміст протилежної колонки. Флективна будова української мови викликає певні труднощі для іноземців саме в розрізі вивчення відмінків. Спираючись на вже існуючий досвід створення узагальнюючих граматичних таблиць, ми спробували об'єднати відмінкові форми іменника, прикметника, присвійного займенника і порядкового числівника. Важливе правило узгодження слів в словосполученні і реченні за родами, числами та відмінками вдало продемонстровано в таблиці, де ці частини мови знаходяться в одній площині і наочно показують залежність різних частин мови між собою.

Запропоновану таблицю можна використовувати вже у вступному курсі, для вивчення

Узагальнювальна граматична таблиця

		РІД ЧИСЛО ВІДМІНОК gender number case				ПРИКМЕТНИК 形容词 (+数词, 代词) ADJECTIF ADJECTIVE									
		ІМЕННИК 名词 NOUN NOM				ПРИКМЕТНИК 形容词 (+数词, 代词) ADJECTIF ADJECTIVE									
		A-O-Y-E-I h v 變元音				Я-Ю-Є-І-І s v 軟元音									
		case questions				semantic questions									
		ЯКИЙ				ЯКЕ				ЯКА		ЯКІ		prepositions 介詞	
1	N Наз. в.	[-] и я	о е	а я ія	и а л і я л	Хто? Що?	ий ій	е с	а я ю і						
4	A Знак. в.		ю я	ю ю	ї і	(про) Кого? Що?	ий ій	е с	ю ю						про, у(в), на, понад, під, по, через, за, з, перед, поза
2	G Род. в.	а у я ю		и і	[-] і, л і, м ок ф ій f ів т ей	Кого? Чого?									Куди? Коли? Скільки часу?
5	I Ор. в.	ом ем см т ям л	ою єю сю		ами ями има	Ким? Чим?	(-ь)ого		ої сі						Ким? Де? Коли?
3	D Дав. в.	у ю	ю ю	і і	ам ям	Кому? Чому?	(-ь)ому сму		їй їй						Скільки?
6	P Місц. в.	у ю	ю ю	і і	ах ях	На кому? На чому?	ому		їй їй						Де? Коли? Скільки?
7	V Клич. в.	у е ю		о с	и ті а л я л		Укладач – І.І. Заваруєва								

фонетичного складу української мови [9, с. 230]. Голосні літери представлено з позиції твердості та м'якості закінчень і пропонується запам'ятовувати їх як літери «друзі»: *a, e, u, y, o* ≠ *я, є, і, ю, ї*. В таблиці відмінкові закінчення вказано великими літерами і як варіант основних твердих закінчень, м'які закінчення зазначено малими літерами, на що і слід звернути увагу студентів.

Засвоєння категорії роду відображено у відповідному блоці, за яким закріплено назву і загальнозрозумілий символ. Далі до кожного закінчення початкової форми чоловічого, жіночого, середнього роду можна прив'язати відповідне слово-зразок, наприклад: *студент, учитель, музей; книга, студентка, відповідь, аудиторія; вікно, місце, завдання*. Викладач за цією моделлю називає будь-яке слово, а студенти визначають його форму. Таким чином, у студентів формуються самостійні навички роботи з категорією роду.

Надалі таблицю можна використовувати під час вивчення категорії числа. Відповідний блок має назву – символ у вигляді двох чоловічків і слово, що називає відповідне поняття. В іменників чоловічого та жіночого роду закінчення форми множини збігаються, а середній рід має інше закінчення, зазначене літерою англійського алфавіту «*n* – neuter». Так в таблиці реалізовано принцип мінімізованого подання граматичного матеріалу довідмінкового періоду.

Вивчення відмінкових форм і мовних конструкцій пояснюється теж з допомогою таблиці, де постійний зв'язок з нею студентів забезпечує принцип візуалізації матеріалу, що сприяє міцному закріпленню вивчених форм та моделей.

У нашій таблиці ми намагалися дотримуватись принципу послідовності подачі відмінкових форм, визначених методикою викладання української мови для іноземців.

Після початкової форми називного відмінка вивчають знахідний відмінок. Тут обов'язково слід звернути увагу студента на явище істоти та неістоти (або живе – неживе), яке зазначене діагональною рисою в двох квадратах (ч. р. та множина). В поле істоти додано умовне зображення серця, символу живого, який візуалізує питання (кого?). Відомо, що знахідний відмінок означає предмет, на який безпосередньо переходить дія, час, місце. Такі додаткові значення в основному передаються за допомогою прийменників та питальних слів, що розташовані в середній та крайній правій колонці таблиці, наприклад: *куди, коли, скільки часу; покласти під стіл, іти на урок, працювати за товариша, схожа на брата, буду*

за хвилину, ми чекали вас через рік, студенти відпочивали годину.

Для давального та місцевого відмінків, окрім основних закінчень, відображено і паралельні форми. Іменники чоловічого роду в давальному відмінку однини мають закінчення *-ові, -еві (-єві) або -у (ю)*. Іменники чоловічого роду в місцевому відмінку мають закінчення *-ові, -еві (-єві) або -у (-ю), -і (-ї)*. Закінчення *-ові, -еві (-єві)* частіше вживаються в іменниках, що є назвами істот. Тому, якщо у мовленні збігаються два іменники чоловічого роду – назв істот у давальному та місцевому відмінках однини, їх слід уживати з різними закінченнями. У місцевому відмінку з прийменником *по* можуть вживатись паралельні закінчення *-у (-ю) та -і (-ї)*: *по Дніпру – по Дніпрі, по місту – по місті*; для позначення часу вживають тільки закінчення *-і*: *по обіді, по закінченні*.

Родовий і знахідний відмінки в таблиці об'єднані в спільний блок і зафарбовані одним кольором тому, що знахідний відмінок може мати форму множини називного відмінка для неістот і форму родового відмінка множини для істот (різні форми родового відмінка множини іменників пов'язані з наявністю варіантів приналежності до різних категорій роду): *студент – студент-ів, учитель – учител-ів, музей – музе-їв; книга – книг□, студентка – студент-ок, аудиторія – аудитор-ій, відповідь – відповід-ей; вікно – вікон□, місце- місць□, завдання – завдань□*. В таблиці для зручності такі закінчення відмічені відповідними загальноприйнятими умовними позначками, які означають поняття категорії роду (початкові літери англійського алфавіту – *m., f., n.*).

У кличному відмінку множини іменники мають форму однакою з називним: *студенти, учителі, товариші*.

Дзеркальним відображенням відмінювання іменників у таблиці є відмінювання прикметників і однакових з ними відмінкових закінчень займенників і порядкових числівників. За їх флексіями закріплюються певні словесні форми, наприклад: *новий, синій*. Далі їх відмінювання вивчають за допомогою вже відомих студентам відмінкових форм іменників, наприклад: *Кого тут немає? – Тут немає м-/ого нов-/ого друг-/а* (тверда група); *Чого тут немає? Тут немає м-/ого син-/ього олівц-/я* (м'яка група). Так закріплюється не тільки вивчення прикметника, а і присвійного займенника.

За цим самим принципом викладач пояснює і відмінювання порядкових числівників, які змінюються за родами, числами та відмінками, як прикметники.

Таким чином, студенти самі можуть зробити узагальнення про те, що в українській мові в поставленому запитанні закладено половину правильної відповіді. Так поступово окреслюються граматичні закономірності української мови, що дає можливість студентам самостійно будувати мовні конструкції і бачити допущені помилки без витрати часу на очікування пояснення викладача.

Враховуючи вищевикладений аналіз, доходимо висновку, що вивчення граматичних категорій за допомогою збірної таблиці сприятиме кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз наукових досліджень показав, що якісне навчання неможливе без застосування сучасних інноваційних освітніх технологій. Доведено, що використання певних символів, форм, орієнтовних ліній є дієвим способом якісного засвоєння граматичних категорій української мови іноземними студентами. Перспективним напрямом роботи є дослідження, спрямовані на порівняльно-зіставний аналіз граматичних категорій різних частин мови, вивчення змісту окремих відмінків з метою виявлення особливостей їх розуміння і запам'ятовування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпалько, О. В., 2003. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: [навч. посіб.для студ. вищих навч. закладів]. Київ: Центр навчальної літератури. 139 с.
2. Дичківська, І. М., 2015. Інноваційні педагогічні технології [Текст]: підручник / І. М. Дичківська. 3-е вид., виправлене. Київ: Академвидав. 304 с.
3. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації [Текст] / уклад.: Л. І. Дзюбенко, В. В. Дубічинський, С. А. Чезгановтаін. / за ред. О. Н. Тростинської, Н. І. Ушакової. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 48 с.
4. Жук Т. Актуальні проблеми перекладу наукових текстів українською мовою. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. 2012. С. 59–61. Доступно за URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64. (Дата звернення: 15.02.2024).
5. Заваруєва, І.І. 2019. Мовний гурток як форма результативного вивчення іноземної мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»: збірник наук. праць. Острог: Вид. Національного університету «Острозька академія». Вип. 5(74). С. 266–269.
6. Ушакова, Н., Алексєнко, Т., Кушнір, І., 2022. Засоби візуалізації у навчанні української мови як іноземної. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Вип. 40. С. 80–95. Доступно за URL: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2022-40-06>. (Дата звернення: 02.05.2023).
7. Brady, T. F., Störmer, V. S., & Alvarez, G. A., 2016. Working memory is not fixed-capacity: More active storage capacity for real-world objects than for simple stimuli. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113, 7459–7464. URL: <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.1520027113> (Accessed 22 January 2022).
8. Li, X., Xiong, Z., Theeuwes, J., & Wang, B., 2020. Visual memory benefits from prolonged encoding time regardless of stimulus type. *Journal of Experimental Psychology: Learning Memory and Cognition*, 46(10), 1998–2005. URL: <https://doi.org/10.1037/xlm0000847> (Accessed 10 December 2021).
9. Zavarueva, I., Bondarenko, L., Lutsenko, V., Nazarenko, & O., Fedko, O., 2022. Communicative Methods of Forming Professional Competences of Future Foreign Specialists During Distance Learning of Ukrainian Language in HEIs. *Studies in Media and Communication*. Vol. 10, Iss. 3. P. 226–235. URL: <http://smc.redfame.com> (Accessed 08 February 2024).

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ОБ'ЄКТА НА ШКАЛІ ЧАСУ: ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКОЇ ОСІ «МИНУЛЕ/ТЕПЕРІШНЄ/МАЙБУТНЄ»

LOCALIZATION OF THE OBJECT ON THE TIME SCALE: VERBALIZATION OF THE AUTHOR AXIS "PAST/PRESENT/FUTURE"

Козярук А.І.,

orcid.org/0000-0002-3327-9410

аспірант кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті йдеться про визначення перебування об'єкта на шкалі часу та авторської номінації точного та суб'єктивного часопростору. Специфіка полягає в пізнавальній діяльності суб'єкта, який надає кількісно-часову оцінку та в наборі конкретних та частково-невизначених номінацій часу, які є в словниковому запасі автора тексту, що породжує два основних моменти створення та сприйняття кількісно-часової оцінки. Така загальна оцінка виникає на основі цілісного сприйняття або відтворення в пам'яті певного реального об'єкта та його кількісно-темпоральної визначеності, яка не розпадається на окремі характеристики. Результати дослідження перцептивних механізмів у психології пізнання доводять, що можливе глобальне, нероздільне сприйняття автором тексту певної об'єктивної кількості, яка передає тривимірну модель довкілля, складену безпосередньо з кількості, з локалізації об'єкта в просторі і часі та передання її специфічними засобами мови.

У сфері локалізації в часі в мові існують специфічні ад'єктивно-адвербіальні показники, орієнтовані одночасно на узувальну градаційну і на ситуативно-модальну шкалу кількісних оцінок. Вони створюють певний парадигматичний ряд лексем. Модифікація крайніх членів ряду здійснюється градаційними та ситуативно-модальними показниками, які суміщають значення всього номінаційного комплексу в сторону тієї або тієї шкали оцінної квантифікації. У процесі пізнання світу темпоральність може бути визначена глобально як авторська вісь «МИНУЛЕ/ТЕПЕРІШНЄ/МАЙБУТНЄ», на якій в комплексних темпорально-оцінних номінаціях можуть бути лексеми, що не містять оцінних компонентів безпосередньо, проте передають його опосередковано.

Аналіз текстів художнього та публіцистичного стилів української мови дозволив виявити набір поліфункційних і спеціалізованих темпорально-оцінних показників, а також виділити на фоні часткових значень сферу загальної темпоральної оцінки, яка тісно пов'язана з категорією модуса висловлення.

Ключові слова: час, темпоральність, автор, оцінна шкала, інтенсивність.

The article deals with the determination of the location of the object on the time scale and the author's nomination of the exact and subjective space-time. The specificity lies in the cognitive activity of the subject who provides a quantitative and temporal assessment and in a set of concrete and partially-undefined time nominations that are in the vocabulary of the author of the text, which gives rise to two main moments of creating and perceiving a quantitative and temporal assessment. Such a general assessment arises on the basis of a holistic perception or reproduction in memory of a certain real object and its quantitative-temporal certainty, which does not break down into individual characteristics. The results of the study of perceptual mechanisms in the psychology of cognition prove that it is possible for the author of the text to have a global, indivisible perception of a certain objective quantity, which conveys a three-dimensional model of the environment, composed directly of the quantity, of the localization of the object in space and time and its transmission by specific means of language

In the field of temporal localisation, there are specific adjectival and averbal indicators in the language, oriented simultaneously to the usual gradational and situational-modal scale of quantitative assessments. They create a certain paradigmatic series of lexemes. Modification of the extreme members of the series is carried out by gradational and situational-modal indicators, which combine the values of the entire nomination complex in the direction of one or another scale of evaluative quantification.

In the process of learning the world, temporality can be defined globally as the author's axis «PAST/CURRENT/FUTURE», on which complex temporal-evaluative nominations may contain lexemes that do not contain evaluative components directly, but convey it indirectly.

The analysis of texts in the literary and journalistic styles of the Ukrainian language has revealed a set of multifunctional and specialized temporal-evaluative indicators, as well as to highlight, against the background of partial values, the sphere of general temporal evaluation, which is closely related to the category of mode of expression.

Key words: time, temporality, author, rating scale, intensity.

Постановка проблеми. Час – динамічний об'єкт, проте вісь часу – «минуле/теперішнє/майбутнє» – одновірсна. Темпоральне значення в тексті автор передає, відображаючи неорієнтовані відтинки довгочасних подій, конкретних дій, станів, явищ природи й суспільства тощо. Завдяки

кооперації значень кількісно-темпоральних показників із темпоральними прийменниками, сполучниками і прислівниками відтинки довготи можуть бути відображені автором як орієнтовані, спрямовані в минуле чи майбутнє стосовно моменту мовлення або інших часових коорди-

нат та відповідатимуть на питання: «Як довго?», «Скільки часу триває/тривало/триватиме подія?». Точечні темпоральні значення відповідають на питання «Коли?» та означають локалізацію в часі. Часові параметри мають свою інтенсивність та формують специфічну авторську оцінку часу, яка завжди є суб'єктивною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній лінгвістиці мовознавці окреслили такі аспекти задекларованої проблеми: 1) загальні характеристики лінгвістичної темпоральності [10; 11]; 2) категоріальність темпоральності [1; 2]; 3) видозміни категорії темпоральності на синтаксичному рівні [7; 9]; 4) трансформації категорії часу в порівняльному аспекті [5]; 5) дослідження категорії часу як власне-дієслівної категорії [4; 15].

Постановка завдання. Оцінно-темпоральне значення не було предметом окремого дослідження. Розглядаємо його в системі координат авторської об'ємної моделі світобудови, яка має такі грані: локалізація об'єкта в просторі та часі, що складає кількісну характеристику присутності будь-якого об'єкта/суб'єкта в навколишньому середовищі. Оцінно-темпоральне значення має як загальні, так і часткові аспекти вираження в мові /тексті, а саме: дієслово *тривати* та його субстантивованій корелят *тривалість*, некондиційні одиниці виміру *деякий час*, *період*, *проміжок часу* тощо в кооперації з оцінними конкретизаторами прономінативного, дієслівного та ад'єктивного характеру.

Виклад основного матеріалу. В. Барчук розглядав час як часткове в системі темпоральності, яка межує з кількісними ознаками. «Як відомо, час входить як семантико-граматичний складник до категорії темпоральності. Однак світоглядне розуміння онтологічного часу як теперішнього, минулого і майбутнього й така сама його граматична інтерпретація є частковими і неповними. Очевидно, ознаки часу пов'язані з поняттям тривання та кількості» [1, с. 65]. Показниками лексичного вияву темпоральності є іменники, які вказують на міру часу, тривалість події, займенникові слова із загальним вказівним значенням. Наприклад: «*Після восьмого класу йому не вдалося вступити в Ялтинське педучилище – він завалив російську. Після дев'ятого – так само*» [8, с. 79]; «*У 1990-році, коли балтійські країни оголосили про вихід з срср, кримські татари влаштували в Сімферополі мітинги на підтримку балтійців*» [8, с. 81].

В усіх різновидах оцінно-темпоральних структур натрапляємо на вживання лексем, які номінують загальноприйняті одиниці виміру часу:

секунда, хвилина, година, день, тиждень, місяць, рік, десятиліття, століття, тисячоліття, епоха або ж лексеми *час*: «*Працюю з перервою, бо вже час поставити готувати першу страву*» [14, с. 15]. «*Мені було тридцять років, але я тоді ніде не хотів працювати*» [14, с. 17]; «*У перший Владів приїзд ми, ясна річ, пішли в музей, де ось уже четвертий рік я мала столик у кабінеті, проводила англомовні екскурсії та писала заявки на гранти*» [8, с. 107]; «*Я дуже педантична людина, ніколи не запізнювався на зустріч ні з дівчиною, ні з коханкою, ні з друзями – завжди приходив на п'ять або п'ятнадцять хвилин раніше*» [14, с. 101]; «*Але ось він помер, і мені здалося, що разом з ним закінчилась певна епоха. Назвемо її «Епоха творення українськості»*» [14, с. 27]. **Епоха** за СУМом: 1. Великий проміжок часу з визначними подіями, явищами або процесами в природі, суспільстві, науці, мистецтві і т. ін.; // Період існування, наявності чого-небудь; період у чиемусь житті; // Момент, зв'язаний з якою-небудь подією, із зламом у розвитку чогось; вихідний пункт нового періоду. 2. Час, що відповідає певному розвитку Землі. 3. Час, на який подано певні відомості про небесні світила [12, т. II, с. 485].

Як неконвекційні одиниці виміру часу на нашому матеріалі спостерігаються іменники *момент*, *мить*, *період*, словосполучення *упродовж певного часу*, *час від часу* тощо, а також синтагматичні найменування проміжку часу, релевантного для особистої сфери комунікантів. У переносному експресивному значенні для репрезентації того, що є більшим, ніж норма, використовуємо іменник *життя*: «*Час від часу сини викликали «тринадцяту бригаду» – і здоровенні санітари з волосатими ручищами виводили нещасну з хати в гамівній сорочці*» [13, с. 36]; «*Львівський період мого життя наклав на мене свої відбитки*» [13, с. 36]; «*На мить у голові запаморочилось од хмільного зимового повітря, від свіжого снігу, від саду, що дихав на нього чистим холодом, на якусь мить запаморочилося, заплутало-заснувало думки...*» [6, с. 102]. У значенні таких структур простежуються кількісні оцінні компоненти. Наприклад, для *час від часу* або *львівський період* означає «невеликий проміжок часу», *мить* – майже нуль, дуже короткий проміжок часу, «*час від чогось*», *життя* – щось більше («*Життя* – 3. Період існування кого-небудь» [12, т. II, с. 485]). Ми натрапляємо на уживання цих структур автором в мінімальному контексті без конкретизатора.

Оказіонально в ролі оцінних лексем протяжності в часі використовують назви частин доби:

«Мама розповідала, що мене шукали **цілу ніч** усім селом» [13, с. 61]; «**Зранку** я поспішала до школи, **після обіду** пасла корову, а **ввечері допізна** робила уроки» [13, с. 116].

Досить однозначними й частотними оцінно-темпоральними показниками довготи процесуального об'єкта є ад'єктиви *довго/довгий, коротко/короткий*.

Як і інші параметричні прикметники/прислівники полюса «більше норми» ад'єктив *довго* може бути як безоцінний показник континуальності в поєднанні з іменниками міри. У поєднанні з кількісно невизначеними номінаціями часу він сумішується до сфери оцінки: «**Війна ж тривала так довго**, що здавалося, **її кінця краю не буде**» [13, с. 126].

В. Барчук стверджує, що «що первинна ідея часу ментально і світоглядно формувалась на основі мовних знаків, які репрезентують динамічну ознаку світу, виражену як дія. Це означає, що граматична темпоральність перебуває біля витоків ідеї часу. Отже, встановлюючи сутність і структуру семантики дії, можемо визначити сутність і структуру ідеї часу в аперцептивно-денотативному аспекті» [2, с. 12].

Не дивлячись на когнітивну подібність часової та локальної протяжності, сфери їх мовної репрезентації несиметричні. У сфері часу немає оцінки відстані, оскільки час може бути нематеріальною величиною. Наприклад, відстань, незаповнена матерією, це тлумачення лексеми «пауза», що співвідноситься із проміжком часу всередині якогось процесу або між різними процесами: «**Може і є такі письменники, які під час письма думають про стиль, про те, що непогано було б утнути щось, як у Пруста, але я цього боюся, і тоді ставлю творчість на паузу**» [14, с. 87].

Обмеження з двох сторін проміжку часу визначаються іменником **час** (або його відповідниками) з **прийменниками** або оцінними конкретизаторами: «**Я й собі сідаю на портфель і думаю, чому цей проклятий психік опинився саме зараз і саме на цій стежці, де ніхто протягом найближчої години-двох не з'явиться і не прожене його геть**» [13, с. 77]. Також цікавий приклад, коли час обмежується лексемами *звечора* і *на ранок*, які послідовно уживаються у різних реченнях, створюючи ланцюжок повідомлень: минуле/вечір, ніч – теперішнє – ранок: «**Ще звечора** тьмяно білів сніг... **А вночі** пішов дощ... **А на ранок**... виплило сонечко» [6, с. 250].

Локалізація подій в часі може бути досить точною, якщо відповідний момент відомий мовцю: «**Двадцять сьомого лютого** я прокинулася, як

завжди, близько восьмої» [8, с. 247]. Оцінна локалізація в часі передається засобами наближеності, невизначеності або оцінної визначеності, часто переданої специфічними одиницями на визначення часу: *незадовго до десятої, близько восьмої, під вечір* тощо: «**Під вечір** прочитали в новинах, що кримський парламент усунув уряд і новим прем'єром обрав Аксьонова» [8, с. 251].

Локалізація в минулому може ускладнюватися когнітивним процесом забування, втратою точних знань або труднощами точного виділення моменту початку певної дії: «**Десять років через п'ять напровесні, здається, саме після Міжнародного жіночого дня, Бугай й Ориська насмерть вчаділи в легковій машині голови, яку аж через три дні по тому знайшли на тупиковій дорозі, що вела до польового озера**» [13, с. 212].

Найтиповішим способом градаційної оцінки події в минулому є структури з прийменником **до**, прислівниками **давно, недавно, незадовго, зазделегідь** тощо.

«**Я зазделегідь** відчувала, що шкільна медаль в останню мить таки зробиться фата морганою, тому просила батьків, щоб хоч друге півріччя мені дозволили вчитися у Львові» [13, с. 252].

Локалізація в минулому відносно моменту мовлення може передаватись структурою *декілька днів (чи років, місяців тощо) тому*, крім цього можуть бути й інші сполуки, наприклад, по всьому: «**Коли врешті настало по всьому, час розділився на дві частини, і одна висипалась крізь пальці наче пісок, а інша – знерухомілася, застигла і стала монолітом, горою Аю-Даг**» [8, с. 214].

У минулому може бути кілька подій, які передують одна одній: «**По невдалій спробі** вчителювання **проводила** в Хансарай заходи і **грала** в аматорському театрі» [8, с. 215].

Градаційна кількісно-оцінна локалізація об'єкта чи події в майбутньому реалізується прислівником *скоро* та субстантивними групами темпоральної семантики.

«**Скоро** всі рушили під конвоем; **Лько** опинився поряд з учителем їхньої школи, котрого спершу навіть не впізнав – був учитель зодягнутий у якесь дрантя, обидва валянки підв'язані мотузками, бо, **либонь, спадали галоші**» [6, с. 24].

«**На лихо, цей день мав настати вже завтра**» [13, с. 273].

Теперішній час на шкалі темпоральності має дещо розмите відображення, оскільки це можуть бути лексеми *сьогодні* – з більшою територією охоплення і, наприклад, *мить* – з короткою, миттєвою дією.: «**І саме в цю мить** у ньому раптово

дозріло тверде рішення – зайти до Віри і сказати їй...» [6, с. 102]. «Сьогодні – 1. У цей, нинішній день між учорашнім і завтрашнім днем). 2. Нинішній день; теперішній час, сучасність» [12, т. XI, с. 914]; «Мить – 1. Дуже короткий проміжок часу; момент» [12, т. IV, с. 722].

Таким чином, авторська модель тексту враховує конкретні ситуації спілкування і поєднує виявлення зв'язку між мовленнєвою діяльністю та іншими невербальними видами діяльності.

Висновки. Когнітивні різновиди кількісно-темпоральної оцінки найяскравіше простежуються в складних номінаціях з окремішніми субстантивними назвами предмету оцінки – кіль-

кісної ознаки і об'єкта носія цієї ознаки. Структури з експліцитним предметом оцінки однотипні для всіх видів величин. До максимально розщепленої структури оцінки входить до шести компонентів: об'єкт-носій цієї ознаки; квантитативна ознака об'єкта; одиниця виміру ознаки; число або оцінка цих одиниць; показник перевищення чи наближення до числа. Для передання темпоральної оцінки існують певні назви як нейтральні, так і ті, що передають інтенсивну ознаку. Морфологічними виразниками темпорально-оцінної семантики найчастіше є прикметники, прислівники, дієслова, допоміжними є займенникові слова, прийменники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчук В. М. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект. *Мовознавство*, 2011. № 6. С. 64–76.
2. Барчук В. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис: Монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. 416 с.
3. Бачишина О. Б. Семантика часу і простору: особливості, стан та проблеми дослідження в українському мовознавстві. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Випуск 209. Том 221. С. 6–11.
4. Городенська К. Г. Морфологічні категорії української мови в нових семантико-граматичних вимірах. *Рідний край*, 2019. №1. С. 62–66.
5. Грачова А. В. Прислівник як обов'язковий компонент функційно-семантичного поля темпоральності. *Studia philologica*. 2018. Вип. 10. С. 59–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2018_10_10.
6. Гуцало Є. Весна високосного року. Київ: Молодь, 1973. 274 с.
7. Кульбабська О.В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
8. Левкова А. За Перекопом є земля. Київ: Лабораторія, 2023. 390 с.
9. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. 2-ге вид., переробл. Луцьк: Вежа, 2004. 394 с.
10. Плегуча А. А. Загальна характеристика лінгвістичної темпоральності. *Закарпатські філологічні студії*, 2020. Вип. 14. Т.1. С. 173–176.
11. Романюк С. Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові. Варшава: Katedra Ukrainistyki Uniwersytet Warszawski, 2014. 236 с.
12. Словник української мови в 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
13. Слоньовська О. Дівчинка на кулі. Харків: Вид-во КСД, 2012. 400 с.
14. Терен Т. РЕСвізити. Антологія письменницьких голосів. Книга 3. Львів: Вид-во Старого Лева, 2017. 288 с.
15. Vintoniv M., Grachova A., Fedorova Yul., Novikova Ol., Tiutiuma T. Adverbial Time Indicators of Correlation of the Event with the Actual Moment; Strukture, Semantics, Funktions. *Posmodern Openings*, 2020, Volume 11, Issue 2 Supl. 1, p. 327–343.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 37.013.43

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.10>

КОРЕЛЯЦІЯ МІЖ РІВНЕМ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА УСПІШНІСТЮ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

THE CORRELATION BETWEEN THE LEVEL OF GRAMMATICAL COMPETENCE AND THE SUCCESS IN LEARNING THE GERMAN LANGUAGE AMONG STUDENTS OF DIFFERENT AGE GROUPS

Боднар О.М.,

orcid.org/0000-0002-7276-5921

*кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра німецької філології*

Ужгородського національного університету

Кушнірчук О.О.,

orcid.org/0000-0002-1968-513X

*старший викладач кафедри німецької філології
Ужгородського національного університету*

Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови здобувачами освіти різних вікових груп. Актуальність дослідження полягає в тому, що у сучасному світі володіння іноземними мовами набуває все більшої важливості. Німецька мова – одна з найпопулярніших мов серед студентів різних вікових груп. Розуміння впливу граматичної компетенції на успішність вивчення німецької мови важливе як з практичної, так і з наукової точок зору. Мета статті полягає у дослідженні зв'язку між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп. Висвітлено теоретичні підходи до вивчення мов та їх вплив на академічну успішність студентів різних вікових груп. Зроблено огляд теорії когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та освітніх парадигм, що визначають важливі аспекти вивчення мови. Особливу увагу приділено ролі граматичної компетенції у формуванні мовної здатності та у загальній успішності навчання студентів різних вікових груп. Встановлено, що успішність вивчення німецької мови студентами різних вікових груп пов'язана з рівнем мотивації, якістю методів навчання та індивідуальними особливостями кожної людини. Розглянуто сучасні підходи до покращення методів навчання, окреслено перспективи розвитку мовної освіти та вивчення іноземних мов.

Результати дослідження свідчать про наявність статистично значущої кореляції між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови, що дозволяє зробити висновок про важливість граматичної підготовки для досягнення успіху у вивченні іноземної мови студентами різних вікових груп. Підкреслено значущість граматичної компетенції для успішного вивчення німецької мови, а також важливість подальших досліджень у цьому напрямку для вдосконалення методів навчання та розвитку мовної освіти. Обґрунтована необхідність індивідуалізованого підходу до викладання іноземної мови з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей студентів.

Дана стаття, даючи розуміння механізмів вивчення мови та розвитку відповідних педагогічних стратегій, є теоретичною базою для подальших досліджень у цій галузі.

Ключові слова: граматична компетенція, німецька мова, кореляція, методи навчання, мовна освіта, педагогічні підходи.

The article is dedicated to exploring the relationship between the level of grammatical competence and the success of learning the German language by candidates of different age groups. The relevance of the study lies in the increasing importance of foreign language proficiency in the modern world. German is one of the most popular languages among students of various ages. Understanding the impact of grammatical competence on the success of learning German is important from both practical and scientific perspectives. The aim of the article is to investigate the connection between the level of grammatical competence and the success of learning the German language among students of different ages. Theoretical approaches to language learning and their influence on the academic performance of students of different ages are discussed. A review of cognitive linguistics theory, psycholinguistics, and educational paradigms defining important aspects of language learning is provided. Special attention is given to the role of grammatical competence in language proficiency development and overall learning success among students of different ages. It is established that the success of learning the German language by students of different ages is related to the level of motivation, the quality of teaching methods, and individual characteristics of each person. Modern approaches to improving teaching methods are examined, and prospects for the development of language education and foreign language learning are identified.

The research findings indicate a statistically significant correlation between the level of grammatical competence and the success of learning the German language, highlighting the importance of grammatical preparation for achieving success in foreign language learning among students of different ages. The significance of grammatical competence for successful German language learning is emphasized, as well as the importance of further research in this direction for the improvement of teaching methods and the development of language education. The necessity of an individualized approach to teaching a foreign language, taking into account the age and individual characteristics of students, is justified.

The study, providing an understanding of language learning mechanisms and the development of corresponding pedagogical strategies, serves as a theoretical basis for further research in this area.

Key words: grammatical competence, German language, correlation, teaching methods, language education, pedagogical approaches, academic progress.

Постановка проблеми. У сучасному світі володіння іноземними мовами стає все більш важливим аспектом освіти та професійного розвитку. Особливої актуальності набуває вивчення німецької мови, яка вважається однією з ключових мов у міжнародних відносинах та бізнесі [2, с. 31]. На успішність студентів, які вивчають німецьку мову як іноземну, впливають вікові варіації їх здатності вивчати мову. Водночас здобувачі освіти повинні вірити в успіх та ефективність своїх дій, не боятися допускати граматичні помилки, усвідомлювати корисність власного внеску до спільно виконаного групового завдання, прагнути постійно вивчати щось нове [9, с. 116].

Дослідження кореляції між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп актуальне з декількох причин. По-перше, німецька мова – одна з найбільш популярних мов у світі, що робить її важливим об'єктом дослідження. По-друге, граматична компетенція є ключовим елементом володіння мовою, тому розуміння її впливу на успішність вивчення мови допоможе вдосконалити методи навчання [5, с. 49]. Розвідки у цій сфері мають також практичне значення, допомагаючи вчителям оптимізувати програми навчання та підходи до викладання мови.

Дослідженню впливу рівня граматичної компетенції на успішність вивчення німецької мови студентами різних вікових груп приділяється недостатня увага. Тому є потреба у більш детальному вивченні взаємозв'язку між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови, особливо з урахуванням вікових особливостей студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в галузі вивчення іноземних мов, зокрема німецької, свідчать про існування значної кореляції між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення мови у студентів різних вікових груп. С. Амеліна, Л. Гроза, Ю. Казак, Ю. Лін, З. Лю, А. Соломаха, М. Сун розглядають високу граматичну компетенцію, що включає знання синтаксису, морфології та граматичних структур,

як важливий чинник досягнення успіху в оволодінні іноземною мовою. Студенти з сильними граматичними навичками здатні краще розуміти правила, запам'ятовувати новий лексичний матеріал та використовувати його у практичних ситуаціях, що особливо важливо при вивчанні німецької мови, яка має складну граматичну структуру.

Л. Близнюк, С. Вілінський, А. Козак, В. Ломакович, Д. Міцца, Ф. Рубіо зазначають, що на спроможність студентів вивчати мову впливає їхній вік. Дослідження показують, що існує значна кореляція між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп.

Д. Герберг, Н. Джаббарі, С. Кійко, О. Лебедева, Н. Лікарчук, М. Петерсон, А. Рудницька також наголошують на існуванні взаємозв'язку між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп. А оскільки цей чинник визначає ефективність навчання, то його потрібно враховувати при розробці навчальних програм та методик викладання німецької мови.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні зв'язку між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп. Для досягнення мети поставлені такі завдання: оцінити кореляцію між рівнем граматичної компетенції та академічною успішністю з німецької мови у студентів різних вікових категорій; дослідити вплив чинників, які визначають граматичну компетенцію, на ефективність вивчення німецької мови студентами різних вікових груп.

Виклад основного матеріалу. Граматична компетенція відіграє ключову роль в успішному вивченні будь-якої мови, в тому числі й німецької. Використання комунікативної методики навчання іноземним мовам у закладах вищої освіти створює реальні умови для підготовки не просто кваліфікованого фахівця, а людини, здатної до успішної іншомовної професійної й ділової комунікації [1, с. 78]. Кожне заняття з іноземної мови – це практика міжкультурної комунікації. За кожним

словом стоїть уявлення про світ, породжене національною свідомістю. Формування й розвиток у студентів білінгвістичної комунікативної компетенції (мовної, мовленнєвої, лінгво-країнознавчої, соціо-лінгвістичної) відіграють важливу роль у забезпеченні можливості активного спілкування у різних сферах [6, с. 144]. В контексті німецької мови це передбачає здатність поділитися життєвим досвідом, використовуючи набуті знання й навички з лексики, граматики, тощо, розкрити в собі й своїх друзях нові таланти, позбутися багатьох комплексів, мати на все власний погляд і не боятися його відстоювати, навчитися вислуховувати думки інших і поважати їх [3, с. 73].

Для деяких людей вивчення граматики може стати викликом. У цьому контексті важливу роль відіграє природна мова та лінгвістичний механізм кодування: і первинної (мова), і вторинної (література, театр, кіно) моделюючих систем як об'єктів семіотики [8, с. 71]. Системний підхід до навчання, включаючи використання правил граматики, виконання вправ та постійну практику, значно підвищить рівень граматичної компетенції. Водночас основні зусилля здобувачів вищої освіти повинні спрямовуватись на розуміння теми, на концентрування уваги на використанні мовних форм, а не на бездумному їх запам'ятовуванні. Вивчення граматики відбувається при безпосередньому спілкуванні, а не шляхом абстрактного засвоєння граматичних правил [4, с. 76]. Ефективність вивчення німецької мови студентами різних вікових груп значно варіюється, тому викладачі повинні пропонувати їм різноманітні типи інструментів, завжди звертати увагу на характеристики окремих видів завдань. Наприклад, формулювання завдання відповідно до навчальної мети, віку та навчального досвіду групи; побудова автентичної основи для завдання із самооцінки з ура-

хуванням віку та навчального досвіду групи [7, с. 109–110].

На граматичну компетенцію впливають такі чинники:

– вік студентів: молодші студенти швидше засвоюють нові мови через більшу пластичність їхнього мозку; студенти старшого віку стикаються з такими викликами як вимова та адаптація до нового мовного середовища. Водночас їхньою перевагою є свідомий аналіз граматичних правил;

– студенти з внутрішньою мотивацією до вивчення мови, викликаною, наприклад, інтересом до культури чи професійними цілями, при вивченні граматики докладають більше зусиль;

– використання різних методів навчання (ігри, аудіо- та відеоматеріали) полегшує студентами будь-якого віку засвоїти граматичні правила;

– вплив навколишнього середовища: імерсійне оточення, наприклад, сприяє кращому засвоєнню граматики, оскільки студенти мають можливість використовувати мову в реальних ситуаціях;

– студенти, які володіють мовами, близькими до німецької, при вивченні граматики мають переваги через спільні граматичні особливості цих мов;

– індивідуальний рівень обдарованості, стиль навчання також впливають на ефективність вивчення граматики [17].

На нашу думку, у кожного студента можуть бути власні комбінації цих чинників, які доцільно враховувати при розробці навчальних програм та методів викладання.

Когнітивна лінгвістика, психолінгвістика та освітні парадигми, як ключові напрямки вивчення мови, визначають важливі аспекти її функціонування та впливу на людський розум і сприйняття (табл. 1).

На академічну успішність студентів різних вікових груп впливають теоретичні підходи до

Таблиця 1

Зміст теорій когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та освітніх парадигм у контексті кореляції між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп

Теорія/Парадигма	Опис	Вплив на вивчення німецької мови
Когнітивна лінгвістика	Підкреслює роль ментальних процесів у сприйнятті мови.	Сприяє розвитку глибокого розуміння граматичних структур та їхнього використання.
Психолінгвістика	Вивчає взаємозв'язок між мовою та психічними процесами людини під час вивчення мови.	Розуміння внутрішніх механізмів вивчення мови покращує сприйняття граматики.
Освітня парадигма	Акцентує увагу на важливості методів та підходів до навчання, які сприяють ефективному засвоєнню матеріалу.	Використання інноваційних методів навчання підвищує успішність вивчення німецької мови.

Джерело: власна розробка авторів

вивчення мови, сформовані з урахуванням сучасних тенденцій. Розглянемо основні з них.

Grammatik-Erste – підхід, який базується на вивченні граматики як основної складової мови. Особливо корисний для студентів, які реагують на системний підхід та аналітичні методи вивчення мови. Водночас цей підхід не враховує всіх потреб студентів, зокрема у розмовній практиці.

Kommunikativer Ansatz – підхід, при якому акцентується увага на спілкуванні та використанні мови у реальних ситуаціях. Особливо корисний для студентів, які віддають перевагу практичним навичкам і хочуть навчитися використовувати німецьку мову для спілкування. Для студентів (незалежно від вікової категорії), які більше цікавляться граматикою та писемними навичками, цей підхід може виявитися менш ефективним.

Methode des Doppelstudiums – підхід, що поєднує граматичні вправи і розмовну практику. Корисний для студентів різних вікових груп. Враховує різні стилі навчання та навички й сприяє більш глибокому розумінню мови, оскільки студенти мають можливість використовувати її у різних контекстах.

Individuelles Lernen – підхід, при якому увага зосереджується на потребах кожного студента, даючи йому можливість вивчати мову у власному темпі та концентруватись на своїх слабких сторонах. Особливо важливий для студентів різних вікових груп, оскільки у них може бути різний рівень підготовки та різні потреби. Студенти відчувають, що їхні потреби враховуються. Тому індивідуалізований підхід під-

вищує мотивацію та ефективність навчання [11, с. 197; 17].

Взаємозв'язок між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у здобувачів освіти різних вікових груп залежить від багатьох чинників:

– дитячий мозок, як показують дослідження, має більшу здатність до вивчення мов, тому діти порівняно з дорослими швидше набувають граматичних навичок;

– пожвавлення навчального процесу та підвищення у здобувачів вищої освіти мотивації до опрацювання надскладних граматичних структур дозволяє швидко засвоїти матеріал;

– трансформації в галузі методики навчання іноземним мовам та перехід від перекладного методу до прямого, від прямого до аудіолінгвального, аудіовізуального і комунікативно-прагматичного методів;

– здобувачі освіти, які перебувають у німецькомовному середовищі, мають більше можливостей для практикування та вдосконалення своїх граматичних навичок;

– відмінність стилів навчання та здібностей до вивчення мов у різних людей: одні швидко засвоюють граматику, іншим потрібно докласти зусиль та витратити більше часу;

– при вивченні граматики перевагу мають здобувачі освіти з досвідом вивчення інших мов, оскільки для засвоєння нових правил вони мають можливість використовувати свої попередні знання та стратегії [10, с. 127; 14, с. 63].

Загалом успішність вивчення німецької мови студентами різних вікових груп пов'язана з рів-

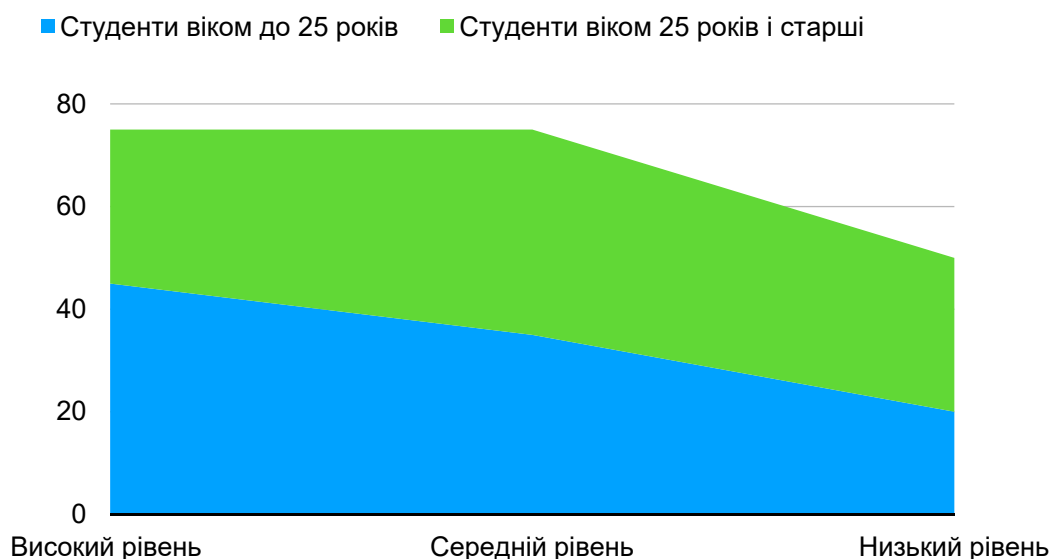

Рис. 1. Дослідження Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg

Джерело [13; 16]

нем мотивації, якістю методів навчання та індивідуальними особливостями кожної людини. Граматична компетенція є важливою складовою цього процесу, але не єдиним чинником, що визначає успішність вивчення мови.

Згідно з дослідженням Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg існує статистично значуща кореляція між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп (рис. 1).

У студентів віком до 25 років простежується тенденція швидшого засвоєння правил граматики та наявність здібностей до їх застосування на практиці, що прямо корелює з успішністю вивчення німецької мови. Студенти віком 25 років і старші для досягнення того ж рівня граматичної компетенції витрачають більше часу та зусиль [13, с. 217; 16]. Їм складно засвоїти нові граматичні концепції, вони потребують додаткової підтримки та індивідуального підходу. Таким чином, вік впливає на швидкість та спосіб засвоєння студентами граматичних навичок.

Згідно із загальною тенденцією, що вищий у студентів рівень граматичної компетенції, то вища їхня успішність при вивченні німецької мови. Така статистично значуща кореляція між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови свідчить, що:

– граматика є основою будь-якої мови; знання граматичних правил допомагає студентам правильно формулювати речення, розуміти текст та ефективно спілкуватися;

– граматична правильність мовлення необхідна для зрозумілого спілкування; студенти (незалежно від віку) із сформованими граматичними навичками здатні уникати непорозумінь та чітко висловлювати власну думку;

– успіх при вивченні граматики підвищує мотивацію студентів, оскільки вони бачать прогрес та відчують більшу впевненість у своїх силах;

– багато тестів для оцінювання мовних навичок, зокрема з німецької мови, базуються на граматичних аспектах, тому студенти з вищим рівнем граматичної компетенції при тестуванні досягають кращих результатів [12, с. 113; 15, с. 79].

На нашу думку, наявність статистично значущої кореляції між рівнем граматичної компетенції та успішністю вивчення німецької мови у студентів будь-яких вікових груп підтверджує важливість граматичної підготовки.

Проведене Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg дослідження впливу методичної підтримки на граматичну компетентність та успішність вивчення німецької мови студентами різних вікових груп виявило важливі тенденції. Перш за все, ефективність методичної підтримки залежить від її адаптації до конкретних потреб і рівня мовної підготовки студентів. Студенти віком до 25 років, як правило, проявляють вищу готовність до використання інтерактивних методів, таких як рольові ігри або мультимедійні засоби навчання. Студенти віком 25 років і старші більш зацікавлені у структурованих та більш традиційних прийомах (граматичні таблиці та письмові вправи). Результати дослідження також показали, що вік впливає на швидкість засвоєння граматичних правил, але не завжди на загальний успіх при вивченні мови. Студенти віком до 25 років зазвичай швидше адаптуються до нової мови, у той час як студенти віком 25 років і старші краще аналізують текст і роблять висновки, що сприяє поглибленому розумінню мовних концепцій (табл. 2) [13, с. 221; 16].

Висновки. Дослідження кореляції між рівнем граматичної компетенції та успішністю

Таблиця 2

Вплив методичної підтримки на рівень граматичної компетенції та успішність вивчення німецької мови студентами різних вікових груп

Вікова група	Методична підтримка	Результати
Студенти 18–20 років	Використання інтерактивних онлайн-курсів та мобільних додатків для самостійного вивчення граматики	Покращення успішності на 20% за семестр, покращення оцінок на контрольних та іспитах
Студенти 21–25 років	Групові заняття з акцентом на граматику та вправи на розвиток навичок письма	Підвищення рівня граматичної компетенції на 30%, зниження відсотку помилок у письмових завданнях
Студенти 26–30 років	Індивідуальні консультації та корекція помилок з фокусом на граматику	Збільшення впевненості у власних знаннях граматики, що призвело до зростання мотивації та збільшення продуктивності у вивченні
Студенти 31+ року	Інтенсивні курси з граматики та індивідуальні заняття з викладачем	Значне покращення граматичної компетенції та збільшення швидкості засвоєння матеріалу

Джерело [13; 16]

вивчення німецької мови у студентів різних вікових груп підтвердило існування прямої залежності між цими двома чинниками. Встановлено, що у студентів з вищим рівнем граматичної компетенції простежується тенденція досягнення вищих результатів при вивченні німецької мови. Результати аналізу свідчать, що кореляція не є статичною, а змінюється залежно від вікової групи студентів. Студенти віком до 25 років демонструють більшу гнучкість та швидкість при вивченні граматичних правил. Водночас студенти віком 25 років і старші мають досвід і більшу здатність адаптуватися до складних граматичних структур, що сприяє вищому рівню успішності вивчення німецької мови, незважаючи на можливу повільність сприйняття нової інформації. Дослідження також виявило, що граматичну компетенцію студентів можна покращити за допомогою інтерактивних методів їх залучення до практичного

застосування граматичних правил у мовленнєвих ситуаціях. Крім того, результати дослідження підтверджують важливість індивідуального підходу до навчання мові з урахуванням різноманітних рівнів граматичної компетенції у студентів різних вікових груп. Успішність вивчення німецької мови можна підвищити шляхом використання гнучких стратегій навчання, які враховують індивідуальні особливості кожного студента.

Для одержання оптимальних результатів при вивченні мови важливо враховувати специфіку вікових характеристик студентів та надавати їм відповідну методичну підтримку.

Подальші дослідження у цьому напрямку пов'язані з розробкою більш ефективних методів навчання німецькій мові, які б враховували різноманітність граматичної компетенції у студентів різних вікових груп і сприяли підвищенню успішності вивчення мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амеліна С. М. Комунікативна методика навчання німецькій мові професійного спрямування. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. № 16. С. 77–80.
2. Вилінські С. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні німецької мови у період дистанційного навчання. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2023. № 1(22). С. 26–34.
3. Гроза Л. М. Застосування проектної методики на уроках німецької мови. Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії. *Open Forum-ITME-CRS-2019 : збірник матеріалів Першого Всеукраїнського відкритого науково-практичного форуму*. 2019. С. 72–74.
4. Казак Ю. Особливості використання smart-технологій у професійній підготовці майбутніх учителів німецької мови. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. № 2 (6). С. 73–78.
5. Кійко С. В., Рудницька А. Соціокультурні аспекти формування аудіовізуальних умінь при вивченні німецької мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці : ЧНУ*. 2019. Вип. 815. С. 46–56.
6. Козак А. В., Близняк Л. М. Міжкультурна комунікація у вивченні німецької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія*. 2021. № 12 (80). С. 143–146.
7. Лебедєва О. А. Засоби формування рефлексивних умінь майбутніх учителів на практичних заняттях із німецької мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* 2021. № 2 (76). С. 106–111.
8. Лікарчук Н. Базові семіотичні моделі комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. № 16. С. 69–74.
9. Ломакович В. Підвищення мотивації студентів під час вивчення практичного курсу німецької мови в умовах дистанційного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : педагогіка*. 2021. № 1.2. С. 113–120.
10. Соломаха А. Застосування цифрових технологій для формування іншомовної граматичної компетенції у процесі раннього навчання іноземних мов (на прикладі німецької мови). *Електронне наукове фахове видання. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2020. № 8. С. 121–135.
11. Herberg D. Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung. *Deutsch als Fremdsprache. Leipzig*. № 4. 2002. p. 195–200.
12. Liu Z., Lin Y., Sun M. Representation Learning for Natural Language Processing. Springer. 2023. 541 p.
13. Mizza D., Rubio F. Creating Effective Blended Language Learning Courses: A Research-Based Guide from Planning to Evaluation. Cambridge University Press. 2024. 300 p.
14. Peterson M., Jabbari N. Frontiers in Technology-Mediated Language Learning. Routledge. 2023. 153 p.
15. Peterson M., Jabbari N. Digital Games in Language Learning: Case Studies and Applications. Routledge. 2022. 202 p.
16. The Global Language Learning Market Statistics in 2024. URL: <https://www.statista.com/statistik/suche/?q=languages&p=1>
17. The Global Language Learning Market Statistics in 2024. Theoretical approaches to language learning 2024. URL: <https://www.statista.com/search/?q=Language+2024&Search=&p=1>

РОЛЬ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

THE ROLE OF LINGUISTIC MEANS IN THE FORMATION OF LANGUAGE POLICY IN THE MODERN WORLD

Головчак Н.І.,

orcid.org/0000-0003-1137-609X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Зінченко В.М.,

orcid.org/0000-0003-3080-4272

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін

Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

Письменна І.І.,

orcid.org/0000-0003-0422-8988

старший викладач кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки

Університету митної справи та фінансів

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що осмислення взаємодії між лінгвістичними засобами та формуванням мовної політики стає дедалі важливішим у сучасному світі. З огляду на глобалізацію і культурне розмаїття ефективне управління мовними інструментами стає стратегічно важливим завданням. Розмаїття культур, етнічних груп й економічних систем ставлять перед суспільством завдання адаптувати мовну політику до нових реалій. Незважаючи на те, що багато аспектів лінгвістичних засобів і мовної політики вже вивчено, розуміння їхнього взаємозв'язку й можливих стратегій застосування залишається предметом активних наукових обговорень. Цю статтю присвячено вивченню впливу лінгвістичних засобів на формування й ефективну реалізацію сучасної мовної політики. Авторами проведено аналіз різноманітних аспектів мовознавства, таких як: фонетика, морфологія, синтаксис, лексикологія, стилістика, семантика та прагматика, для визначення їхнього внеску у формуванні мовної політики. Ці галузі лінгвістики сприяють розумінню як внутрішньої структури мови, так і її функціональності в комунікативних процесах. Розглянуто компоненти мовної політики сучасного світу, що містять: нормативне регулювання, мовленнєву рівність, різноманітність, толерантність, а також міжнародну співпрацю. Запропоновано заходи, що сприяють ефективності мовної політики через лінгвістичні засоби. Ці заходи сприяють створенню такої мовної політики, яка враховує потреби й інтереси різних мовних груп, забезпечуючи ефективну взаємодію, і сприяють збереженню культурної різноманітності в суспільстві. Ретельно досліджено взаємозв'язок лінгвістичних аспектів із соціокультурним середовищем, що дає змогу визначити їхній вплив на сучасні суспільні й економічні реалії. Розглядаються актуальні виклики, що постають перед мовною політикою в умовах глобалізації та швидкої зміни комунікаційних технологій. Результати статті становлять важливий внесок у розуміння та оптимізацію використання лінгвістичних інструментів для досягнення стратегічних цілей мовної політики в різноманітних культурних і соціальних контекстах.

Ключові слова: мовна політика, мовознавство, лінгвістичні засоби, соціокультурне середовище, культурне різноманіття.

The relevance of the research topic lies in the fact that the understanding of the interaction between linguistic means and the formation of language policy is becoming increasingly important in the modern world. Taking into account globalization and cultural diversity, the effective management of language tools becomes a strategically important task. The diversity of cultures, ethnic groups and economic systems presents society with the task of adapting language policy to new realities. It is important to note that although many aspects of linguistic means and language policy have already been studied, the understanding of their interrelationship and possible application strategies remains the subject of active scientific discussions. This article is devoted to the study of the influence of linguistic means on the formation and effective implementation of modern language policy. The authors analyzed various aspects of linguistics, such as phonetics, morphology, syntax, lexicology, stylistics, semantics, and pragmatics, to determine their contribution to the formation of language policy. These branches of linguistics contribute to the understanding of both the internal structure of language and its functionality in communicative processes. The components of the language policy of the modern world are studied, including: normative regulation, speech equality, diversity, tolerance, as well as international cooperation. Measures promoting the effectiveness of language policy through linguistic means are proposed. These measures contribute to the creation of a language policy that takes into account the needs and interests of different language groups, ensuring effective interaction and contributing to the preservation of cultural diversity in society. A thorough study of the relationship between linguistic aspects and the socio-cultural environment was carried out, which allows us to determine their influence on modern social and economic realities. Current challenges facing language policy in the context of globalization and rapid changes in communication technologies are considered. The results of the article make an important contribution to

the understanding and optimization of the use of linguistic tools to achieve the strategic goals of language policy in various cultural and social contexts.

Key words: language policy, linguistics, linguistic means, socio-cultural environment, cultural diversity.

Постановка проблеми. Проблематика статті визначається необхідністю розкриття впливу лінгвістичних засобів на формування та реалізацію мовної політики в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь дослідження цієї теми вказує на постійний розвиток сфери лінгвістичних досліджень та їхнє застосування в мовній політиці. Незважаючи на те, що такі автори, як: Е. Дзюба [1], Л. Вакулович [2], М. Міре, О. Мурадян та О. Нехаєнко [3], А. Захаров, О. Сайчук та Є. Ровний [4], А. Шмагун [5], В. Гончарук [6], А. Дишук [7], В. Аккурт [8] та М. Бойко [10], провели значні дослідження, стаття направлена на розуміння, як впливають лінгвістичні засоби на ефективність мовної політики, ураховуючи останні тенденції і виклики у світовій спільноті.

Постановка завдання. Проблематика завдання полягає в детальному вивченні взаємодії лінгвістичних засобів та їх впливу на формування та реалізацію мовної політики в сучасному світі. Зокрема, стаття ставить за мету розкрити, як фонетика, морфологія, синтаксис, лексикологія, стилістика, семантика та прагматика взаємодіють у контексті розробки та впровадження мовної політики. Центральні питання включають у себе розуміння, як лінгвістичні аспекти формують основу для мовної політики, у якому вигляді вони впливають на сприйняття мови в суспільстві, а також як їх можна використовувати для вирішення сучасних викликів у глобальному масштабі.

Лінгвістичні засоби впливають на формування та реалізацію мовної політики як прямим, так і опосередкованим чином. Прямий вплив проявляється у встановленні норм, правил та структур, що регулюють мовний простір суспільства. Наприклад, ухвалення законів, які регулюють правила правопису, можуть визначити статус та використання різних мов у певному регіоні. Опосередкований вплив полягає у взаємодії лінгвістичних засобів із соціокультурним середовищем, що визначає сприйняття мови в суспільстві. Наприклад, використання мови у масмедіа, освітніх інститутах чи державних документах може впливати на сприйняття цієї мови як офіційної чи пріоритетної.

У сучасному світі спостерігається зростання використання мовних технологій, включаючи машинний переклад та електронні комунікації, що впливає на сприйняття мовної різноманіт-

ності. Також важливою тенденцією є підтримка менших мов та культур у віртуальному просторі, що сприяє світовому культурному розмаїттю. Глобальні тенденції у мовній політиці обумовлені різноманіттям культур та транснаціональною взаємодією. Наприклад, дослідження ефективності мовних політик у Європейському Союзі підкреслює важливість мовної рівності та застосування технологій для сприяння взаєморозумінню між різними мовами. Також, проекти з розвитку мовних ресурсів, які підтримують різноманітність мов, є прикладом позитивного впливу лінгвістичних ініціатив у сучасному світі. Лінгвістичні засоби грають важливу роль у вирішенні цих викликів, сприяючи багатомовності, регулюванню технологій та забезпеченню мовної рівності.

Для аналізу проблематики дослідження використовуються, зокрема, лінгвістичний аналіз, вивчення взаємодії мовних аспектів та соціокультурного контексту. Дослідження ґрунтується на комплексному підході, використовуючи такі методи, як аналіз та синтез, узагальнення, індукції та дедукції.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичні засоби – це набір інструментів та методів, пов'язаних із вивченням, описом й аналізом мови. Вони містять різні лінгвістичні дисципліни, такі як: фонетика, морфологія, синтаксис, лексикологія, стилістика, семантика тощо (рис. 1).

Ці інструменти дають змогу розуміти будову мови, її функції й особливості використання. Для того щоб зрозуміти їхню роль у формуванні мовної політики, слід детально розглянути кожен із цих засобів.

Фонетика – це галузь лінгвістики, що вивчає звуки мови, їхні фізичні й акустичні властивості, а також способи, якими ці звуки використовуються в мовленні. Фонетика відіграє важливу роль у формуванні мовної політики, визначаючи вимоги та стандарти вимови, які стають основою мовлення в суспільстві. Професійний аналіз фонетичних особливостей дає змогу встановлювати офіційні норми вимови й регулювати мовну практику. Фонетика також ураховує різні акценти й варіанти вимови, спрямовані на підтримку культурної різноманітності. Аналіз мовних акцентів може впливати на лінгвістичні стратегії, спрямовані на збереження і розвиток мовних меншин. Зокрема, фонетика визначає норми вивчення вимови в освітніх програмах, сприяючи розвитку

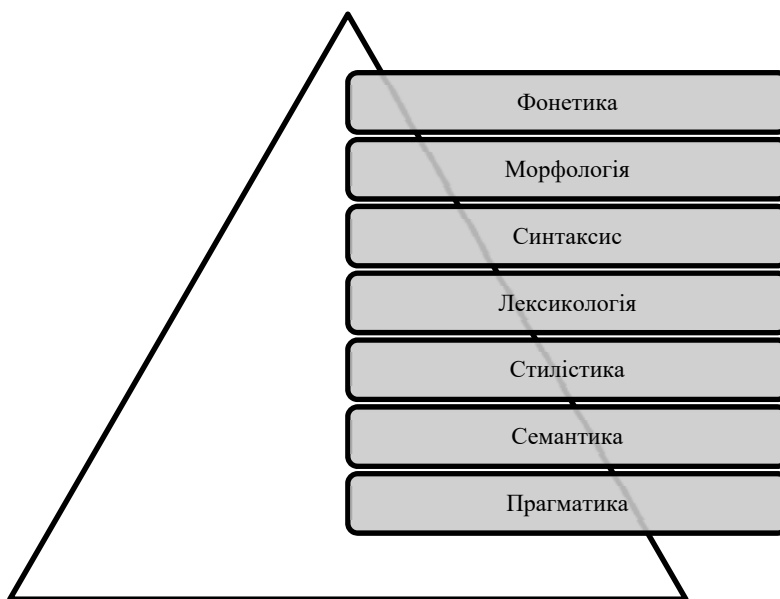

Рис. 1. Лінгвістичні засоби

Джерело: власна розробка авторів

мовленнєвої культури та єдності в навчальному середовищі. Урахування фонетичних особливостей є важливим аспектом захисту мовних прав і культурного розмаїття. У світі глобалізації фонетика важлива для розуміння міжнародних стандартів вимови, що може впливати на мовні політики в країнах, які прагнуть до активної участі в міжнародному спілкуванні.

Морфологія як важлива галузь лінгвістики суттєво впливає на формування мовної політики. Ця наука вивчає структуру слів та їхні компоненти, указуючи на основні лінгвістичні правила, які є визначальними для норм і стандартів використання мови. Один з аспектів впливу морфології полягає в розробці й утриманні стандартів мовної грамотності. Вивчення будови слів дає змогу встановлювати норми їхнього вживання та сприяє утриманню літературної якості мови. Морфологія визначає також правила словотворення, що може бути ключовим аспектом регулювання мовленнєвих процесів. У формуванні мовної політики важливо враховувати правила створення нових слів, щоб зберігати лексичну чистоту й узгодженість мовної системи. Застосування морфологічних аналізів також важливе для мовної освіти. Розуміння структури слів допомагає розробляти методи навчання, спрямовані на вдосконалення лінгвістичних навичок, що є ключовим для формування мовного стандарту в освітньому середовищі. Отже, морфологія виступає як важливий інструмент у формуванні мовної політики, надаючи струк-

турний фундамент, щоб регулювати вживання мови та прийняття суспільством.

Синтаксис вивчає структуру речень і взаємодію слів у тексті, визначає лінгвістичні правила, необхідні для забезпечення ясності й точності комунікації. Одним з аспектів впливу синтаксису є стандартизація конструкцій речень. Формулювання правил уживання різних типів речень та їхніх структур сприяє встановленню мовного стандарту, що є важливим для мовленнєвої єдності й розуміння. Синтаксичний аналіз також визначає правила використання засобів пунктуації, що є ключовим аспектом мовної політики. Установлення стандартів у використанні знаків пунктуації визначає граматичну точність і структурну чіткість мовлення. Крім того, синтаксичні аспекти враховуються в освітніх програмах для розвитку навичок будовання правильних і логічних речень. Вивчення синтаксичних конструкцій сприяє розвитку комунікативної компетентності та визначає стандарти мовного виразу. Отже, синтаксис визначає правила взаємодії слів у реченнях і текстах, надаючи важливу основу для регулювання якості й точності мовленнєвого виразу в мовній політиці.

Лексикологія впливає на мовну політику через дослідження словникового складу й особливостей слів. Лексикологія допомагає встановлювати й утримувати норми словотворення і вживання слів. Це важливо для забезпечення якості й стійкості мовленнєвої практики. Лексикологічні аспекти також важливі для збереження культур-

ної ідентичності та розвитку лінгвістичної спадщини. Мовна політика в освіті враховує принципи вивчення слів та їхнього вживання в навчальних програмах. Регулювання мови в медіа за допомогою словникових стандартів сприяє точності й об'єктивності мовлення. Також лексикологія відображає сучасні зміни в суспільстві через лексичну адаптацію й уживання нових слів. Отже, вивчення лексикології стає ключовим для формування та розвитку мовленнєвих стратегій у мовній політиці.

Стилістика відіграє важливу роль у формуванні мовної політики завдяки вивченню стилістичних особливостей мови та їхнього впливу на сприйняття текстів. Вивчення стилістичних особливостей мови дає змогу регулювати її вживання в різних контекстах. Встановлення мовленнєвих норм, регулювання стилю публічної мови й вплив на медіа визначають сприйняття текстів у громадськості. Вивчення стилістичних особливостей дає змогу відрізнити офіційно-діловий і художній стилі використання мови в офіційних документах і повсякденному спілкуванні. Отже, стилістика – важливий елемент у формуванні мовленнєвих практик і регулюванні мовної політики, сприяючи точності, виразності й адаптації мови до різних ситуацій та аудиторій. Засоби виразності й переконливості в мовленні, грамотне вживання мови в різних ситуаціях – усе це визначається стилістикою, яка є ключовою у формуванні ефективної та відповідальної мовної політики.

Семантика в мовній політиці розглядається як ключовий аспект, оскільки визначає значення слів та їхні взаємовідношення, впливаючи на тон, емоційний відтінок і чіткість мовлення. Детальний аналіз семантичних відтінків дає змогу уникнути двозначності й неоднозначності у формулюванні законів, офіційних документів і заяв. Семантика також важлива для розуміння контекстуальних і культурних нюансів, які можуть виникнути в уживанні слів у різних ситуаціях. Отже, семантика в мовній політиці виступає як інструмент точного визначення значень слів, аналізу контексту й впливу на комунікативні стратегії, що визначають якість й ефективність мовлення загалом.

Прагматика як важливий аспект лінгвістики досліджує використання мови в конкретних ситуаціях і взаємодію між мовцем і слухачем. Вона передбачає аналіз уживання мови в певному контексті, вивчає вплив мовлення, розуміння засобів виразності й стратегії, які мовець використовує для досягнення конкретних комунікативних цілей. У мовній прагматиці основну увагу приділяють тому, як мовлення функціонує в реаль-

них умовах спілкування. Прагматика визначає, як розуміють висловлювання та як воно впливає на оточуючих, зокрема, через акценти, інтонацію і невербальні елементи. Прагматика важлива для розуміння соціокультурних аспектів мовлення і сприяє адекватному використанню мовних засобів у конкретних ситуаціях.

Вивчення різноманітних лінгвістичних засобів, таких як фонетика, морфологія, синтаксис, лексикологія, стилістика, семантика та прагматика, дає змогу глибоко і вичерпно розглянути мовні аспекти. Ці галузі лінгвістики сприяють розумінню як внутрішньої структури мови, так і її функціональності в комунікативних процесах.

Отже, фонетика вивчає звукову структуру мови, морфологія розкриває будову слів, а синтаксис визначає правила їхнього поєднання в речення. Лексикологія аналізує словниковий склад і вживання слів, а стилістика досліджує естетичні й виразні аспекти мови. Семантика розглядає значення слів та їхні взаємовідношення, а прагматика вивчає використання мови в реальних ситуаціях. Отже, ці лінгвістичні аспекти є невід'ємною частиною складної мовної системи. Вони не лише дають змогу зрозуміти будову й функції мови, але й впливають на сприйняття, ефективність і точність комунікації. Збагачуючи наше розуміння мови в її різноманітних проявах, лінгвістичні засоби стають важливим інструментарієм для формування мовної політики та забезпечення якісного спілкування в сучасному світі.

Лінгвістичні інструменти допомагають створювати ефективні стратегії сприяння високої якості освіти на різних мовах, щоб забезпечити рівний доступ до знань і можливостей для всіх груп населення. Вивчення та підтримка мов, що перебувають під загрозою вимирання, також є важливою частиною лінгвістичної політики. Отже, лінгвістичні засоби виступають не лише як інструмент спілкування, але і як потужний механізм формування сучасної мовної політики. У сучасному світі, на фоні глобалізації, важливо зберігати різноманіття мов і забезпечувати їхню життєздатність. Лінгвістичні засоби в цьому контексті стають ключовим інструментом для створення ефективної та справедливої мовної політики.

Мовна політика – це комплекс заходів і стратегій, спрямованих на регулювання використання мови в суспільстві з метою забезпечення мовної різноманітності, збереження культурної спадщини й створення рівних умов для всіх мовних спільнот. Мовна політика є частиною національної політики кожної держави, відо-

бражає її принципи, є важливим інструментом державотворення [1].

У сучасному світі мовна політика стає важливим інструментом для збереження культурної ідентичності та забезпечення рівних прав мовних груп. Цінність культури завжди була й залишається вищою цінністю [2]. Основні аспекти мовної політики включають розробку освітніх програм, регулювання використання мов у сфері державної адміністрації та визначення офіційних мов країни.

Мовна політика складається з різноманітних компонентів, що визначають способи регулювання та розвитку мов у конкретному соціокультурному контексті. Основні складові мовної політики включають: нормативне регулювання, мовленнєву рівність, різноманітність, толерантність, а також міжнародну співпрацю (табл. 1).

Загалом компоненти мовної політики складають цілісну й різноманітну систему, спрямовану на регулювання і розвиток мов у суспільстві. Офіційна мовленнєва нормативність визначає правила й стандарти, сприяючи єднанню і стабільності мовного вживання. Мовна рівність визначає справедливий доступ до мовних ресурсів і можливостей для всіх. Мовленнєва різноманітність і толерантність гарантують увагу до різноманітних мовних спільнот і збереження культурної різноманітності. А міжнародна співпраця виступає як важлива складова мовної політики, спрямована на взаємодію й обмін мовними ресурсами між різними культурами й спільнотами. Отже, ці компоненти працюють у взаємодії, формуючи ефективну мовну політику, яка відзначається рівновагою, від правових норм до соціокультурних реалій.

Однією з ключових складових мовної політики також є збереження та підтримка мови меншин. Представники національних меншин можуть мати різні погляди на політику держави

[3]. Особливу увагу приділяють захисту мов, які перебувають під загрозою вимирання. Це може включати фінансову підтримку, створення мовних програм й інші заходи, спрямовані на збереження лінгвістичного різноманіття.

Мовна політика також охоплює сферу освіти. Освіта виступає засобом формування знань, світогляду, високої свідомості, доброчесності й культури [4]. У цьому контексті важливо розробляти програми вивчення мов, забезпечувати доступність до навчання на різних мовах і розвивати багатомовні підходи до навчання.

Національна мовна політика має бути гнучкою і враховувати культурні та соціальні відмінності в суспільстві. Вона відіграє важливу роль у визначенні спільного мовного простору, який сприяє взаєморозумінню та взаємодії між різними мовними спільнотами. Як і будь-яке суспільство вдосконалюється, розвивається через засоби мови, так і держава починається з мови, ґрунтується на ній [5].

Мовна політика є не лише інструментом забезпечення ефективної комунікації в сучасному суспільстві, але й ключовим чинником впливу на соціум і збереження культурного багатства. Мовленнєвий вплив являє – елемент комунікації, дію якого спрямовано на засвоєння реципієнтом певних думок і суджень [6].

Мовна політика стає ключовим інструментом взаємодії між мовними спільнотами, визначає мовну ідентичність суспільства та регулює її розвиток. Зближення культур передбачає використання спільних мов для взаємодії [7].

Мова не лише спосіб спілкування, а й важливий елемент національної та культурної ідентичності. Вона регулює міжособистісні й соціальні відносини, емоції і поведінку людей [8]. У зв'язку із цим розробка мовної політики має враховувати різноманітність мовних спільнот і забезпечувати їхню взаємодію. Однією з ключових задач мовної

Таблиця 1

Компоненти ефективної мовної політики в сучасному світі

Компоненти мовної політики	Їхня роль
Нормативне регулювання	Утворення та впровадження офіційних мовних стандартів, правил і регуляцій, які визначають уживання мови в різних сферах суспільства
Мовна рівність	Гарантування рівних прав і можливостей для користувачів різних мов, уникнення дискримінації на мовній основі
Мовленнєва різноманітність	Підтримка й збереження різноманітності мов у багатомовних спільнотах, захист мов і культур меншин
Мовленнєва толерантність	Підтримка взаєморозуміння та поваги між користувачами різних мов і культур
Міжнародна співпраця	Розвиток міжнародних мовних стратегій, сприяння вивченню та розумінню мов у світовій спільноті

Джерело: власна розробка авторів

політики є збереження і підтримка мовного різноманіття. За допомогою лінгвістичних інструментів можна розробляти стратегії заохочення вивчення та використання менш розповсюджених мов, збереження їхньої лексики й граматики.

Однією з основних функцій лінгвістичних засобів у мовній політиці є забезпечення балансу між офіційною і мовною різноманітністю. Зазвичай це включає підтримку й розвиток офіційних мов, а також забезпечення прав мов меншин і мовних спільнот.

Мовна політика має велике значення у сфері масової комунікації, оскільки правильний вибір слів та їхня точна інтерпретація впливають на суспільство. Лінгвістичні засоби відіграють ключову роль у медіа, рекламі й інших засобах масової інформації. Обґрунтоване й виважене використання мовних засобів у засобах масової інформації визначає публічну думку, впливає на формування культурного середовища та визначає способи взаємодії суспільства. Мовне оформлення тексту документа має відповідати правопису й нормам літературної мови. Цим і буде забезпечено дотримання принципу нормативності мовних засобів [9]. Також важливим аспектом є використання мови у сфері політики й законодавства. Правильне формулювання законів й офіційних документів забезпечує ясність і точність у юридичному виразі, сприяючи розумінню та виконанню законів.

Лінгвістичні засоби також використовуються для комунікації на міжнародному рівні. У міжнародних відносинах лінгвістичні засоби визначають ефективність комунікації між державами й міжнародними організаціями. Розуміння та використання мов може впливати на успіх дипломатичних переговорів і сприяти міжкультурному розумінню. Дипломатична мова, переговори й міжнародні документи вимагають удосконаленої майстерності лінгвістичних навичок для забезпечення ефективної комунікації.

Питання освіти є ще однією ключовою сферою впливу лінгвістичних засобів на мовну політику. Розробка ефективних програм вивчення мов визначається мовними стратегіями. Це допомагає забезпечити рівний доступ до освіти й розширює можливості розвитку мовних спільнот.

Забезпечення ефективності мовної політики через лінгвістичні засоби вимагає комплексного підходу й розуміння ключових аспектів мовної взаємодії в суспільстві. Заходи, які можуть сприяти цьому процесу:

1. *Створення чіткої мовної стратегії*: визначення конкретних цілей мовної політики, таких як

збереження різноманіття мов, підтримка мов меншин чи сприяння багатомовності. Чітка стратегія дає змогу зосередитися на ключових завданнях.

2. *Освітні програми*: розробка й упровадження освітніх програм, спрямованих на вивчення та розвиток різних мов у системі освіти.

3. *Забезпечення доступу до мовних ресурсів*: створення інфраструктури для вивчення та використання різних мов, включаючи мовні ресурси, програми й інші мовні інструменти.

4. *Захист мов національних меншин*: визнання та підтримка мов меншин через законодавство, фінансову підтримку, а також розробку й упровадження мовних програм для їхнього збереження.

5. *Мовне регулювання*: розробка й упровадження законів, які регулюють мовні відносини та забезпечують захист прав мовних спільнот. Мова є об'єктом правових відносин, що постають між членами суспільства, компаніями й органами влади, тому що вона є елементом формування офіційних, інформаційних повідомлень, заяв, звернень, договорів тощо. Мова переконливо відбиває соціальну реальність і потребує спеціального нормативно-правового регулювання [10].

6. *Залучення лінгвістів*: співпраця з фахівцями з лінгвістики для розробки й удосконалення мовних політик, зокрема, урахування культурних, історичних і соціальних аспектів мовної взаємодії.

7. *Мовна публікація*: застосування ефективної мовної комунікації в публічних інформаційних кампаніях для забезпечення розуміння та підтримки мовних стратегій.

Ці заходи сприяють створенню мовної політики, яка враховує потреби й інтереси різних мовних груп, забезпечуючи ефективну взаємодію та сприяючи збереженню культурної різноманітності в суспільстві.

До того ж, можна визначити ряд рекомендацій та стратегій, які сприятимуть ефективному впровадженню мовної політики в практиці.

На перший погляд, створення інтердисциплінарної робочої групи, яка об'єднає експертів різних галузей, стане кроком досягнення взаєморозуміння та гармонії в мовній політиці. Ця група може забезпечити об'єктивний аналіз та висування конкретних рекомендацій, орієнтованих на потреби суспільства.

Подальше акцентування уваги на експертних аналізах мовного середовища дозволить вчасно реагувати на зміни та підтримувати динаміку впровадження мовної політики. Важливо стимулювати розмаїття мовлення, підтримуючи не

лише мовні меншини, але й регіональні діалекти, щоб зберегти культурний спектр.

Освітні ініціативи, які спрямовані на підвищення рівня мовної грамотності та розвиток толерантності, мають великий потенціал. Навчання та інформаційні кампанії можуть стати ключовими компонентами формування свідомого підходу до мовної політики в суспільстві.

Міжнародна співпраця та використання мовних технологій допоможуть розширити горизонти та використовувати сучасні засоби для досягнення стратегічних цілей. Активна взаємодія зі ЗМІ та громадськістю може полегшити процес впровадження та підтримки мовної політики.

Отже, впровадження рекомендацій та стратегій, визначених у нашій статті, зробить суттєвий внесок у підтримку культурної різноманітності та соціальної гармонії. Це відкриває можливості для створення сприятливого середовища, де мовна політика відображає реальні потреби та цінності суспільства, сприяючи його розвитку та єдності. Отже, лінгвістичні засоби в сучасному світі виступають як ключовий фактор у формуванні мовної політики, визначаючи майбутнє спілкування, культурну спадщину та взаєморозуміння між націями. Їхнє вдосконалення та раціональне використання необхідне для побудови справедливого, багатомовного й освіченого суспільства.

Висновки. Отже, лінгвістичні засоби є ключовим фактором у формуванні та реалізації мовної політики в сучасному світі. Вони не лише відображають культурні й суспільні реалії, але й визначають їх, створюючи основу для ефективної мовної політики. Ці засоби слугують каталізаторами культурного розмаїття й інструментами для підтримки соціокультурного взаєморозуміння. Детальний

аналіз фонетики, морфології, синтаксису, лексикології, стилістики, семантики та прагматики дав змогу виявити їхню різноманітність і взаємодію, яка здатна впливати на всі аспекти суспільства. У статті визначено проблеми й виклики, що постають під час формування і впровадження мовної політики, зазначено, як лінгвістичні аспекти можуть бути використані для подолання цих труднощів. Зокрема, рекомендаційні заходи, що сприяють ефективності мовної політики через лінгвістичні засоби, можуть забезпечити більш ефективне впровадження мовних стратегій у сучасному світі. Розуміння і врахування лінгвістичних аспектів є важливим завданням для успішної мовної політики в умовах глобалізації та культурного розмаїття. Лінгвістичні засоби виступають не лише інструментами сприяння ефективності комунікації, але й векторами для створення відкритого й розуміючого суспільства, де різноманіття мов служить позитивним фактором взаємодії і розвитку. При цьому, вивчення лінгвістичних аспектів у контексті мовної політики розкриває їхню роль у формуванні ідентичності, а також сприяє створенню позитивного мовного середовища. З огляду на це мовна політика може стати важливим інструментом для підтримки культурного розмаїття, збереження мовних спадщин і розвитку світової спільноти. Ці висновки можуть бути використані урядовими організаціями для розробки та впровадження ефективних мовних стратегій. Освітні установи можуть врахувати ці аспекти у педагогічних програмах для підготовки свідомих громадян. Міжнародні організації можуть використовувати ці висновки для підтримки та розвитку глобального співтовариства через мовні ініціативи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзюба Е. Державна мовна політика в Україні у 1991–2004 рр. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини* : збірка матеріалів V Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених, 4 травня 2023 р. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 215–218.
2. Вакулович Л. Мова ЗМІ та її вплив на формування культури мовлення сучасного українця. *Таврійські філологічні наукові читання*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 січня 2020 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. С. 132–135.
3. Міре М., Мурадян О., Нехаєнко О. Освітня реформа та мовна політика в Україні: впровадження в прикордонні регіони. *Ідеологія і політика*. 2022. С. 141–170.
4. Захаров А., Сайчук О., Ровний Є. Основні напрямки національно-патріотичного виховання студентів навчальних закладів фахової передвищої освіти. *Сучасний стан фахової передвищої освіти Харківщини – проблеми, досягнення, шляхи розвитку* : збірник матеріалів XXII Обласної науково-практичної конференції педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти Харківської області, 28 лютого 2023 року. Харків : ВСП «ХФКХП ДБТУ», 2023. С. 619–621.
5. Шмагун А. Завдання та перспективи української моделі мовної політики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського: Серія «Державне управління»*. 2020. № 3. С. 193–197.

6. Гончарук В. Основні стратегії мовленнєвого впливу. *Теорія і практика сучасної науки та освіти (частина II)*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 жовтня 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 17–18.

7. Дишук А. Мовна політика як фундамент національної ідентичності. *Теоретичні та практичні дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук*. матеріали науково-практичної конференції, 24–25 лютого 2023 р. Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 34–36.

8. Аккурт В. Методи маніпулятивного впливу у лінгвістиці. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2020. № 30. С. 5–23.

9. Литвинська С. В. Лінгвістичні основи документознавства: навч. посіб./ К. : Талком, 2020. 128 с.

10. Бойко М. Мовне законодавство і проблеми мовної політики в Україні. *Молодий дослідник*. 2023. № 1. С. 5–8.

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

DIDACTIC FEATURES OF SEQUENTIAL TRANSLATION TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Гуляк Б.І.,

orcid.org/0009-0004-0991-4121

*викладачка кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

Душкевич А.Я.,

orcid.org/0000-0001-7838-9616

*викладачка кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

Циганюк В.М.,

orcid.org/0000-0001-5680-1454

*викладачка кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

У цій науковій статті розглядаються дидактичні особливості методики викладання послідовного перекладу у вищих навчальних закладах. Автори обґрунтовують важливість вивчення послідовного перекладу, який відрізняється своїм змістом та методами навчання, а також спрямований на підвищення рівня мовленнєвої компетенції студентів. В статті розглядаються різноманітні методи навчання, такі як метод дискусії, аудіовізуальний метод, метод експерименту та рольова гра, які сприяють ефективному вивченню та вдосконаленню навичок перекладу. Крім того, розглядається використання ділових ігор та перцептивних методів, таких як відеоуроки, як способів покращення навичок перекладу та формування лексичного запасу. У статті також наводяться рекомендації щодо розподілу засобів навчання за різними критеріями, такими як значущість, призначення та використання технічних засобів, для досягнення максимальної ефективності в процесі викладання. У дослідженні також висвітлено важливість мотивації студентів у процесі вивчення послідовного перекладу, що є ключовим фактором успішності навчання. Автори наголошують на ролі методів, спрямованих на створення атмосфери активної комунікації та співпраці між викладачем і студентами. Крім того, дослідження вказує на необхідність поєднання репродуктивних і творчих методів навчання для ефективного засвоєння матеріалу. Велика увага приділяється також використанню відеоуроків та відео-матеріалів як засобу покращення навичок перекладу та розвитку мовленнєвої компетенції. Зазначається, що розвиток сучасних технологій надає нові можливості для покращення методики викладання послідовного перекладу через використання інтерактивних онлайн-ресурсів та комп'ютерних програм. Нарешті, дослідження робить акцент на необхідності постійного вдосконалення методики викладання з урахуванням сучасних тенденцій у лінгводидактиці та потреб студентів.

Ключові слова: дидактика, послідовний переклад, методи викладання, мотивація.

This scientific article examines the didactic features of the method of teaching sequential translation in higher educational institutions. The authors substantiate the importance of studying sequential translation, which differs in its content and teaching methods, and is also aimed at increasing the level of students' speaking competence. The article examines various teaching methods such as discussion method, audio-visual method, experiment method and role play, which contribute to effective learning and improvement of translation skills. In addition, the use of business games and perceptual methods such as video lessons are considered as ways to improve translation skills and build vocabulary. The article also provides recommendations for the distribution of teaching aids according to various criteria, such as relevance, purpose and use of technical aids, to achieve maximum effectiveness in the teaching process. The study also highlighted the importance of students' motivation in the process of studying sequential translation, which is a key factor in the success of studies. The authors emphasize the role of methods aimed at creating an atmosphere of active communication and cooperation between the teacher and students. In addition, the study indicates the need for a combination of reproductive and creative teaching methods for effective learning of the material. Much attention is also paid to the use of video lessons and video materials as a means of improving translation skills and developing speaking competence. It is noted that the development of modern technologies provides new opportunities for improving the methodology of teaching sequential translation through the use of interactive online resources and computer programs. Finally, the study emphasizes the need for continuous improvement of teaching methods, taking into account modern trends in linguistic didactics and students' needs.

Key words: didactics, consecutive translation, teaching methods, motivation.

Постановка проблеми. У вищих навчальних закладах існує потреба у розробці ефективної методики викладання послідовного перекладу з урахуванням його особливостей та вимог професійної діяльності. Ця проблема полягає в ідентифікації оптимальних підходів та методів, які сприятимуть ефективному засвоєнню навичок перекладу студентами, а також в розробці системи оцінювання цих навичок з метою підвищення якості навчання. Важливо також звернути увагу на використання сучасних технологій та ресурсів для підтримки навчального процесу та підвищення мотивації студентів до вивчення мовного перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Такі науковці як: Баранова С., Бондаренко О. та Коротяєва І., Ніколаєва С.Ю., Черноватий Л.М. та інші вивчали дану тему. Наукові дослідження, присвячені методиці викладання послідовного перекладу в вищих навчальних закладах, зазвичай зосереджені на визначенні оптимальних підходів до навчання та оцінювання перекладацьких навичок у студентів. Деякі дослідження вказують на ефективність методів активної взаємодії між викладачем і студентами, таких як метод дискусії та рольова гра. Вони дозволяють студентам активно взаємодіяти з мовним матеріалом та розвивати навички перекладу у реальних ситуаціях комунікації.

Постановка завдання. Розробити систематизований огляд та аналіз наукових досліджень щодо методики викладання послідовного перекладу в вищих навчальних закладах. Вона спрямована на виявлення оптимальних підходів та методів навчання, які сприятимуть ефективному засвоєнню перекладацьких навичок студентами. Крім того, мета статті може включати розгляд важливості використання сучасних технологій та ресурсів у процесі навчання, а також розробку рекомендацій щодо оцінювання та підтримки навчального процесу. Остаточна мета полягає в підвищенні якості викладання та навчання послідовного перекладу в університетському середовищі.

Виклад основного матеріалу. При плануванні будь-якого заняття особливою складністю визначається проблема відбору засобів та методів навчання, які належать до дидактичних особливостей певного предмету.

Методи викладання – це способи спільної діяльності викладачів та студентів, спрямованих на вирішення навчальних проблем.

Послідовний переклад відрізняється від інших видів мовленнєвої діяльності не лише своїм

змістом, який стосується умов двомовності, а й методами його навчання. Використання лексики іноземних мов у різних формах мовленнєвої діяльності створює потребу в учнів посилення знання, полегшує процес «входження» у професійну діяльність та надає можливості для оволодіння спеціальністю в більш складних ситуативних процесах. Методи навчання, які прогнозують отримання загальних теоретичних та методичних знань перекладу допомагають у формуванні компетентності майбутнього перекладача. Велику роль у процесі викладання відіграє мотивація студентів.

Вагомою та рушійною особливістю дидактичної методики викладання послідовного перекладу у вищих навчальних закладах є те, що вона здатна виконувати ряд функцій. Однією із таких функцій власне є властивість до вирішення методичних питань, пов'язаних, по-перше, із здійсненням викладачем інтегративно-цільового аналізу інформації в її абсолютній кількості з метою сегментування і виявлення фрагментів з усього відібраного для навчання автентичного дискурсу як мовних завершених відрізків з їх лінгвістичними і екстралінгвістичними засобами, а по-друге, пов'язаних з виявленням і позначенням їх темпоральних та інформаційних параметрів щодо повноти, точності та вмотивованості підібраних вправ [5, с. 46].

Іншою особливістю дидактичної методики викладання студентам послідовного перекладу є здатність до вирішення методичних завдань щодо вибору і обґрунтування способів виявлення, осмислення, розуміння і фіксації думок при послідовному перекладі з метою створення програми смислового змісту з урахуванням усіх необхідних характеристик [4, с. 161].

Бондаренко О. та Коротяєва І. рекомендують такі дієві способи навчання перекладу:

- репродуктивні методи, які включають ділові рольові ігри;
- пошукові методи, до яких належать самостійна робота учнів і опрацювання довідкової літератури;
- перцептивні методи містять відеоуроки і зустрічі з представниками англійських країн;
- логічні методи – це мовні вправи, «кейс-стаді» або аналіз конкретної ситуації [1, с. 173].

У процесі навчання відтворюються всі знання. Необхідна сила засвоєння забезпечується багатозначним збагаченням своїх знань.

Ділова гра – це форма реконструкції об'єктивного та соціального змісту майбутньої профе-

сійної діяльності фахівця, що моделює системи відносин, які нерозривно пов'язані із характеристиками цієї діяльності, моделюванням професійних проблем, реальними суперечками та труднощами, що виникають у типових професійних проблемних ситуаціях.

Перцептивні методи – це методи організації та реалізації чуттєвого сприйняття навчального матеріалу. Відеоурок – один із методів сприйняття. На таких заняттях формуються навички інтерпретації, тобто послідовного перекладу. Після перегляду невеликої частини тексту, учні перекладають його. Помилки негайно вказуються та обговорюються, а послідовний переклад виправляється викладачем або рештою студентів. Таким чином, кожен студент може спробувати себе у ролі перекладача.

Варто звернути увагу на розподіл засобів навчання на групи за такими критеріями:

- за значущістю – основні та допоміжні;
- за призначенням – для викладача та студента;
- за використанням технічної апаратури – технічні та нетехнічні (зокрема, комп'ютерні програми) [2, с. 201].

Слід зазначити, що відеокліпи або уривки з них слід вибирати на професійну тематику. Під час перегляду відеокліпів проводиться активний комплексний тренінг, а саме: тренування пам'яті, тренування перекладу з рідної мови на іноземну або ж навпаки, темп навчання та словникова робота. З іншого боку, метод відеоуроку включає навчальну та виховну функції, що є належними для високої ефективності впливу візуальних зображень [3, с. 29]. Інформація, представлена в зоровій формі є найбільш доступною для сприйняття. Це насамперед пов'язано із тим, що у такий спосіб вона засвоюється більш легко та швидко.

До логічних методів відносять мовні вправи для покращення навичок, що стосуються послідовного перекладу та забезпечують їх успішне формування. Іншим методом, який слід віднести до групи логічних методів, є «тематичне дослідження» або аналіз конкретної ситуації. Метод аналізу конкретної ситуації повинен поєднуватися з репродуктивним методом, тобто шляхом методу рольової гри, після якого відбувається обговорення виконаної роботи студентів, аналізуються помилки, робляться відповідні висновки або за допомогою перцептивного методу, коли після перегляду відеоматеріалу, відбувається дискусія аналізу конкретної ситуації.

У такий спосіб студенти вчать на власних та чужих помилках.

До ключових аспектів вдосконалення майстерності майбутніх перекладачів даного виду усного перекладу належать:

- знання мови-джерела;
- знання мови перекладу;
- знання теми, що обробляється.

Послідовний переклад поєднує в собі максимум принципів важливих для перекладача; список не є вичерпним і може бути легко доповнений. Студенти, які успішно справляються з перекладом, як правило, не мають проблем із жодним із видів перекладу [3, с. 31].

Отже, кожний метод навчання послідовного перекладу є дієвим, але при цьому викладачу слід звертати увагу на потреби студентів та використовувати методи згідно з цим.

Висновки. Навчання послідовного перекладу у вищих навчальних закладах вимагає систематичного та комплексного підходу, щоб забезпечити ефективне засвоєння перекладацьких навичок студентами. З огляду на аналіз наукових досліджень у цій галузі можна зробити кілька важливих висновків.

Виявлено, що різноманітність методів навчання, таких як методи дискусії, аудіовізуальний підхід, рольові ігри та інші, можуть бути ефективними для навчання послідовного перекладу. Кожен з цих підходів має свої переваги та може сприяти розвитку конкретних навичок у студентів.

Також важливою є використання сучасних технологій та ресурсів, таких як відеоуроки та комп'ютерні програми, які можуть допомогти студентам покращити їхні навички перекладу та забезпечити активну залученість до навчального процесу.

Додатково, виявлено, що оцінка та підтримка навчального процесу грають важливу роль у досягненні успіху в навчанні перекладу. Це може включати розробку системи оцінювання, яка враховує як якість перекладу, так і рівень розвитку мовленнєвих навичок.

Загалом, відмічено, що успішне навчання послідовного перекладу в університетському середовищі вимагає поєднання різноманітних підходів та ресурсів, а також уваги до індивідуальних потреб та характеристик студентів. Подальші дослідження у цій галузі можуть сприяти подальшому вдосконаленню методики викладання та навчання мовного перекладу у вищих навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко О. М., Коротяєва І. Б. Практичні методи та система вправ для формування перекладацької компетенції у студентів-перекладачів. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки», 2014. 173 с.
2. Ніколаєва С.Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник вид. 2-е, випр. і переробл. Кол. авторів під керівництвом С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002. 201 с.
3. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник (для студ. вищ. заклад. освіти за спеціальністю «Переклад»). Л.М. Черноватий. Вінниця: Нова Книга, 2013. 29–31, 291–295, 304 с.
4. Gutt, E. Issues of Translation Research in the Inferential Paradigm of Communication. Research Models in Translation Studies I – Textual and Cognitive Aspects. Manchester, 2014. 161 p.
5. Haddad, S. Training Interpreters: No Easy Task. Damascus University Journal, 2015. 46 p.

**PHENOMENA OF POLYSEMY IN VERBAL LEXEMES IN THE TEXTS
OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE**

**ЯВИЩА ПОЛІСЕМІЇ В ДІЄСЛІВНИХ ЛЕКСЕМАХ У ТЕКСТАХ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ**

Dyachenko G.F.,

orcid.org/0000-0002-1657-1698

Candidate of Philological Sciences, PhD,

Associate Professor at the Foreign Languages Department

National University "Odesa Polytechnic"

Petrova O.S.,

orcid.org/0000-0003-0637-0806

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

National University "Odesa Polytechnic"

Vorobyova K.V.,

orcid.org/0000-0003-3474-502x

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

National University "Odesa Polytechnic"

The article considers the cases of polysemy in the texts of one of the engineering specialties "Acoustics". The compiled text corpus is referred to scientific and technical discourse and is based on the scientific articles taken from the journals of corresponding field of engineering: Journal of Acoustic Society of America, Journal of the Audio Engineering Society, Applied Acoustics, IEEE Transactions of Antennae and Propagation, The Journal of the Society of America. The text corpus consists of 200 thousand tokens. The main methods used are as follows: statistical methods for compilation of probabilistic-statistical modal (frequency dictionary), calculation the verbal units and creating the verb list for the future research; contextual method for detecting the lexical semantic variants of polysemous verbs functioning in the text corpus; method of expert assessment – serving the specialists in the field "Acoustics" – in order to correctly choose the meanings of the verbs; method of consideration of definitions demonstrating the semantic structure of the distinguished polysemous verbs and fixed in the normative dictionaries Webster's and Hornby's; method of comparison of the units of semantic structures fixed in the normative dictionaries and their lexical semantic variants met in the real texts. The article includes some examples of polysemous verbs to demonstrate the principles of comparison. The experiment has showed that the thesis of some theoreticians about the decrease of semantic structure of words functioning in engineering texts is not correct enough since although all the meanings of semantic structure are not presented in the analyzed verbs but according to the facts they acquire the extra meanings which are absent in the dictionary entries. This allows to come to the conclusions that such facts will promote the further expand of the semantic structures of some words. In addition the results of the research evidently demonstrate the interaction between the language system and speech units. The experiment has showed a direct proportional relationship between the frequency of a word, its belonging to a definite stratification layer – commonly used, general scientific and terminological and the presence of polysemy. It appears that the higher the frequency of use of verbal unit the bigger the probability to become an element of commonly used or general scientific layers and be polysemous. The terms are usually concentrated in the low frequency zone of the verb list and certainly are monosemous.

Key words: normative dictionary, frequency of occurrence, stratification layer, probabilistic-statistical model, meaning.

У статті розглядаються випадки полісемії в текстах однієї з технічних спеціальностей «Акустика». Сформований текстовий корпус відноситься до науково-технічного дискурсу та базується на наукових статтях, взятих із журналів відповідної галузі техніки: Journal of Acoustic Society of America, Journal of Audio Engineering Society, Applied Acoustics, IEEE Transactions of Antennae and Propagation, журнал Товариства Америки. Текстовий корпус складається з 200 тис. слововживань. Основними методами, які використовуються, є наступні: статистичні методи для складання імовірно-статистичної моделі (частотного словника), розрахунку дієслівних одиниць та створення списку дієслів для майбутніх досліджень; контекстний метод виявлення лексико-семантичних варіантів функціонування багатозначних дієслів у текстовому корпусі; метод експертної оцінки – використання спеціалістів у галузі «Акустика» – з метою правильного вибору значень дієслів; методика розгляду дефініцій, що демонструють семантичну структуру виділених багатозначних дієслів і зафіксованих у нормативних словниках Webster's та Hornby's; метод зіставлення одиниць семантичних структур, зафіксованих у нормативних словниках, та їх лексико-семантичних варіантів, що зустрічаються в реальних текстах. У статті наведено кілька прикладів багатозначних дієслів для демонстрації принципів порівняння. Експеримент показав, що теза деяких теоретиків про зменшення семантичної структури слів, що функціонують в технічних текстах, є недостатньо коректною, оскільки хоча в аналізованих дієсловах не представлені всі значення семантичної структури, але за фактом вони набувають додаткового значення, яких немає в словникових статтях. Це дозволяє дійти висновку, що такі факти сприятимуть подальшому розширенню семантичних структур в дефініціях деяких слів. Крім того, результати дослідження наочно демонструють

взаємодію мовної системи та мовленнєвих одиниць. Експеримент показав прямо пропорційну залежність між частотністю слова, його приналежністю до певного шару стратифікації – загальноживаного, загальнонаукового та термінологічного та наявністю полісемії. Виявляється, що чим вища частота вживання вербальної одиниці, тим більша його ймовірність стати елементом загальноживаних або загальнонаукових пластів і бути багатозначною. Терміни зазвичай зосереджені в низькочастотній зоні списку дієслів і, звичайно, однозначні.

Ключові слова: нормативний словник, частота зустрічальності, стратифікаційний шар, імовірісно-статистична модель, значення.

Statement of problem. Literature review.

Until recently, research dealing with linguistic units that were the part of the language system was a subject of many linguistic schools and directions, considering mainly artistic and journalistic subjects, the vocabulary of which is reflected in standard normative dictionaries (for example, Webster's [1], Hornby's [2] dictionaries). The functional aspect, the analysis of speech units implemented in text corpora, remained little studied.

Nowadays there is a real upsurge in the study of corpus linguistics, which is devoted not only to the accumulation of textual sets for creation of national languages, but also to the analysis of linguistic units functioning in texts. This also applies to such a huge array of texts as the languages of science and technology that are part of the scientific and technical type of discourse [3; 4].

Despite the huge variety of topics that the modern generation of linguists is developing, semantics is not very popular. In our opinion, the reason for this situation is the complexity of the issue. The need to use contextual analysis – one of the most labour-intensive among linguistic methods – has led to the fact that linguists prefer to develop topics related to statistical calculations of various objects of speech [5; 6; 7] or describe the problems of word-formation typology [8], etc. We can mention only a few studies that are closely related to the semantics of speech [9; 10; 11]. Therefore, this work is quite timely.

Goal of the article. The subject of the article is the text corpus of the specialty "Acoustics". The texts of this specialty have not been considered yet as a topic of study, and our probabilistic-statistical model (frequency dictionary) created on the basis of the texts of this specialty is the only lexicographic object in which the units are recorded that help describe the phenomena and processes of acoustics. The material for the text corpus was scientific articles published in journals in the USA and Great Britain on this specialty: Journal of Acoustic Society of America, Journal of the Audio Engineering Society, Applied Acoustics, IEEE Transactions of Antennae and Propagation, The Journal of the Society of America. The text corpus consisted of 200 thousand tokens.

The main units of analysis is a class of verbs, for which a list of verbs was selected from the frequency dictionary.

Thus to achieve the goal mentioned it was necessary to solve the following tasks:

1) to compile a semantic space, on the basis of which a text corpus is subsequently formed, for this purpose specialists-experts in the field of "Acoustics" were involved;

2) using the semantic space to select the appropriate texts from scientific articles in this field of technology, which can form the future text corpus;

3) with the help of statistical analysis and counting techniques, create a probabilistic-statistical model (frequency dictionary or list) that reflects the entire vocabulary of this specialty;

4) to extract a list of verbs from the frequency dictionary for further consideration of their characteristics of polysemy;

5) to compare the semantic structure of polysemous verbs presented in the definitions of normative dictionaries and general literary explanatory (normative) dictionaries in abstraction from their actual use [1; 2] with the lexical semantic variants of polysemous verbs recorded in the texts of the specialty "Acoustics".

Base material. The main thesis put forward in the article: there is a direct proportional relationship between the frequency of a word, its belonging to one or another stratification layer – commonly used, general scientific or terminological – and its polysemy.

When compiling a frequency dictionary, the polysemy of verbal lexical units functioning in the texts of the specialty "Acoustics" was determined 1) using contextual analysis in the process of examining the texts related to the mentioned subject area; 2) using normative dictionaries; 3) by the method of expert assessment, i.e. consultations with specialists dealing with acoustics.

In lexicography in order to determine the boundary of a polysemantic word, the definition of its main or central meaning is of great importance, therefore, in dictionary entries, the first meaning of a word is always the main one. The main meaning, around which the remaining minor meanings are grouped, reveals the semantic potential of a polysemantic word and determines the boundaries of its semantic structure. The minor meanings of a word constantly change in the process of human language practice, while it acquires new meanings or variants of mean-

ings, which, however, do not go beyond the limits of its semantic potential.

The scientific and technical discourse texts are supposed to be characterized by the absence or extreme limitation of polysemy. However a significant array of polysemous verbs was identified in the “Acoustics” text corpus. Moreover, the article will present the verbal units that are used in meanings not registered in the standard dictionaries.

The analysis demonstrates that there is a direct relationship between the polysemy of verbs, the frequency of their use and belonging to a certain stratification layer. Thus verbs located mainly in the high-frequency zone of the dictionary (in the frequency range 900 ... 11) and belonging to the commonly used layer of vocabulary have two or three meanings in terms of expression; verbs of the middle frequency zone (in the range of 253 ... 10) are included in the general scientific layer, and the polysemy of these verbs is characterized by the relationship of the plane of content and the plane of expression as 1:2; terms have only 10 units with an ambiguous relationship between the content plan and the expression plan, and most of them are concentrated in the low-frequency zone of the “Acoustics” dictionary and, accordingly, in the low-frequency zone of the list of verbs.

The examples of comparison of the semantic structures of polysemantic verbs presented in normative dictionaries [1; 2] with the lexical semantic variants of verbs functioning in the text corpus and reflected in the frequency dictionary “Acoustics” give an idea of the peculiarities of the polysemantic verbs functioning in this specialty texts.

For example, the verb ‘provide’ (F =253) belongs to the general scientific layer of vocabulary. There are three meanings in Webster’s Dictionary:

– “to take precautionary measures” – вжити запобіжних заходів;

– “to make a proviso or stipulation” – обговорювати;

– “to supply what is needed for sustenance or support” – забезпечувати засобами для існування.

Hornby’s dictionary also gives three meanings of the verb ‘provide’, but the order is different:

– “make ready, do what is necessary” – забезпечувати, утримувати;

– “give, supply (what is needed, esp, what a person needs in order to live)” – надавати, давати;

– “stipulate” – обговорювати.

If we take into account only the order of meanings in dictionary entries, it is difficult to conclude which meaning is the main one. In the “Acoustics” text corpus, the verb ‘provide’ has two meanings:

– “give, supply what is needed for smth.” – забезпечувати;

– “give smb. an opportunity to determine smth.” – давати можливість визначити щось. For example, [12]:

“The experimental program was conducted as part of the investigation to **provide** corroboration of the nearfield technique” – Експериментальна програма проводилася як частина дослідження, щоб забезпечити підтвердження можливостей методу у ближньому полі;

“The transducers were driven 180 out of phase to provide the dipole response” – Перетворювачі були розгорнуті на 180 по фазі, щоб дати можливість визначити/виміряти/характеристику диполя.

The example shows that in the texts “Acoustics” a meaning is identified that is not registered in the dictionary entries of the normative dictionaries used – “give smb. an opportunity to determine smth.”. This indicates the beginning of the expansion of the semantic structure of the word ‘provide’.

The frequency characteristics of the meanings recorded in the frequency dictionary “Acoustics” indicate the paramount importance of the meaning “give, supply what is needed for smth”. Taking into account the semantic and frequency properties of the meanings of the verb ‘provide’, implemented in the texts “Acoustics”, we can conclude that this particular meaning of the verb in the next corpus under study is the main one, and this fact may affect changes in the dictionary definitions of the verb ‘provide’ in the normative dictionaries and thereby on the language system itself.

An analysis of the meanings of polysemantic verbs has showed that in the normative dictionaries used for comparison analysis the meanings related to the common layer lexemes are presented first, and only then – the specialized ones. For example, the dictionary definition in Webster’s gives the following meanings for the verb ‘rear’: “to erect by building”; “to raise upright”; “to breed or raise (an animal) for use or mark”; “to cause (a horse) to rise up on the hind legs.”

In all likelihood the first and second meanings can be used in any area, while the third and fourth ones serve a special field of activity (preferably animal science or animal husbandry). In the “Acoustics” text corpus the verb “rear” (its frequency of use is F=28), functioning along with general literary meanings recorded in the normative dictionaries, for example, “to erect by building” – підіймати; “to raise upright” – споруджувати, performs a function of term. The lexical verbal unit ‘rear’ acquires a status of verb-term only as a unit

of the “Acoustics” terminology system, i.e. among other specialty terms.

One more example of polysemy, which is implemented in the “Acoustics” text corpus. The verb ‘transform’ functions with a fairly high frequency of use ($F = 175$). In the specialty “Acoustics” it was referred to general scientific layer of vocabulary with the meaning ‘change in composition’ – *перетворювати*. There are three meanings registered in Webster’s dictionary:

- “change in composition or structure”;
- “subject the mathematical transformation”;
- “change (a current) in potential (as from high voltage to low) or in type (as from alternating to direct)”.

As we can see the first meaning is more general, neutral; the second and third are specific to certain branches of science and technology: the second is for mathematics, the third is for physics and electrical engineering.

Conclusions. Thus when comparing the dictionary definitions of the normative literary dictionaries [1, 2], which represent the semantic structure of words, and the lexical semantic variants of the same words included in the specialty “Acoustics” frequency dictionary, we can conclude that in the former, based on the clichés of colloquial speech and the language of fiction, many meanings of words remain unclear, their use is based on the interaction of team members or the originality of the author’s style, and sometimes the ambiguity is not removed not only by the micro, but also by the macro context. In the entries of these dictionaries, as a rule, the main meaning that determines the semantic capabilities of a word, and at the same time its connection with the concept it denotes, is not highlighted or is not clearly highlighted. When determining the main central meaning in the normative dictionaries, the emphasis is usually placed on the origin of the units.

As for the frequency dictionary “Acoustics”, lexical semantic variants are subjected to the regularity of functioning of text units of the specific scientific discipline being studied. This is associated with an accurate and systematic presentation of scientific issues in order to present new research results, proof of certain hypothesis, theories, and arguments. The linguistic material analysis shows that the main meaning is determined by the use of a word, and not by its origin. Basic meanings, as a rule, are the most frequent, and their place in a dictionary entry depends on belonging to a particular stratification layer.

We can come to the conclusion that when studying the semantic structure of polysemous words, one cannot rely only on normative dictionaries, because the meanings of words are empirically derived from linguistic material in them. They do not provide a complete set of meanings of polysemantic words, since they deal with isolated units of language. It is possible to understand the meaning of a word only by analyzing its functioning in speech.

The verbal units presented as examples confirm the assumption made at the beginning of the article about the close interrelation between the frequency of use of a verb, its assignment to a certain stratification layer and the presence of polysemy. We have determined that verbs with a high frequency of use in the text corpus are usually units of the commonly used layer of vocabulary and are polysemantic. Verbs with an average frequency of use belong to the general scientific layer and are characterized by a much smaller number of lexical-semantic variants. Terms usually have, firstly, a very low frequency of occurrence in the texts, and secondly, they are almost always monosemantic since by their nature they can denote only one exact concept in the system of concepts of a particular specialty.

Further research will be presumably related to the definition of polysemy of other parts of speech found in the “Acoustics” text corpus.

REFERENCES:

1. Webster’s Seventh new Collegiate Dictionary. – London: G. Bell and Sons, LTO, 1969. – 1221 p.
2. Hornby’s bilingualized dictionaries. Oxford Academic. (1998) URL: <https://academic.oup.com/ijl/article-pdf/11/4/292/.../292.pdf>
3. Фих И. М. *Форми та конструкції німецького дієслова у субмовах науки і техніки з позиції реципієнта: автореф. дис. на здобуття вчений. ступеня ... канд. філол. наук, спец.: 10.02.04 Германські мови.* Одеса, ОДУ. 1981. 15 с.
4. Цинова М. В. *Форми та зміст синтаксичних конструкцій з дієсловом may/might у текстах наукової комунікації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* Одеса: МГУ. Одеса, 2015. № 14. Ч. 2. С. 92–96.
5. Борисенко Т.І., Кошуба М. В., Мардаренко О. В., Циновая М. В. *Особенности функционирования модальных дієслівних конструкцій у під’язиках техніки. Записки з романо-германської філології.* Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечнікова. Вип. 1(32). 2014. С. 25–34.

6. Перебийніс В.И. Закономірності структурної організації науково-реферативного тексту. Київ: Наукова думка, 1982. 312 с.

7. Рогачова Н.В. Морфемна структура іменників у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття вчений. ступеня ... канд. філол. наук, спец.: 10.02.04 Германські мови. Київ, 2000. 25 с.

8. Неврева М.М. Словотвірна типологія іменників у підмовах техніки (на матеріалі англійської мови): дис. ... к.філол.н., 10.02.04 Германські мови. Одеса, 1986. 257 с.

9. Pochtaruk G.Ya., Zaisteva O.Yu., Michailyuck S.L. Синтаксичне та лексичне поєднання лексико-семантичних варіантів іменника в текстах науково-технічного дискурсу (технічна область «Акустика»). *Одеський Лінгвістичний Вісник*. Одеса: ОНЮА. 2020.

10. Ludmila N. Shapa, Marina V. Tsinovaya, Ludmila E. Tsapenko Interaction of communicative and linguistic characteristics in different types of documents. *International Journal of Contemporary Research and Review*. India, Mandsaur. Vol.8. № 3. 2017. [available at :<http://dx.doi.org/10.15520/ijcrr/2017/8/03/128>.]

11. Шапа Л.М., Томасевич Н.П., Данцевич Л.Г. Термінологізація прикметників у текстах наукової комунікації (на матеріалі підмов електротехніки). *Вісник харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Харків, 2015 г. Вип. 73. С. 172–179.

12. Marsiniak R. D. A nearfield, underwater measurement system. *J. of the Acoustical Society of America*. 1999. Vol. 66, № 4, October. P. 955–964.

TESTS ARE VALID AND RELIABLE MEASURES OF ACHIEVEMENTS IN ELT

ТЕСТИ Є ОБГРУНТОВАНИМИ ТА НАДІЙНИМИ ЗАСОБАМИ ВИМІРУ
ДОСЯГНЕНЬ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Zelenska O.M.,

orcid.org/0000-0002-0879-156X*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor at the Foreign Language Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University*

Kondra O.V.,

orcid.org/0000-0001-7203-4689*Senior Lecturer at the Foreign Language Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University*

Learning English as a second language is very popular these days. It is not only because of films, songs and tourism. Knowing foreign languages opens new doors for self-improvement and broadening the worldview. English is often necessary if you want to have a good job. To get a job in an international company, you need to have a good command of English. In order to achieve a good level of skills and knowledge in any area of education, you need a good teacher and an effective teaching. Teaching should be modern and productive, and teachers should be qualified. Experienced teachers use a variety of effectual, up-to-date resources and tools. This stimulates students' interest and increases their motivation to learn. One of such resources is testing. This article analyses the necessity of using tests in the process of teaching English. The article highlights a wide range of test applications that allow both teachers and students to get a clearer picture of success and achievement. The article argues that students' self-assessment of their own success is the logical consequence of the use of tests in language teaching. It asserts that, if properly designed, tests can help teachers and students understand how much progress they have made in learning and what needs to be improved. The article states that tests have to meet the criteria that a teacher should know in order to develop a valid, practical and reliable test. The article points out the tight interrelation between testing, assessment and evaluation. It reveals that testing for formative assessment of students' progress and achievement is usually conducted in a way that does not cause students anxiety and is productive not only for control but for teaching too. This article notes that the test is the best way to assess the current level of competence achieved by students. It also describes the types of tests, their characteristics and tasks that are often included in them. The article reveals the cognitive operations done by the students when doing a test.

Key words: testing, teaching, evaluation, assessment, feedback, educational process.

Вивчення англійської як другої мови є дуже популярним у наш час. І справа не тільки в фільмах, піснях і туризмі. Знання іноземних мов відкриває нові двері для самовдосконалення та розширення світогляду. Англійська часто необхідна, якщо ви хочете мати хорошу роботу. Щоб отримати роботу в міжнародній компанії, потрібно вільно володіти англійською мовою. Для того, щоб досягти хорошого рівня навичок і знань у будь-якій сфері освіти і людських досягнень, потрібен хороший вчитель і ефективно викладання. Викладання має бути сучасним і ефективним, а викладачі – кваліфікованими. Досвідчені викладачі використовують різноманітні, сучасні методи та засоби. Це стимулює зацікавленість студентів та підвищує їхню мотивацію до навчання. Одним з таких методів є тестування. У статті аналізується необхідність використання тестування у процесі викладання англійської мови. Широкий спектр його застосування дозволяє як викладачам, так і студентам отримати більш чітку картину успішності та досягнень. У статті констатується, що самооцінка студентами власного успіху є логічним наслідком використання тестів у навчанні іноземної мови. Стверджується, що за умови правильно розробки тести можуть допомогти викладачам і студентам зрозуміти, наскільки вони досягли прогресу в навчанні і що потрібно вдосконалити. У статті також зазначається, що тести повинні відповідати критеріям, які повинен знати викладач, щоб розробити обґрунтований, практичний і надійний тест. Стаття вказує на тісний зв'язок між тестуванням, аналізом та оцінюванням. Вона також показує, що тестування для формувального оцінювання прогресу і досягнень учнів зазвичай проводиться таким чином, щоб не викликати в учнів тривоги і є продуктивним не тільки для контролю, але й для навчання. У статті зазначається, що тест є найкращим способом оцінити поточний рівень компетентності, досягнутий студентами. Описано типи тестів та їхні характеристики.

Ключові слова: тестування, викладання, оцінювання, зворотній зв'язок, навчальний процес.

Problem setting. One of the most important directions in the modern methodology of foreign language teaching is the development of a reliable control system necessary for the management of the educational process and its quality. Testing provides constant feedback between the teacher and

the student, gives information about the results of the student's learning activity. After all, the purpose of an educational process is the transfer of knowledge and skills from the teacher to the student, and this transfer depends to a large extent on the regular work of the students and on systematic monitoring,

which makes it possible to evaluate the knowledge acquired.

Testing plays an important role in the organization of classroom and final control. It is one of the most valid and effective ways of checking students' knowledge, skills and abilities at different levels of the educational process, because it provides an assessment of a person's knowledge and competence at any time the teacher needs. Testing is designed to improve the learning process and motivate students to learn better. Moreover, testing has become one of the means of individualization in the educational process, as it makes it possible to take into account the existing psychological characteristics of students. It also helps to diagnose students' difficulties and weaknesses in the language material they have learned. It is a measure to improve the effectiveness and a way to predict the success of language teaching. It contributes to the development of different language skills and to an overall level of mastering the material.

Testing has a number of significant advantages over other types of control. It provides the opportunity to test a great amount of learned material as well as to monitor the progress of a large number of students quickly and efficiently. It only takes a short time to check a test, so the teacher can often carry out such checking activities and manage the process. Besides, the teacher can test a separate language element or a skill that needs to be tested. It can be vocabulary and grammar or a specific language activity (listening, speaking, reading, writing, translating).

Developing a good test is not an easy task, but it is a very important one. It requires great care and responsibility. The tasks in the test must be appropriate and clearly defined. In order to obtain appropriate results, the test should be prepared in accordance with the purpose of the test. In other words, the tests should comply with the basic principles of language assessment: validity, reliability, ease of use and wash-back. **Analysis of recent research and publications.** Testing as an integral part of the educational process has always attracted special attention of scientists and researchers. They consider testing to be one of the most important elements of learning activities, a kind of indicator of students' gradual progress in language learning, showing not only their weaknesses but also their strengths.

Wilkins concludes that in order to improve a learner's communicative competence, new testing methods need to be developed and used in teaching. According to Bachman, tests are one of the types of educational tasks used to control and diagnose knowledge [1, p. 16].

S. Messick claims "it is about assessing learners' progress, providing them with feedback and deciding on the next step the teaching and learning process" [5, p. 241] Emphasising that language testing and teaching go hand in hand, Bachman and Palmer believe that virtually all language teaching programs involve some form of testing and help language teachers to gather and analyse information about their teaching practice and learners' outcomes [1, p. 8].

Rogers, Cheng and Hu investigated EFL teachers' beliefs about language testing, assessment and evaluation. They examined the practices of teachers from Canada, Hong Kong and Beijing. Curiously, the quantitative results showed great similarities between teachers from three different contexts. The study confirms the fact that testing, assessment and evaluation are important factors in improving teaching practice and developing learners' proficiency.

D. Douglas assumes that tests ask candidates to demonstrate their knowledge or skills in a concentrated way so that the result can be evaluated and conclusions drawn about the standard of performance that can be expected of the candidate, either at the time of the test or at some future time [2, p. 170].

Desmond Allison in his book 'Language Testing and Evaluation' (1999) states that learning conditions and learning outcomes are extremely important for teachers. Testing and evaluation are crucial concerns in language learning in order to assess student outcomes and to judge the achievement of learning objectives. According to Allison, awareness of testing and evaluation helps the teacher to make 'informed decisions' about the teaching methods to be used, to assess learners' progress and to identify weaknesses.

M. Kane argues that the assessment process in language learning is a continuous process involving a wide range of methodological tools and techniques, and above all, testing.

In 1961 Robert Lado first used the term 'validity' in relation to language testing. He concluded that a test should give meaningful answers and measure what it is supposed to measure. In other words, it must be valid. Validity is therefore considered to be one of the most important qualities of a language test, along with reliability. A test is considered valid if the test content and conditions are relevant and there are no irrelevant items that are more difficult than the items being tested [3, p. 11].

Setting objectives. The purpose of the article is to discuss the phenomena of testing in foreign language teaching. The article tends to emphasize the essentiality of including different types of tests in the educational process. The article aims to draw attention to a close relationship between teaching and testing and

to the importance of the latter in the final assessment. The aim of the article is to examine the importance of testing for educational and language development, its types and characteristics, aims, challenges and benefits. The article is intended to highlight the difficulties involved in developing tests.

Presenting the main material. Successful teaching is impossible without proper and fair assessment, the best tool for which is an appropriate test. Today, testing is a crucial element in language teaching. It can be used for different purposes. It is a good way of gaining access to a student's current academic progress or to a level of acquired skills or abilities. It can be a means of a teach-and-test control. Teaching and testing are closely connected. They are two interrelated processes. In order to teach well, teachers need to have up-to-date information about students' performance. Teachers need to know the actual level of knowledge and skills that students have acquired. In such circumstances, tests are the best way to do this, as they provide both teachers and students with useful information on how to improve the learning process. This makes testing an important part of a teaching process and a reliable step towards mastering the language. Tests help students to check what they have learned and to realize what they need to revise and relearn. Students have a positive attitude towards the learning process because testing reflects the progress of their academic performance. Testing gives teachers access to information about students' needs, which helps them to use the most effective teaching methods [1, p. 27].

Testing is a vital part of an assessment process. It is the fastest way to get real results for relevant and valid assessment. Both testing and assessment not only help to measure language skills, but are also a tool for correcting teaching methods and shaping learning outcomes [5, p. 256].

There is a close relationship between testing, assessment and evaluation. In a broad sense, they are different aspects of the same action. While teaching, a teacher tests, assesses and evaluates. They are essential elements of the teaching process. There are two kinds of assessment in teaching: summative and formative. Formative assessment is a very attractive tool for students because it often does not involve grades. Formative assessment is a good way to get feedback that can be used by the teacher to improve the current teaching and learning context. It is also known as educational assessment or classroom assessment; it helps to identify a student's strengths and weaknesses as well as his/her preferences. In this way, formative assessment helps the teacher to evaluate student progress, as well as to modify and improvise his/

her own teaching methods. It also gives students an opportunity to assess their own progress [2, p. 170].

The aim of summative assessment is to evaluate students' learning and compare it with some standards or benchmarks. Summative assessment stimulates students to learn intensively in order to achieve better results. It may be an examination or a test. Summative assessment refers to a more formal form of assessment and testing. It is administered periodically, usually at the end of a unit or a semester, and assists in the preparation of grades or the evaluation of the course/curriculum effectiveness, etc [3, p. 186].

From a scientific point of view, testing is a research method based on a set of rules. A test is a standardized task, the results of which can be used to assess not only the knowledge, skills and abilities of the tested person, but also his psychophysiological qualities. Testing increases motivation, develops independence and personality.

When completing a test, students perform a series of cognitive operations to establish some relationships between the components of the tasks. There are a large number of types of test tasks, but they are based on a rather limited set of mental and verbal operations. These operations include:

- selection and identification,
- comparison, i.e. finding similarities, identities, differences,
- arranging in a certain order,
- finding a missing element,
- generalization,
- correction,
- evaluation of information (as to its completeness, correctness or vice versa).

The most common tools that reflect these verbal operations are: 1. multiple choice; 2. double choice; 3. completion, including completion combined with multiple choice; 4. grouping actions; 5. comparison; 6. transformation; 7. interpretation; 8. answering questions; 9. ordering; 10. correction.

Tests and assessments provide feedback on student learning. Feedback is a crucial part of the learning process because it determines future learning. Tests and assessments not only provide feedback to the teacher, but also allow the student to self-assess his/her achievement. Thus, testing and assessment provide a better understanding of the progress or lack of progress in the teaching and learning process and the achievement of the intended learning outcome.

Language testing and assessment focuses on the acquisition of four basic language skills: listening, speaking, reading, and writing. Unlike other subjects, language is skill-based and requires a certain level of proficiency. Thus, a language test can be

used to test a learner's level of proficiency or to test the mastery of a particular instruction or language module, such as grammar or vocabulary [3, p. 180]. If the first type of test assesses the student's ability to use the language for communication and practical purposes, the second type of test assesses the student's progress or understanding of a separate section of the curriculum.

A good test can be designed with the purpose of the course or module in mind. The teacher should define the objectives of the test and prepare and plan the test in advance. All basic language skills – Listening, Speaking, Reading and Writing – are important for language learning. As time is an important factor in test preparation and administration, the duration and frequency of the test should be considered [5, p. 256].

The four essential characteristics of a good test are the following – Reliability: the test should be reliable and give similar results under the same test conditions. In other words, it should be consistent. – Validity: the test should meet the desired outcome and provide meaningful information. – Practicality or usability: the test should be practical, which means that it should be cost-effective and time-efficient to perform. – Washback is a term used in education to describe the impact (beneficial or harmful) of assessment on teaching and learning, i.e., the test should show what was most effective in the material prepared for the test and how this may have affected learning.

Tests can be objective and subjective. Objective test includes multiple choice questions, true-false, cloze test, column matching, fill-in-the-blanks, etc. Subjective test, on the other hand, tests the student's question-answer, short notes, essays, etc. Placement test, aptitude test, ability test, admission test, diagnostic test, etc. are classified as objective.

There are five traditional types of tests: diagnostic tests, placement tests, proficiency tests, progress tests and achievement tests as defined by some scholars 1. A diagnostic test is often a teacher's first step when starting a new academic year, a new group, a new material. According to the Longman Dictionary [4, p. 276–277], a diagnostic test is a test designed to show what students know and do not know before starting a particular course. 2. A placement test, again referring to the Longman Dictionary [4, p. 279–280], is a test that places students at an appropriate level in a program or course. Its name is derived from its purpose. This type of test is also used to decide which group the learner could join. A placement test is a general test and focuses purely on a wide range of topics in the language, it does not test any

specific topic. If we compare a placement test and a diagnostic test, we can see that they have much in common: both are given at the beginning of the study year and both are designed to distinguish the current level of knowledge of the students. A diagnostic test, however, shows the students' general knowledge so that the teacher can plan an appropriate syllabus for them, whereas, a placement test is designed to use the information of the students' knowledge to place them in groups according to their language level. 3. A progress test is a type of test that can be used at any stage of learning to check on the performance of students. It shows whether the students have been successful in learning the material that was recently taught. It is a check of individual elements rather than a check of all the material in a semester or an academic year. It is usually not very long and is intended to check the recent material. It provides information on whether the material has been successfully learned or whether students need to practice more instead of starting to learn new material. As a rule, such tests do not have any influence on the final grade of the students. It is a kind of formative assessment. Thus, it can be argued that the progress test is a vital and an integral part of learning. We can even say that the progress test makes it easier to learn the material in a certain way. It is the progress test that can become a motivating factor for students, as success increases students' confidence in their own knowledge and motivates them to study harder. 4. In addition to the progress test, there is one more type of test, the achievement test. According to the Longman Dictionary [4, p. 281–282], an achievement test is a test that measures the level of language skills a person has acquired during a particular course, study or program. Progress is important and is therefore the main point of the test. If we look at progress and achievement tests, they may seem similar, but they are not. They both check the acquisition of newly learned material, but they are very different in their time of application. The achievement test is used primarily to check how well students have mastered the material covered, rather than individual parts of it, as it is in a progress test. 5. As Longman Dictionary says [4, p. 281–282], a proficiency test is a test, which measures how much of a language a person knows or has learnt. It is not referred to any syllabus, program or curriculum, but aims to test students' language competence. Examples of such tests are Cambridge First Certificate, IELTS, TOEFL. They measure learners' general knowledge of English if they intend to study or work

in an English-speaking country, or in any country that wants to test English for any purpose.

Conclusion. Language testing is a recognized and widely used method of testing knowledge and skills. It can be applied for different purposes. In educational institutions, it is exploited as an assessment of a student's current level of ability or progress and their level of understanding of the course material. In a professional environment, language testing can determine whether a candidate has the language skills required for the job or studying abroad.

Tests are a basis for rewards and recognition. Tests and assessments provide feedback on students learning. Feedback is an important part of the learning process as it determines the further learning process. Testing and assessing not only gives feedback to the teacher, but also allows the learner to analyse their progress based on it. A test or a quiz is used to check someone's knowledge of something, to see what they know or have learnt. Tests measure the level of skills or knowledge gained. Thus, testing is very complex and multidimensional in nature and has different goals in each case.

Taking into account the significant number of existing types of tests and their ways of application it

can be concluded that testing is the key to academic success and mastering English.

It should be recognized that to be able to design a valid and practical test, a teacher needs to have an appropriate level of professional competencies. Testing is equally important for both students and teachers. The latter need it to identify problems with the curricular and to adjust it if necessary. The purpose of testing is to provide motivation through accurate and timely feedback, as well as to maintain students' interest in improvement. Furthermore, tests should be a source of motivation for students, not a source of anxiety and uncertainty for them. Therefore, when developing a test, a teacher should approach the process professionally and carefully.

Summarising the above-mentioned, we can conclude that testing is a crucial element of teaching and learning. It is a request for information and an opportunity for teachers to learn what they did not know about their students before. Testing shows not only the weaknesses but also the strengths of the student. It is used as an indicator of the gradual progress a learner makes in learning a language. Different types of tests give us the opportunity to check progress in different areas of knowledge and define students' skills and abilities.

REFERENCES:

1. Bachman L. F. *Fundamental considerations in language testing: monograph*. Oxford: Oxford University Press, 1990. 420 p.
2. Douglas D. *Developments in language testing*. *Annual Review of Applied Linguistic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008 № 15. P. 166–187.
3. Kane M. *Validity and fairness*. *Language Testing*. *Language Testing*. Vol. 27 №2, P.177-182. URL: <https://doi.org/10.1177/0265532209349467> (Last accessed: 02.04.2024)
4. *Longman Dictionary of Contemporary English*, Pearson Education. Oxford: Oxford University Press, 2015, 6th Edition. 2224 p.
5. Messick S. *Validity and washback in language testing*. *Language Testing*. Vol. 13. № 3. P. 239–354. URL: <https://doi.org/10.1177/026553229601300302> (Last accessed: 10.04.2024)

**РЕТРОСПЕКТИВА АЛФАВІТУ ІКАО ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОДНОЗНАЧНОСТІ ВЕДЕННЯ РАДІОТЕЛЕФОННОГО ЗВ'ЯЗКУ В ПОВІТРЯНОМУ
ПРОСТОРІ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

**THE ICAO ALPHABET RETROSPECTIVE AS A TOOL FOR PROVIDING
UNAMBIGUOUS RADIOTELEPHONY COMMUNICATION IN AIRSPACE:
HISTORICAL AND LINGUISTIC ASPECTS**

Керпатенко Ю.В.,

orcid.org/0009-0003-9166-3300

*доцент кафедри лінгво-педагогічного забезпечення професійної діяльності
Воєнної академії імені Євгенія Березняка*

Щербина А.В.,

orcid.org/0000-0001-7500-2324

*старший викладач кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

Коваленко С.С.,

orcid.org/0009-0007-1398-655X

*студентка
Національного авіаційного університету*

Іваницька А.С.,

orcid.org/0009-0004-0036-9489

*студентка
Національного авіаційного університету*

У статті розглянуто алфавіт ІКАО як основний інструмент забезпечення однозначності ведення радіотелефонного зв'язку в повітряному просторі. Ретроспективу спеціалізованого алфавіту ІКАО було досліджено в двох аспектах: історичному та лінгвістичному. Так, було охарактеризовано історію виникнення та розвитку алфавіту ІКАО, а також чітко визначено для чого він був створений та як його правильно вимовляти. В статті також наведено специфіку вимови не лише літер, а й цифр в ході ведення радіообміну. Дане дослідження історичних та лінгвістичних аспектів алфавіту ІКАО має на меті сприяти глибшому розумінню його ролі як основи комунікаційної структури в авіації та передумов його становлення та розвитку. Було встановлено, що свого часу почали виникати проблеми через відсутність єдиних правил і стандартів польотів, відмінність навігаційного і радіонавігаційного обладнання тощо. Також були виявлені випадки непорозумінь між основними суб'єктами радіообміну, а саме пілотом літака та авіадиспетчером, тому неминучим було прийняття рішення про створення алфавіту ІКАО. Було розглянуто, що алфавіт складається зі стандартизованих слів, які відповідають кожній літері англійського алфавіту, що дозволяє уникнути непорозумінь під час передачі інформації. Також в статті сформовано перелік загальних помилок у використанні алфавіту ІКАО, серед яких виділено неправильне використання термінології, неправильну/неясну вимову або інтерпретацію кодових слів або використання нестандартних кодових слів, а також розтягнутість та неточність у спілкуванні. З'ясовано, що будь-які помилки можуть призвести до непорозумінь та небезпечних ситуацій у повітряному просторі, таким чином стати загрозою для безпеки всіх, хто перебуває на борту. За результатами написання статті встановлено, що надзвичайно важливо, щоб пілоти та авіадиспетчери регулярно переглядали радіотелефонні посібники та практикували правильну вимову згідно зі стандартами ІКАО, щоб уникнути можливості непорозумінь в ході ведення радіообміну та унеможливити виникнення авіаційної пригоди.

Ключові слова: авіація, ІКАО, алфавіт ІКАО, радіообмін, повітряний простір, фонетична форма, вимова.

The article examines the ICAO alphabet as the main tool for ensuring the unambiguity of radio telephony in airspace. The retrospective of the specialized ICAO alphabet was studied in two aspects: historical and linguistic. Thus, the author characterized the history of the emergence and development of the ICAO alphabet, as well as clearly defined why it was created and how to pronounce it correctly. The article also describes the specifics of pronouncing not only letters but also numbers in the course of radio communication. This study of the historical and linguistic aspects of the ICAO alphabet aims to promote a deeper understanding of its role as the basis of the communication structure in aviation and the prerequisites for its formation and development. It was found that at one time problems began to arise due to the lack of uniform flight rules and standards, differences in navigation and radio navigation equipment, etc. Cases of misunderstandings between the main subjects of radio exchange, namely the pilot and air traffic controller, were also identified, so it was inevitable that a decision to create the ICAO alphabet was made. It was considered that the alphabet consists of standardized words that correspond to each letter of the English alphabet, which avoids misunderstandings during the transmission of information. The article also compiles a list of common mistakes in the use of the ICAO alphabet, including incorrect use of terminology, incorrect/unclear pronunciation or interpretation of code words or the use of non-standard code words, as well as extended and inaccurate

communication. It has been found that any errors can lead to misunderstandings and dangerous situations in the airspace, thus endangering the safety of all those on board. The article shows that it is extremely important that pilots and air traffic controllers regularly review radio telephone manuals and practice correct pronunciation in accordance with ICAO standards to avoid the possibility of misunderstandings during radio communication and to prevent an aviation accident.

Key words: aviation, ICAO, ICAO alphabet, radio communication, airspace, phonetic form, pronunciation.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, коли авіація починає своє відновлення і повертається до обсягів перевезення пасажирів доквідного періоду, а в деяких аеропортах вже перевищили цю цифру, рівень авіаційної безпеки як ніколи актуальний. Проте потрібно пам'ятати, що в цілому розвиток авіації нараховує трохи більше 100 років, і звичайно на самому початку й мови не було про ті заходи безпеки, які застосовують зараз. А сама по собі цивільна авіація в принципі почала свій відлік після Другої світової війни, і хоча англійська мова була визнана мовою авіації в усьому світі, проте існувала низка проблем, зокрема в ході ведення радіообміну між пілотами та авіадиспетчерами виникали мовні непорозуміння, що призводило до виникнення авіаційних пригод. Саме тому актуальним питанням постало створення спеціального авіаційного алфавіту, більш відомого як алфавіт ІКАО, який пройшов не одну зміну і досі в деяких аеропортах існують певні окремі альтернативні елементи, які використовують з об'єктивних причин. Тому дослідження даної тематики є актуальним та може допомогти як розширити свої фонові знання як фахівцям авіаційної галузі, так і студентам, які ще проходять своє навчання в авіаційних університетах на авіаційних спеціальностях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи Нечепорук Я.С., Глушаниця Н.В., Білоконь Г.В., Тарнавська Т.В., Єнчева Г.Г., Ковтун О.В., Халіновська Л., Гільченко Р.О. спрямовані на розуміння і вирішення проблем, пов'язаних з ефективним веденням радіотелефонного зв'язку в повітряному просторі з використанням алфавіту ІКАО. Глушаниця Н.В., Білоконь Г.В., Тарнавська Т.В. в одному зі своїх досліджень аналізують фразеологію радіообміну та її вплив на процес діалогічного спілкування у повітряному просторі, звертаючи особливу увагу на однозначність та чіткість мовлення. Дослідження Гільченко Р.О. та Ковтун О.В. сфокусовані на питаннях використання професійної підмови в радіообміні, що стосується осіб, які не є носіями однієї мови та загальних аспектів нормалізації авіаційних термінів. Т. О. Мальковська розглядає фразеологію радіообміну як сукупність фонетичних, граматичних і лексичних одиниць мови, які забезпечують мовну комунікацію диспетчера УПП і членів льотного екіпажу.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження цієї статті став фонетичний алфавіт НАТО, більш відомий як фонетичний ІКАО, котрий сьогодні є єдиним робочим способом передачі інформації між особами, залученими до авіаційної сфери. Необхідність запровадження такої уніфікованої сфери пояснювалась тим, що радіоперешкоди, які виникають, коли пілот, до прикладу, спілкується з тими, хто залишається на землі, можуть спотворити звучання й відповідно зміст повідомлення. Основним завданням роботи вважаємо аналіз будови й організації алфавіту, дослідження його історії створення й усіх здійснених модифікацій й перспективи розвитку дослідження цього питань в межах проблем сучасної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Алфавіт ІКАО (фонетичний алфавіт НАТО) є незамінним інструментом для забезпечення чіткого спілкування у багатьох сферах, де важлива точність. Цей алфавіт широко застосовується в авіаційному спілкуванні, де пілоти та авіадиспетчери використовують його для передачі необхідної інформації через радіо або телефон, щоб уникнути плутанини, особливо коли якість звуку не ідеальна або присутній сильний акцент. Він широко використовується під час озвучування номерів рейсів, реєстраційних номерів літаків або будь-яких алфавітно-цифрових кодів між співробітниками, під час називання пілотами назв аеропортів, навігаційних точок та інших місць, для кодування обладнання літаків та для передачі нотаток льотчикам (*notices to airmen (NOTAMs)*) [1]. Однак він не обмежується використанням лише в авіаційній галузі. Військові операції також покладаються на алфавіт ІКАО для чіткого та недвозначного спілкування. Морське спілкування та радіоаматорство вдаються до нього для передачі важливої інформації, такої як назви суден та позивні.

Міжнародний радіотелефонний фонетичний алфавіт в авіації є її важливим структурним компонентом, оскільки використовується тільки в усній формі в процесі діалогу між пілотом і авіадиспетчером за допомогою засобів радіозв'язку. Це дослідження історичних та лінгвістичних аспектів алфавіту ІКАО має на меті сприяти глибшому розумінню його ролі як основи комунікаційної структури в авіації та передумов його становлення та розвитку.

Формальним початком народження авіації вважають 17 грудня 1903 року, коли у США Вілбер та Орвілл Райт здійснили перший успішний у світі керований політ на літаку «Флайер-1». Насправді, першу спробу польоту на літаку брати здійснили 14 грудня 1903 року, проте літак упав відразу після зльоту, тому вона виявилась невдалою. Через 3 дні брати Райт зробили другу спробу і нарешті піднялися в повітря, здійснивши два польоти. Перший політ здійснив Орвілл, який пролетів 36,5 м за 12 с, другий – Вілбер, який подолав відстань у 53 м за 13 с [2]. Відомий «Флайер-1» був виготовлений з дерев'яних пропелерів, бензинового двигуна внутрішнього згоряння і каркасу з ялини. Саме так почалась історія літакобудування, яка невдовзі поширилась на весь світ і, зокрема, Європу, де літаки почали будувати брати Ш. і Г. Вуазен, А. Сантос-Дюмон, А. Фарман і М. Фарман та інші, в основі конструкцій яких була схема братів Райт з подальшими змінами або удосконаленнями.

Розвиток авіаційної техніки з початку ХХ ст. дозволив широко використовувати цивільну авіацію як повітряний транспорт, що призвело до її міжнародного розвитку. Відповідно, зростаюча інтернаціоналізація авіаційної діяльності призвела до збільшення кількості міжнародних польотів та комунікації між пілотами та диспетчерами різних країн, які використовували власні алфавіти, слова чи фрази, що ускладнювало спілкування та було потенційним джерелом непорозуміння та помилок. Крім того, почали виникати проблеми через відсутність єдиних правил і стандартів польотів, відмінність навігаційного і радіонавігаційного обладнання тощо. Для врегулювання цих проблем у листопаді 1944 року в Чикаго зібралися представники 52 країн, які погодили два найголовніші питання: питання технічного забезпечення польотів відносно швидко було узгоджене, проте було багато суперечок щодо економічних відносин при використанні міжнародного повітряного простору і транспорту. В результаті, конвенцією було визнано повний суверенітет держав над своїм повітряним простором. Чиказька конвенція завершилась 7 грудня 1944 року і призвела до заснування Міжнародної організації цивільної авіації (англ. International Civil Aviation Organization, ICAO) [1, р. 16]. ІКАО є спеціалізованою установою ООН, яка відповідає за організацію і координацію міжнародного співробітництва держав у всіх можливих аспектах діяльності цивільної авіації [1, р. 122]. Її учасниками є 193 країни, зокрема й Україна, яка приєдналась до конвенції 9 вересня 1992 р. Головною

метою організації є забезпечення безпечного, впорядкованого існування, сприяння розвитку авіаційної індустрії та забезпечення сталого розвитку авіаційної діяльності.

Загальновідомо, що в авіаційній сфері зрозуміла комунікація є критично важливою для безпечних і ефективних польотів та комунікації. Саме тому так званий фонетичний алфавіт ІКАО є стандартом для передачі літер або слів при комунікації між диспетчером і пілотом. Фонетичний алфавіт, який використовується сьогодні – котрий офіційно називають міжнародним радіотелефонним фонетичним алфавітом або фонетичним алфавітом ІКАО – був повністю розроблений вже після Другої світової війни, щоб досягти стандартизації. До цього необхідність зв'язку між союзними державами під час спільних операцій у війні призвела до того, що США, Велика Британія та Австралія прийняли так званий алфавіт «Able Baker», який хоча і був тоді прийнятий цивільною авіацією, але все ще не був повноцінним, адже ідеальний алфавіт повинен був слідувати трьома золотими правилами: кожне слово має бути схожим за написанням англійською, французькою та іспанською мовами; має бути легко вимовленим і зрозумілим; не повинно мати негативної конотації.

Тому 1948 року ІКАО розпочала співпрацю з Жаном-Полем Віне, професором лінгвістики Монреальського університету, аби створити новий алфавіт, який відповідав би правилам і який можна було б ухвалити на міжнародному рівні. Вибір кодових слів було затверджено в результаті безлічі тестів на сприйняття за участю представників 31 країни. Алфавіт ухвалили 1 листопада 1951 року, і вже 1 квітня 1952 р. його почали використовувати в цивільній авіації. Але це ще не був остаточний варіант алфавіту, що використовується нині, адже згодом слова, що позначали літери С, М, N, U і X, замінили на інші – Charlie, Mike, November, Uniform, X-ray. Давайте розглянемо повний перелік даного спеціалізованого алфавіту призначеного для ведення радіообміну в авіаційному просторі (рис. 1).

А тепер важливо не лише розуміти, який має вигляд спеціалізований алфавіт для ведення радіообміну в авіаційному просторі, а й як його правильно вимовляти, що можна побачити в таблиці 1.

Алфавіт ІКАО розроблений таким чином, щоб його було якомога простіше зрозуміти навіть за високого рівня шуму; слова короткі і чіткі, що дозволяє швидко і легко передавати їх по радіо. Проте ІКАО рекомендує пілотам і авіадиспетче-

Рис. 1. Алфавіт радіообміну ІКАО

рам приділяти більше уваги підвищенню якості навчання англійської мови, зокрема її фонетичного аспекту, що, як ми зазначали, є важливим для успішної комунікації, і для цього розробила свої власні вимоги до рівня володіння англійською для можливості допуску пілотів і авіадиспетчерів до міжнародних авіаперевезень [3].

Така остаточна версія фонетичного алфавіту ІКАО, який представлений вище і складається з 26 літер латинського алфавіту, кожна з яких має власне фонетичне найменування та звучання, набула чинності 1 березня 1956 року і відтоді допомагає пілотам, авіадиспетчерам і представникам низці інших професій, які володіють різними мовами, розуміти один одного.

Як вже було розглянуто вище, цей алфавіт складається зі стандартизованих слів, які відповідають кожній літері англійського алфавіту, що дозволяє уникнути непорозуміння під час передачі інформації. Однак, в авіадиспетчерській службі приблизно двадцять відсотків усіх голосових повідомлень складаються з чисел та цифр, які є надважливими для польотів [2, ст. 6]. Саме тому в польотах використовують дещо іншу вимову звичних нам цифр (табл. 2) [3, ст. 20].

Таблиця 1
Правильна вимова алфавіту ІКАО

Літера	Кодове слово	Вимова
A	Alpha	Альфа
B	Bravo	Браво
C	Charlie	Чарлі
D	Delta	Дельта
E	Echo	Ехо
F	Foxtrot	Фокстрот
G	Golf	Гольф
H	Hotel	Хоутел
I	India	Індія
J	Juliet	Джуліет
K	Kilo	Кіло
L	Lima	Ліма
M	Mike	Майк
N	November	Новембер
O	Oscar	Оскар
P	Papa	Папа
Q	Quebec	Квебек
R	Romeo	Ромео
S	Sierra	Сієрра
T	Tango	Танго
U	Uniform	Юніформ
V	Victor	Віктор
W	Whiskey	Віскі
X	X-ray	Ексреї
Y	Yankee	Янкі
Z	Zulu	Зулу

Таблиця 2
Позначення цифр мовою ІКАО та їх вимова

Цифра	Кодове слово ІКАО	Вимова ІКАО
0	ZERO	ZE-RO
1	WUN	WUN
2	TOO	TOO
3	TREE	TREE
4	FOWER	FOW-er
5	FIFE	FIFE
6	SIX	SIX
7	SEVEN	SEV-en
8	EIGHT	AIT
9	NINER	NIN-er
.	DECIMAL	DAY-SEE-MAL
100	HUNDRED	HUN-dred
1000	THOUSAND	TOU-SAND

Вимова чисел 3, 4, 5 і 9 була змінена, щоб уникнути плутанини з наступних причин:

Цифра дев'ять (nine) було змінено на «niner» (nine-er), щоб уникнути плутанини з німецьким

словом «nein», яке означає «ні» і вимовляється так само як англійська цифра nine.

Вимову цифри чотири (four) змінено на «fower» (fow-er), щоб уникнути плутанини з англійським словом «for».

Число три (three) змінено на «tree», щоб уникнути міжзубного звука «th» /θ/.

Число п'ять (five) замінено на «fife», щоб уникнути плутанини з англійським словом «fige», яке має схожу вимову зі словом «five» [4].

Алфавіт написання слів ІКАО був прийнятий із метою задоволення мовних потреб неангло-мовних держав-союзників під час Другої світової війни та після неї. Було проведено значні дослідження для тестування, підтвердження і модифікації різних літер-слів, запропонованих для прийняття в остаточній формі алфавіту ІКАО, який, як очікувалося, також буде використовуватися силами НАТО, а згодом і силами СЕАТО [2, ст. 6–7]. Таким чином, цей алфавіт мав стати першою справді міжнародною мовою для повітряних операцій.

Але досі деякі держави вносять свої зміни до алфавіту з різних на то причин:

У більшості мусульманських країн, які дотримуються суворої заборони на алкоголь, слово «Whiskey», що пишеться через «W», замінюється на «White» або «Washington».

Через історичний і поточний конфлікт з Індією Пакистан замінив слово «India» на «Italy» або «Indigo».

У Сполучених Штатах «.» позначається як «point» (наприклад, 121.5 = wun too wun point fife), тоді як у решті світу «.» позначається як «decimal» (наприклад, 121.5 = wun too wun decimal fife).

В аеропортах, де виконується багато рейсів Delta Air Lines, «Delta» часто замінюють на «David», «Data» або «Dixie» (причому «Dixie» є найпоширенішим), з метою уникнення плутанини, оскільки «Delta» – це позивний, який використовується для позначення рейсів Delta Air Lines.

В Індонезії, Малайзії та Сінгапурі «Lima» (літера «L») замінюється на «London», оскільки «Lima» означає «п'ять» малайською та індонезійською мовами.

У Сполучених Штатах позначення злітно-посадкових смуг не починаються з нуля, на відміну від решти світу. Наприклад, ЗПС 05 (Runway 05) буде позначатися як ЗПС 5 (Runway 5). Але ЗПС 12 (Runway 12) буде позначатися в США так само як і в усьому світі [4].

Загалом до помилок у використанні алфавіту ІКАО можна віднести неправильне використання

термінології, неправильну/неясну вимову або інтерпретацію кодових слів або використання нестандартних кодових слів, а також розтягнутість та неточність у спілкуванні [5, ст. 15–16]:

Неправильна вимова чисел та букв. Індонезійські пілоти часто використовують англійську вимову для числа «9» замість «niner» і індонезійську вимову для букви «G» замість «Golf». Наприклад: «PROCEED TO RUNWAY ZERO NINE VIA GOLOF TAXIWAY» замість «PROCEED TO RUNWAY ZERO NINER VIA GOLF TAXIWAY».

Неправильне передавання реєстраційного номера літака. Пілоти іноді передають лише останні три букви реєстраційного номера, що може призвести до плутанини з іншими літаками. Наприклад: «HEADING 280, P-AW» замість «HEADING 280, PK-RAW».

Неправильне передавання чисел. Американські пілоти використовують “point” замість «decimal» при передачі чисел з десятковими дробами. Наприклад: «ONE TOO AIT POINT FIFE MILES NORTH OF CKG» замість «ONE TWO EIGHT DECIMAL FIVE MILES NORTH OF CKG».

Неправильне передавання часу. Пілоти не завжди правильно передають час, використовуючи слова замість цифр. Наприклад: «ESTIMATE MIDNIGHT DOUBLE FOW-er» замість «ESTIMATE ZERO ZERO FOUR FOUR».

– Неправильне передавання висоти. Пілоти іноді передають висоту, використовуючи стандартну англійську мову, замість вимови кожної цифри окремо. До того ж частинка “to” повинна упускатися з метою уникнення непорозумінь. Наприклад: «PK-RAW, DESCENT 11000» замість «PK-SRA, CLIMB TO 1000».

Ці помилки можуть призвести до непорозумінь та небезпечних ситуацій у повітряному просторі. Важливо, щоб пілоти та авіадиспетчери регулярно переглядали радіотелефонні посібники та практикували правильну вимову згідно зі стандартами ІКАО.

Висновки. В ході написання статті було встановлено, що свого часу почали виникати проблеми через відсутність єдиних правил і стандартів польотів, відмінність навігаційного і радіонавігаційного обладнання тощо. Також були виявлені випадки непорозумінь між основними суб'єктами радіообміну, а саме пілотом літака та авіадиспетчером, тому неминучим було прийняття рішення про створення алфавіту ІКАО. Було виявлено, що алфавіт складається зі стандартизованих слів, які відповідають кожній літері англійського алфавіту, що дозволяє уник-

нути непорозумінь під час передачі інформації. Також в ході проведення дослідження даної теми, дійшли висновку, що серед загальних помилок у використанні алфавіту ІКАО можна виділити неправильне використання термінології, неправильну/неясну вимову або інтерпретацію кодів слів або використання нестандартних кодів слів, а також розтягнутість та неточність у спілкуванні. З'ясовано, що будь-які помилки можуть призвести до непорозумінь та небез-

печних ситуацій у повітряному просторі, таким чином стати загрозою для безпеки всіх, хто перебуває на борту. За результатами написання статті встановлено, що надзвичайно важливо, щоб пілоти та авіадиспетчери регулярно переглядали радіотелефонні посібники та практикували правильну вимову згідно зі стандартами ІКАО, щоб уникнути можливості непорозумінь в ході ведення радіообміну та унеможливити виникнення авіаційної пригоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. How to Use the ICAO Aviation Alphabet?: веб-сайт. URL: <https://www.av8prep.com/aviation-library/pilot-training/how-to-use-the-icao-aviation-alphabet#:~:text=Practical%20Applications%20of%20the%20ICAO%20Aviation%20Alphabet%201,...%204%20Weather%20Reports%20and%20%20Notams%20%E2%80%8D%20> (дата звернення: 12.03.2024).
2. International language for aviation. A review of air force sponsored research from 1952 to 1961: веб-сайт. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/AD0278396.pdf> (дата звернення: 12.03.2024).
3. Manual of Radiotelephony: веб-сайт. URL: [https://www.ealts.com/documents/ICAO%20Doc%209432%20Manual%20of%20Radiotelephony%20\(4th%20ed.%202007\).pdf](https://www.ealts.com/documents/ICAO%20Doc%209432%20Manual%20of%20Radiotelephony%20(4th%20ed.%202007).pdf) (дата звернення: 12.03.2024).
4. How to Use the ICAO Aviation Alphabet – Pilot Institute : веб-сайт. URL: <https://prosiding.esaunggul.ac.id/index.php/snip/article/viewFile/218/216> (дата звернення: 12.03.2024).
5. How to Use the ICAO Aviation Alphabet: веб-сайт. URL: <https://pilotinstitute.com/aviation-alphabet/> (дата звернення: 12.03.2024).

VERBS AS HEDGING DEVICES IN INFORMED CONSENT DOCUMENTS FOR COVID-19 VACCINATION

ДІЄСЛОВА ЯК ЗАСОБИ ХЕДЖУВАННЯ В ДОКУМЕНТАХ ІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ НА ВАКЦИНАЦІЮ ПРОТИ COVID-19

Kostenko V.H.,

orcid.org/0000-0001-9077-2191

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology
Poltava State Medical University*

Solohor I.M.,

orcid.org/0000-0001-9899-6552

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology
Poltava State Medical University*

Znamenska I.V.,

orcid.org/0000-0001-7091-6215

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology
Poltava State Medical University*

Honcharova Ye.Ye.,

orcid.org/0000-0003-3341-3752

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Lecturer at the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology
Poltava State Medical University*

Informed consent documents for COVID-19 vaccination play a crucial role in ensuring ethical and transparent communication with patients. These documents often employ hedging strategies, using language that softens the certainty of information or introduces possibilities of unknown outcomes. This paper explores the role of verbs as hedging devices in informed consent documents for COVID-19 vaccination and identifies the hedging strategies employed through verb usage. The findings demonstrate the lexical hedges are the most common way to express uncertainty in the informed consents approaching to 85% of all hedging, leaving only 15% attributed to non-lexical hedges. Modal verbs have been found as the most preferred means for expressing hedging in the texts studied. Modal verbs 'may', 'might', and 'can' found as the most frequent are commonly understood by readers as indicators of possibility with an element of uncertainty that makes them easily interpretable and accessible to a wide audience. We revealed 26 types of lexical verb tokens used in the texts of the most commonly used lexical verbs belong to the category of communication verbs that reflects the inherent nature of informed consent documents, where a significant portion of the text involves expressing information, ideas, and suggestions for patients to consider. Modal and lexical verbs express tentativeness, acknowledging uncertainties without causing alarm, and allowing for flexibility in interpretation. They play a crucial role in downplaying potential risks or uncertainties related to the vaccination process, thereby implementing a threat-minimizing strategy. Another key strategy observed in these texts is the responsibility-shifting strategy, where modal and lexical verbs are usually applied to deflect responsibility away from the writer (healthcare providers) in order to protect the positive face by not making a categorical statement which is debatable regarding the respective issue.

Key words: informed consent document, hedging devices, modal verbs, lexical verbs, communication strategies.

Документи інформованої згоди на вакцинацію проти COVID-19 відіграють важливу роль у забезпеченні етичної та прозорої комунікації з пацієнтами. Ці документи часто використовують стратегії хеджування, застосовуючи мову, яка пом'якшує достовірність інформації або вводить можливість невідомого результату. У цій статті досліджується роль дієслів як інструментів хеджування в документах інформованої згоди на вакцинацію проти COVID-19 та визначаються стратегії хеджування, в яких активно задіяні дієслова. Лексичне хеджування є найпоширенішим способом вираження невизначеності в інформованих згодах, складаючи близько 85% усіх інструментів хеджування, при цьому на нелексичне хеджування припадає лише 15%. Модальні дієслова виявилися найпоширенішим інструментом хеджування у досліджуваних текстах. Найчастіше вживаються модальні дієслова «may», «might» та «can», які зазвичай сприймаються читачами як індикатори можливості з елементом невизначеності, легко інтерпретуються та доступні для широкої аудиторії. Було виявлено 26 типів лексичних дієслів, які найчастіше належать до лексико-семантичної групи комунікативних дієслів. Це відображає природу документів інформованої згоди, де значна частина тексту пов'язана з висловленням інформації, ідей та пропозицій для розгляду пацієнтами. Модальні та лексичні дієслова, що виступають засобами хеджування, виражають невпевненість та невизначеність, не викликаючи тривоги та дозволяючи гнучкість у тлумаченні. Вони відіграють важливу роль у применшуванні потенційних ризиків або

невизначеностей, пов'язаних із процесом вакцинації, тим самим реалізуючи стратегію мінімізації загроз. Ще одна ключова стратегія, що спостерігається в цих текстах, – це стратегія перекладання відповідальності, коли модальні та лексичні дієслова зазвичай використовуються для зняття відповідальності з автора (медичного закладу, медичних працівників) для захисту позитивного іміджу та уникнення категоричних заяв, які є дискусійними щодо певних положень.

Ключові слова: документ інформованої згоди, засоби хеджування, модальні дієслова, лексичні дієслова, комунікативні стратегії.

Introduction. The rollout of COVID-19 vaccines has been accompanied by the need for comprehensive and transparent communication with the public. Informed consent documents (ICDs) used by various healthcare providers, hospital management systems, medical clinics, healthcare organizations, in routine care and clinical research play a vital role in this process, outlining the potential benefits and risks of vaccination and empowering individuals to make informed decisions about their health. Investigating the linguistic aspects of ICDs is essential for creating clear and inclusive texts, fostering effective decision-making within legal and ethical frameworks.

The key challenge in elaborating informed consent documents is how to provide sufficient and meaningful information in a manner that the majority of individuals can grasp and use to make well-informed decisions. The in-depth linguistic analysis of ICDs, which is integral to the contemporary system of moral, ethical, and legal healthcare regulation, holds significant relevance in terms of facilitating clear communication through thoroughly chosen vocabulary, grammar, and formatting, and thus, minimizing resistance in potential readers. It also provides insights into a complex array of cues that assist in deciphering specific context and communication situations reflected in ICDs. Furthermore, it elucidates conventions within the socio-cultural environment in which these documents are produced.

Informed consent is a hybrid and multi-faceted genre that demands a keen awareness of the audience for effectively achieving its communicative purposes. In the context of the clinical decision-making process, it is particularly essential to emphasize that interlocutors “do not produce a piece of text or an oral message to simply communicate and/or exchange information; rather, they look for the ways to ensure that the flow of communication has been successful and the reader can understand the propositions, or the message, offered by the authors” [1, p. 159–160]. Though regulations stress the importance of concise, readable documents that prioritize patients’ comprehension, over time, ICDs evolve becoming lengthier and more intricate. Textual and discourse analyses of medical English documents have been undertaken across various genres, including medical imaging reports [5], discharge summaries [4], medical

abstracts [15], electronic records, patient information pamphlets [16]. Despite the undeniable relevance of informed consent documents in medical practice, the genre itself, its specific discursive features, and linguistic peculiarities have received surprisingly limited attention from researchers [9; 11; 13; 14].

Having explored the characteristics of the informed consent genre, it becomes evident that the nuances of communication play an important role in conveying critical information relating to potential benefits and risks of the medical procedure or its refusal, available alternatives, and rights and responsibilities of all parties. In this context, understanding the use of hedging within ICDs, i. e. authors’ intentions and how readers receive them, becomes paramount, considering that “a text does not contain hedges per se but gets them through the author-reader interaction” [9, p. 9] will contribute to the overall effectiveness and clarity of the informed consent process. While hedging devices serve a broad purpose in communication, including mitigating conflict and justifying statements [7, p. 439], their specific role within COVID-19 informed consents demands deeper exploration.

Objectives. Some researchers [6; 14; 22] also suggest a connection between genre characteristics and the use of hedging. Given that hedging in academic genres has been extensively studied as a significant feature of linguistic behavior in such contexts, this study **aims** to analyze the role of verbs as hedging devices in Informed Consent Documents (ICDs) for COVID-19 vaccination and to identify the hedging strategies employed through verb use. The focus on verbs is crucial due to their semantic complexity and grammatical characteristics providing their syntactic flexibility.

Materials and methods. This qualitative study aims to elucidate naturally occurring phenomena within the text and aligns with the principles of functional linguistics that imply investigating language resources and how they jointly create meaning in terms of their functions in the communication. We examined 40 original ICD for COVID-19 vaccinations employed in authorized healthcare settings in the USA and Great Britain. The documents were sourced through the Google search engine and downloaded from internet repositories. The identification of a lexical or syntactic device as a hedge relied on

Crompton's test [2, p. 282]: if a proposition can be reformulated without altering its content but with an increased commitment from the author, then the proposition is considered hedged. The ICD texts underwent scrutiny for the presence of hedges and their frequency calculation. Following K. Hyland's model [7, p. 437], we examined the types and forms of hedging devices that commonly occur in the rhetorical sections of ICDs (the information sheet and the certificate of consent) and then selected verbs serving as hedges and identified hedging strategies they are exploited to perform into in the studied texts.

We analyzed the types and forms of hedging devices commonly found in the rhetorical sections of ICDs (the information sheet and the certificate of consent). Then, we identified verbs used as hedges and the hedging strategies they employ in the studied texts.

Prior to analyzing hedges and their strategies in the ICDs, we employed *Text Inspector* and *Text Readability Consensus Calculator* [12; 23] to gather data on text length and readability. Longer texts may indicate more complex information being conveyed, which might necessitate the use of hedges to mitigate potential confusion or uncertainty. Similarly, texts with lower readability scores may indicate that the information is harder to comprehend, potentially prompting the use of hedges to clarify or soften statements. Moreover, by examining these factors alongside hedge usage, it is possible to assess whether hedges enhance or hinder clarity and transparency of the consent process.

Discussion. Hedges are an essential feature of language that enhances its flexibility, modulates tone, and strengthens persuasiveness. These versatile tools carry various functions, including conveying uncertainty, politeness, possibility, and deference to the reader. By expressing both the writer's stance on the information and their awareness of the audience's perspective, hedges open dialogues to alternative interpretations and foster meaningful discourse [6, p. 60]. Hedges, being pragmatically polyfunctional devices, serve a range of important roles in communication: they convey "intentional vagueness", "mitigation", "tentativeness", "politeness", "indirectness", "possibility", "evasiveness", "lack of full commitment" [7; 11; 18; 19; 20], and showing deference to the readers as opinions are kept opened of other interpretations, thus, creating a more inclusive and collaborative communication environment where diverse viewpoints can be considered.

The inherent nature of hedges as a linguistic phenomenon has been a subject of continuous debate and varying interpretations among scholars, leading to a

lack of consensus regarding their fundamental characteristics and precise delineations. H. Vass [22, p. 131] considers hedges as central to the speaker-hearer (writer-reader) interaction, representing "that part of the illocution which expresses the attitude of the speaker to the hearer". H. Schröder and D. Zimmer [21, p. 249] define the term hedge as "one or more lexico-syntactical elements that are used to modify a proposition". K. Hyland [8, p. 196] elaborated on the functional definition when he writes that hedges are "used to qualify a speaker's confidence in the truth of a proposition [...] which we routinely add to our statements to avoid commitment to categorical assertions. Hedges therefore express tentativeness and possibility in communication". This understanding of hedges serves as the foundation for our investigation. Recognizing academic and professional discourse as a collaborative act of meaning-making, it follows that hedging is an indispensable tool for achieving effective negotiation of authorial intent and reader interpretation.

The multifaceted nature of hedges, both in their formal composition and functional purposes, presents a significant challenge to comprehensive understanding. According to K. Hyland [8, p. 1–5], hedges can appear as modal verbs, nouns, adjectives and adverbials (other than probability); time adverbials, if-clauses, impersonal expressions; passives; drawing from J. Schmied [20, p. 89], C. Demir [3, p. 79], and other scholars, hedging can be conveyed through the use of modal auxiliaries, epistemic adjectives, adverbs, verbs, and nouns; tag questions; and if-clauses. An examination of actual ICD texts has revealed that the majority were categorized as "difficult to read, college senior/junior" by Flesch-Kincaid Grade level (≈ 21.8) (*Text Inspector*) Coleman Liau index (≈ 12.89) (*Text Readability Consensus Calculator*). This emphasizes the critical importance of carefully selecting metadiscourse devices to guide readers and enhance accessibility to health information. While the average ICD length in most ICDs (84%) stood at about 860 words, the range exhibited considerable variation (560–1550 words). This variation in document length can be attributed to several factors. Firstly, it depends on the specific COVID-19 vaccine and the target population. Different vaccines may have distinct risk profiles, requiring specific explanations tailored for various age groups or health conditions. Secondly, informed consent content regulations vary across countries and regions, therefore, some jurisdictions may mandate more detailed information, leading to longer documents in specific areas. Individual healthcare providers or institutions might also contribute to the variation by choosing to

include additional information, e.g. addressing specific concerns or mitigating legal risks. The evolving legal landscape surrounding COVID-19 vaccinations may prompt providers to include additional disclaimers or clarifications, introducing potential variations in document length [14; 22].

The results from manually calculating the occurrence of hedges (words, phrases, or syntactic construction) in the ICDs for COVID-19 vaccination revealed that they constitute approximately 6.51%, equating to 56.2 hedging markers per document. Subsequently, we compared these findings to those obtained by applying *Text instructor*, which quantitatively yielded the aforementioned data (see Fig. 1) and made up 3.35%, equating to 28.8 hedging markers per document. The distinction lies in the *Text instructor*'s limitation to detect non-lexical hedges, such as passive voice constructions, conditional clauses, impersonal expressions, reference to limited knowledge, or explicit disclaimers or qualifiers that can indicate the author's acknowledgment of potential exceptions or limitations.

To reveal the hedging strategies employed within the ICDs, we will initially focus on the analysis of linguistic means to express hedging. The analysis presented in this study builds upon the classifications of hedges by K. Hyland [8, p. 102–155] and Yu. Quan [17], differentiating between lexical and non-lexical hedges. The findings obtained demonstrated

the lexical hedges are the most common way to express uncertainty in the ICDs approaching to 85% of all hedging, leaving only 15% attributed to non-lexical hedges. Our findings align with scholarly observations on the use of hedging in academic discourse [14; 20].

The study has revealed that lexical hedges are represented by four main categories: verbs (modal and lexical), adjectives, nouns, and adverbs, each showing variation in their frequency. Figure 2 illustrates the percentage distribution of lexical hedge forms per an informed consent document of average length.

Modal verbs have been found as the most preferred means for expressing hedging in the ICDs. This finding aligns with the results of other scholars [6; 19; 20] who have indicated that modals are the most frequently applied hedging devices:

The vaccine may need two doses to be effective [28].

Although some people may still get COVID-19 after receiving the vaccine, vaccination should lessen the severity of COVID-19 infection [25].

The inflammation can cause shortness of breath, chest pain or pressure, or a very fast or abnormal heart rate [24].

You could develop an allergic reaction from the Covid-19 vaccine, either during and after injection with the Covid-19 vaccine. These could be as serious as paralysis and death [26].

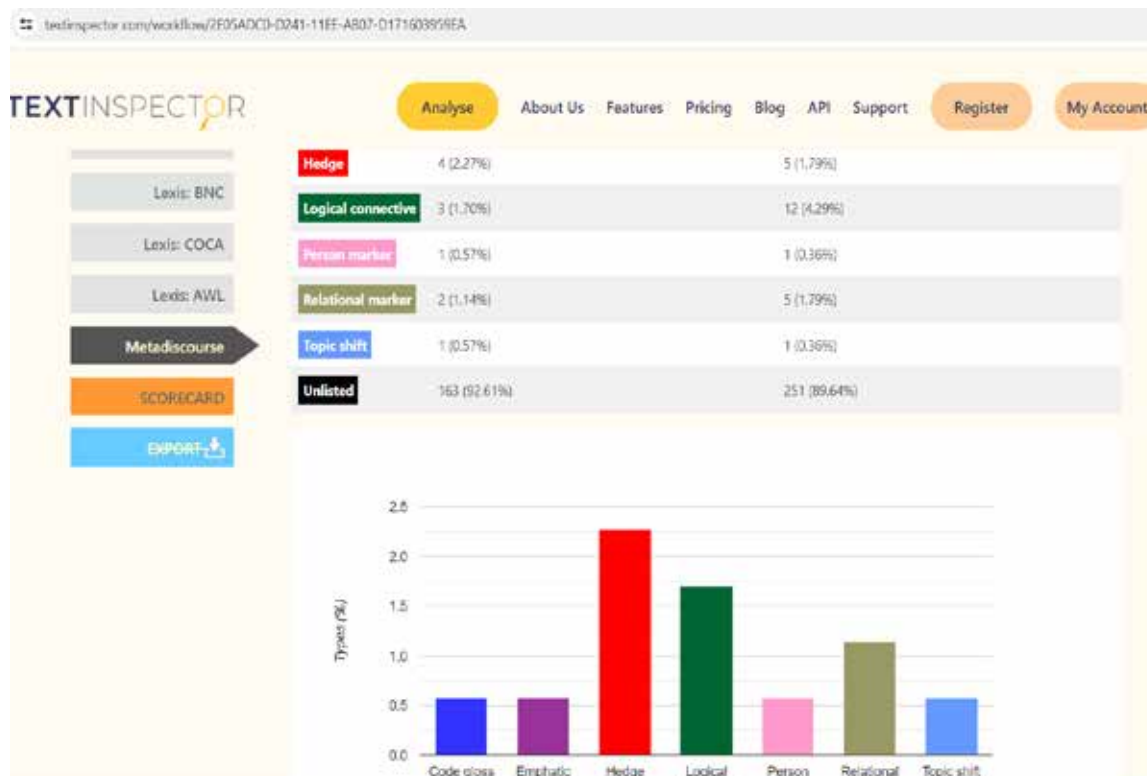

Fig. 1. Text Analysis: A Visual Representation of Metatextual Tools with Text Inspector

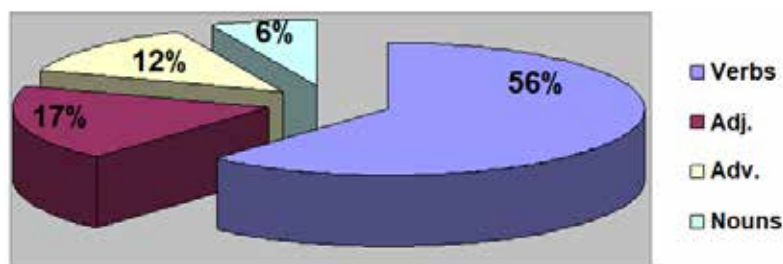

Fig. 2. Percentage Distribution of Lexical Hedge Forms in an Informed Consent Documents

The modal verb ‘*may*’ is significantly more prevalent lexical hedging tool than other modal verbs, including ‘*can*’, ‘*might*’, ‘*could*’, ‘*should*’, ‘*will*’, and ‘*would*’.

As most commonly used in the ICDs, modal verbs ‘*may*’ and ‘*might*’ inherently convey a sense of possibility while simultaneously hinting at uncertainty. They can express potential outcomes, abilities, or likelihoods, indicate that a certain assumption is not ruled out. Their versatility makes them suitable for addressing a wide range of scenarios and uncertainties encountered in informed consent documents. The use of ‘*may*’ and ‘*might*’ in similar contexts indicates the same range of time reference, but ‘*might*’ appears to be the tentative form expressing a weaker degree of likelihood compared to ‘*may*’ [10, p. 87]:

After your vaccine your arm might be a bit sore for a short time. You might also feel tired or have a headache [26].

I have been counseled about potential side effects after vaccination, when they may occur, and when and where I should seek treatment [28].

Moreover, epistemic ‘*may*’ has been found to occur commonly in concessive clauses (comprising around one-third of epistemic “*may*” tokens). Yu. Quan and R. Wen [17] explain that the proposition in the concessive clause is presumed to be true, and ‘*may*’ is preferred over the simple present tense because it introduces a sense of tentativeness that the unmodalized counterpart lacks.

Modal verbs ‘*may*’, ‘*might*’, and ‘*can*’ are commonly understood by readers as indicators of possibility with an element of uncertainty that makes them easily interpretable and accessible to a wide audience thus, ensuring that the messages conveyed in the ICDs are comprehensible to patients and their caregivers.

In ICDs, ‘*can*’ is more likely used in its literal sense to describe what the vaccine can or cannot do, for example: *Like all medicines, vaccines can cause side effects.*

While ‘*can*’ often conveys certainty or capability, it becomes less suitable for hedging uncertainty in ICDs.

Thus, the most frequently used modal verbs express the epistemic modality, which mainly concerned with the degree of likelihood, the possibility of a proposition being true, given what is already known: “it refers to the conclusions drawn from actual evidence about the range of possibilities for what is the case in reality” [13, p. 80]. They are also employed to attenuate the categoricity of some statements, and thus, to avoid directive tone in providing facts and arguments to facilitate health decision-making.

Other modal verbs including ‘*could*’, ‘*should*’, ‘*will*’, and ‘*would*’ have been found to be less frequent in the texts studied since the often convey a higher degree of certainty or assertiveness compared to ‘*may*’, ‘*might*’, and ‘*can*’. In the context of informed consent, where it is sometimes essential to avoid making absolute statements, these stronger modal verbs are underrepresented.

Lexical verbs in the informed consent document for COVID vaccination can serve as hedging tools. Our previous finding has demonstrated that compared to legal or academic texts, where nominalization and nominal groups are commonly used to convey new knowledge, concepts, and ideas that results in more complex expressions and greater information density, the language of informed consent document appears more dynamic due to applying a higher number of verbs and verbal forms [13, p. 111].

We revealed 26 types of lexical verb tokens used in the ICDs: in this study, verbs were searched in their different forms; for example, the verb ‘*appear*’ with all its different forms including gerunds, infinitives, and participles was considered. We can presume the key role of lexical verbs in this context is to soften statements and express caution without explicitly stating uncertainty. Understanding their lexical and grammatical characteristics can contribute to investigating their hedging functions in discourse as verb meaning provides a key to verb behavior. By categorizing lexical verbs into various classes according to their semantic roles and functions, we can gain insights into how verbs are employed to hedge or

moderate the certainty or commitment of statements in discourse.

The analysis of the ICDs for COVID-19 vaccination reveals that a large portion of the identified lexical verbs belongs to the category of communication verbs. This dominance reflects the inherent nature of informed consent documents, where a significant portion of the text involves expressing information, ideas, and suggestions for patients to consider. For instance, verbs ‘*suggest*’, ‘*tend*’, ‘*indicate*’, ‘*propose*’, ‘*imply*’ classified as communication verbs describe actions related to expressing or conveying information, and are used to present information in a tentative manner, acknowledging that certain outcomes or effects are possible without definitively asserting them, i.e. they are to express tentative likelihood. Using the abovementioned verbs emphasizes the limitations of the information provided and the importance of open communication:

Your decision to receive the COVID-19 vaccine implies your acknowledgment of the information provided in this document, including details about the vaccine’s mechanism of action, efficacy rates, and recommended dosage schedule [26].

There can be side effects from mRNA COVID-19 vaccines, but they tend to be mild and go away in a few days [30].

Moreover, lexical verbs help to qualify statements and emphasize the conditional nature of information. Commonly used verb ‘*recommend*’, ‘*advise*’, belonging to lexical-semantic classes of communication verbs, are employed to convey guidance from healthcare professionals without imposing strict directives. By using these verbs, the document respects the autonomy of vaccine recipients while still providing expert advice on vaccination decisions.

If you are pregnant or breastfeeding, it is recommended that you talk to your healthcare provider before getting a protein-based COVID-19 vaccine [27].

Although lexical verbs ‘*seem*’ and ‘*appear*’ are primarily classified as verbs of sensory perception, in the texts of IDC, they function more as “semi-auxiliaries”, according to F. Salager-Meyer [19, p. 155], because they are related to the “nature of evidence the writer employs to support a claim” [6, p. 66]. They can function with existential clauses (the verb to be) to express caution, conveying a measured tone and recognizing the evolving nature of scientific knowledge:

Persons with chronic medical conditions, for example, heart disease, lung disease, and diabetes,

seem to be at higher risk of problems with Covid-19 [24].

Persons with chronic medical conditions, for example, heart disease, lung disease, and diabetes, seem to be at higher risk of problems with Covid-19 [25].

The risk appears highest with Moderna, followed by Pfizer, and is lower with AstraZeneca [29].

In these sentences, “*appear*” and “*seem*” are used to convey the speaker’s impression or interpretation of a situation rather than stating it as an absolute fact. This makes them useful for hedging or expressing caution when discussing uncertain or subjective matters in medical contexts.

Lexical verbs also play a role in framing information temporally, indicating when certain actions or events are expected to occur. Mental-state verbs such as ‘*expect*’, ‘*anticipate*’, and ‘*predict*’ are used to describe potential future developments related to vaccination, allowing recipients to anticipate possible outcomes and make informed decision about their healthcare:

It is reasonable to expect the same from the XBB.1.5 protein-based vaccine after an mRNA vaccine, but there is still more to learn [26].

According to K. Hyland [8, p. 170], this type of functional hedges reflects the writer’s intention to mitigate their full commitment to the claim being made, shifting responsibility to external sources in order to protect themselves from potential negative reactions. Such hedges are commonly observed in sentences that employ impersonal subjects, such as abstract rhetors and clausal subjects, along with epistemic lexical verbs. Additionally, epistemic lexical verbs in the passive form are frequently employed for the same purpose. This usage suggests the presence of combined hedges, wherein two or more types of hedges occur sequentially within a single sentence. This approach facilitates a nuanced and layered hedging strategy, wherein multiple elements collaborate to convey a sense of caution or uncertainty.

Conclusion. Overall, lexical verbs in the informed consent document for COVID vaccination contribute to a nuanced and transparent communication of information, allowing recipients to understand the potential risks and benefits of vaccination while respecting their autonomy in decision-making. By employing these linguistic devices effectively, healthcare providers can ensure that recipients receive accurate and comprehensible information to make informed choices about their health. Modal verbs and lexical verbs in the ICD serve as accuracy-oriented hedges, indicating that the proposition is

grounded in plausible reasoning in the absence of certain knowledge. These hedges prompt the reader to interpret the statement as true to the best of their understanding.

Modal and lexical verbs express tentativeness, acknowledging uncertainties without causing alarm, and allowing for flexibility in interpretation. They play a crucial role in downplaying potential risks or uncertainties related to the vaccination process, thereby implementing a threat-minimizing strategy, which can be classified as content-oriented. Another key strategy observed in informed consents for COVID vaccination is the responsibility-shifting strategy, where modal and lexical verbs are usually applied to deflect

responsibility away from the writer (healthcare providers) in order to protect the positive face by not making a categorical statement which is debatable regarding the respective issue. The latter strategy is considered as author-oriented.

The role of hedging in informed consent documents for COVID vaccination should be carefully balanced. It is essential to use hedging devices judiciously, as excessive hedging can undermine the credibility of the writer and the claims presented. The prospects for further studies could involve the typology and frequency of combined hedges in the healthcare communication, the impact of hedging on patient comprehension, decision-making, and trust in healthcare professionals.

REFERENCES:

1. Amiryousefi M., Eslami R. A. Metadiscourse: Definitions, issues and its implications for English teachers. *English Language Teaching*. 2010. Vol. 3, No. 4. P. 159–167. URL: <http://dx.doi.org/10.5539/elt.v3n4p159>
2. Crompton P. Hedging in academic writing: some theoretical aspects. *English for Special Purposes*. 1997. 16. P. 271–289.
3. Demir C. Hedging and academic writing: an analysis of lexical hedges. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2018. 14(4). P. 74–92.
4. Friedman C. Towards a comprehensive medical language processing system: Methods and issues. *Proc AMIA Annu Fall Symp*. 1997. P. 595–599.
5. Friedman C. A broad-coverage natural language processing system. *Proc AMIA Symp 2000*. 2000. P. 270–274.
6. Hassan A. S., Said N. K. M. A pragmatic study of hedges in American political editorials. *International Journal of Research in Social Sciences and Humanities*. 2020. Vol. No. 10, Issue No. III. P. 60–74. URL: <https://www.ijrssh.com/admin/upload/07%20Ali%20Sabah%20Hassan.pdf>
7. Hyland K. Writing without conviction? Hedging in science research articles. *Applied Linguistics*. 1996. Vol. 17(4), 433–454.
8. Hyland K. Hedging in Scientific Research Articles. Amsterdam: John Benjamins. 1998. 308 p. <http://dx.doi.org/10.1075/pbns.54>
9. Markkanen R., Schroder H. Hedging: A Challenge for Pragmatics and Discourse Analysis. *Hedging and discourse: approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts*. Berlin: New York: de Gruyter. 1997. P. 3–20.
10. Leech G. Meaning and the English Verb. London: Longman. 2004. 152 p.
11. Lysanets Yu., Morokhovets H., Bieliaieva O. Stylistic features of case reports as a genre of medical discourse. *Journal of Medical Case Reports*. 2017. Vol. 11 (83). <https://doi.org/10.1186/s13256-017-1247-x>
12. Klein D., Manning C. D. Fast exact inference with a factored model for natural language parsing. *Advances in neural information processing systems*. Cambridge, MA: MIT Press. 2003. P. 3–10.
13. Kostenko V., Solohor I. Semantic and pragmatic peculiarities of verbs in informed consent templates for dental treatment. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii [Scientific Notes of Vernadsky Tavriia National University. Series: Philology. Social communications]*. 2020. Vol. 31 (70) № 1 (part II). P. 109–115. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-2/22>
14. Kostenko V., Solohor I. Interactive metadiscourse markers in informed consent templates for dental treatment. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii [Current Issues of Foreign Philology]*. 2022. Vol. 16. 99–107.
15. Nye B., Yang Y, Li J.J, et al. A corpus with multi-level annotations of patients, interventions and outcomes to support language processing for medical literature. *ACL 2018: 56th Annual meeting of the association for computational linguistics, proceedings of the conference*, Melbourne, Australia. 2018. P. 197–207.
16. Peters P, Smith A, Funk Y, et al. Language, terminology and the readability of online cancer information. *Medical Humanities*. 2016. Vol. 42. P. 36–41.
17. Quan Yu., Wen R. A corpus-based quantitative study on the interpersonal functions of hedges in Chinese and German academic discourse. *Heliyon*. 2022. 8. DOI: 10.1016/j.heliyon.2022.e10698
18. Salager-Meyer F. Hedges and textual communicative function in medical English written discourse. *English for Specific Purposes*. 1994. Vol. 13(2). P. 149–171.

19. Salager-Meyer F. Scientific discourse and contrastive linguistics: Hedging. *European Science Editing*. 2011. Vol. 37. P. 35–37.
20. Schmied J. Hedges in specialised vs. popular academic interaction: a case study of medical texts. *Discourse and Interaction*. 2008. Vol. 1. No. 2 P. 85–98. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/230620807.pdf>
21. Schröder H., Zimmer D. Hedging research in pragmatics: A bibliographical research guide to hedging. *Hedging and discourse: Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts*. Berlin: Walter de Gruyter. 1997. P. 249–257.
22. Vass H. Socio-cognitive aspects of hedging in two legal discourse genres. *Ibérica*, núm. 7, 2004. P. 125–141.
23. Xu J., Li J. A syntactic complexity analysis of translational English across genres. *Across Languages and Cultures*. Vol. 22, 2021. P. 214–232. DOI: 10.1556/084.2021.00015

ILLUSTRATION SOURCES:

24. COVID-19 vaccination: consent form and letter for adults. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/covid-19-vaccination-consent-form-and-letter-for-adults>. (accessed on 28 December 2023)
25. COVID-19 Vaccine Consent and Administration Record. URL: <https://simpson.edu/system/files/2021-04/Informed%20Consent%20-%20COVID%20%28002%29.pdf> (accessed on 15 January 2024)
26. COVID-19 Vaccine Informed Consent. URL: <https://www.pediatricassociatesofwinchester.com/wp-content/uploads/2021/05/COVID-19-Vaccine-Informed-Consent-1.pdf> (accessed on 23 January 2024)
27. INFORMED CONSENT FOR ADMINISTRATION OF COVID-19 VACCINE. URL: <https://www.centrastate.com/COVID%20Vaccine%20Updated%20Consent%20Form.pdf> (accessed on 23 January 2024)
28. Informed Consent for COVID-19 Immunization. URL: <https://www.onehealth.ca/Portals/1/Informed%20Consent%20for%20COVID%2019%20Immunization.pdf> (accessed on 3 March 2024)
29. Informed Consent for Immunization with COVID-19 Vaccine. URL: https://www.scoe.org/blog_files/COVID%20Vaccine%20Informed%20Consent%20%28Fillable%29.pdf (accessed on 3 March 2024)
30. VACCINATION CONSENT FORM Pfizer-BioNTech COVID-19 Vaccine. URL: <https://www.co.fannin.tx.us/upload/page/10318/docs/Pfizer/Pfizer%20Consent%20Form%20-%20Fillable.pdf> (accessed on 23 March 2024)

РАНЬОМОВОАНГЛІЙСЬКИЙ ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДИСКУРС: ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

EPISTOLARY DISCOURSE OF EARLY MODERN ENGLISH: PROBLEMS OF INTERPRETATION

Куц А.Г.,

orcid.org/0009-0003-7672-5585

аспірантка кафедри германської філології

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена проблемі інтерпретації епістолярного дискурсу у ранньомовоанглійській мові XVI–XVII ст. Протягом поданого періоду відбувається стандартизація англійської мови, започатковуються базові граматичні моделі мови. Лексичне наповнення мови розширюється за рахунок суттєвої кількості запозичень з французької, латинської та інших мов. Цей період характеризувався важливими змінами в суспільстві, зокрема такими, як розширення торгівлі, ріст науки та освіти, що було пов'язано із зростанням потреби в зручних засобах комунікації. Інтенсивний розвиток системи поштових послуг в Англійському суспільстві 16 ст. сприяв поширенню листування як серед верхівки суспільства, так і серед інших соціальних груп. Відбувається започаткування структурних елементів листів та формування епістолярної традиції. Листування стало не лише засобом комунікації, а й формою вираження ідей, почуттів та соціальних відносин у тогочасному суспільстві.

Епістолярна спадщина ранньомовоанглійського періоду становить корпус міжособистісного і соціального листування, комуніканти якого належать до різних соціальних верств населення Англії XVI–XVII ст. Англійський епістолярний текст є зразком автентичної комунікативної ситуації доби Ренесансу який відображає соціально-культурний контекст досліджуваного історичного періоду.

З огляду на вищезазначене, особливу увагу привертають засадничі поняття дискурсології і лінгвістики тексту, а саме «жанр», «дискурс» і «текст», які отримали неоднозначну інтерпретацію в лінгвістичних студіях XXI ст. У цій статті розглянуто проблему інтерпретації епістолярію відносно історичних епістолярних текстів та схарактеризовано основні риси епістолярного дискурсу: адресованість, зверненість та діалогічність; окреслено роль адресата та адресанта в комунікативному процесі епістолярного дискурсу, з урахуванням лінгвокультурної специфіки Англії зазначеного періоду.

Ключові слова: епістолярний стиль, епістолярний дискурс, текст, дискурс, адресат, адресант, комунікативний процес.

The article is devoted to the problem of interpreting epistolary discourse in Early Modern English of the 16th–17th centuries. During this period, standardization of the English language takes place, basic grammatical patterns of the language are established. The lexical richness of the language expands due to a significant number of borrowings from French, Latin, and other languages. This period was characterized by significant changes in society, including the expansion of trade, the growth of science and education, which was associated with an increasing need for convenient means of communication. The intensive development of the postal system in English society of the 16th century contributed to the spread of correspondence among both the upper echelons of society and other social groups. The initiation of structural elements of letters and the formation of the epistolary tradition occur. Correspondence became not only a means of communication but also a form of expressing ideas, feelings, and social relations in the contemporary society.

The epistolary heritage of the early modern English period constitutes a corpus of interpersonal and social correspondence, the communicants of which belong to various social layers of 16th and 17th century. The English epistolary text serves as an example of an authentic communicative situation of the Renaissance period, reflecting the socio-cultural context of the historical period under study.

Given the above, special attention is drawn to the fundamental concepts of discourse analysis and linguistics, namely “genre,” “discourse,” and “text,” which have received ambiguous interpretation in linguistic studies of the 21st century. This article addresses the problem of interpreting epistolary discourse concerning historical epistolary texts and characterizes the main features of epistolary discourse: addressivity, directivity, and dialogical nature. The role of the addresser and the addressee in the communicative process of epistolary discourse is outlined, taking into account the linguistic and cultural specificity of England during the specified period.

Key words: epistolary style, epistolary discourse, text, discourse, addresser, addressee, communicative process.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві особливу увагу приділяють поняттю «дискурс» з огляду неоднозначності його численних трактувань. Це свідчить про зростаючу долю досліджень з комунікативної лінгвістики. У деяких лінгвістичних студіях термін «текст» використовують як синонім терміну «дискурс», часто

недостатньо чітко їх розмежовуючи. Незважаючи на суттєву кількість праць, присвячених визначенню цих понять, актуальним залишається неоднозначність та контрарверсійність їхнього уподібнення або протиставлення.

У сучасній лінгвістиці використовують різні підходи як до аналізу дискурсу, так і до виокрем-

лення різних його типів. Попри розбіжність у поглядах щодо досліджуваного мовленнєвого явища, в останні десятиліття ХХІ ст. досягнуто певного консенсусу у його трактуванні. «Дискурс – це спосіб висловлення, що відбувається у взаємодії з соціальними та когнітивними процесами». Дискурсивний контекст об'єднує в собі соціальні, психологічні та прагматичні характеристики і виступає як абстракція від реальних ситуацій. У соціологічному аналізі дискурсу дискурс визначається як мова разом зі своїм соціальним контекстом, як соціально структуроване і структуруюче явище. Таким чином, підкреслюється соціальний характер дискурсу, який одночасно виникає з соціального контексту та впливає на зміни в цьому контексті завдяки своєму функціонуванню [7, с. 189].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній дискурсології (Є.І. Ветрова, С.В. Антоненко, С.С. Богдан, Н.Ю. Журавльова, Л.В. Нижнікова, О.В. Холодняк та ін.) доцільним вважають розгляд епістолярію як тексту. Це дає підстави аналізувати його у контексті текстових категорій. Епістолярному тексту властива низка аспектів, у тому числі когезія, яка об'єднує текст всередині себе як іманентну сутність, і когерентність, що забезпечує послідовність матеріалу викладеному у тексті (пор. також цілісність, відкритість, повноту та інші аспекти). Деякі українські вчені вважають «загальність епістолярних текстів не може бути визнана функціональним стилем, оскільки вона – є відображенням різних комунікативних ситуацій, і прагматичних намірів, які формують різні епістолярні тексти. Це дає змогу включати їх до складу інших функціональних стилів у вигляді різних жанрів. У процесі аналізу тексту враховують перспективу автора (формування тексту), точку зору слухача (особливо в епістолярних текстах, де існує адресат), що означає сприймання та розуміння, а також об'єктивну реальність. Проте аналіз тексту не враховує не менш важливі екстралінгвальні чинники, які є визначальними в аранжуванні лінгвістичних елементів у певному порядку та конфігурації [1].

У західному мовознавстві (Дж. Г. Альтман, Kirsten J. Lawson, Aistè Kučinskienė, Thomas Sydenham) епістолярій розглядають крізь призму теорії дискурсу. Основними цілями дискурсивного аналізу є опис та роз'яснення внутрішньої когнітивної структури й динаміки учасників комунікації, а також вивчення когнітивних та комунікативних закономірностей. Дослідження мови розглядає як процес відтворення соціальних, культурних та лінгвістичних ментальних

моделей, що є відображенням універсальних та специфічних особливостей. Відповідно дискурс інтерпретують як вид діяльності, в якому відображено всю різноманітність реальної ситуації, включаючи особистість учасників, їхні мотиви, інтенції та соціальний статус. У контексті такого підходу, слухним виявляється врахування всієї сукупності прагмалінгвістичних і соціолінгвістичних аспектів.

З позиції прагмалінгвістики, дискурс становить інтерактивну діяльність учасників спілкування, яка забезпечує обмін інформацією, вплив на один одного та використання різних комунікативних стратегій у вербальній та невербальній формах.

Постановка завдання. У дослідженні віддалених у часі текстів, зокрема художніх, епістолярних, наукових тощо, виникають труднощі в інтерпретації певних сукупностей, що мають висвітлюватися у дискурсологічному полі або текстовому. Зазначене визначило *мету нашої статті*, а саме – розкрити поняття «епістолярний дискурс» на засадах новітніх дискурсологічних студій.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Ф.С. Бацевичем, термін «дискурс» розглядають у межах двох глобальних підходів. Відповідно до першого, дискурс розглядається як «текст, занурений у життя», із специфічною лексикою, граматиною, семантикою та синтаксисом, що створює своєрідний світ. У контексті такого підходу, кожний дискурс становить окремий світ. Інший підхід розглядає дискурс як тип комунікативної діяльності з різними формами вияву (усною, писемною, внутрішньою), який відбувається у межах конкретного каналу спілкування. Він регулюється стратегіями та тактиками учасників, синтезує когнітивні, мовні та позамовні чинники, і формує різноманітні мовленнєві жанри [2, с. 30].

Інший вітчизняний дослідник І.В. Ситник визначає дискурс як сукупність спеціально створених текстів, які мають певну мету, бувають як усні, так і письмові, і об'єднані спільною темою в конкретній комунікативній ситуації. Вони відрізняються своєю власною граматиною, лексикою, правилами використання слів і синтаксису, а також особливою семантикою, і взаємодіють узгоджено з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними та іншими чинниками [6, с. 125].

Т. ван Дейк подає дискурс як складне комунікативне явище, яке після завершення перетворюється на текст, включаючи екстралінгвістичні фактори, необхідні для розуміння тексту...

Мовленнєвий потік, мова в її постійному русі, що вбирає в себе всю різноманітність історичної епохи, індивідуальних та соціальних особливостей, як комунікатора, так і комунікативної ситуації, в якій проходить спілкування. На наш погляд, найпрозоріше і найзручніше для історичного дослідження визначення подано в Е. Бенвеніста: «будь-яке висловлення, яке зумовлює наявність комунікаторів: адресата та адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника [8, с. 276–279].

Розуміння дискурсу як мовлення зануреного в життя, на відміну від тексту зазвичай не використовують у дослідженні стародавніх текстів, зв'язок яких з життям не встановлюється безпосередньо [3, с. 121–124]. Відтак, постає питання чи можна епістолярні тексти, а саме листи 16–17 століття, які є зразком автентичної комунікації, вважати дискурсом. Це питання, головним чином, постає через відсутність єдиного визначення поняття «дискурс». На погляд Н.С. Жмасвої та К.С. Гохман ймовірною причиною складності трактування дискурсу може бути саме комплексність сутності дискурсу як динамічного явища, який зазнає впливу соціальних, культурно-історичних, ідеологічних та інших чинників. На думку науковців, дискурс, у узагальненому розумінні, є системою вербально-невербальної комунікації [10, с. 68].

Акт комунікації у епістолярному дискурсі конструюється відповідно до структури: адресант – інформація – адресат. Обмін інформацією передбачає передачу різних змістів, таких як денотативний, конотативний, прагматичний, естетичний і таке інше, що в свою чергу мотивує до певних дій у відповідь [5, с. 552–553]. На думку О. Красовської під час такої епістолярної комунікації відбувається обмін інформацією, з використанням найрізноманітніших мовних засобів, що мають безпосередній вплив на адресата. Для епістолярного тексту характерна пасивна псевдоадресація, не зважаючи на те, що адресат відсутній під час спілкування, але ж обов'язковою є його активна діяльність: він повинен оцінити інформацію з погляду її значущості, естетичного навантаження, соціальної зорієнтованості й дати відповідь, яка б задовольнила адресанта. Вона виділяє три основні риси епістолярного дискурсу: *адресованість, зверненість та діалогічність*. *Адресованість* передбачає наявність автора листа та реального комуніканта. У листі функція адресанта зводиться до синтезу інформації та її передавання, тоді як функція адресата полягає в сприйманні та інтер-

претації цієї інформації. Адресат є необхідним структурним елементом епістолярного комунікативного акту, і тому спосіб, яким він виражає свої моральні якості, соціальну роль та психологічну налаштованість, визначатиме, як відправник реалізує свою мету спілкування (не лише інформувати, а й зацікавити, підштовхнути до дій). Друга риса, характерна для епістолярного дискурсу – це *зверненість*, так як епістолярний текст вимагає відповідь, незважаючи на своєчасність. Адресант зацікавлений у тому як написати лист аби отримати відповідь. Третьою рисою є *діалогічність*, незважаючи на те що діалог є уявним. Адресант і адресат формують власні уявлення про матеріальний і соціальний світ (аспект пізнання); вони користуються певним мовним надбанням, виробленим досвідом попередніх поколінь, але при цьому творять власну систему виразності (мовний аспект); учасники епістолярного спілкування виконують основну функцію - функцію спілкування, при цьому часто занурюючись в свій внутрішній світ (комунікативний аспект); формування думки в епістолярному діалозі відбувається взаємодія з іншими відомими думками, пов'язаними з культурною спадщиною народу (культурно-історичний аспект) [4, с. 322].

Отже, через автора-адресата час «розпливається» в листі, а епістолярій стає не лише способом самореалізації окремих осіб, але й втіленням життя та культури цілих епох. Завдяки листу час і культура взаємодіють репродуктивно, віддзеркалюючи одне одного, що дозволяє відчути особистісний рівень присутності людини в них. Ці хронотопні рівні підтверджують вірність концепції фундаментальної онтології, що розглядає існування епох.

Висновки. Враховуючи вище сказане, вважаємо коректним використання терміну «епістолярний дискурс» для визначення англійських епістолярних текстів 16–17 ст. Епістолярні тексти ми розглядаємо не лише у лінгвістичному, але й у соціокультурному вимірі, оскільки автентична комунікативна ситуація доби англійського Ренесансу, є відображенням досліджуваного історичного періоду. У контексті нашого викладу епістолярні тексти цього періоду розглядаються як «застиглий зліпок комунікативного процесу» [9], а відтак вони містять всі риси епістолярного дискурсу. Фіксуємо реальний обмін інформацією комунікантів цього періоду в історії англійської мови. Комунікативні події такого типу містять адресата та адресанта, учасників комунікативної ситуації. Останнє демонструє потужний дрейф

англійської мови та писемництва XVI–XVII ст. Листи – як особисті, так і публічні, родинні та художні – є дискурсом, який відтворений у текстах англійського суспільства. Отже, йдеться не про епістолярний жанр, а епістолярний дискурс. Листи не є самостійними одиницями, а скоріше

перетинаються з іншими листами, іншими текстами і загальним суспільством. Розуміючи їх як дискурс, листи закликають до відкриття, яке вимагає форма. Листи – унікальний тип тексту, який підходить для застосування в межах і поруч з численними формами письма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів: ПАІС, 2014. – 288 с. doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.70.9915>
2. Бацевич Ф.С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології», 2001. – 453, 30–34.
3. Кость С. Семантико-теоретичний аналіз функціонування терміна дискурс. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології», 2010. – 675, 121–124.
4. Красовська О.М. Епістолярний дискурс. Мовознавчий вісник. 2012. № 14–15. 320–325.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Ситник, І. В. Дискурс в сучасній лінгвістиці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2020. 46(2), 123–126. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-2.30>
7. Шевченко, І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен Харків: Константа, 2005. 356 с.
8. Benveniste E. Problems in general linguistics. Coral Gables: University of Miami Press, 1971.
9. Buniyatova I., Horodilova T. THE INTERPLAY OF ANGLO-SAXON HOMILETIC DISCOURSE AND GRAMMAR. Studia Linguistica. 2023. No. 22. P. 34–47. URL: <https://doi.org/10.17721/studling2023.22.34-47>
10. Zhmayeva N. S., Gokhman K. Y. Discourse Analysis (conceptual framework). Science and Education a New Dimension. 2018. Vol. VI(161), no. 48. P. 68–72. URL: <https://doi.org/10.31174/send-ph2018-161vi48-17>

FUNCTIONING OF EMOTIVE VOCABULARY IN ENGLISH ARTISTIC DISCOURSE

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛОМОВНОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Makukhina S.V.,

orcid.org/0000-0001-6269-8406*Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University*

The article highlights the peculiarities of understanding of receptive emotional vocabulary in the process of reading literary texts in English. The psychological mechanisms of perception and understanding of English emotive vocabulary and literary texts are considered. It is emphasized that understanding emotive vocabulary in foreign language literary texts is an important and necessary condition for identifying the characteristics of the characters' behavior, their inner world and the personality of the author of the work, which contributes to understanding the ideological meaning of the work, as well as understanding human psychology, culture, and the mentality of people speaking a foreign language. When teaching students receptive emotive vocabulary, it is necessary to take into account the linguistic difficulties that students encounter when working with this category of lexical units: the dependence of the meaning of a lexical unit on a specific context. Difficulties of a sociocultural nature include features that are associated with intercultural differences in the manifestation, experience and expression of emotions and depend on the sociocultural norms of society, the type of culture, stereotypes and rules for the manifestation of emotions in a particular society. The paper analyzes the methodology of teaching students receptive emotive vocabulary, in which text understanding is carried out using two psychological mechanisms – top-down and bottom-up. The article analyzes the methodology of teaching the understanding of emotive vocabulary, based on a combination of two psychological mechanisms – perception and understanding of the text and individual lexical units (top-down and bottom-up), consists of three successive steps (series), known as pre-text (pre-reading), text (while reading) and post-reading, each of which, in turn, consists of two blocks. The article discusses difficulties in understanding emotional and evaluative information by students while reading literary texts.

Key words: emotive vocabulary, understanding, literary text, foreign language, psycholinguistics.

У статті висвітлено особливості розуміння студентами рецептивної емотивної лексики у процесі читання художніх текстів англійською мовою. Розглянуто психологічні механізми сприйняття та розуміння англійської емотивної лексики та художніх текстів. Підкреслено, що розуміння емотивної лексики в іншомовних художніх текстах є важливою і необхідною умовою, для виявлення особливостей поведінки героїв, їх внутрішнього світу та особистості автора твору, що сприяє усвідомленню ідейного сенсу твору, а також розумінню людської психології, культури людей, які говорять іноземною мовою. Наголошено на тому, що навчаючи студентів рецептивної емотивної лексики, необхідно враховувати лінгвістичні труднощі, з якими стикаються студенти під час роботи з даною категорією лексичних одиниць. До труднощів соціокультурного характеру автор відносить особливості, які пов'язані з міжкультурними відмінностями у прояві, переживанні та вираженні емоцій та залежать від соціально-культурних норм суспільства, типу культури, стереотипів та правил прояву емоцій у тому чи іншому соціумі. У статті проаналізовано методику навчання розумінню емотивної лексики, заснованої на комбінації двох психологічних механізмів – сприйняття та розуміння тексту та окремих лексичних одиниць (низхідного та висхідного), складається з трьох послідовних кроків (серій), відомих як передтекстовий (pre-reading), текстовий (while reading) та післятекстовий (postreading), кожен з яких, у свою чергу, складається з двох блоків. Під час навчання студентів рецептивної емотивної лексики необхідно враховувати труднощі лінгвістичного характеру, із якими стикаються студенти під час роботи з даною категорією лексичних одиниць: залежність значення лексичної одиниці від певного контексту. У статті розглянуто питання щодо розуміння студентами емоційно-оцінної інформації в процесі читання художніх текстів.

Ключові слова: емотивна лексика, розуміння, художній текст, іноземна мова, психолінгвістика.

Problem setting. Today the study of emotions and ways of expressing them is one of the most relevant research topics in various scientific disciplines. The category of emotionality is studied to a greater extent in psychology, as well as philosophy, ethnology, sociology, biology, physiology, linguistics and other sciences. The scholars point out that in everyday communication the same words are used to express a wide range of emotions. Therefore, the role of context in this case is essential for the correct interpretation of this or that language unit. Analysis of lexical and stylistic means of expressing emotions will allow us

to more deeply study the ways of conceptualizing emotions in the English language picture of the world within the framework of cognitive linguistics.

Analysis of recent researches and publications. Emotions and feelings are an important aspect of human life and have been studied by many scientists. From among the scientists who devoted their work to the study of feelings is important to highlight pragmatist scientists: W. James, F. Kruger. The study of feelings was also carried out in the linguistic direction by such scientists as T. Van Dyck, G. P. Grice, C. Morris. The first characteristics and

descriptions of the emotional component in language appeared thanks to the research of V. I. Shakhovskiy, I. B. Dodonov, K. Izard, O. A. Zemskaya, E. A. Zuyeva.

The purpose of this work is to study emotive vocabulary in the process of reading literary texts in English.

Presentation of the main material. Practice in reading original literature contributes to the development of a sense of language, increasing communicative and cognitive motivation, has a positive effect on the personal and emotional state of students, and makes it possible to comprehensively and more effectively solve the problems facing professional foreign language education, using its didactic, developmental and educational potential. In a person's life it is practically impossible to identify a state that is not experienced subjectively. Emotions permeate a person's entire life – from instinctive impulses to the highest forms of social activity. The world of emotions is diverse. Emotions are conscious mental reactions (such as anger or fear) subjectively experienced as strong feelings usually directed toward a specific object and typically accompanied by physiological and behavioral changes in the body. It should be noted that emotions allow every living being to reliably assess its state and the impact of environmental factors, as well as anticipate these impacts. The study of emotions is important for understanding a wide range of issues in individual experience and human activity in general. Understanding the characteristics of the expression of emotions by representatives of another linguistic culture and their adequate perception are of great importance for achieving successful intercultural communication [1, c. 80].

The specificity of the manifestation, experience and expression of emotions in language and speech depends on the uniqueness of the culture and ethnic group. Individual emotional experiences are a living source of the formation of national and universal experience. The stability and recognition of emotional meanings are ensured due to the existence of a social core of emotions – patterns, stereotypes of emotional situations and reactions to them that are common to all representatives of a given culture, defined as “emotive competence”. Emotive competence presupposes not only knowledge of basic universal emotions, means of their nomination, description and expression in contacting languages, knowledge of the rules for interconnecting means with emotions as cultural referents, but also knowledge of cognitive-discursive rules of emotional-ethnic identification of speech partners. The emotive tonality of literary texts reflects the complex interaction of several

simultaneous emotional tasks, which in artistic activity are dominant in relation to rational ones. A necessary condition for a deep understanding of authentic fiction, awareness of the ideological meaning of the work, and therefore, for understanding the mentality and psychology of people speaking other languages, is an understanding of emotive vocabulary, since this layer of vocabulary expresses emotions. When developing a methodology for teaching students receptive emotive vocabulary, it is necessary to take into account the following linguistic difficulties: the dependence of the meaning of a lexical unit that has an emotive connotation on a specific context; polysemy and homonymy [2, c. 16]. Since learning receptive emotive vocabulary is implemented in the process of reading literary texts, we focused on analyzing their features. The literary text is a system of codes: linguistic, subject, communicative, aesthetic and emotive. The main text categories include informativeness, modality, coherence (cohesion), articulation, integrity (coherence). The characteristics of a literary text are dialogicality, the effect of alienation, subjectivity, semantic openness, visibility, implicitness of regional information, linguistic complexity, educational value, aesthetic value and emotionality. Due to the fact that understanding emotive vocabulary and literary text requires variability (polyvariability), the factors on which perception and understanding depend are considered:

- linguistic means of expressing semantic relationships revealed in the text;
- printing text design;
- the degree of approximation of the reader's vocabulary, grammar and style of speech to the vocabulary, grammar and style of the author of the text;
- training in reading skills (possession of reading strategies and skills to extract information from text, reading techniques);
- correct organization of attention when reading;
- emotional preparedness of the reader, manifestation of interest in what is being read;
- emotional sensitivity and emotional empathy of the reader;
- age characteristics of the reader;
- individual personal characteristics of the recipient, i.e. characteristics of temperament and character, as well as his reading presupposition and experience.

It has been established that understanding is not limited to just extracting information from the text; understanding the text is “actively responsive”. One of the criteria for understanding is a personal

emotional attitude to what is perceived, the ability to express what is read in some other form, and use the information obtained from the text in one's activities to change oneself and the world [3, c. 28].

When developing a methodology for students teaching receptive emotive vocabulary, it is necessary to take into account that text understanding is carried out through a combination of two psychological mechanisms – top-down and bottom-up. In top-down mechanism, the process of understanding and processing information moves from a higher level of the text to a lower level. A higher level of a literary text refers to the background knowledge and expectations of readers, their sociolinguistic and communicative competencies, while a lower level refers to quick and accurate recognition of lexical and grammatical forms. The actions of analysis and synthesis are integrated and interact with each other with a predominance of actions of a synthetic nature. With the ascending method of perception and processing of information, sequentially unfolding processes of decoding incoming information “from below” occur, i.e., recognition of graphemes and phonemes – to words, from words – to sentences, from sentences – to super-phrase unities and to understanding the text as a whole. This mechanism provides for the element-by-element assimilation of all the main components of this system, their accumulation and integration, and then understanding of what was read as a whole. It should be noted that the organization of the process of learning to understand receptive vocabulary with emotional connotations occurs successfully when emotive competence is formed [4, c. 275]. The structural components of emotive competence are:

- psychological knowledge, which presupposes knowledge of basic, fundamental and most frequently experienced and expressed emotions;
- linguistic knowledge, including knowledge of basic issues of word meaning, knowledge of suffixes expressing emotional connotation;
- sociocultural knowledge;
- psycholinguistic skills and abilities in the perception and understanding of words based on formal features, word recognition based on semantic features and on the basis of linguistic guesswork, in the differentiation of neutral and emotive lexical units, word meanings, in recognizing two codes of information (the first code is associated with the transfer of logical information, the second – with emotional information);
- educational and methodological skills and abilities associated with mastery of the operations of analysis and synthesis, with the semantic aspect of the text.

The proposed methodology for teaching receptive emotive vocabulary in the process of reading literary texts consists of three successive steps, known as pre-text (prereading), text (while reading) and post-text (postreading) stages [5, c. 24]. “Pre-reading” (warm-up, into, before reading) activities introduce students to a particular text, elicit or provide appropriate background knowledge, and activate necessary schemata. Previewing a text with students should arouse their interest and help them approach the text in a more meaningful and purposeful manner as the discussion compels them to think about the situation or points raised in a text. The pre-reading phase helps students define selection criteria for the central theme of a story or the major argument of an essay. The first (pre-text) series, consisting of two blocks (bottom-up understanding and top-down understanding), aims to introduce and semantize emotional lexical units, training in perception, recognition, identification and processing of formal language information, removing difficulties in subsequent perception of text containing emotive vocabulary, preventing intralingual interference. Pre-reading activities include following exercises:

- 1) teaching the perception and understanding of words based on formal characteristics (based on word-formation elements);
- 2) teaching linguistic guesswork – exercises on interlingual correspondences (words internationalisms, exercises on homonyms);
- 3) recognition of a word by semantic features (by synonyms/antonyms, by definitions, translation, arrangement of lexical units by degree of emotion intensity).

Work at the sentence level involves exercises:

- 1) on the perception and identification of lexical units;
- 2) differentiation of formal features (-ed / -ing);
- 3) differentiation of neutral and emotive lexical units;
- 4) differentiation of the meanings of lexical units.

In the second block of the pre-text series, exercises are implemented to predict the content (by title, by paragraph), to update existing background knowledge.

“While-reading” (during, through reading) exercises help students develop reading strategies, improve their control of the foreign language, and decode problematic text passages. Helping students to employ strategies while reading can be difficult because individual students control and need different strategies. Nevertheless, the teacher can pinpoint valuable strategies, explain which strategies individuals most need to practice, and offer concrete

exercises in the form of “guided reading” activity sheets.

The second (text) series of the proposed methodology for teaching understanding of emotive lexical units is also a combination of two blocks. In the first block (bottom-up understanding), the following exercises are offered:

1) find words in the text that express emotions, using knowledge of word-formation elements and linguistic guesswork (convolution text);

2) add up emotions of different intensity and evaluative sign that are expressed in the text and identify the emotive dominant;

The second block (top-down understanding) includes exercises on analyzing text categories:

1) to identify the category of information content (quoting, paraphrasing);

2) identifying the category of modality;

3) identifying the category of connectivity and integrity (cohesion, coherence):

“Post-reading” (after, follow-up, beyond reading) exercises first check students’ comprehension and then lead students to a deeper analysis of the text, when warranted. Because the goals of most real world reading are not to memorize an author’s point of view or to summarize text content, but rather to see into another mind, or to mesh new information into what one already knows, foreign language reading must go beyond detail eliciting comprehension drills to help students recognize that different strategies are appropriate with different text types. The third (post-text) series is aimed at checking adequate understanding of the text and emotive vocabulary. In the context of working on the first block (understanding “from below up”), exercises are conducted to strengthen the paradigmatic and syntagmatic connections of emotive vocabulary.

In the context of working on the second block (top-down understanding), exercises are implemented:

1) to check the understanding of the logical and emotive code of the text;

2) to develop linear and intuitive thinking.

At the moment, we can note that the organization of training using the developed methodology significantly improves the quality of perception and adequate understanding of lexical units with emotionally expressive connotations.

Conclusions. Consideration of the problem of difficulties in understanding emotive vocabulary in the process of reading foreign language literary texts will be incomplete without an analysis of sociocultural difficulties. They arise when the sociocultural component is insufficiently taken into account in the process of teaching receptive emotive vocabulary: a lack of regional, linguistic and regional information and sociocultural context (associative background knowledge), as well as when the linguistic picture of the world differs. Cross-cultural differences in the manifestation, experience and expression of emotions depend on the socio-cultural norms of society, the type of culture, stereotypes and rules for the manifestation of emotions in a particular society. It should be noted that an analysis of scientific literature has shown that when reading foreign language literary texts, students usually experience difficulties in understanding emotive-colored vocabulary. This article examines two groups of difficulties that students encounter when working with this category of lexical units: difficulties of a linguistic nature and difficulties of a sociocultural nature. The identified reasons for difficulties in understanding make it possible to methodically select emotive vocabulary for receptive assimilation, help identify effective ways of semantizing this group of vocabulary, and provide practical assistance in developing a system of techniques for teaching its understanding in the process of reading fiction.

REFERENCES:

1. Кузенко Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. *Наукові записки НаУКМА: Філологічні науки*. 2000. Т. 18. С. 76–83.
2. Паров'як І.І. Емотивність художнього тексту у скопусі суміжних понять. *Наукові записки Національного університету Острозька академія*. 2014. № 44. С. 13–19.
3. Яворська А.М. Емотивний компонент у значенні іменників як засіб створення експресивності тексту. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2006. № 745 (49). С. 24–29.
4. Свідер І. А. Основні особливості емотивного тексту. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 275–278.
5. Цинтар Н. В. Вербалізація емоційних процесів в англійських прозових творах ХХІ століття. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 4 (2). С. 17–21.

РОЗДІЛ 3 МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.531:395

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.19>

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОДЯКИ У КОРЕЙСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРІ

MEANS OF VERBALIZATION OF GRATITUDE IN KOREAN ETHICAL CULTURE

Аліменко О.С.,

orcid.org/0000-0003-0186-6909

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню засобів висловлення вдячності як складової лінгвокультурного концепту ввічливості у корейській етнокультурі у рамках вивчення загальної проблеми налагодження ефективної міжкультурної комунікації. Основним завданням роботи є розгляд лексико-семантичних особливостей і комунікативно-прагматичних властивостей таких етикетних формул корейської мови, які прямо або посередньо виражають вдячність у процесі комунікації з метою визначення їх специфічних рис, сформованих під впливом досліджуваної етнокультури, а також для створення вакабуляру подібних лексико-семантичних одиниць, що входять до активного інструментарію корейського мовного етикету.

У процесі наукової розвідки виявлено, що набір мовних одиниць, покликаних виражати вдячність, базується на трьох основних аспектах, які обумовлюють комунікативну мету вживаного висловлення, а саме, рівень задоволення та супровідних емоцій мовця, рівень якості та результативності наданої послуги, рівень цінності співбесідника як надавача послуги. Задля досягнення обраної мети у корейській мові функціонують власне етикетні формули вдячності і контекстуальні формули вдячності. Перші є прямими засобами вираження, що будуються на основі лексем із денотативним значенням подяки та підсилювальних модифікаторів і формують загальне значення виразу на основі значень складників. Другі є опосередкованими засобами вербалізації, і набувають подібних комунікативно-прагматичних властивостей лише у відповідному контексті. У процесі вивчення визначено, що функцію контекстуальних формул вдячності можуть виконувати етикетні формули похвали, бажання, обіцянки і, в окремих випадках, питальні конструкції із семантичним компонентом душі. Стаття покликана висвітлити особливості їх функціонування у комунікативно-прагматичному аспекті.

Ключові слова: корейська мова, корейська етнокультура, мовний етикет, етикетні формули вдячності, лінгвокультурний концепт ввічливості.

The article is devoted to the study of the means of expressing gratitude as a component of the linguistic and cultural concept of POLITENESS in Korean ethnical culture within the framework of studying the general establishment problem of effective intercultural communication. The main task of the research is to consider the lexical-semantic features and communicative-pragmatic values of such etiquette formulas of the Korean language, which directly or indirectly express gratitude in the process of communication, in order to determine their specific features, formed under the influence of the studied ethnical culture, as well as to create a vocabulary of similar lexical-semantic units included in the active toolkit of Korean language etiquette.

In the process of scientific research, it was found that the set of language units designed to express gratitude is based on three main aspects that determine the communicative purpose of the expression used, namely, the level of speaker's satisfaction and other accompanying emotions, the level of quality and effectiveness of the service provided, and the level of the interlocutor's evaluation as a service provider. In order to achieve the chosen goal, proper etiquette formulas of gratitude and contextual formulas of gratitude function in the Korean language. The first are direct means of expression, which are built on the basis of lexemes with the denotative meaning of gratitude and reinforcing modifiers and form the overall meaning of the expression based on the meanings of its components. The others are mediated means of verbalization, and acquire similar communicative and pragmatic properties only in the appropriate context. In the process of study, it was determined that the function of contextual formulas of gratitude can be performed by etiquette formulas of praise, wishes, promises and, in some cases, interrogative constructions with a semantic component of soul. The article is designed to highlight the peculiarities of their functioning in the communicative and pragmatic aspects.

Key words: Korean language, Korean ethnical culture, language etiquette, etiquette formulas of gratitude, linguistic and cultural concept of Politeness.

Постановка проблеми. Питання вивчення особливостей вербалізації різноманітних інтенцій мовця у стандартних комунікативних ситуаціях є ключовим у процесі побудови успішної міжкультурної комунікації між носіями різних етнокультур, оскільки реалізуючись у вигляді сталих етикетних формул, вони формують набір мовного інструментарію, який оптимізує мовлення і полегшує процес сприйняття інформації співбесідником.

Серед загальноживаних етикетних формул безумовно викликають інтерес вирази вдячності, оскільки подяка є структурною частиною лінгвокультурного концепту ввічливість, трактування якого варіює серед розбіжних лінгвокультур, що впливає на манеру поведінки носіїв різних мов і вибір ними конкретних мовних засобів для вербалізації концепту. Відповідно, дослідження особливостей висловлення вдячності у взаємодії етнокультурного і комунікативно-прагматичного аспектів дає можливість більш детально розглянути проблему взаємодії мови і культури, глибинне розуміння якої сприяє налагодженню успішного процесу міжкультурної комунікації.

Така широка постановка проблеми вимагає проведення ґрунтовного дослідження з метою визначення основних засобів вербалізації подяки і особливостей їх вживання загалом, і, зокрема, у корейській етнокультурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням вивчення мовних явищ у комунікативно-прагматичному аспекті займалися такі вітчизняні науковці як С.П. Денисова [1; 2], А.В. Корольова [3; 4], Н.К. Кравченко [5], тоді як дослідження з особливостей вербалізації концепту ввічливість представлені у роботах таких українських мовознавців як О.Ю. Малая [6], О.С. Мельничук [7], К.П. Сергієнко [8], і корейських лінгвістів Кім Й.С. [11], Лі С.М. [12], Мун К.Х. [10], Пак С.Й. [9] та інших. Однак мовні засоби відтворення подяки у етнокультурному і комунікативно-прагматичному аспектах у корейській мові є недостатньо вивченими.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення основних засобів вербалізації подяки та визначення загальних особливостей їх функціонування у корейській етнокультурі.

Завдання:

- проаналізувати засоби вербалізації вдячності у корейському мовному етикеті;
- визначити лексико-синтаксичні особливості побудови виразів, що висловлюють подяку у корейському мовленні;

- розглянути комунікативно-прагматичні властивості мовних засобів для відображення вдячності у корейській мові;

- вивести класифікацію інструментарію корейської мови для реалізації інтенції подяки у корейських комунікативних ситуаціях.

Матеріалом дослідження слугували оригінальні тексти Інтернет-блогів, приватних і ділових листів, а також зразки комунікативних ситуацій відповідної тематики у підручниках з корейської мови.

Виклад основного матеріалу. У корейських тлумачних словниках почуття вдячності трактується як «незабутнє задоволення від послуг, наданих іншими». Відповідно, підбір мовних засобів для висловлення цього почуття покликаний акцентувати увагу на трьох основних аспектах: рівень задоволення та супровідних емоцій мовця, рівень якості та результативності наданої послуги, рівень цінності співбесідника як надавача послуги. На базі цих трьох аспектів формується синонімічний ряд слова *감사하다* *дякувати*, який налічує більше 14 одиниць, однак лише дві з них використовуються у етикетних формулах, вживаних в усному мовленні чи у листуванні від першої особи. Решта синонімів функціонує лише у текстах художнього стилю.

Аналізуючи мовні засоби, що функціонують лише у комунікативних ситуаціях, ми виокремили дві основні групи виразів для висловлення зазначених вище інтенцій мовця – це власне формули вдячності і контекстуальні форми вдячності.

Власне формули вдячності виражають пряме значення подяки і містять у собі лексеми із відповідним конотативним значенням, а також допоміжні слова для його підсилення.

Розглянемо детальніше лексичний склад таких формул. Для прямої вербалізації подяки найчастіше використовуються прикметники *감사하다*, *고맙다*, рідше дієслова *감사드리다*, *감사하다* і іменник *감사*. Як ми бачимо, лексема *감사하다* може функціонувати і як дієслово, і як прикметник за допомогою відповідних граматичних засобів, але прикметникова форма є більш розповсюдженою. Слова *감사하다* і *고맙다* є частковими синонімами. Вони можуть бути взаємозамінними у більшості контекстів, окрім офіційно-ділового мовлення і листування. *감사하다* є гонорифічним словом і вживається у більш офіційному оточенні між малознайомими людьми, розділеними соціальною ієрархією. *고맙다* функціонує у менш офіційному середовищі, між соціально близькими людьми, колегами, друзями, членами сім'ї.

Якщо ми говоримо про 감사하다 у вигляді дієслова, то 감사하다 і 감사드리다 обидва виступають гонорифічними словами, але форма 감사드리다 є більш високою за ступенем вираження пошани до співбесідника. Обидві лексеми функціонують як часткові синоніми, але є взаємозамінними лише у реченнях теперішнього часу після причинно-наслідкових граем за умови, що мотивація вдячності обумовлена подіями, що сталися у минулому, зазначеними у першій частині речення. Якщо ж причина подяки формується у теперішньому часі або буде сформована у майбутньому часі, лексема 감사드리다 не може бути вживана. Іменникова форма 감사 зустрічається у випадках, коли контекст вимагає іншого присудка, окрім 하다 чи 드리다.

Проаналізуємо синтаксичні особливості найпоширеніших формул вдячності:

1. Прості односкладні розповідні речення у формі присудка теперішнього часу із заключними закінченнями, що відображають граматичну категорію соціальної орієнтації, напр., «감사합니다», «고맙습니다», «고마워요», «고마워»;

2. Мовні варіації з прикметником 감사하다. Ця лексема є найбільш поширеною і функціонує у синтаксичних конструкціях із з'єднувальними закінченнями причинно-наслідкового типу «*다.아/어서 ... 감사합니다*» – «Дякую, що Ви ...», «*다.아/어서 ... 감사합니다*» – «Дякую за ...», «*다.은/ㄴ/는 것에 (대해) 감사합니다*» – «Дякую за те, що...», умовного типу «*다.(으)면 ... 감사하겠습니다*» – «Я буду дуже вдячний, якщо Ви...», і типу міри і ступеня «*얼마나 감사한지*» – «Наскільки я вдячний», напр., «*시간을 내주셔서 감사합니다*» – «Дякую, що знайшли час», «*빠른 응답에 감사합니다*» – «Дякую за швидку відповідь». «*모든 것에 대해 감사합니다*» – «Дякую за все», «*내가 얼마나 감사한지 말로는 설명할 수 없어요*» – «Неможливо пояснити словами, наскільки я тобі вдячний» тощо;

3. Етикетні формули із прикметником 고맙다 формуються таким же чином, як і фрази з 감사하다, але у менш офіційному контексті, що дозволяє використовувати ширший набір заключних закінчень різних рівнів ввічливості, а також інтимізувати мовлення за рахунок різноманітнішого набору лексичних засобів, напр., «*도와주신 것에 대해 진심으로 고맙습니다*» – «Щиро дякую за Вашу допомогу», «*널 위해서 이런 것들을 해주셔서 너무 고마워*» – «Велике спасибі тобі за те, що ти робиш все це для мене», «*와줘서 고마워요*» – «Дякую, що ти прийшов», «*당신이 있어 고마워*» – «Дякую за те, що ти є» тощо. Також 고맙다 може зустрічатися у синтаксичних конструк-

ціях з непрямою мовою у вигляді цитати, напр., «*당신은 내가 고맙다고 표현하도록 만들어요*» – «*Ти змушуєш мене дякувати тобі*»;

4. Лексема 감사하다 як дієслово функціонує у ролі присудка у синтаксичній конструкції «*다.은/ㄴ/는 것을 감사하다*» – «Дякую за те, що...», яка дозволяє сформувати причину подяки у вигляді дієприкметникового звороту перед функціональним іменником 것 у знахідному відмінку, напр., «*성실하게 납세하신 것을 감사합니다*» – «Дякую за сумлінну сплату податків»;

5. Дієслово 감사드리다 частіше зустрічається у синтаксичних конструкціях, де причина подяки виражається іменниками у давальному відмінку або номіналізованими дієприкметниковими зворотами минулого часу типу «*다.아/어서 감사드립니다*» – «Дякую за...», «*다.(으)ㄴ 거에 (대해) 감사드립니다*» – «Дякую за те, що...», хоча може також вживатися і у формулах із з'єднувальним закінченням *다.아서/어서*, напр., «*귀사의 도움과 친절에 감사드립니다*» – «Дякуємо вашій компанії за допомогу та доброту», «*어제 답변 주신 것에 대해 감사드립니다*» – «Дякую за те, що Ви вчора надали відповідь», «*그동안 사랑해주셔서 진심으로 감사드립니다*» – «Щиро дякую за те, що Ви любили мене весь цей час»;

6. Іменник 감사 зустрічається у родовому відмінку у словосполученні 감사의 말(씀) «слова подяки», і виступає у ролі залежного слова. Відповідно, при імплементації фрази у структуру речення, відмінкова частка, якої вимагає присудок, вживається після головного слова 말(씀), тоді як словоформа лексеми 감사 завжди залишається незмінною, напр., «*세상의 모든 언어로 감사의 말을 전할 수 있다면 좋겠어요*» – «Я хотів би виразити слова вдячності всіма мовами світу», «*회사를 대신하여 감사의 말씀을 드리고 싶습니다*» – «Від імені компанії хочу подякувати».

Окрім лексем, що безпосередньо мають денотативне значення подяки, у етикетних формулах вдячності використовуються підсилювальні модифікатори, що мають на меті збільшити, підсилити або перебільшити значення основної лексеми, або ж надати експресивно-емоційного забарвлення мовленню. Такими маркерами посилення у корейській мові можуть виступати прислівники. Серед них найчастіше зустрічаються такі лексеми як *깊이* глибоко, *끝없이* безкінечно, *너무* дуже, *대단히* дуже, *무척* дуже, *성실하게 / 성실히* щиро, *얼마나* наскільки, *정말* дійсно, *진심으로* щиро, *진짜* дійсно, *참* дійсно, *충분히* достатньо, *повністю* тощо, напр., «*엄마 보러 외워서 너무 고마워*» – «Дуже дякую, що ти прийшов провідати маму», «*오랜 시간 기*

다려 주셔서 대단히 감사합니다» – «*Дуже дякую за те, що Ви так довго чекали*», «나는 그가 이곳을 직접 방문해 준 것에 무척 감사하고 있습니다» – «*Я дуже дякую йому за те, що він особисто відвідав це місце*», «함께해주신 여러분들께 진심으로 감사의 말씀을 드립니다» – «*Ми щиро висловлюємо подяку всім тим, хто приєднався до нас*», «바쁘신데 이렇게 많이 모여 주셔서 참 감사합니다» – «*Я дійсно вдячний за те, що вас так багато зібралося, не зважаючи на вашу зайнятість*».

Іншим засобом вербалізації подяки у корейській мові є контекстуальні формули вдячності – це набір груп вільно сполучуваних слів, які не мають у своїй структурі лексем із денотативним значенням подяки, але вони здатні у певних контекстах метафоризуватися і набувати такого значення за своїми комунікативно-прагматичними властивостями.

Розглянемо детальніше лексико-семантичні різновиди контекстуальних формул вдячності:

1. Етикетні формули похвали. Основна функція подібних виразів – це вербалізація схвалення дій або позитивних якостей співбесідника, але у певних комунікативних ситуаціях такі фрази можуть набувати прагматичного значення прихованої подяки. Наведемо приклади найпоширеніших формул похвали, що мають подібну функцію:

а) звуконаслідування *짱*, що відтворює звук тріску, у корейському молодіжному сленгу має значення «*супер*», «*найкращий*». Ця лексема може використовуватися у вигляді вигуку, або у вигляді повнозначного речення із дієсловом-зв'язкою *이다* для контекстуального вираження вдячності, напр., «*짱이야*» – «*Ти найкращий*»;

б) іменник *최고* *найкращий* також використовується у неформальному мовленні у вигляді завершеного речення із дієсловом-зв'язкою *이다*, напр., «*형은 최고예요*» – «*Брате, ти найкращий*»;

в) фрази, що містять комплементарні прикметники стосовно якісних характеристик співбесідника з тенденцією до їх перебільшення, напр., «*훌륭해요*» – «*Ти неймовірний*», «*정말 친절해요*» – «*Ти такий добрий*», «*당신은 대단해*» – «*Ти дивовижний*», «*당신은 어머니보다 더 사려 깊어요*» – «*Ти турботливіша за маму*» тощо;

г) вирази, що містять прикметники для зображення позитивних почуттів мовця, викликаних вдячністю за дії співрозмовника, напр., «*소중해요*» – «*Це цінно для мене*», «*함께해서 기뻐요*» – «*Я радий бути з тобою*», «*이것을 받아 정말 기쁩니다*» – «*Я такий радий отримати це*» тощо;

г) речення, що акцентують увагу на цінності і результативності дій співбесідника, які лягли в основу почуття вдячності, напр., «*이게 나한테 정말 필요했어요*» – «*Це те, що мені було потрібно*», «*이것은 큰 의미가 있어요*» – «*Це багато значить*», «*당신은 내 인생을 바꿨어요*» – «*Ти змінив моє життя*», «*이것이 내가 당신을 사랑하는 이유입니다*» – «*Ось чому я тебе люблю*», «*신세를 많이 졌습니다*» – «*Я перед Вами у боргу*» тощо;

д) стверджувальні формули, що виражають важливість і корисність особи співрозмовника, напр., «*당신은 꼭 필요한 존재예요*» – «*Ти – дуже необхідна людина*», «*당신은 정말 도움이 돼요*» – «*Ти такий корисний*», «*당신이 있어서 정말 행운이에요*» – «*Мені так пощастило, що ти є*», «*당신이 있어 기뻐 될 것 같아요*» – «*Я мабуть стрибатиму від радості, що ти у мене є*», «*당신을 만나 인복이 있어요*» – «*Я щасливий, що зустрів тебе*» тощо;

е) заперечні синтаксичні конструкції, що підкреслюють значущість об'єкта вдячності, напр., «*당신 없이는 안돼요*» – «*У мене не вийде без тебе*», «*이일을 당신 없이는 할 수 없었어요*» – «*Я б не зміг це зробити без тебе*», «*당신과 같은 분은 찾기가 쉽지 않아요*» – «*Таку людину, як ти, нелегко знайти*», «*네가 아니었으면 큰일 날뻔 했어요*» – «*Якби не ти, у мене була б купа проблем*» тощо;

2. Етикетні формули бажання. Такі вирази відносяться до сфери мовця і мають базову функцію вербалізації його прагнень, але інколи у відповідному контексті ці фрази також можуть передавати вдячність до реципієнта, напр., «*나는 당신만큼 할 수 있기를 바랍니다*» – «*Сподіваюся, я зможу робити так само добре, як і ти*», «*할 수만 있다면 안아주고 싶습니다*» – «*Я хотів би Вас обійняти, якби міг*» тощо;

3. Етикетні формули обіцянки. Серед сталих виразів, покликаних вербалізувати зобов'язання, добровільно дані мовцем, стверджувальні або питальні фрази, семантично побудовані навколо словосполучень *빚을 갚다* *виплачувати борг*, *신세를 갚다* *платити за доброту*, *호의를 갚다* *платити за послугу* або заперечні фрази, сформовані на основі лексеми *잊다* *забувати*, можуть мати комунікативно-прагматичні властивості формул вдячності, наприклад:

а) стверджувальні формули, напр., «*배로 갚을게요*» – «*Я поверну тобі сторицею*», «*빚을 꼭 갚을게요*» – «*Я обов'язково віддам тобі борг*»; «*꼭 신세를 갚을게*» – «*Я обов'язково відплачу тобі*»;

б) риторичні запитання, напр., «*당신에게 많은 빚을 졌는데 어떻게 하면 갚을 수 있을까요?*» – «*Я вам багато винен, як я можу вам відпла-*

тими?», «이 신세를 어떻게 하면 갚을 수 있을까요?» – «*Як я можу повернути цей борг?*», «어떻게 신세를 갚지요?» – «*Як мені повернути борг?*», «당신의 호의를 제가 어떻게 갚을 수 있을까요?» – «*Як я можу повернути тобі послугу?*»;

в) заперечні речення, напр., «나는 이것을 결코 잊지 않을 거예요» – «*Я ніколи не забуду цього*», «이 순간을 잊지 못해요» – «*Я не зможу забути цей момент*» тощо;

4. Окремі питальні речення із семантичним компонентом 마음 душа. Подібні вирази формуються на основі етнокультурних уявлень корейців про душу як джерело емоцій, бажань і думок. Відповідно вживання ідіом типу 마음을 읽다 читати душу або 마음을 알다 знати душу і подібних фразеологізмів інтенсифікує рівень експресивності вжитої надфразової єдності для максимально емоційного вираження подяки. Наприклад, вираз «내 마음을 읽을 있나요? 얼마나 감사한지» (дослівно: «*Ти можеш прочитати мою душу? Я такий вдячний!*») акцентує увагу на почутті вдячності мовця і має на меті привертати увагу слухача до сказаного висловлення. Речення перекладається як «*Ти уявляєш, що я відчуваю?! Наскільки я тобі вдячний?!*». Інший приклад: питання 내 마음을 어떻게 알았어요? (дослівно: «*Як ти знав мою душу?*») фактично означає «*Як ти здогадався, що я хотів саме це?*» або «*Як ти дізнався, що мені було потрібно саме це?*» і виражає емоційну подяку при отриманні подарунків тощо.

Висновки. Отже, аналіз мовних засобів корейської мови, що використовуються для вер-

балізації подяки, виявив дві основні групи виразів з відповідною функцією – це власне формули вдячності і контекстуальні форми вдячності. Власне формули вдячності формуються на основі 5 лексем із семантичним значенням подяки за допомогою підсилювальних модифікаторів відповідно до граматико-синтаксичних норм корейської мови і їх загальне значення виходить із суми значень складників виразу. Контекстуальні форми вдячності не мають у своєму складі лексем із подібним значенням, але здійснюють свої функції за рахунок комунікативно-прагматичного навантаження у відповідному контексті. На основі лексико-синтаксичних особливостей і комунікативно-прагматичних властивостей таких виразів, було виділено 4 групи активно вживаних фраз. До інструментарію увійшли етикетні формули похвали, бажання, обіцянки і питальні речення із семантичним компонентом душа. Їх було описано і класифіковано відповідно до аспекту, на якому наголошує мовець під час посереднього висловлення подяки, за рахунок чого було розширено перелік засобів мовного інвентарю корейської мови для вербалізації складових понять лінгвокультурного концепту ввічливості.

Перспективами подальших розвідок є зіставні дослідження засобів вербалізації вдячності у корейській і українській мовах з метою налагодження ефективної міжкультурної комунікації між носіями відповідних етнокультур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисова С.П. Етнолінгвістична специфіка полікультурних суспільств. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2003. Вип. 6. С. 74–78.
2. Денисова С.П. Глобалізація як наслідок транскультурної комунікації. *60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє* : матеріали наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ, 22–23 лютого 2006 р. Київ, 2006. С. 14–16.
3. Корольова А.В. Інтимізація як один зі способів попередження лінгвокультурних конфліктів. *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 6. Opis, konfrontacja, przekład*. 2008. Р. 163–169.
4. Корольова А.В. Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту. *Studia Linguistica*. 2008. Вип. 1. С. 48–53.
5. Кравченко Н.К. Когнітивні та мовні особливості сучасної міжнародно-правової картини світу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2002. Вип. 6. С. 269–275.
6. Малая О.Ю. Реалізація мовленнєвих стратегій ввічливості у дискурсі німецькомовних Інтернет-форумів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 20 с.
7. Мельничук О.С. Український мовленнєвий етикет: синтаксично-стилістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2005. 20 с.
8. Сергієнко К.П. Засоби етнокультурного відтворення стратегій ввічливості в україно- та англійській діловій кореспонденції : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2017. 20 с.
9. 박소연. 한국어 공손성 연구의 쟁점-선행연구 분석을 중심으로. 언어와 문화. 2017. № 13-4. С. 59–82.
10. 문금현. 한국어 공손성 표현의 생성 유형별 특징 - 공손성의 강도와 사용 양상을 중심으로. 한국어와 문화. 2017. № 21. С. 51–75.
11. 율티탄프영, 김영순. 비교문화적 화용론 관점에서 본 한국어-베트남어 거절화행에 관한 연구. 외국어로서의 한국어교육. 2019. № 55. С. 157–184.
12. 이성만. 사과행위 (Entschuldigung)의 예에서 본 공손성의 제 양상 - 대화커뮤니케이션에서 사과배치의 양상을 중심으로. 텍스트언어학. 2005. № 18. С. 145–171.

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ МАНґИ ЯК ОДНОГО З РІЗНОВИДІВ МОВИ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯПОНІЇ

FEATURES OF THE LANGUAGE OF MANGA AS ONE OF THE TYPES OF THE LANGUAGE OF MASS CULTURE OF JAPAN

Комарницька Т.К.,

orcid.org/0000-0001-7196-0066

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У японських коміксах манґа, які являють собою яскравий жанр сучасної японської масової культури, функціонує різновид мови, що відрізняється від літературного стандарту на всіх мовних рівнях. На фонетичному рівні мові манґи притаманне стягнення двох сусідніх голосних звуків на межі частин складного слова в один, емфатичне скорочення відкритого складу, емфатичне подовження голосних, асиміляція дзвінкого м'якопіднебінного проривного приголосного /r/ за зразком кансайського діалекту японської мови, редукція голосного у позиції перед приголосним /n/ із подвоєнням останнього, редукція одного чи двох голосних у позиції після приголосного /n/, перетворення подовженого голосного на короткий у позиції в кінці слова. На лексичному рівні мова манґи послуговується сленґізмами, лексичними діалектизмами, просторічною та пейоративною лексикою, а також невмотивованими запозиченнями з англійськими. На морфологічному рівні мові манґи притаманне вживання ненормативних зв'язок, ненормативне відмінювання дієслів, просторічно-розмовне скорочення у флексії тривалого виду дієслова, редукція заперечної форми дієслова з подальшою редукацією задля підсилення значення, нехтування відмінковими частками. На синтаксичному рівні мова манґи характеризується надмірним уживанням неповних речень (еліптованих і номінативних), а також порушенням порядку слів у реченні, який у японській мові є суворо фіксованим (порушення порядку слів представлено інверсією та парцеляцією). При цьому деякі неповні речення представлені одним словом-вигуком. Фонетичні девіації у мові манґи ідентичні до тих, що наявні у розмовному мовленні, просторіччі, діалектах. Девіації на лексичному рівні відповідають просторіччю, сленґу, територіальним діалектам і меншою мірою макаронічному мовленню. Відхилення на морфологічному рівні відповідають територіальним і просторічним мовним девіаціям, а на синтаксичному – неформальному розмовному стилю і просторіччю. У зв'язку з різноплановістю мовних відхилень від літературного стандарту постає проблема визначення соціофункційного статусу мови масової культури.

Ключові слова: японська мова, літературна мова, мова масової культури, мовні девіації, відхилення від літературної норми.

Japanese manga comics that are a vivid genre of modern Japanese mass culture are characterized by a kind of language that differs from the literary standard at all linguistic levels. At the phonetic level, the manga language is characterized by the contraction of two adjacent vowel sounds on the border of the parts of a compound word into one, emphatic shortening of an open syllable, emphatic lengthening of vowels, assimilation of the sonorous soft palatal breakthrough consonant /g/ according to the model of the Kansai dialect of the Japanese language, reduction of the vowel in the position before consonant /n/ with the doubling of the latter, reduction of one or two vowels in the position after the consonant /n/, transformation of a long vowel into a short one in the position at the end of the word. At the lexical level, manga language uses slang words, dialect words, colloquial and pejorative vocabulary, as well as unmotivated borrowings from English. At the morphological level, manga language is characterized by the use of non-normative conjunctions, non-normative conjugation of verbs, colloquial reduction in the inflection of the continuous form of the verb, reduction of the negative form of the verb followed by reduplication to strengthen the meaning, omission of case particles. At the syntactic level, the language of manga is characterized by excessive use of incomplete sentences (elliptical and nominative ones), as well as a violation of the order of words in a sentence, which is strictly fixed in the Japanese language (violation of word order is represented by inversion and parcellation). At the same time, some incomplete sentences are represented by single interjection. Phonetic deviations in the manga language are identical to those found in colloquial speech, vernacular, and dialects. Deviations at the lexical level correspond to colloquial speech, slang, territorial dialects and, to a lesser extent, macaronic speech. Deviations at the morphological level correspond to territorial and colloquial language deviations, and at the syntactic level – to the informal conversational style and colloquialism. In connection with the diversity of language deviations from the literary standard, the problem of determining the socio-functional status of the language of mass culture arises.

Key words: Japanese language, literary language, language of mass culture, language deviations, deviation from the literary norm.

Постановка проблеми. Масова культура, що почала формуватися у ХХ ст. і на сьогодні продовжує свій розвиток, змінила глобальну культурну парадигму, адже захопила практично весь світ. При цьому вона почала впливати на різноманітні

сфери життя, у тому числі й на мову, оскільки більша частина її жанрів має мовне оформлення. Відповідно, як нам видається, можемо стверджувати, що паралельно до літературної мови сформувався окремий різновид мови – мова масової

культури, описати який у соціолінгвістичних і стилістичних термінах доволі складно, оскільки це не функційний чи експресивний стиль і не соціолект. Гадаємо, що найповніше розкрити сутність мови масової культури нам вдасться, якщо розглянемо мовні особливості всіх провідних жанрів масової культури, а відтак узагальнимо наші спостереження за ними. Матеріал ми обрали японськомовний, оскільки сучасна японська масова культура являє собою непересічне явище, яке підкорило чимало інших країн світу. Очевидно, що в межах однієї статті неможливо розглянути мову всіх жанрів масової культури, тому ми зосередимо свою увагу на одному – японських коміксах манга (сам термін є японським запозиченням, однак візьмемо на себе сміливість надалі відмінювати його за правилами української мови). Феномен манги, безперечно, є масово-культурним. Як пише Л.М. Олійник, у сучасній Японії мангу читають усі: жінки й чоловіки, діти й дорослі, школярі, студенти, професори, службовці, домогосподарки, поліцейські – будь-хто; і всюди: біля полиць книгарень, у транспорті, на вулиці, у парку, у кав'ярнях, удома, у школі, в університеті – будь-де [4, с. 111]. Такий багатомірний характер цільової аудиторії цього культурного продукту дійсно дуже чітко вказує на те, що він належить до масово-культурного, оскільки він орієнтований на масу, а це невідомий глядач чи слухач, якого неможливо описати, тому що він традиціоналіст, новатор, космополіт, ентузіаст мистецтва, байдужий, ідеаліст, цинік тощо; і це не окремі верстви населення, а величезна маса, незалежно від освіти, посади, статусу тощо) [5, с. 66]. Отже, споживачем масової культури може бути будь-хто, і всеохопність цільової аудиторії манги дуже наочно це демонструє. Якими ж є причини настільки великої популярності манги в Японії? Деякі дослідники вважають, що тут дається взнаки інфантильність японців [10, с. 79]; інші ж наводять цілий комплекс можливих причин:

- манга чорно-біла, що значно здешевлює процес її створення і друку, тобто робить її доступнішою для широкого загалу читачів;

- формат малюнків, розташування кадрів, персонажі, динаміка зображень дій героїв є різноманітними;

- мова манги максимально лаконічна, текст друкується типографським шрифтом із використанням ієрогліфіки, що вмщує більше інформації в менший обсяг кадру;

- фон на малюнках часто замінюється символічними трафаретними формами;

- зовнішній вигляд персонажів манги часто стандартизований, що полегшує їхнє візуальне впізнавання;

- часто манга є довгою, містить понад сто сторінок, складається з багатьох томів тощо;

- манга завдяки багатомірній оповіді може мати декілька фабульних ліній, сюжетних розгалужень тощо;

- манга не обмежена рамками стилю, зовнішність персонажів манги частіше обумовлюється їхніми переживаннями, почуттями, емоціями тощо, ніж вимогами жанру [4, с. 110–111].

Завдяки вказаним особливостям цей жанр, що десятиліттями утримує стабільно високі рейтинги серед японської аудиторії, відносно нещодавно став надзвичайно популярним і за кордоном, приваблюючи здебільшого молодь [6, с. 402]. Манга захоплює й український ринок, її в українському перекладі випускають видавництва «Наша ідея», «Iron Manga», «Мальопус» тощо. Як видається особисто нам, популярність манги викликана навіть не стільки вказаними вище причинами, скільки тим, що її формат відповідає притаманній сучасній людині кліповій свідомості, яка виникла через зростання темпу життя й кількості інформації, що унеможливило концентрування на великих текстових масивах, наприклад, романах. Відповідно, тенденцією всіх ЗМІ стало спрощення інформації, скорочення текстів, збільшення кількості фото й відео, що дозволяє швидше та без особливих інтелектуальних витрат засвоїти повідомлення [1, с. 15]. І сама масова культура, трансльована ЗМІ у такому спрощеному форматі, створює культуру, яку можна назвати «мозаїчною», «кліповою» [2, с. 59]. Отже, на нашу думку, ці міркування підтверджують, що манга являє собою такий собі «концентрований згусток» масової культури, ввібравши в себе всі основні особливості останньої, отже, і мова манги однозначно репрезентуватиме більшість девіацій, притаманних мові масової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Феномен манги привертає увагу як японських, так і зарубіжних дослідників, однак здебільшого їхні наукові пошуки зосереджуються на культурологічному аспекті цього жанру і пошуку його місця у літературному процесі; лінгвістичних же розвідок поки бракує. Так, у статті Шііна Юкарі (椎名ゆかり) натрапляємо на роздуми про мангу як «нову літературу» («新たな文学») XXI ст. [11, с. 146]. Окрім цього, дослідниця слушно зазначає, що спершу мангу сприймали і критикували як щось низькопробне («低俗な読み物»), однак на сьогодні ставлення до цього жанру

кардинально змінилося, і ним, зокрема, поповнюють свої фонди бібліотеки, а критики відзначають її цінність як графічної новели (マンガである「グラフィック・ノベル」を価値ある読み物としてとらえ) [11, с. 146]. До речі, у такій кардинальній зміні оцінки манги простежуємо паралель із переломом у ставленні до масової культури протягом ХХ ст. – від категоричного її засудження, несприйняття і протиставлення культурі високій представниками Франкфуртської школи до схвалення і захоплення у рамках постмодернізму, що фактично спричинило радикальну зміну глобальної культурної парадигми.

Детальний аналіз манги як масово-культурного явища подає у своїй праці Катагірі Шінджі (片桐新自). Дослідник, зокрема, наводить такі характеристики сучасної манги:

- різноманіття жанрів (націленість на абсолютно різну читацьку аудиторію);
- утвердження як одного з каналів медіа;
- величезні тиражі;
- вульгарність змісту – прості веселощі, секс і жорстокість як основні теми [9, с. 48, с. 53].

До речі, на надзвичайне різноманіття жанрів манги звертає увагу й українська дослідниця Л. Олійник, яка пише: «Ми схильні розглядати японські манга як окремий повноцінний вид сучасної художньої літератури, у рамках якого вже сформувалася власна жанрова палітра. Жанри манга, у свою чергу, розподіляються як за цільовою аудиторією свого призначення: кодомомуке манга, шьонен, шьодзьо, сейнен, джьосей, так і за змістом творів: меха, еччі, хентай, сентай, шьотакон тощо. Для всіх цих сучасних жанрів манга, як і будь-яких інших літературних жанрів, властиві єдність форми та змісту, тобто композиційної структури й історично обумовленої своєрідності художньо-образних і стилістичних засобів зображення дійсності, ідейно-тематична своєрідність, специфічні морально-етичні цінності, особливий склад головних і другорядних героїв та персонажів творів, типовий характер їхніх вчинків тощо» [4, с. 111]. Отже, манга дійсно є фактично «новою літературою», як про це писала Шііна Юкарі. Цінними для нас є й інші узагальнення Катагірі Шінджі, а саме констатація великих тиражів манги й утвердження її як одного з каналів медіа, адже ці характеристики свідчать про належність манги саме до масової культури, оскільки вказують на її масовість і належність до засобів масової комунікації, які, власне, і є ретрансляторами масової культури. Остання ж характеристика манги, яку подає Катагірі Шінджі, взагалі безпосередньо стосується наших міркувань про

мову манги як один із різновидів мови масової культури, оскільки вульгарність змісту забезпечують здебільшого саме лінгвістичні засоби; відповідно, звідси можемо відразу припустити наявність у мові манги значної кількості вульгаризмів і просторічної лексики. Приклади манги, що їх наводить у своїй праці Катагірі Шінджі, також яскраво демонструють особливості мови цього жанру масової культури, що є девіантними порівняно з літературним стандартом [9, с. 49]. Окрім цього, дослідник пояснює експлуатацію комічного і теми сексу у манзі, зазначаючи, що інтерес до сексу – це базове людське бажання, яке манга стала задовольняти з 1960-х років [9, с. 49], а сміх – це традиційно базовий елемент манги, який є одним з основних факторів популярності манги в масах [9, с. 48–49]. До речі, гіперболізований еротизм і неприхований інтерес до сексу – це яскрава риса сучасної масової культури Японії, що знаходить свій вияв і в інших масово-культурних жанрах, наприклад, аніме з окремим його різновидом хентай, а також телешоу з шокуюче (на думку іноземців) еротичними сюжетами.

Ще одна дослідниця, Ічіномія Масако (一宮真佐子), аналізуючи тематику сучасної манги, зазначає, що цей жанр масової культури має надзвичайно широку цільову аудиторію, а особливо впливає на світогляд японців від 20 до 50 років [8, с. 14]. Дослідниця також подає статистичні дані, за якими тираж манги в Японії становить 40% загального накладу всієї друкованої продукції (станом на 2008 рік) [8, с. 14]. Якщо порівняти динаміку японського видавничого ринку, то ці цифри можемо порівняти з даними японського дослідника манги А. Фуджітаке, який в своїй праці 2001 року подає дані за 1999 рік: із 16 японських періодичних видань, разовий наклад яких перевищує 1 млн. примірників, 11 видань – це манга; частка манги на ринку друкованої продукції становила понад 35% від усього обсягу друкованої продукції країни [4, с. 112–113]. Отже, констатуємо явний приріст обсягів видання манги; шкода, однак, що нам не вдалося відшукати новіші статистичні дані.

Конкретні обсяги тиражів ми знайшли тільки у праці Танімото Нахо (谷本奈穂) аж за 1997 рік, де подано статистику в 1 млрд. 800 млн. примірників манги, яку японці купують щорічно [12, с. 62]. Попри явно застарілі дані ці цифри, безперечно, вражають. Окрім цього, дослідниця також наводить результати соціологічного опитування, згідно з яким мангу читає 90% учнів молодшої та середньої школи, 80% учнів старшої школи і 60% студентів та працюючої молоді [12, с. 62].

Постановка завдання. Всі наведені вище дані є надзвичайно цінними з погляду демонстрації впливу мови манги на японців, а особливо на молодь. Регулярно читаючи мангу, молоде покоління засвоює і мову, якою написані твори цього жанру масової культури, сприймає її як стандартну, як норму, хоча, як буде продемонстровано нижче, мова манги відрізняється від літературної, подеколи порушуючи її норми, а, отже, нав'язує своїм споживачам девіантну модель комунікативної поведінки. Дійсно, як слушно зауважує Л.М. Олійник, мова манги через її надзвичайну популярність серед молодого покоління японців поступово й неухильно починає впливати на конвергентний розвиток і структуру японської розмовної та літературної мови [4, с. 111]. Отже, нижче маємо намір розглянути особливості мови манги на кожному мовному рівні з метою продемонструвати комплексний характер її відмінності від літературного японського мовного стандарту.

Виклад основного матеріалу. Як пише у своїй праці «Стиль японської мови» (日本語のスタイルブック) Табашіма Тадао, мова героїв манги практично не відрізняється від сучасної розмовної японської мови, оскільки 90% текстів цих творів являє собою пряме мовлення персонажів, яке відображається на малюнку у вигляді спеціального графічного оформлення – колоподібного окреслення [4, с. 112]. Загалом можемо погодитися з дослідником: за нашими спостереженнями, мова манги дійсно імітує розмовне мовлення, при цьому, однак, у ній наявні і певні специфічні риси, які являють собою ще більше відхилення від стандарту, ніж це собі дозволяє розмовний стиль. До речі, на мовні девіації у мові європейських та американських коміксів звертають увагу і західні дослідники [7, с. 21].

Ми ж для прикладу розглянемо уривок із японськомовної манги *ラブコン*:

- なんや二の犯人みたいなシルエット
- めっちゃ ええ人やーんっ
- でしょーっ 運命感じちゃうでしょーっ
- 感じるーっ♥
- それでえ 今度お礼のプレゼント渡してその時告白しよ思っんですっ
- まーじでえっ!?
- プレゼントって何がいいですかねえっ
- せやなー
- 聖子ちゃん料理得意なんやからケーキとか焼いて女の子度UPとかは!?
- あーっ いいかもーっ
- なんやそれ おまえ作れもせんくせに!!

- あー言うたな! ? そんなん言うんやったら作れへんでっ

- それであまったらあたしにもください♥

- 結局それかい

- ほな小泉先輩も一緒に作りましょうよー大谷先輩のために♥

- え〜〜〜大谷にイ〜?

- 明日放課後材料買(こ);買うて家庭科室で待ってます♥

- ほんま?じゃ行くっ試験係で♥

- そんなんいらんいらん

- がんばれーっ 応援するでーっ

- がーんばーりまあーすっ♥

- ええなあ告白っ あたしにもあんなかわいい時あったなあ

- えっいつっ!?

- うるさい猫あつし!!ばーん!

- がびーん

- なんでそれおまえが待ってんねん!!

- 遙かにもろたもんね〜〜

- 消せ!!今すぐ!!

- 聖子ちゃんはずごいなあ

- いつも前向きでキラキラ*しててまぶしいわ

- あたしも協力するでっ がんばってその王子様ゲットしような!!

次の日

- はい?

- 聖子ちゃんからリサに渡してって

- 手紙?

- めっちゃへこんでてひとことも口きいてくれへんねんけど なんかつた?

- え?

- 小泉センパイへ 今日はやめときます。ゴメンナサイっSeiko

- だって告白はまだしてへんはずやし...

- すきなヤツ?告白?オレなんもきいてへんっ

- おまえに言うても何の役にも立てへんしなあ

- どうしたんやろ...

У вказаному фрагменті спостерігаємо відхилення від мовної норми на всіх мовних рівнях, при цьому ці девіації є різноплановими і характерними як для просторіччя, так і для діалекту. Розглянемо їх детальніше.

Хоч як це дивно з огляду на письмову форму манги, але її мова намагається охопити у тому числі й **фонетичний рівень**. Так, нерідко текст манги фіксує редуковані й асимільовані форми слів, а також ненормативну просторічну вимову лексичних одиниць, відтворюючи на письмі емпатичну артикуляцію. Звісно, в письмовій формі неможливо відтворити різну інтонацію, модуляції голосу, підвищення і зниження тону, які використовують для емотивної чи вольової експресії [3, с. 291],

однак інші фонетичні особливості, а саме емфатичне розтягування звуку, розрив слова на склади, обривання слів тощо манга здатна відтворити засобами письма. У вказаному уривку, зокрема, спостерігаємо:

– стягнення двох сусідніх голосних звуків на межі частин складного слова в один (やめときます замість стандартного やめておきます);

– емфатичне скорочення відкритого складу (здебільшого у кінці слова) (でしょーつ замість стандартного でしょう, ですっ замість です, ですかねえっ замість ですかね (у цьому разі ще й з емфатичним подовженням голосного /e/), 行くっ замість 行く, えっいつつ замість ええいつ (у цьому разі з редукцією голосного /e/));

– емфатичне подовження голосних (感じるーつ замість літературного 感じる, それでえ замість それで, まーじでえっ замість まじで, がんばれーつ замість がんばれ, 応援するでーつ замість 応援するで, がーんばーりまあーすっ замість がんばります);

– асиміляція дзвінкого м'якопіднебінного проривного приголосного /r/ (ちやう замість літературного ちがう; така асиміляція притаманна кансайському діалекту японської мови);

– редукція голосного у позиції перед приголосним /n/ із подвоєнням останнього (そんなん замість そうなん);

– редукція одного чи двох голосних у позиції після приголосного /n/ (いらん замість стандартного いらない, もん замість もの, なんか замість なにか);

– перетворення подовженого голосного на короткий у позиції в кінці слова (やろ замість стандартного やろう).

Наведені фонетичні девіації притаманні у першу чергу розмовному мовленню, однак деякі є швидше фонетичними характеристиками просторіччя; трапляються і типові діалектні фонетичні особливості. Всі відхилення вимови від літературного стандарту автори манги відтворюють на письмі засобами японської орфографії, що включають у себе використання знаку ー на позначення подовження (який притаманний орфографії запозичень, однак у цьому разі вживається у питомо японських словах), а також маленьких літер つ, え, あ, перша з яких належить до стандартної орфографії, однак уживається з метою відтворення на письмі подвоєння приголосних звуків усередині слова, інші ж дві узагалі не входять до стандартного набору японських письмових знаків і не вживаються в літературному стандарті.

На лексичному рівні наведений уривок мови манги також містить у собі низку відхилень від літературного стандарту. По-перше, у ньому наявні сленгізми:

– めっちゃ («надзвичайно», «дуже», відповідниками до якого у літературній мові є とても, 非常に, 極めて, すごく; саме слово спершу було діалектизмом, який згодом перейшов до молодіжного сленгу);

– まーじ («справді», відповідником якого є літературне 本当; слово притаманне насамперед дівчачому сленгу).

По-друге, спостерігаємо широке вживання лексичних діалектизмів, що належать до кансайського територіального діалекту:

– ええ人 («хороша людина» замість стандартного いい人);

– ほんま («справді» замість літературного 本当);

– ええな («добре» замість стандартного いいよ).

По-третє, трапляється просторічна лексика і слова з пейоративним забарвленням:

– просторічне ヤツ на позначення людини замість літературного 人;

– おまえ – «ти» (грубо), за нейтрального літературного відповідника あなた;

– やろ – пейоративна заключна частка;

– オレ – фамільярно-просторічне чоловіче «я» (літературний відповідник 私、僕). До речі, у фрагменті наявний також неформальний жіночий особовий займенник першої особи однини あたし.

По-четверте, спостерігаємо вживання невмотивованих запозичень за наявності цілих синонімічних рядів японських відповідників:

– シルエット «силует» замість 影法師、影絵、半面影像;

– ゲットしよう «дістаньмо», інфінітив ゲットする. Слово являє собою гібрид морфологічного типу, що складається з запозиченого з англійської мови ゲット (від англ. get) та японського дієслівного суфікса する, що творить дієслова від іменників китайського типу (канго), тобто у цьому конкретному випадку морфологічної гібридизації наявне ще й порушення японської словотвірної традиції. При цьому утворений гібрид має цілу низку питомих відповідників: 手に入れる、入手する、得る、取得する、獲得する、取る, тобто запозичувати англійське слово і пристосовувати його до граматики японської мови, створюючи морфологічний гібрид, інтралінгвістичних причин не було.

Отже, на лексичному рівні у мові манги спостерігаємо характеристики просторіччя, сленгу, територіальних діалектів, а також елементи мака-

ронічного мовлення, які можна протиставити літературній мові.

На **морфологічному рівні** також фіксуємо низку девіацій від літературного стандарту. Так, у наведеному уривку спостерігаємо:

– вживання діалектної зв'язки *や* замість літературної *だ* (なんや, ええ人や);

– відмінювання дієслів не за літературним стандартом, а за правилами кансайського територіального діалекту (*せやな* замість *しない*, *作れへん* замість *作れない*, *買うて* замість *買って*, *立てへん* замість *立てない*, *きいてへん* замість *きいていない*, *してへん* замість *していない*, *くれへん* замість *くれない*);

– просторічно-розмовне скорочення у флексії тривалого виду дієслова (*待ってます* замість літературного *待っています*);

– редукацію заперечної форми дієслова з подальшою редукацією задля підсилення значення (*いらんいらん* замість літературного *いらぬ*);

– нехтування відмінковими частками (*あたしにもあんなかわいい時あったなあ* замість *あたしにもあんなかわいい時があったなあ*; *がんばってその王子様ゲットしような* замість *がんばってその王子様をゲットしような*; *めっちゃへこんでてひとことも口きいて* замість *めっちゃへこんでてひとことも口がきいて*).

Відхилення на морфологічному рівні відповідають територіальним і просторічним мовним девіаціям.

І нарешті на **синтаксичному рівні** відхилення від літературної норми полягають у частотному вживанні неповних речень, а також засобів, побудованих на незвичному розташуванні елементів речення (порушення порядку слів). Серед речень, побудованих на бракові логічно необхідних елементів мовлення, спостерігаємо:

– номінативні речення (*なんや二の犯人みたいなシルエット; おまえ作れもせんくせに!!; え〜〜〜大谷にイ〜?; ほんま?; うるさい猫あつし!!; 次の日; 手紙?; すきなヤツ? 告白?*);

– еліпсис (*いいかも一つ; - まーじでえっ! ?; 聖子ちゃん料理得意なんやからケーキとか焼いて女の子度UPとかは! ?; 聖子ちゃんからリサに渡してて*).

Серед речень, у яких порушено порядок слів, наявні:

– інверсія (*なんやそれ; ほな小泉先輩も一緒に作りましょうよー大谷先輩のために♥; じゃ行くっ試験係で♥; ええなあ告白*);

– парцеляція (*消せ!! 今すぐ!!*).

Окрім цього, спостерігаємо речення, представлені вигуками як знаками емоцій, що притаманно насамперед спонтанному неформальному розмовному мовленню:

– *ばーん!*

– *がびーん*

– *え?*

– *はい?*

– *あーっ*

Отже, на синтаксичному рівні також фіксуємо низку відхилень від мовного стандарту, що характерні здебільшого для неформального розмовного стилю і просторіччя.

Висновки. Розглянувши типові характеристики манги та її мови, можемо переконатися, що манга дійсно належить до японської масової культури, а її мова відрізняється від літературного стандарту на всіх мовних рівнях, а тому являє собою приклад мови масової культури, яку, на нашу думку, можна протиставити літературній, проте яка з огляду на ті характеристики, які вона виявляє на різних мовних рівнях, не є тотожною до просторіччя, соціолекту чи розмовного стилю, а тому її соціофункційний статус нам іще належить визначити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баніт О.Р. Роль медіа у формуванні культури особистості та суспільства. *Феномен культури постглобалізму*: зб. мат. І Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 27 листопада 2020 р. (у 2 ч.). Маріуполь: МДУ, 2020. – Ч. II. С. 15–17.
2. Зражевська Н.І. Парадигми масифікації і демасифікації в медіакulturі. *Українське журналістикознавство*. 2013. Вип. 14. С. 57–61.
3. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: Підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
4. Олійник Л.М. Особливості мови японських манґа як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 40. С. 108–118.
5. Танчер В.В., Свиридон Т.В. Масова культура в контексті демократичних перетворень ХХ століття. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2013. № 2. С. 65–69.
6. Lopes, P. Culture and Stigma: Popular Culture and the Case of Comic Books. *Sociological Forum*. September 2006. Vol. 21, No. 3. P. 387–414.

7. Procházka, O. Cohesive Aspects of Humor in Internet Memes on Facebook: a Multimodal Sociolinguistic Analysis. *Ostrava Journal of English Philology*. 2016. Vol. 8, No.1. P. 7–40.
8. 一宮真佐子。ポピュラーカルチャーにおける農業・農村表象とその変化 — 現代マンガを対象として —。村落社会研究。2008. 第15巻、第1号. P. 13–24.
9. 片桐新自。マンガの社会学 —マンガを通してみる大衆意識の分析—。桃山学院大学社会学編集。1990. P. 21–53.
10. 幸田麻里子。テレビアニメにみる日本の大衆文化の位置づけの変遷。社会学部論叢。2007. 第28巻, 第1号. P. 71-79.
11. 椎名ゆかり。アメリカの図書館はいかにマンガを所蔵するようになったか —大衆文化の文化ヒエラルキーの変遷—。情報の科学と技術。2014. 64巻4号. P. 146–152.
12. 谷本奈穂。マンガ世界を通してみるユースカルチャー：内容分析の読者志向的解釈。大阪大学教育学年報。1997, 2. P. 61–75.

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 81'42:641.5=124'01М.Г.Апіцій
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.21>

ЛАТИНОМОВНА КУЛІНАРНА ЛІТЕРАТУРА: МАРК ГАВІЙ АПІЦІЙ

LATIN CULINARY LITERATURE: MARCUS GAVIUS APICIUS

Петришин М.Й.,
orcid.org/0000-0003-4060-7440
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Статтю присвячено аналізу авторства, композиції та змісту давньоримської кулінарної книги, з'ясуванню її практичного значення і культурологічного потенціалу. Актуальність розвідки обумовлена необхідністю поглибленого дослідження першої кулінарної книги давніх римлян, потребою популяризації їх гастрономічної культури в Україні. Матеріалом дослідження слугував латиномовний текст книги рецептів відомого гурмана часів ранньої Римської імперії Марка Гавія Апіція "De re coquinaria".

Кулінарний корпус Апіція (Apici decem libri de re coquinaria) складається з 10 книг і містить 468 рецептів. До кулінарної книги зараховують також 31 рецепт з Витягів з рецептів Апіція (Apicii exscrpta a Vinidario), укладених і систематизованих Вінідарієм. Кожна книга корпусу є самостійним розділом, присвяченим приготуванню страв з певних інгредієнтів. Назви книг запозичені з давньогрецької мови і виконують у творі "De re coquinaria" узагальнюючу функцію. Відсутність точних пропорцій, покрокових пояснень технології приготування їжі свідчать про те, що потенційний читач мав певний рівень кулінарних знань, володів технічними навичками обробки продуктів і приготування страв, а кулінарна книга була призначена для кухарів-професіоналів.

Стиль кулінарної книги не вирізняється багатством лексики і стилістичних засобів, притаманних срібній добі римської літератури, що обумовлено практичним спрямуванням кулінарної літератури, а саме – спробою автора передати секрети приготування їжі, практичні поради щодо зберігання і обробки продуктів. Текст кулінарної енциклопедії римлян насичений здебільшого кулінарними субстантивами на позначення інгредієнтів, страв, напоїв, кухонного начиння і дієсловами, що позначають різноманітні технологічні процеси обробки продуктів і приготування страв. Використання в тексті твору фахової термінології дозволило автору описати склад і спосіб приготування різноманітних страв, сприяло популяризації кулінарії серед населення, посилювало пізнавальне значення кулінарної енциклопедії. Лексика кулінарної сфери виконує в творі номінативну, когнітивно-інформативну, спонукальну і навчальну функції.

Ключові слова: кулінарний дискурс, Марк Гавій Апіцій, De re coquinaria, кулінаронім, латинська мова, лінгвокультурологія.

The article is dedicated to the analysis of authorship, composition, and content of the ancient Roman cookery book, as well as the investigation of its practical significance and cultural potential. The relevance of the research is determined by the necessity for an in-depth study of the first cookery book of the ancient Romans and the need to popularize their gastronomic culture in Ukraine. The research material was the Latin text of the recipe book of the famous gourmet of the early Roman Empire Marcus Gavius Apicius, titled "De re coquinaria".

Culinary corpus of Apicius (Apici decem libri de re coquinaria) consists of 10 books and contains 468 recipes. The cookery book also includes 31 recipes from the Excerpts from Apicius (Apicii exscrpta a Vinidario), compiled and systematized by Vinidarius. Each book of the corpus is an independent chapter dedicated to cooking dishes from certain ingredients. The names of the books are borrowed from the ancient Greek language and perform a generalizing function in the work "De re coquinaria". The lack of exact proportions, step-by-step explanations of cooking technology indicate that the potential reader had a certain level of culinary knowledge, had technical skills in food processing and cooking, and the cookery book was intended for professional chefs.

The style of the cookery book is not distinguished by the richness of vocabulary and stylistic tools typical of the Silver Age of Roman literature, which is due to the practical direction of culinary literature, namely, the author's attempt to convey the secrets of cooking, practical advice on storing and processing products. The text of the culinary encyclopaedia of the Romans is mostly saturated with culinary nouns, denoting ingredients, dishes, drinks, kitchen utensils, and verbs denoting various technological processes of food processing and dish preparation. The use of professional terminology in the text of the work allowed the author to describe the composition and method of preparation of various dishes, contributed to the popularization of cooking among the population, and strengthened the cognitive value of the culinary encyclopaedia. The vocabulary of the culinary sphere performs nominative, cognitive and informative, motivational and educational functions in the work.

Key words: gastronomic discourse, Marcus Gavius Apicius, De re coquinaria, culinary nouns, Latin language, cultural linguistics.

Постановка проблеми. Кулінарна література є невід’ємною частиною матеріального і духовного багатства народу, репрезентантом мовної картини світу етнічної спільноти, джерелом знань про харчову поведінку, традиції, смаки і вподобання того чи того народу, його гастрономічну культуру, віддзеркаленням культурного й економічного рівня розвитку суспільства. Упродовж тисячоліть римляни накопичили чимало цікавих рецептів приготування страв, проте латиномовна кулінарна література недостатньо висвітлена у вітчизняних наукових студіях. Пропонована розвідка присвячена дослідженню та аналізу кулінарної енциклопедії античності Марка Гавія Апіція, оскільки кулінарне мистецтво – це не лише технологія приготування страв, а й перелік поширених продуктів, джерело пізнання інших народів через знайомство з їх гастрономічними традиціями і вподобаннями, кулінарною термінологією. Таким чином, аналіз кулінарної книги вимагає не тільки з’ясування структури твору, авторства рецептів, а й тлумачення і розуміння географії та суспільного контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кулінарні книги, які не вважаються літературою в класичному розумінні, тривалий час залишалися поза увагою дослідників. Лише в останні роки спостерігаємо інтерес лінгвістів, істориків, етнологів до вивчення гастрономічної культури, аналізу кулінарних книг як літературних текстів. Ґрунтовному дослідженню різноманітних підходів до вивчення кулінарного дискурсу в сучасній лінгвістиці та його взаємодії з іншими мовними та позамовними контекстами присвячено розвідку Залужної О. і Роллер А. [4]. Кулінарні книги Галичини міжвоєнного двадцятиліття, досвід тогочасної гастрономічної культури слугували об’єктом наукових студій Мовної М. [7]. Окремі аспекти редакційно-видавничої підготовки українських кулінарних видань, аналіз художніх творів крізь призму кулінарного дискурсу висвітлено в дослідженні Вишневецької Г. і Бездіжої А. [3]. Проблемі систематизації термінів і понять гастрономічного дискурсу сучасної масової літератури присвячено розвідку Ковпик С. [5]. У статті Брайченко О. представлено не лише стан дослідження біографій авторок кулінарних книг початку 20 століття (Заклинської Осипи, Яцинської Віри, Франко Ольги, Клиновецької Зіновії), а й історію розвитку гастрономічної культури українців, описано шляхи формування кулінарної термінології [1]. Гастрономічний дискурс на матеріалі української літератури був предметом наукових студій Бутлак І. [2], Масляєвої І. [6], турецької – Скубіді Л. [9]. Окремі аспекти кулінарної літератури римлян висвітлено в дослідженнях зарубіж-

них вчених. Так, наприклад, розвідку Леявіцер А. присвячено аналізу термінологічної лексики кулінарної книги Апіція [11]. Джорджеску Т. досліджував на матеріалі збірки рецептів “De re coquinaria” особливості функціонування префіксальних дієслів [12]. Предметом наукових зацікавлень Кандідо Г. слугувала п’ята книга корпусу, присвячена рецептам приготування страв з бобових культур [14]. У вітчизняних студіях Петришин М. досліджувала на матеріалі кулінарної книги Апіція структуру і склад тематичної групи кулінаронімів в латинській мові [8]. Однак кулінарний дискурс давніх римлян з погляду лінгвокультурології залишалися поза увагою дослідників. Окрім того, додаткового висвітлення на матеріалі кулінарної енциклопедії “De re coquinaria” потребують не лише питання авторства твору, а й ґрунтовний аналіз композиції, структури, лексико-стилістичних особливостей твору Апіція. Отже, актуальність розвідки обумовлена необхідністю поглибленого дослідження першої кулінарної книги давніх римлян, потребою популяризації гастрономічної культури римлян в Україні.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в дослідженні гастрономічного дискурсу римлян на матеріалі кулінарної енциклопедії відомого гурмана часів ранньої Римської імперії Марка Гавія Апіція “De re coquinaria”. **Об’єктом** дослідження слугує латиномовна кулінарна енциклопедія Марка Гавія Апіція “De re coquinaria”. **Предметом** – особливості форми, змісту твору, художнього стилю автора.

Досягнення нашої мети передбачає розв’язання наступних завдань: узагальнення досліджень кулінарного дискурсу в сучасних лінгвістичних студіях, вивчення питання авторства, композиції і змісту твору, з’ясування лексико-стилістичних особливостей кулінарної енциклопедії Апіція, висвітлення особливостей гастрономічної культури римлян.

Матеріалом дослідження слугував латиномовний текст книги рецептів Марка Гавія Апіція “De re coquinaria” [10].

Виклад матеріалу. У статті кулінарну літературу розглядаємо як специфічний різновид тексту, героями якого виступають різноманітні страви, які дозволяють простежити особливість авторського бачення епохи, розглянути гастрономічний дискурс як об’єкт матеріальної культури. Таким чином, кулінарна література – це не лише практичні поради щодо приготування страв, а й дзеркало культурного та економічного рівня суспільства. Кулінарний дискурс, услід за Залужною О. і Роллер А., трактуємо як особливий різновид комунікації, який включає

в себе характеристику всієї системи харчового процесу від обробки продуктів до процесу приготування та споживання їжі [4, с. 147]. Важливою складовою частиною кулінарної літератури вважаємо текст рецепта, який не тільки виконує спонукальну і навчальну функції, а й естетичну та експресивну.

Кулінарне мистецтво давніх народів сягає сивої давнини. До першого століття н. е. найкращими кулінарами античності вважалися греки. Перші літературні свідчення про римську гастрономію знаходимо в комедіях Плавта (III–II ст. до н. е.), сільськогосподарському трактаті Катона Старшого “De agricultura” (II ст. до н. е.), творах Варрона і Колумелли. Окрім того, в I ст. до н. е. в Римі були популярними кулінарні поради Гая Матія, присвячені приготуванню страв, випічці і порадам щодо зберігання продуктів. Згодом Рим став центром кулінарного мистецтва, а відомий гурман і марнотратник часів ранньої Римської імперії Марк Гавій Апіцій створив першу кулінарну книгу. Апіцій народився в місті Мінтурни (25 рік до н. е.) в Кампанії і походив зі знатного роду. Роки життя Апіція припали на часи правління імператорів Августа і Тиберія, період “срібної” доби римської літератури. Марк Гавій Апіцій славився любов’ю до розкоші, бенкетів, марнотратства, займався кулінарією на професійному рівні і навіть навчав кулінарному мистецтву. Дослідники творчості Апіція Грокок К. і Грейнджер С. вважають, що твір “De re coquinaria” є компіляцією рецептів численних римських кулінарів або кулінарних шкіл [13, с. 91]. Подібну думку висловлює Велінг Дж., зазначаючи, що в книзі зустрічаються рецепти страв, назви яких мотивовані іменами відомих римлян, які жили значно пізніше [14, с. 301]. У результаті аналізу тексту кулінарної книги Апіція виявлено назви страв, мотивовані іменами видатних людей, які жили пізніше автора. Наприклад: *porcellum Trainum* – поросля Траяна (VIII, 7, 16), рецепт імператора початку II ст. н. е., *conciola Commodiana* – боби за Коммодом, римським імператором II ст. н. е. (V, 4, 4). Також зустрічаємо згадку про імператора Вітеллія, який правив у 69 році н. е. і славився жагою до розкоші, вмінням вигадувати нові страви: *pisam Vitellianam* (V, 3, 9) – горох чи біб за Вітеллієм. З огляду на це вважаємо, що кулінарна книга, основою якої слугував твір Апіція I ст. н. е., створювалася і доповнювалася упродовж I–III ст. н. е.

Сучасний формат книги бере початок у четвертому столітті нашої ери. Вперше текст римської кулінарної книги надруковано в Мілані в 1498 році. Кулінарний корпус Апіція (*Apici decem libri de re coquinaria*) складається з 10 книг і містить 468 рецептів. До кулінарної книги зараховують

також 31 рецепт з Витягів з рецептів Апіція (*Apici exscripta a Vinidario*), укладених і систематизованих готом Вінідарієм, який був обізнаний з творчістю Апіція. Німецький дослідник Ім М. на основі аналізу мови Витягів вважає, що згаданий додаток з’явився наприкінці V–VI століття і є ранньою редакцією корпусу Апіція [16, с. 64]. Кожна книга корпусу є самостійним розділом, присвяченим приготуванню страв з певних продуктів. Назви книг запозичені з давньогрецької мови, що свідчить про значний вплив стародавніх греків на формування смакових вподобань римлян. Окрім того, в тексті твору Апіція зустрічаємо численні грецькі запозичення назв кухонного начиння, окремих продуктів. Наприклад, *caccabus/caccabulus* (κακκάβος) – котел для приготування соусів і тушкування м’яса, *patina/patella* – сковорідка для запікання і смаження, *calix* (κύλιξ) – чашка для вимірювання кількості: *liquaminis optimi calicem* (II, 2, 4), *cyathum* (κύαθος) – маленька склянка з ручкою для переливання вина з кратера в келих тощо. Назви книг виконують у творі “De re coquinaria” узагальнюючу функцію. Перша книга античної збірки порад і рецептів Апіція *Epimeles* (Завбачливий кухар) містить 41 рецепт приготування вин, соусів, а також поради щодо зберігання продуктів рослинного походження. Примітно, що першим рецептом книги є рецепт вина з прянощами (*Conditi paradoxi compositio*), оскільки римляни розпочинали трапезу саме з цього напою. Друга книга *Sarcoptes* (М’ясоруб) присвячена технології приготування страв з рубленого м’яса (24 рецепти), а саме: котлеток: *esicia de lolligine* (II, 1, 2) – котлетки з кальмарів, *esicivm simplex* (II, 2, 5) – звичайна котлетка; різноманітних ковбасок: *lvcanicae* (II, 4, 1) – луканські ковбаски, що вважалися одним з найдавніших сортів копчених ковбас. У III ст. до н. е. римські воїни привезли цей рецепт до Риму з Луканії, розташованої на півдні Італії. Третя книга *Sepuros* (Садівник) знайомить читачів з рецептами (59 порад) приготування страв з овочів, а саме: спаржі, гарбузів, огірків, мальв, капусти порею, буряків, редиски, моркви тощо. Наприклад: *cvcvrbitas more alexandrino* (III, 4, 3) – гарбузи по-александрійськи, *porros maturos* (III, 10, 1) – стиглий порей, *olvs molle ex follis lactvcarvm svm sepis* (III, 15, 3) – овочеве пюре з листя латук і цибулі. Слід зазначити, що другий розділ третьої книги містить лише рецепти застосування овочів з лікувальною метою, що є свідченням симбіозу медицини і кулінарії в античному суспільстві. У четвертій книзі *Pandecter* (Всеохопна) представлено 54 рецепти приготування страв з різних інгредієнтів, а саме: салатів: *sala cattabia Apiciana* (IV, 1, 2) – сала каттабіа за Апіцієм; патин (сковорідок)

з риби, овочів або фруктів: *patina de asparagis frigida* (IV, 2, 5) – патина з охолодженої спаржі, *patina de rosis* (IV, 2, 9) – патина з трояндових пелюсток, *patina versatilis vice dvlci* (IV, 2, 16) – солодка перевернута патина, *patina piscivm* (IV, 2, 24) – патина з риби, *patina de piris* (IV, 2, 35) – патина з груш; фрикасе з риби або котлеток: *minvtal ex iecinribvs et pvlmonibvs leporis* (IV, 3, 7) – минутал (фрикасе) із печіночок і легенів зайців; супів і рагу: *gvstvm de cscvrbitis farsilibvs* (IV, 5, 3) – рагу з фаршированих гарбузів, яке часто подавали як першу страву. П'ята книга *Ospreon* (Стручкові) містить 31 рецепт приготування каш з полби, ячменю, сочевиці, гороху та інших бобових культур: *lenticvla de castaneis* (V, 2, 2) – сочевиця з каштанами, *pisa Vitelliana sive faba* (V, 3, 5) – горох чи біб за Вітеллієм. Шоста книга *Aeropetes* (42 рецепти) присвячена технології приготування страв із журавля, курчати, качки, горлиці, дроздів, фазанів, фламінго: *grvs vel anas ex paris* (VI, 2, 3) – журавель чи качка з піною; *pvlvvs tractogalats* (VI, 8, 13) – курча в місті з молоком. Сьома книга корпусу *Polyteles* (Делікатеси) знайомить читачів з рецептами приготування страв із субпродуктів, слимаків, грибів, а також солодошів і напоїв з молочних продуктів (78 рецептів): *svmen plenvm* (VII, 2, 2) – фаршироване вим'я; *iecinera haedina vel agnina* (VII, 10, 1) – козячі або баранячі печіночки; *tiropatina* (VII, 11, 7) – сирна заніканка. Восьма книга *Tetrapus* (Чотириногі) налічує 68 рецептів страв з диких і свійських тварин (кабана, соні, оленя, зайця, дикого барана, яловичини, ягняти), а також різноманітних соусів до них: *ivs frigidum in ovifero* (VIII, 4, 3) – холодний соус до дикого барана; *haedus lavreavus ex lacte* (VIII, 6, 11) – козеня з лавровими ягодами на молоці; *leporet piperico sicco sparsvm* (VIII, 8, 12) – рецепт зайця, посипаного сухим перцем. Дев'ята книга *Thalassa* (Море) репрезентує кулінарні традиції римлян приготування страв з морепродуктів (36 рецептів), а саме: лангустів, кальмарів, каракатиць, восьминогів, устриць, мідій, сардин, тунця: *locvusta elixa svm svtinato* (IX, 1, 3) – відварений лангуст з куминним соусом; *in lollgine farsile* (IX, 3, 2) – соус до фаршированого кальмара. Остання частина кулінарного корпусу *Halievs* (Рибалка) складається з 35 рецептів соусів до різних сортів риби: *ivs Alexandrinvm in pisce asso* (X, 1, 6) – александрійський соус до печеної риби. Таким чином, збірка рецептів Апіція є енциклопедією смаків і кулінарних вподобань як простих, так і заможних римлян. Очевидно, що кулінарна книга була призначена для кухарів-професіоналів, оскільки більшість рецептів передбачає знання кулінарних технологій, не містить вказівки на пропорції, кількість і склад інгредієнтів, опису

послідовності приготування страви. Наприклад: *Esicia de scillis vel de calmaris amplis: Cammari vel scillae de testa sua eximuntur et in mortario teruntur cum piper et liquamine optimo. Pulpae esicia plassantur* (II, 1, 3) – Котлетки з кальмарів чи великих креветок: кальмари чи креветки витягують зі своїх панцирів, їхнє м'ясо перетирають у ступці з перцем та найкращим ліквामеном. З фаршу ліплять котлетки. У згаданому рецепті відсутні рекомендації щодо способу приготування страви. Можемо лише припустити, що котлетки могли варити, запікати або смажити. Лише інколи зустрічаємо в рецептах вказівку на кількість інгредієнтів, як наприклад у рецепті соусу до котлеток: *In esiciato pvllo: Olei floris lib. I, liquaminis quartarium, piperis semunciam* (II, 2, 3) – Соус до котлеток з курки: візьми одну лібру свіжої олії, кварталій ліквामена та пів унції перцю. Окрім того, в кулінарній книзі часто зустрічаємо кілька рецептів однієї страви. Наприклад, п'ятий розділ сьомої книги містить чотири різні рецепти приготування печені (*assatvrae*). У такому випадку автор використовує прислівник *aliter* (по-іншому): *aliter assatvras* (VII, V, 2–4).

Важливою складовою частиною кулінарного рецепта в книзі Апіція є заголовок, який рекламує страву, надає стисло інформацію про неї, привертає увагу читача, викликає бажання приготувати їжу. Заголовок складається з назви страви і часто містить уточнюючі компоненти. У результаті аналізу тексту кулінарної книги встановлено, що назви 116 рецептів співпадають з найменуванням сировини: *bvlbos* (VII, 14) – трюфелі, *aper ita conditvr* (VIII, 1, 1) – рецепт кабана; 124 рецепти представлені кулінарніми, в яких назва страви відповідає назві сировини з додатковими конкретизаторами: *pvlvvs farsilis* (VI, 8, 14) – фаршироване курча, *svmen plenvm* (VII, 2, 2) – фаршироване вим'я, *porcellvm hortolanvm* (VII, 7, 14) – порося з овочами. Інші назви рецептів – це кулінарніми з додатковими конкретизаторами. Наприклад: *ivs album in copadiis* (VII, 6, 9) – білий соус до котлет, *ofellae aprogineo more* (VII, 4, 3) – гуляш із кабана, *issicia de lollgine* (II, 1, 2) – котлетки з кальмарів, *olvs molle ex foliis lactvcarun svm sepis* (III, 15, 3) – овочеве пюре з листя латук і цибулі.

Художній стиль кулінарної енциклопедії не містить стилістичних прийомів і засобів виразності тексту, притаманних срібній добі римської літератури. У збірці зустрічаємо вкраплення латини пізнього періоду. Наприклад, спрощення дифтонга *ae* в лексемі *sepa* – цибуля замість класичного *saepa*. Також виявлено вживання форми займенника *ipsud* замість *ipsum*, дієслівних форм *persecuntur* і *manducasse* замість *persequuntur* і *manducavisse*.

Проведений аналіз належності лексики до окремих лексико-граматичних класів слів свідчать про те, що текст кулінарної книги насичений здебільшого іменниками і дієсловами, що пояснюється особливістю кулінарного дискурсу будь-якої епохи, а також загальним змістом і призначенням книги. У творі “De re coquinaria” нараховуємо 698 іменників, 360 дієслів, 244 прикметники, 123 прислівники, які репрезентують загальноновживану і термінологічну лексику латинської мови. Серед іменників переважають кулінарні, які поділяємо на шість тематичних групи (ТГ): сировина, назви страв, спеції і приправи, напої, кухонний посуд і начиння, міри об’єму і ваги. Лексико-тематична група *Сировина* представлена загальноновживаною лексикою латинської мови і не має додаткових відтінків значення. Наприклад: *porcellvs* – порося (43), *lepus* – заць (29), *aper* – кабан (16), *anser* – гусак (6), *anas* – качка (10), *turdus* – дрізд (5), *gallina* – курка (5), *faba* – біб (13), *cicer* – горох (6), *prunum* – слива (6), *pirum* – груша (3), *cerasium* – вишня (2) тощо. Значну частину кулінарних термінів тематичної групи *Страви* становлять двокомпонентні кулінарні, основним елементом яких виступає іменник з прикметником / дієприкметником: *patina cotidiana* (IV, 2, 1) – щоденна патина (сковорідка); *leporem farsvm* (VIII, 8, 3) – рецепт фаршированого зайця; *ventrem porcivm* (VII, 7, 1) – свинячий шлунок; *perna coctura* (VII, 9, 2) – відварений окіст, *porri matvri* (III, 10, 1) – стиглий порей тощо. Полікомпонентні кулінарні на позначення страв представлені здебільшого іменниками з прийменниковими конструкціями, які конкретизують перелік інгредієнтів: *grvem vel anatem ex rapis* (VI, 2, 3) – журавель чи качка з ріпою; *patina de cucurbitas* (IV, 2, 10) – патина з гарбузів; *gvstvm de cucurbitas* (III, 4, 1) – закуска з гарбузів, *cucurbitae cum gallina* (III, 4, 8) – гарбузи з куркою, *patina de persicis* (IV, 2, 34) – патина з персиків тощо. Виявлено також складні кулінарні терміни, утворені за моделями: іменник + прикметник + прийменникова сполука: *olvs molle ex olisatro* (III, 15, 1) – овочеве пюре зі смирнії; іменник + прийменникова сполука + прикметник: *patina de asparagis frigida* (IV, 2, 5) – холодна патина зі спаржі; іменник + іменник у Gen. + прикметник + прикметник: *patina vrticarum calida et frigida* (XIV, 2, 36) – холодна і тепла патина з кропиви. Варіативність кулінарних у кулінарній енциклопедії римлян часто мотивована епонімами: *patina Apiciana* – патина Апіція (IV, 2, 14), *pisa sive faba Vitelliana* – горох чи біб за Вітеллієм (V, 3, 5), римським імператором, який любив вигадувати нові страви, *porcellvm Trainvm* – порося Траяна (VIII, 7, 16); топонімами: *lycanicae* – луканські ковбаски (II, 4, 1), *ofellae ostinienses*

– гуляш по-остійськи (VII, 4, 1), *cucurbitae more alexandrino* – гарбузи по-александрійськи (III, 4, 3); компонентами-конкретизаторами: *grvs vel anas ex rapis* журавель або качка з ріпою (VI, 2, 3), *esicia omentata* – котлетки в жирі (II, 1, 7), *olvs molle ex folliis lactucarum cum sepis* – овочеве пюре з листя латука і цибулі (III, 15, 3); темпоральною ознакою: *patina cotidiana* – патина (сковорідка/млиниці) на щодень (IV, 2, 1); вказівкою на спосіб приготування страви: *lepus farsus* – фарширований заць (VIII, 8, 3), *perna coctura* – відварений окіст (VII, 9, 2), *vitellina fricta* – смажена телятина (VIII, 5, 1), *pvlvs farsilis* – фаршироване курча (VI, 8, 14).

Лексичний склад кулінарних рецептів Апіція налічує низку дієслів на позначення кулінарних процесів, які мають вузькоспеціалізоване значення. Наприклад: *exosso* – виймати кістки (16), *desputo* – знімати піну (10), *suffundo* – поступово підливати (97) тощо. Для стилю Апіція характерним є вживання префіксальних дієслів на позначення кулінарних процесів. Наприклад: *decoquere*, *praecoquere*, *concoquere*. Префікси надають дієслову *coquere* – готувати нових семантичних відтінків. Так, префікс *prae-* зберігає своє первісне значення і надає значення попередньої теплової обробки перед приготуванням страви: *in aqua praecoquitur modice* (VIII, 8, 1) – спочатку злегка приготуй у воді. Префікс *de-* вказує на зменшення об’єму рідини шляхом варіння: *aquam pluvialem ad tertiam decoquas* (I, 12, 1) – вивари до третини дощової води. У результаті аналізу тексту кулінарної книги виявлено аналітичні конструкції на позначення кулінарних процесів з дієсловом *concido* і прислівниками на *-atim*: *tessellatim* – кубиками, *minutatim* – дрібно, *frustatim* – скибочками. Особливістю стилю Апіція вважаємо наявність синонімічних рядів дієслів на позначення процесу приготування їжі (*facio*, *coquo*), її подачі (*adpono*, *impono*, *infero*, *mitto*) і вживання (*accipio*, *comedo*, *manduco*, *praesumo*, *sumo*). У рецептах зустрічаємо також якісні, відносні і присвійні прикметники. Якісні прикметники слугують для характеристики смакових і фізичних властивостей продуктів і страв.

Лексика кулінарної сфери виконує в творі номінативну, когнітивно-інформативну, спонукальну і навчальну функції. З огляду тисячоліть цікавою є когнітивно-інформативна функція, представлена в тексті твору “De re coquinaria” багатоманітною палітрою кулінарних, які репрезентують особливості кухні давніх римлян. Номінативна функція дозволяє автору коротко і конкретно описати перелік необхідних інгредієнтів, спосіб приготування страви. Кожен рецепт кулінарної книги Апіція закликає читача ознайомитися з мистецтвом приготування

їжі власноруч, частково містить опис дій, необхідних для приготування страви. Аналіз компонентів рецептів свідчать про те, що римська кухня була не лише простою, а й вишуканою. Рецепти репрезентують соціальне становище, природні умови, харчові вподобання різних верств населення.

Висновки. Кулінарна енциклопедія Марка Гавія Апіція – це збірка рецептів простих і вишуканих страв давніх римлян, яка репрезентує харчові вподобання різних верств римського суспільства. Твір “De re coquinaria” зберігся до нашого часу у вигляді десяти книг, кожна з яких відповідає певному типу продуктів. Кулінарний корпус Апіція містить не лише рецепти повсякденних і святкових страв давніх римлян, перелік необхідних інгредієнтів, а й дає уявлення про смаки і культуру харчування давніх римлян. Відсутність у рецептах покрокових пояс-

нень свідчить про те, що потенційний читач мав певний рівень кулінарних знань, володів технічними навичками обробки продуктів і приготування страв.

Художній стиль кулінарного корпусу не містить стилістичних прийомів і засобів виразності тексту, що обумовлено практичним спрямуванням кулінарної літератури, а саме – намаганням автора передати секрети приготування їжі, практичні поради зберігання і обробки продуктів. Лексика кулінарної сфери виконує в творі номінативну, когнітивно-інформативну, спонукальну і навчальну функції.

Незважаючи на дискусії щодо авторства кулінарної енциклопедії *De re coquinaria*, легендарна і неординарна постать Апіція назавжди залишила слід в історії світової кулінарії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брайченко О. Кухарські книги початку ХХ століття як джерело дослідження гастрономічної культури українців. *Українознавство*. 2018. В. 1 (66). С. 30–41.
2. Буглак І. Гастрономічний дискурс роману С. Андрухович «Фелікс Австрія». Їжа в культурному просторі : збірник матеріалів / за ред. О. Юрчук, Г. Гримашевич, О. Чаплінської. Житомир : Видавн. центр ЖДУ ім. Івана Франка, 2020. С. 4–9.
3. Вишневецька Г. Б., Бездіжа А. А. Типологічні риси вітчизняних видань з кулінарії. Збірник тез Міжнародної наукової інтернет-конференції «Регіональна журналістика: реалії, виклики, перспективи». Тернопіль. 15 квітня 2021. С. 109–112.
4. Залужна О. О., Роллер А. Ю. Кулінарний дискурс у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 145–150.
5. Ковпик С. І. Специфіка функціонування термінологічного апарату гастрономічного дискурсу масової літератури. *Молодий вчений*. 2020. № 4(80). С. 658–660.
6. Масляєва І. Особливості функціонування глутонімічних найменувань у жіночому романі Лариси Денисенко «Кавовий присмак кориці». *Філологічні студії*. 2019. Вип. 19. С. 64–76.
7. Мовна М. Українська кулінарна книга Галичини міжвоєнного двадцятиліття : видання і постаті. *Записки Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаника* : зб. наук. праць. 2022. Т. 14. С. 3–36.
8. Петришин М. Кулінарна термінологія давніх римлян. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32. Том 2. С. 97–103.
9. Скубіда Л. Гастрономічний код культури в турецькій народній літературі : особливості та специфіка. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2018. Том 29 (68). № 4. С. 177–181.
10. Apicius. *De re coquinaria*. Heidelberg: Winter C., 1867. 202 pp.
11. Lejavitzter Amalia. Terminología culinaria en *De re coquinaria* : lengua técnica y coincidencias con el latín vulgar. *Nova tellvs*. 2020. 32. 2. Pp. 83–97.
12. Gorgescu T. 23. La spécialisation des verbes préfixés dans le lexique culinaire d'Apicius. *Latinitatis rationes: Descriptive and Historical Accounts for the Latin Language*. Berlin, Boston: De Gruyter. 2016. P. 369–377.
13. Grocock C., Grainger S. Apicius. A critical edition with an introduction and an English translation. New York : Prospect Books, 2006. 123 p.
14. Vehling J. D. *Cookery and Dining in Imperial Rome*. Chicago: Walter M. Hill. 1936. 633 p.
15. Cândido Guida da Silva. Dos legumes de vagem em Apício, *De re coquinaria*. *Boletim de Estudos Clássicos*. 2014. 59. P. 191–205.
16. Ihm M. Die Apicius-Excerpte im codex Salmasianus. *Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik*. 15. München. 1908. S. 63–73.

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.22>

БЕЗПЕКОВИЙ ДИСКУРС У СФЕРАХ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

SECURITY DISCOURSE IN SPHERES OF PERSONAL AND INSTITUTIONAL COMMUNICATION

Бобир Ю.В.,

orcid.org/0000-0001-6216-1174

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Воєнної академії імені Євгенія Березняка

Стаття присвячена визначенню основних сфер персональної та інституційної комунікації, в яких функціонує безпековий дискурс й породжуються тексти/текстові жанри цього дискурсу. Автором встановлено, що з огляду значущість безпеки в життєдіяльності людини безпековий дискурс реалізується у багатьох сферах комунікації, відображаючи зміст і спрямованість безпекових практик. Під час дослідження з'ясовано, що безпековий дискурс конституюється, з одного боку, як складова персональної – буденної та буттєвої – комунікації, виступаючи як комунікативна взаємодія довкола питань безпеки, що передбачає використання її учасниками спеціальної підмови, з другого боку – як інституційна професійно орієнтована комунікація, що передбачає, окрім використання спеціальної підмови, виконання комунікантами певних ролей і дотримання відповідних статусно-рольових правил мовленнєвої поведінки, зумовлених специфікою безпекової діяльності. Відтак у сфері персональної комунікації безпековий дискурс об'єктивується в текстах, які містять пов'язані з безпекою повсякденної діяльності людини застереження, інструкції, пояснення, рекомендації, повчання, заборони, а також у текстах, що фіксують переживання мовця щодо безпечності його стану. В інституційній сфері безпековий дискурс виступає як комунікація, учасниками якої є представники безпекових інституцій та їхні клієнти. Саме в цій сфері формуються тексти/текстові жанри власне безпекового дискурсу – документи, що створюються у ході безпекової діяльності. Дослідження також виявило, що як спеціальна підмова безпековий дискурс перетинається з іншими типами інституційного дискурсу: педагогічним/освітнім, виробничим/промисловим, науковим, юридичним, масмедійним, – виступаючи складовою відповідних сфер комунікації, й актуалізується у жанрах, притаманних відповідним типам дискурсу.

Результати дослідження є відправною точкою для подальшого комплексного вивчення безпекового дискурсу, зокрема його лінгвокогнітивних і комунікативних характеристик, концептуального простору та жанрових зв'язків, а також компонентів, які його характеризують як інституційний.

Ключові слова: безпека, безпекова діяльність, безпековий дискурс, безпекові практики, дискурс, інституційний дискурс, інституційна комунікація, персональна комунікація.

The article focuses on delineating the main spheres of personal and institutional communication where the security discourse operates and the textual genres of this discourse originate. The study reveals that due to the significance of security in human life, security discourse is manifested in various communication spheres, primarily reflecting the content and focus of security practices. The article identifies security discourse as manifesting in personal (everyday, existential) communication, where it functions as communicative interaction on security issues utilizing specific sublanguage, and in institutional, professionally-oriented communication. The latter entails the usage of specialized sublanguage alongside the enactment of defined roles and adherence to corresponding speech behavior rules dictated by the specifics of security activities. In personal communication, security discourse is evident in texts representing warnings, instructions, explanations, recommendations, prohibitions, and expressions of the speaker's feelings regarding his safety. In the institutional sphere, this discourse operates in communication between security institution representatives and their clients, giving rise to specific genres such as documents produced during security activities. The study uncovers the intersection of security discourse with other institutional discourses – educational, industrial, scientific, legal, and media – where it functions as a sublanguage expressed through corresponding genre conventions.

The study results are a foundational step towards a more comprehensive exploration of security discourse, encompassing its linguistic, cognitive, and communicative aspects, conceptual space, genre relations, and institutional dimensions.

Key words: security, safety, security activity, security discourse, security practices, discourse, institutional discourse, institutional communication, personal communication.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Безпека є одним із важливих феноменів людського буття, оскільки потреба у безпеці належить до базових людських потреб. Значущість цього феномену проявляється у притаманності безпекової складової будь-якій сфері життєдіяльності людини: кожна дія чи ситуація оцінюється з точки зору її безпечності, адже «майже всі життєві ситуації пов'язані з ризиком» [1, с. 34], а за кожною новою реалією криються як можливості, так і загрози. Як важливий соціальний феномен безпека відображається в дискурсі, що породжується під час безпекових практик, відтак виступаючи дискурсивним феноменом і ключовим концептом безпекового дискурсу.

З огляду на особливу роль безпекового фактора у суспільних практиках, дослідження феномену безпеки ніколи не втрачатиме **актуальності**, оскільки розвиток суспільства створюватиме нові виклики, ризики, загрози та небезпеки, що вимагатиме вивчення і теоретичного осмислення нових безпекових реалій з метою трансформації безпекових суспільних інститутів і наповнення безпекових практик новим змістом. Так само не втрачатимуть актуальності дослідження безпекового дискурсу як виразника безпекової картини світу у певному історичному та соціокультурному ракурсі, а також інструмента, за допомогою якого здійснюється вплив на безпекове середовище та формуються безпекові цінності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Термін *безпековий дискурс* відносно нещодавно увійшов у науковий обіг на вітчизняних теренах (у пошуковій системі Google Scholar близько 30 наукових розвідок українською мовою, в яких зустрічається цей термін), позначаючи спрямованість досліджень на безпекову проблематику, зокрема у політико-правовій (Ю. Загуменна, В. Ліпкан, Є. Скулиш, М. Паламарчук, О. Андреева, І. Аблазов, Л. Гордієнко, Д. Павлов, М. Микитюк, М. Воротнюк, Я. Швечикова-Плавська, І. Лебідь, О. Власюк, С. Кононенко, У. Хельберг, О. Хилько, М. Штурма), філософській (Б. Парахонський, Г. Яворська), психологічній (В. Турбан, М. Мачикова), педагогічній (О. Кречотень) галузях.

В англійській науковій літературі термін *the discourse of security / security discourse* застосовується з середини 70 років XX століття (у Google Scholar близько 22000 наукових праць, де вживається цей термін), однак більшість наукових розвідок мають політологічне спрямування. Лінгвістичні дослідження цього феномену здебільшого мають на меті «опис дискурсивної кон-

струкції безпеки в окремий історичний період в особливих національних і транснаціональних локаціях» [2, р. VI], як це втілили британські лінгвісти М.Н. Макдональд і Д. Хантер, застосовуючи науково-теоретичний метод, що поєднує інтуїтивний, ручний аналіз, властивий критичному дискурс-аналізу з машинною обробкою текстів, напрацьованою корпусною лінгвістикою. Проте до цього часу ми не знаходимо комплексних теоретичних досліджень безпекового дискурсу, зокрема його лінгвокогнітивних і комунікативних характеристик, концептуального простору та жанрових зв'язків, а також компонентів, що характеризують його як інституційний. **Мета** статті – визначити, у яких основних сферах персональної та інституційної комунікації реалізується безпековий дискурс, у яких текстах/текстових жанрах втілюється, у контексті його подальшого комплексного дослідження. Для досягнення цієї мети насамперед необхідно визначити сутнісні характеристики безпекових практик та їхній вплив на комунікацію у відповідних сферах.

Виокремлення безпекового дискурсу з дискурсивного континууму передбачає його дослідження насамперед як соціолінгвістичного феномена, оскільки саме цей напрямок лінгвістики вивчає ідеологічні, соціокультурні та історичні аспекти функціонування мови. У соціолінгвістичній парадигмі дискурс розглядається з точки зору протиставлення особистісно-орієнтованої (персональної) комунікації, яка переважно реалізується у буденному (побутовому) й буттєвому дискурсі, та статусно-орієнтованої комунікації, представленої у типах інституційного дискурсу. Персональний дискурс передбачає спілкування між мовцями, що добре знають один одного. Інституційний дискурс «зводиться до зразків вербальної поведінки, що склалася у суспільстві стосовно закріплених сфер спілкування, і реалізується у контексті певної соціальної ситуації. Цей тип дискурсу оперує власною субмовою (соціолектом) – системою професійно-орієнтованих знаків, до якої апелюють учасники суспільно-інституційної комунікації і яка характеризується стереотиповістю і програмованістю, а також системою жанрів і прецедентних текстів» [3, с. 302].

Вважаємо за доцільне розмежовувати в такому контексті безпековий дискурс у широкому й вузькому значенні. Безпековий дискурс у широкому значенні – це комунікативна взаємодія довкола питань безпеки, що передбачає використання комунікантами спеціальної підмови. У такому ракурсі безпековий дискурс перетинається з іншими типами дискурсу, виступаючи складо-

вою відповідних сфер комунікації. Під безпечним дискурсом у вузькому значенні ми розуміємо насамперед професійно-орієнтовану комунікативну взаємодію, що має на меті забезпечення безпеки визначених об'єктів й передбачає як використання комунікантами спеціальних текстів, так і виконання ними певних ролей та дотримання відповідних статусно-рольових правил мовленнєвої поведінки, зумовлених специфікою безпекової діяльності. У такому розумінні безпековий дискурс виступає як комунікація, учасниками якої є представники безпекових інституцій та їхні клієнти.

Отже, **об'єктом** розгляду в цій статті є сфери персональної та інституційної комунікації, а **предметом** – безпекова складова комунікації, що формує безпековий дискурс.

Виклад основного матеріалу. Безпека як ключовий концепт безпекового дискурсу відображає засадничі параметри безпекових практик. Її визначають як стан захищеності певного об'єкта, або як умови його функціонування, за яких не існує небезпек, що загрожують його існуванню й розвитку: «стан, коли кому-, чому-небудь ніхто і ніщо не загрожує» [4, с. 430]; «стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди» [5]; «відсутність загроз життєво важливим інтересам людини: її життю, здоров'ю і добробуту» [6, с. 190]; «такі умови, в яких знаходиться складна система, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до існуючих, на даному етапі, потреб, знань та уявлень» [7, с. 96].

В. Ліпкан на основі аналізу нормативно-правових актів, відповідних доктрин і теорій, виділив чотири основні підходи до тлумачення змісту концепту безпеки: *статистичний* (безпека – стан захищеності від небезпек, загроз, ризиків); *апофатичний* (безпека – відсутність загроз і небезпек); *діяльнісний* (безпека – система заходів, спрямованих на створення безпечних умов); *пасивний* (безпека – дотримання певних параметрів, норм) [8, с. 362–363].

Узагальнюючи підходи до тлумачення сутності безпеки, можна стверджувати, що безпекові практики мають на меті створення безпечних умов існування й розвитку певного об'єкта (системи). Це передбачає насамперед визначення чинників, які загрожують безпеці, й виконання заходів, що дозволять уникнути, запобігти, послабити дію цих чинників, а в крайньому випадку – усунути наслідки їхнього впливу. Цей алгоритм дій у безпековій сфері відображено у принципах безпечної

життєдіяльності людини, які зводять до формули: «Передбачати, запобігати, діяти». Це означає, що люди вивчають небезпечні ситуації, щоб уникати їх та запобігати їм. У небезпечній ситуації людина повинна діяти так, щоб урятуватися [1, с. 31].

Оскільки, як стверджують дослідники, абсолютної безпеки досягти неможливо і мова може йти лише про «відносну безпеку, про захищеність тих чи інших цінностей від небезпек» [9, с. 34], безпековий процес вимагає постійного моніторингу безпечності умов функціонування об'єкта.

Безпека є складним соціальним феноменом. Сучасна антропоцентрична спрямованість розвитку суспільства вбачає у безпеці життєдіяльності особистості кінцеву мету забезпечення всіх інших видів безпеки. Проте необхідною умовою безпеки особистості виступає насамперед безпека суспільства: «Мирне, яке живе спокійним життям, стабільне, гарне суспільство, як правило, дає своїм членам можливість почуватися в достатній безпеці» [10, с. 41]. Саме від суспільних процесів залежить як виникнення соціальних і техногенних небезпек, так і здатність людства протистояти природним катастрофам. Та й «загалом поведінка людини дає їй змогу лише реалізовувати (чи не реалізовувати) суспільний рівень безпеки» [6, с. 191]. Саме тому соціальна організація життя – «основний параметр, який ретельно охороняється самим індивідом і є критерієм оцінювання стану безпеки. Так, ще Т. Гоббс запевняв, що страх перед загрозами власній безпеці змушує людину жити в суспільстві й шукати в ньому засоби колективного захисту від цих загроз і саме пошук безпеки обумовлює прогрес цивілізації (людина – це істота, цивілізована страхом смерті)» [11, с. 25]. З іншого боку, дбаючи про безпеку своїх членів, спільнота забезпечує і свою суспільну безпеку як цілого.

Відтак в аксіологічному вимірі в основі безпекової ієрархії лежить безпека людини як суспільної істоти, що передбачає діалектичне поєднання особистої і суспільної безпеки, де, з одного боку, окрема особистість бездумно не приноситься в жертву заради безпеки суспільного цілого (як в тоталітарних суспільствах), з іншого боку, де не абсолютизується особиста безпека, що призводить до розпаду, знищення суспільного організму і проявляється, зокрема, у нездатності певних суспільних груп протистояти зовнішній агресії.

Узагальнюючи можна сказати, що основним об'єктом безпекових практик є людина як представник людства, особистість як член суспільства. Лише у безпечному суспільстві можлива безпека окремої людини, водночас турбота про безпеку

окремих людей гарантує безпеку всього людства.

Варто зауважити, що безпека людини передбачає не лише безпечне існування (тобто виживання), але й безпечний розвиток – інакше кажучи, безпеку життя і діяльності: «Для людини це, по-перше, забезпечення права на життя, на продовження роду, на достойний рівень задоволення соціально-економічних та духовних потреб» [11, с. 26]. У такому контексті об'єкти, які забезпечують й убезпечують існування людини та її розвиток, також стають цінностями, на захист яких спрямовуються безпекові практики. Зокрема, у доповіді про розвиток людини в рамках Програми розвитку ООН за 1994 р. питання безпеки розглядають у контексті розвитку людини, виділяючи такі компоненти її безпеки: економічну безпеку (забезпеченість доходом, достатнім для задоволення щоденних потреб), продовольчу безпеку (доступність основних продуктів харчування), екологічну безпеку (доступність чистих води й повітря, системи землекористування, яка зберігає родючість ґрунту), безпеку для здоров'я (захищеність людини від ризиків захворюваності, доступність медичного обслуговування), особисту безпеку (захищеність людини від насилля), політичну безпеку (захист основних прав і свобод людини), безпеку спільнот (community security) (збереження етнічної своєрідності, національних традицій і культурних цінностей) [12].

На нашу думку, для розуміння особливостей безпекового дискурсу в різних сферах комунікації безпекові практики необхідно розглядати у двох вимірах: персональному, де про власну безпеку й безпеку важливих для неї об'єктів дбає кожна окрема особа, та інституційному, де створенням безпечних умов життєдіяльності опікуються спеціальні інституції – органи безпеки.

У персональному вимірі особиста безпека залежить від поведінки людини, від того, які навички безпечної життєдіяльності вона має, тобто чи має вона такі життєві компетентності як «комплекс знань та навичок своєчасного розпізнавання можливих загроз безпеці, узвичаєного поведіння в екстремальних ситуаціях, уміння ситуативно (нестандартно) реалізовувати дії щодо самозбереження» [13, с. 41]. В інституційному вимірі безпека людини залежить від ефективності діяльності безпекових органів.

Вочевидь у галузі забезпечення власної безпеки кожною окремою особою безпековий дискурс реалізується насамперед у *буденній* сфері *персональної* комунікації, що передбачає спілкування щодо безпечності повсякденних практик комуніканта. Відтак безпековий дискурс об'єкти-

вується в текстах, що містять пов'язані з безпекою повсякденної діяльності людини застереження, інструкції, пояснення, рекомендації, повчання, заборони.

До *буттєвої* сфери персональної комунікації можна віднести тексти, що фіксують емоційний стан мовця щодо безпечності умов його існування. Адже безпеку визначають не лише як відсутність загроз, стан захищеності, забезпечений об'єктивно, але і як внутрішні відчуття особи щодо безпечності її стану: «безпека в об'єктивному плані передбачає відсутність загроз здобутим цінностям, у суб'єктивному – відсутність страху стосовно того, що цим цінностям буде завдано шкоди» [14, с. 105]. Відповідно тексти, що фіксують такі переживання мовця, на нашу думку, також належать до безпекового дискурсу, а такі поняття як страх, тривога, впевненість, довіра входять до концептосфери безпеки.

В інституційному вимірі безпековий дискурс насамперед реалізується у професійно орієнтованій комунікації, учасниками якої виступають представники спеціальних інституцій, органів, головним призначенням яких є забезпечення безпеки, та їхні клієнти. Дослідження безпекового дискурсу саме в цьому вимірі дозволяє описати основні компоненти, що характеризують цей дискурс як інституційний (учасники, хронотоп, цілі, цінності (зокрема ключовий концепт), стратегії, матеріал (тематика), різновиди і жанри, прецедентні (культурогенні) тексти, дискурсивні формули).

Характер комунікації в інституційній сфері залежить також від сутності та змісту безпекової діяльності – професійної діяльності органів безпеки. Ця діяльність відображає загальну спрямованість безпекових практик й втілює принципи безпечної життєдіяльності.

Узагальнюючи здобутки українських безпекознавців (В. Ліпкан, В.І. Франчук, В.І. Фостяк), ми визначаємо як безпекову діяльність, спрямовану на виявлення загроз безпеці певного об'єкта та протидію їм. Виявлення загроз насамперед передбачає виконання інформаційно-аналітичних заходів, процес протидії загрозам – організацію і реалізацію системних заходів, метою яких є насамперед запобігти впливу загрозливих чинників на безпеку об'єкта, або припинити їхню дію, або нейтралізувати шкоду, завдану об'єктові дією цих чинників. Превентивна спрямованість безпекової діяльності є однією з основних її характеристик.

Безпекова діяльність не є гомогенною. На нашу думку, вона складається з таких компонен-

тів (видів діяльності): інформаційного, що передбачає збір інформації щодо наявності загроз безпеці об'єкта; аналітичного, що передбачає аналіз зібраної інформації; організаційного, що передбачає розробку й планування комплексу заходів (операцій), спрямованих на протидію загрозам; оперативного, що передбачає безпосередню реалізацію комплексу заходів (операцій), спрямованих на протидію загрозам, або усунення наслідків, спричинених дією небезпечних факторів. Ці види діяльності на практиці тісно переплетені між собою.

Як ми можемо спостерігати, професійно орієнтована безпекова комунікація відбувається у національній, міжнародній та корпоративній сферах.

У контексті дискурсивних досліджень найбільша увага приділяється національній сфері (сектору безпеки та оборони держави), у якому породжується основний масив текстів безпекового дискурсу, з огляду на значущість питань національної безпеки для людини і суспільства, оскільки вона включає безпеку різних підсистем – особистості, суспільства, держави [15], а також передбачає створення загальних умов, за яких є можливою як корпоративна, так і міжнародна безпека. У міжнародній сфері безпековий дискурс представлений комунікацією в рамках наднаціональних, міжнародних безпекових організацій, однак, на нашу думку, досліджуючи особливості дискурсу в цій сфері, варто брати до уваги залежність міжнародної безпеки від національних інтересів окремих держав. У корпоративній сфері безпековий дискурс притаманний органам, що опікуються безпекою підприємств, організацій, інституцій.

Отже, в інституційній сфері безпековий дискурс є професійно орієнтованою комунікацією, учасниками якої є представники безпекових органів та їхні клієнти й особливості якої визначаються притаманною цим органам безпековою діяльністю, спрямованою на виявлення загроз певному об'єкту і протидію їм. Дослідження безпекового дискурсу в цьому вимірі передбачає насамперед вивчення документообігу в безпекових установах, документів, що регламентують їхню діяльність, а також усних текстів, що породжуються під час професійної комунікації. З огляду на здебільшого закритий, конфіденційний характер діяльності безпекових органів додатковим джерелом текстів для розгляду безпекового дискурсу у цій сфері є художньо-документальний дискурс, представлений літературними й екранними творами про діяльність безпекових інституцій, які засновані на реальних подіях.

Безпековий дискурс також має реалізацію у таких сферах інституційної комунікації, як педагогічна/освітня, виробнича/промислова, наукова, юридична, масмедійна, перетинаючись з відповідними типами дискурсів.

Оскільки безпекове виховання й освіта є важливим інструментом соціалізації, педагогічна комунікація також має безпекову складову. Безпека життєдіяльності в персональному вимірі передбачає оволодіння особистістю навичками безпечної поведінки. Навчання правилам безпеки починається з сім'ї й продовжується в освітніх закладах різного рівня. Зокрема, безпекова складова інтегрована у Базовий компонент дошкільної освіти; у системі загальної середньої освіти засади безпеки життєдіяльності вивчаються у рамках дисциплін «Я досліджую світ», «Основи здоров'я» (до реформи НУШ), «Здоров'я, безпека та добробут» (після реформи НУШ), «Біологія і екологія», «Фінансова грамотність» (курс за вибором). Ця складова освіти, яку називають превентивною, має на меті навчити дитину, як убезпечити себе від загроз навколишнього світу, забезпечити формування у неї навичок безпечної життєдіяльності.

У закладах вищої освіти безпекова освіта здійснюється у двох площинах – у площині підготовки фахівців для сектору безпеки й оборони та у площині безпекової підготовки фахівців інших галузей за напрямками їхньої діяльності. Програми підготовки у межах таких галузей знань як 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону (спеціальності: 251 Державна безпека, 252 Безпека державного кордону, 253 Військове управління (за видами збройних сил), 254 Забезпечення військ (сил), 255 Озброєння та військова техніка, 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності), 257 Управління інформаційною безпекою) та 26 Цивільна безпека (спеціальності: 261 Пожежна безпека, 262 Правоохоронна діяльність, 263 Цивільна безпека) мають професійне безпекове спрямування [16].

Навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності» входить до багатьох освітніх програм за різними напрямками підготовки, передбачаючи вивчення відповідних специфіці фахової діяльності видів безпеки, а також безпеки виробничих процесів у відповідних галузях.

У такому контексті об'єктом дослідження стають навчальні, навчально-методичні та навчально-наукові тексти, призначені для навчання правил безпечної поведінки, а також для підготовки фахівців з безпеки та безпекової підготовки фахівців інших галузей.

Виробнича комунікація характеризується як особистою відповідальністю комуніканта за свою безпеку у процесі виконання виробничих функцій, так і діяльністю спеціальних структур, що опікуються безпекою виробничих процесів. Безпековий дискурс у цій сфері реалізується у комунікації навколо безпеки виробничих процесів і має письмову текстову реалізацію в інструкціях з техніки безпеки та охорони праці, правилах експлуатації різноманітних приладів, інструментів, правилах безпеки під час виконання виробничих функцій, відповідних державних стандартах.

На перетині виробничого і буденного дискурсу, на нашу думку, перебувають тексти, що містять застереження, зафіксовані на різних виробках і об'єктах: «Не нагрівати!», «Берегти від вогню!», «Не розбирати!», «Не давати дітям!», «Не кидати у вогонь!», а також застереження, інструкції, правила експлуатації побутових приладів і начиння, що додаються до кожного виробу. Такий текстовий жанр фіксує комунікацію між виробником і споживачем щодо безпечного використання предметів побуту у повсякденній діяльності.

До безпекових текстів у *юридичній* сфері насамперед належать нормативні акти, що регламентують діяльність органів безпеки, а також положення Конституції України, що є основою законів та інших нормативно-правових актів у сфері безпеки людини, галузеве законодавство про охорону здоров'я, праці, про дорожній рух, про цивільну оборону, про охорону навколишнього середовища, пожежну безпеку тощо. Безпеку людини гарантують і норми Кодексу про відповідальність за злочини проти безпеки споживання продукції, екологічної безпеки, громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту, а також норми про злочини проти безпеки людства [9, с. 42].

Феномен безпеки є і завжди був у фокусі *наукової* комунікації. Теоретико-методологічні передумови пізнання проблем безпеки формувалися у філософській традиції, починаючи з епохи класичної античної філософії, пізніше були продовжені у напрацюваннях класиків філософської науки. 1970–1990 рр. ознаменувалися зміною ракурсу дослідження безпекових питань та прагненням створити окрему науку про безпеку, розробити її теоретичні засади. З середини минулого століття включно до сьогодні наука про безпеку поступово рухається від визначення теоретико-методологічних засад забезпечення безпеки суспільства, держави до необхідності формування культури безпечної життєдіяльності як цілісної системи знань проблем формування особистості,

суспільства та держави, заснованої на безпечному стилі життєдіяльності як у звичайних умовах, так і в умовах надзвичайних ситуацій, в побуті та інших сферах [17].

У сучасній гуманітарній науці безпека досліджується у межах різних галузей, зокрема у вітчизняній науці з'явилися такі напрями як безпека життєдіяльності (О. Запорожець, І. Кобилянська, О. Кобилянський, В. Кузнєцов, В. Лапін), сек'юритологія (Г. Андрощук, С. Болтівець, В. Заплатинський, О. Коновалов, П. Крайнів, С. Максименко, Я. Серіков), севітологія (О. Коновалов), безпекознавство, націо-безпекознавство (В. Ліпкан), філософія безпеки (О. Барановський, В. Горлинський), соціологія безпеки (О. Гужва, І. Косуля, В. Ніколаєвський), соціологія безпеки життєдіяльності (Л. Калашнікова). Крім того, окремі безпекові питання вивчаються валеологією, фізіологією, соціоекологією, ергономікою, синергетикою, психологією безпеки, соціологією культури безпеки [13].

У фокусі наукових досліджень перебувають також види безпеки й різні безпекові аспекти: економічна та фінансова безпека (О. Барановський), соціальна безпека суспільства (О. Гужва, В. Ніколаєвський, Є. Подольська, П. Назаркін І. Рущенко, І. Дубровський), духовна, моральна та освітня складові національної безпеки (П. Лісовський), система соціального захисту населення в Україні (В. Погрібна), математична методологія визначення індикаторів безпеки життєдіяльності особистості (В. Горбулін, А. Качинський), національна безпека (В. Ліпкан) тощо [13].

Отже, наукові монографії, дисертації, статті, автореферати, анотації, тези виступів на конференціях, а також доповіді й полемічні виступи на безпекову тематику також виступають об'єктом дослідження безпекового дискурсу.

У *масмедійній* комунікації безпекова складова присутня у різних жанрах, тексти яких також служать об'єктом дослідження безпекового дискурсу. Такі тексти знаходимо у друкованих та інтернет-виданнях (інформаційні та аналітичні матеріали), у радіо- та телепередачах (інтерв'ю, токшоу, аналітичні програми тощо), блогах.

Висновки. Безпековий дискурс є важливим компонентом комунікації, що породжується під час безпекових практик, які мають на меті забезпечення потреби людини у безпеці. Безпекові практики насамперед передбачають визначення факторів, які становлять небезпеку, й виконання заходів, що дозволять уникнути, запобігти, послабити дію цих факторів, а в крайньому разі –

усунути наслідки їхнього впливу. Отже, змістом безпекового дискурсу є такі питання: що становить небезпеку; що необхідно зробити, щоб уникнути її; як треба діяти, якщо небезпеки не вдалось уникнути; якою є психологічна реакція особи на безпеку/небезпеку.

Для розуміння особливостей безпекового дискурсу у різних сферах комунікації безпекові практики необхідно розглядати у двох вимірах: персональному, де про власну безпеку й безпеку значущих для неї об'єктів дбає кожна окрема особа, та інституційному, де про безпечні умови життєдіяльності дбають спеціальні інституції – органи безпеки. У персональному вимірі особиста безпека залежить від поведінки людини, в інституційному вимірі – від ефективності діяльності безпекових органів. У першому випадку безпековий дискурс конститується як складова персональної (буденної, буттєвої) комунікації й виступає як комунікативна взаємодія довкола питань безпеки, що передбачає використання комунікантами спеціальної підмови. У другому випадку він конститується як інституційна професійно орієнтована комунікація, що передбачає, окрім використання спеціальних

текстів (підмови), виконання комунікантами певних ролей і дотримання ними відповідних статусно-рольових правил мовленнєвої поведінки, зумовлених специфікою безпекової діяльності, яка є реалізацією безпекових практик у професійній площині. У такому розумінні безпековий дискурс виступає як комунікація, учасниками якої є представники безпекових інституцій та їхні клієнти. Саме в цій сфері формуються тексти/текстові жанри власне безпекового дискурсу – документи, що створюються у ході безпекової діяльності.

Як спеціальна підмова безпековий дискурс перетинається з іншими типами інституційного дискурсу: педагогічним/освітнім, виробничим/промисловим, науковим, юридичним, масмедійним, – виступаючи складовою відповідних сфер комунікації, й актуалізується у жанрах, притаманних відповідним типам дискурсу.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні лінгвокогнітивних і комунікативних характеристик безпекового дискурсу, його концептуального простору і жанрових зв'язків, а також компонентів, що його характеризують як інституційний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д., Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Страшко С. В. Основи здоров'я: підручник для 7 кл. загальноосв. навч. закл. К. : Алатон, 2015. 200 с.
2. MacDonald M. N., Hunter D. The Discourse of Security: Language, Illiberalism and Governmentality. 2019. XVI, 337 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-97193-3>.
3. Ларькіна М. Інституційний дискурс як соціолінгвістичний феномен. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2010. Вип. 89 (5). С. 299–302.
4. Словник української мови : в 20 т. К. : Наук. думка, 2010. Т. 1: А-Б. 912 с.
5. ДСТУ 2293-99. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять. [Не чинний від 2005-04-01]. URL: https://dnaop.com/html/34095/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_2293-99 (дата звернення: 16.04.2024).
6. Бех І.Д., Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Страшко С.В. Основи здоров'я: підручник для 9-го кл. загальноосв. навч. закл. К. : Алатон, 2017. 224 с.
7. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття "безпека". *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. Вип. 5. С. 90–98.
8. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки : підручник. Київ : КНТ, 2009. 631 с.
9. Тихий В.П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31–46.
10. Maslow A. H. *Motivation & Personality*. Harper & Brothers, 1954. 411 p.
11. Баланда А. Безпека як соціальний феномен: дискурс людського розвитку. *Україна: аспекти праці*. 2007. №1. С. 25–29. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20038/05-Balanda.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.03.2024).
12. Human Development Report 1994. New York : Oxford University Press, 1990. 226 p. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf> (accessed 06 March 2024).
13. Калашнікова Л. В. Безпека життєдіяльності особистості: повсякденні практики й стратегії поведінки в сучасному українському суспільстві: дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2020. 612 с.
14. Wolfers A. *A Discord and Collaboration. Essay of International Politics*. Foreword by Reinhold Niebuhr; Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1962. 283 p.
15. Безпека національна. *Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука*. Київ : Абрис, 2002. С. 49–50.

16. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.03.2024).

17. Калашнікова Л. Соціологія безпеки як галузь знання: особливості становлення і напрямки розвитку. *European Humanities Studies: State and Society / Europejskie Studia Humanistyczne: Państwo i Społeczeństwo*. Kyiv : East European Institute of Psychology ; Krakow : Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, 2016. № 3. С. 4–18.

GENERAL ASPECTS AND STEPS INVOLVED IN COMPILING BILINGUAL TRANSLATION TERMINOLOGICAL DICTIONARIES

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ДВОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ

Vyskushenko S.A.,

orcid.org/0000-0003-1557-1984

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation
Zhytomyr Ivan Franko State University*

The given article is devoted to the analysis of general features and stages involved in compiling bilingual translation terminological dictionaries. It discusses the fundamental principles and methods of developing such dictionaries, taking into account the requirements of modern terminological lexicography, translation theory and practice. Special attention is paid to the harmonization and standardization of terminological units within two languages, as well as the formation and selection of translation units. The key stages of compiling translation dictionaries are highlighted to ensure their effectiveness and correctness for users. Certain difficulties that may arise during the compilation of dictionaries are identified and discussed. Basic factors influencing the resolution of these issues include the terminographer's qualifications, resources, collaboration with experts in the relevant field, etc.

The paper provides information on the basic compositional units of bilingual translation terminological dictionaries – macrostructure and microstructure. In particular, it illuminates the general characteristics and distinctive features of each of these components. Researchers consider the macrostructure as the overall structure of the dictionary and relate it to the determination of the types of lexical units planned to be included in the dictionary. Accordingly, the macrostructure denotes the general structure of the dictionary. The microstructure encompasses issues of format and content of dictionary entries. Therefore, microstructure refers to the structure of individual dictionary entries.

The results of the study indicate that compiling bilingual translation terminological dictionaries is of great importance for supporting international communication, advancing science and technology, and enhancing the qualifications of professionals in various domains. They facilitate the translation of terms from one language to another without loss of precision. This is especially important in scientific and technical fields, where terminological accuracy is crucial.

Key words: terminography, terminology work, bilingual terminological dictionary, translation dictionary, equivalency, term, professional language.

Статтю присвячено вивченню загальних особливостей та етапів укладання двомовних перекладних термінологічних словників. У роботі опрацьовано основні принципи і методи побудови таких словників з урахуванням вимог сучасної термінологічної лексикографії, теорії та практики перекладу. Особлива увага звертається на важливість гармонізації та стандартизації термінологічних одиниць у двох мовах, а також на процес формування і вибору одиниць перекладу. Розкрито ключові етапи укладання перекладних словників з метою забезпечення їхньої ефективності та коректності для користувачів. Було виділено й проаналізовано певні труднощі, що можуть виникнути під час укладання словників. Базовими факторами, які мають певний вплив на вирішення цих проблем є: кваліфікація термінографа, ресурси, співпраця укладача з фахівцями відповідної галузі, тощо.

У статті надається інформація про базові композиційні одиниці двомовних перекладних термінологічних словників – макроструктура та мікроструктура. Зокрема, висвітлено загальні особливості й відмінні характеристики кожного з цих компонентів. Дослідники розглядають макроструктуру як загальну структуру словника, а також відносять до неї питання визначення типу лексичних одиниць, які планується включити в словник. Відповідно, макроструктура означає загальну структуру словника. До мікроструктури включають проблеми формату та заповнення словникових статей. Отже, мікроструктура – це структура окремої словникової статті.

Результати дослідження засвідчують, що укладання двомовних перекладних термінологічних словників має велике значення для підтримки міжнародного спілкування, розвитку науки та технологій, а також для підвищення кваліфікації фахівців різних галузей. Вони сприяють перекладу термінів з однієї мови на іншу без втрати точності. Це особливо важливо в науковій та технічній сферах, де точність термінології має вирішальне значення.

Ключові слова: термінографія, термінологічна робота, двомовний термінологічний словник, перекладний словник, еквівалентність, термін, фахова мова.

Introduction. Dictionaries are gateways to knowledge, comprehension, communication, and cultural exploration. They carry a profound significance not only in education or academic endeavors, but also serve as indispensable tools in professional communication. Furthermore, whether in agriculture, medicine, law, or engineering, dictionaries facilitate

precise communication and ensure accuracy in discourse. They empower professionals to navigate complex terminology, fostering efficiency and efficacy in their respective domains.

The issue of lexicographic development of terminological systems in various professional languages has recently attracted the attention of many philolo-

gists. Research on translation dictionaries, especially bilingual or even multilingual ones, takes an important place in linguistic studies. As they promote multilingualism as well as mutual understanding, enabling individuals to bridge various chasms.

Research analysis. General principles and practical experience in describing various dictionaries, including terminological ones, can be found in the works of scholars such as O. Demska, V. Dubichynskyi, H. Felber, H. Jackson, S. Landau, R. Roberts, E. Wüster, L. Zgusta and many others. However, deepening and updating such scientific data is relevant, as the improvement of principles and mechanisms for compiling dictionaries of various types continues, since each generation of users imposes new requirements for dictionary making, adapting them to their needs. The accumulated information requires further interpretation within the framework of integrating modern scientific theories into terminography.

The aim of the paper is to specify general tendencies as well as principles involved in making dictionaries and to consider the development of the lexicographic conception for bilingual translation terminological dictionaries compilation.

Results and discussions. Terminography is defined as the terminological work that comprises the process of recording, processing, and presenting terminological information in a machine-readable or printed format. In this context, terminological work focuses on the terms that are gathered, described, processed, and presented. Numerous theoretical approaches concerning the description and organization of knowledge (at the cognitive level) and the transfer of knowledge (at the communicative level) are combined in terminology work. Terms and concepts are its main components [1].

Thus, terminography, also known as terminological lexicography, is a complex, interdisciplinary science that studies the theory and practice of compiling terminological dictionaries of various types. Terminological lexicography as a separate branch of terminology studies has close connections with many sciences, including linguistics, translation studies, lexicology, phonetics, grammar, applied linguistics, computer science, etc. Computer technologies are increasingly used for dictionary compiling in our digital age. Consequently, computer science offers methods and tools to collect, process, and transmit lexicographic information using computer technologies, as well as creating computer lexicographic databases. These databases or termbanks serve as the basis for creating various dictionaries of different types and purposes.

Considering the fact that rapid development in all spheres of human activity leads to the extension of contacts and the processes of professional communication are becoming increasingly globalized, it is evident that translation terminological dictionaries are necessary, as they define the common boundaries of the certain professional terminological field within multiple languages. In other words, lexicographic works are considered to be an important step towards harmonizing and standardizing the vocabulary of a particular field of knowledge, as such dictionaries, being the result of lexicographic description of the terminology, serve as a normative document containing codified terms that guide users to their correct application. This, in its turn, will contribute to better contacts and mutual understanding among experts from different countries. The analysis of the features and principles of compiling bilingual translation terminological dictionaries is extremely relevant and important, as well as its practical application. Therefore, delving into the specificity of bilingual translation terminological dictionaries is suggested. Taking into consideration the title, it may be claimed that the model of such dictionaries will combine features of both terminological and translation dictionaries. It means that the basic characteristic features of these dictionaries include grouping of the professional vocabulary of one language with simultaneous translation into another one. The main purpose of bilingual translation terminological dictionaries is to reveal the modern meaning of terms within certain sphere of knowledge. They can serve as translation tools, contribute to the development of terminological norms and their approval as mandatory or preferred variants as well as help specialists improve their proficiency in a particular professional language. In other words, dictionaries of these types ensure efficiency and eliminate ambiguity in communication within various fields of science, technology, or production. They act as intermediaries between experts, thereby emphasizing their relevance and universality [3, c. 53–54].

On the other hand, despite the numerous positive aspects of bilingual translation terminological dictionaries, one should not overlook the opposite side of the coin. For a comprehensive examination of this issue and to obtain adequate results, it is impossible to do without critical remarks, no matter how unexpected they may be. Accordingly, it is of the particular importance that while compiling bilingual translation terminological dictionaries, lexicographers have to tackle a range of problems. The analysis of this issue [2; 4; 5; 6; 7] allows us to identify the follow-

ing, most significant difficulties that may arise when compiling dictionaries:

1. To determine the depth and scope of the dictionary. To consider the type of lexical units to be included, and those to be excluded. Regarding the vocabulary to be included, we mean whether to add transdisciplinary terms, general scientific terms, nomenclature, professionalisms, phraseological units, jargonisms, neologisms, etc. of a particular professional language.

2. To define the nature of the dictionary, i.e., the structure of its entries; the types of information about the term and the degree of the details included in the dictionary.

3. To ensure translational equivalents, i.e., the semantic equipollency in the meanings of terms between both languages, as some terms do not have exact, ready-made equivalents in the translated language.

4. To ascertain that the dictionary is sufficiently contemporary, no oversaturation with outdated data can be observed. In this light, online dictionaries are rightfully claimed a position of a high priority in the digitally-driven world due to their accessibility, currency, and interactive capabilities. Unlike their printed counterparts, which are limited by physical constraints, they offer comprehensive databases that encompass multiple languages, specialized terminology, and updated content.

Therefore, it is obvious that the successful resolution of relevant tasks will determine how accomplished the source material will be and whether it will have any demerits. Factors influencing the successful solution of the aforementioned issues include:

1. Personal and qualification qualities of the terminographer, including the level of education, affiliation with a particular scientific school, and experience in similar projects.

2. Lack of resources, especially human, technical, time, and material ones.

3. Level of cooperation of compilers with representatives of the relevant professional sphere of knowledge or human activity for the future dictionary.

4. Sources of the dictionary and practical methods for selecting units.

5. The specificity of the field, and consequently, the professional language, for instance, such as the level of its abstraction.

6. The existence of already published dictionaries in a certain field of knowledge.

Thus, it becomes obvious that the development and compilation of any terminological dictionary, including bilingual translation ones, is a rather complex procedure that requires not only a sufficiently

high level of qualification from the authors but also patience.

Further, we consider it necessary to present our own conception for the development of the corresponding dictionaries, relying on the most significant and current positions of various lexicographers within the defined problem. First of all, when it comes to the tradition of dictionary making, almost all scholars agree that the development of any dictionary is phased, meaning that several stages or aspects can be identified in their compilation. At the same time, there exist the tendency to vary the number of these steps. The main reason of such divergent views is the different level of detailing in the stages for each lexicographer. In general, the following reasons contributing to such inconsistency may be identified:

1. The dependence on initial conditions, such as whether it involves updating and revising an existing dictionary or producing a new one.

2. The optionality, meaning the non-obligatory nature of certain stages.

3. The intersection, simultaneity, and continuity of stages in working on the dictionary.

4. The differences in views, regarding the moment of completion of work on the dictionary [2; 3; 4; 7].

Consequently, there is no ideal list of stages for working on dictionaries. It is quite obvious that any list of stages cannot be considered overall and flawless, since nothing in our world can claim perfection. However, it is difficult to agree that one of the proposed reasons, or even their combination, can prevent the creation of a certain general model of stages for working on the development of bilingual translation terminological dictionaries. With this in mind, we will propose our own list of stages for working on bilingual translation terminological dictionaries, which was developed by consolidating and generalizing the experiences of the other scholars [4; 7; 8; 9; 10]. Hence, it is believed that the process of dictionary making involves the following stages:

1. Analysis of existing dictionaries, investigation of the recipient's needs, determination of requirements and future characteristics, development of the macro- and microstructure of the dictionary.

2. Collection of lexical material, selection of headwords as well as their translation equivalents, and compilation of the dictionary corpus.

3. Formation of dictionary entries, arrangement of the dictionary according to the previously developed structure.

4. Refinement, editing, and verifying the correspondence of the obtained product with the set goals.

It should be noted that it is usually quite difficult to draw the boundaries between the respective stages

and clearly define the end of one and the beginning of another. The steps involved in compiling dictionaries cannot be linear and sequential. On the contrary, they intercross and are continuous, cyclical. This point once again confirms the fact that dictionary development is a rather complex and time-consuming process.

The basic compositional components of any dictionary, including bilingual translation terminological ones are the macrostructure and microstructure [2; 4].

The overall structure of the dictionary and the determination of the nature of the lexical units planned to be included in the dictionary is the macrostructure. Consequently, by macrostructure is meant the organization of the dictionary as a whole. It should comprise such interconnected elements as:

1. An introduction.
2. Rules for using the dictionary.
3. A list of conventional symbols and abbreviations used.
4. A dictionary corpus (basic list of linguistic units).
5. Some additional materials, such as various appendices (diagrams, illustrations).
6. A list of lexicographic sources.

The format of dictionary entries and the nature of their content belong to the microstructure. Therefore, the microstructure is considered to be the structure of an individual dictionary entry. A dictionary entry is like an “equation” with left and right parts. The left part is represented by the lemma, which consists of a headword as well as grammatical and phonetic information about the word. The right part presents the explication of the vocabulary semantics through translation equivalents and semantic relations between terms, if any.

Therefore, taking into account the above-mentioned information, the following scheme for a dictionary entries may be proposed. To the basic parts of entries may belong:

1. The headword, i.e., the entry term (English lexeme). Entry terms are arranged in alphabetical order.
2. Phonetic information (transcription).
3. Necessary grammatical information (part of speech label).
4. Translation equivalents (Ukrainian lexeme). Translation equivalents should be precise and motivated.
5. Phrases with the entry term, which are arranged alphabetically, along with their translation equivalents.
6. Basic external semantic relations of the entry term (synonyms, antonyms). This part is not mandatory but desirable.

Conclusions. Hence, bilingual translation terminological dictionaries play a crucial role in ensuring the precision and consistency of translations across languages. These specialized dictionaries provide professionals of different domains with a comprehensive database of terms, phrases, and their corresponding translations, facilitating accurate and contextually appropriate language conversion.

One of the primary benefits of compiling bilingual translation terminological dictionaries lies in their ability to bridge linguistic gaps. They enable to navigate the complexities of language by providing them with a standardized reference point for translating terminology across different fields of knowledge. This ensures that translations maintain accuracy and coherence, preserving the integrity of the original content.

REFERENCES:

1. ISO 1087:2019. Terminology work and terminology science. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:62330:en>
2. Дубічинський В. В. Лексикографія: навч.-метод. посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. 69 с.
3. Вискушенко С. А. Лексикографічні принципи побудови двомовного термінологічного тематичного словника фахової мови тваринництва. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. 2018. Вип. 1 (87). С. 53–57.
4. Jackson H. *Lexicography: an introduction*. London and New York: Taylor & Francis Routledge e-Library. 2003. 190 p.
5. Hartmann R. R. K., James G. *Dictionary of lexicography*. London and New York: Taylor & Francis Routledge e-Library. 2002. 176 p.
6. Landau S. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 234 p.
7. Roberts R. P. *Methods of Bilingual Dictionary-making: the Canadian experience*. Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography May 3-5, 1990. Tubingen: Niemeyer. 1992. P. 91–115.
8. Zgusta L. *Manual of Lexicography*. The Hague: Prague Academia, 1971. 360 p.
9. Sager J. C. *Terminology and the technical dictionary*. 1984. P. 315–326. URL: [https://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1983/045_Juan%20C.%20Sager%20\(Manchester\)%20-%20Terminology%20and%20the%20technical%20dictionary.pdf](https://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1983/045_Juan%20C.%20Sager%20(Manchester)%20-%20Terminology%20and%20the%20technical%20dictionary.pdf)
10. Sager J.C. *The Dictionary as an Aid in Terminology*. Hausmann F. J. et al. (eds) *Wortentbcher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie: an international encyclopedia of lexicography: encyclopedie internationale de lexicographie*. Teilbd 1. Berlin: de Gruyter, 1989. P. 167–170.

ПРО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ІДІОСТИЛІВ У ДОРОБКУ ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ

ABOUT ISSUES OF IDIOSTYLES TYPOLOGY IN THE STUDIES BY THE SCHOLARS OF KHARKIV SCHOOL OF PHILOLOGY

Гончарова Ж.М.,

orcid.org/0000-0003-3665-5335

*аспірантка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені Михайла Гетманця
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Мовна поведінка автора під час створення текстів, специфіка відбору лінгвостилістичних засобів є одним з проявів його мовної особистості. У тісному зв'язку з теорією мовної особистості здійснюється вивчення ідіостилію письменника, що надає найкращі приклади функціонування мови. За характерними ознаками авторський ідіостиль можливо ідентифікувати, визначити тип та зіставляти з іншими індивідуально-авторськими системами. У статті описано принципи типологічно-зіставного аналізу ідіостилів у дослідженнях представників Харківської філологічної школи, що належать до різних часових періодів та репрезентують різні підходи до вивчення авторського ідіостилію. Харківські учені диференціюють два типи ідіостилів, але в основу класифікацій покладають різні ознаки й характеристики, що залежить від того, з якої позиції дослідник розглядає ідіостиль: літературознавчої чи лінгвістичної. У статті виокремлено ознаку ставлення поета до прийому як універсальну підставу типологічного членування текстів на лінгвостилістичній основі. Наведено класифікацію двох типів ідіостилів з урахуванням цієї типологічної ознаки, яку було доповнено іншими термінами у розвідках представників Харківської філологічної школи. Схарактеризовано роздільно-зіставний й типологічно-зіставний методи як два етапи типологічного аналізу ідіостилів.

Зроблено висновок про зв'язок сучасної теорії дослідження ідіостилію з теоретичними засадами, на які спирались попередні дослідники Харківської філологічної школи, послідовно виходячи з позицій психологізму, а також про можливість створення типології ідіостилів авторів за характерними ознаками на різних рівнях поетичної структури, що є передумовою для успішних й плідних описів індивідуальних авторських систем у подальших наукових розвідках.

Ключові слова: ідіостиль, лінгвостилістичні засоби, типологія, типологічна ознака, прийом.

At the current stage of linguistics development, the study of the writer's idiosyle is carried out in close connection with the theory of linguistic personality. The tendency in linguistic means selection during the process of a text writing directly depends on the author's target attitude. By giving preference to certain linguistic and stylistic means the poet /the writer reveals his individual language behavior while creating the texts, his idiosyle. Author's idiosyle can be identified by its characteristic features, its type can be determined and compared to other authors' individual systems to point out similar features and those that differ.

We aim to describe the principles of typology analysis of idiosyles in the works of the representatives of Kharkiv school of philology, which reflects different directions and approaches to the study of the author's idiosyle.

Kharkiv scholars differentiate two types of idiosyles, but the classifications are based on different features and characteristics. It depends on the researcher's approach: literary or linguistic. The feature of poet's attitude to the method is singled out as a basis for the typology division of texts on linguistic and stylistic foundation. The classification of two types of idiosyles is presented with respect to this typology feature. This classification was supplemented with other terms in the studies of representatives of Kharkiv school of philology. Separate comparative and typology comparative methods are characterized as two stages of typology analysis of idiosyles.

The conclusion is made about the connection of the modern theory of idiosyle research with the theoretical foundations on which the previous researchers of Kharkiv school of philology relied, consistently proceeding from the positions of psychologism. The possibility of creating a typology of authors' idiosyles based on characteristic features at different levels of the poetic structure was pointed out. It is a prerequisite for successful and profound descriptions of individual author systems in further scientific works.

Key words: idiosyle, typology analysis, linguistic and stylistic means, typology division, typology feature.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства у тісному зв'язку з теорією мовної особистості здійснюється вивчення ідіостилію письменника, оскільки художники слова, які виражають мовну картину світу свого народу крізь індивідуальну призму, надають найкращі приклади функціонування мови [1]. Стиль та внутрішня поетика як основа будь-якого твору літератури формуються завдяки способу організації

та впорядкування мовного матеріалу. Тенденції відбору мовних засобів під час написання твору безпосередньо залежить від цільової установки автора. Надаючи перевагу певним лінгвостилістичним засобам, які формують складні та яскраві образи, митець виявляє індивідуальну мовну поведінку під час створення текстів, що стає ознакою його ідіостилію. Саме вивчення ідіостилію може дати уявлення про художні уподобання автора,

за характерними ознаками його можливо ідентифікувати, визначити тип та зіставляти з іншими індивідуально-авторськими системами для виявлення схожих рис та тих, що відрізняються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню ідіостилю письменників, їхньої мовотворчості присвячена велика кількість наукових розвідок. Схарактеризовані різні підходи до вивчення ідіостилю автора, що передбачають опис тих чи тих суттєвих характеристик індивідуальної художньої системи, описані закономірності формування авторського ідіостилю. До зазначених проблем звертались такі учені, як С. Ермоленко [2], А. Мойсієнко [3], Х. Дідух [4], Н. Сологуб [5], а також науковці-представники Харківської філологічної школи Л. Лисиченко [6], Т. Лисиченко [7], К. Голобородько [8], О. Маленко [9], О. Олексенко [10]. Важливу роль відіграють дослідження ідіостилів окремих майстрів слова, у яких науковці основну увагу приділяють вивченню лінгвостилістичних характеристик творів митців. Серед таких наукових розвідок виокремлюємо праці О. Переломової [11], дослідження харківських учених, зокрема, О. Скоробогатової [12] та її учнів: Д. Колоди [13], О. Бувалець [14], В. Четверика [15], Є. Козлова [16], які спрямовані на вивчення функціонування граматичних одиниць в ідіостилях окремих поетів. Проблема студіювання авторських ідіостилів у типологічно-зіставному аспекті, на нашу думку, залишається не достатньо висвітленою.

Постановка завдання. Отже, ставимо за мету описати принципи типологічного аналізу ідіостилів у доробку представників Харківської філологічної школи, що відображає різні напрями й підходи до вивчення ідіостилю автора. Характер поставленої мети зумовив застосування описового методу, який використано для загального аналізу й опису принципів типологічного членування текстів й ідіостилів. Схарактеризовано роздільно-зіставний й типологічно-зіставний методи, завдяки яким виникає можливість проводити типологічний аналіз ідіостилів в два етапи.

Виклад основного матеріалу. Визначення індивідуальних особливостей стилю певного автора неможливе без цілої низки зіставлень. До них відносяться, по-перше, літературна мова певного часу як мовне середовище, на тлі якого виявляються характерні риси своєрідності майстрів слова; по-друге, порівняння з ідіостилями попередників, а також письменників-сучасників.

Для того щоб показати, як розвивались й змінювались наукові підходи до вивчення авторського ідіостилю, ми обрали дослідження харківських

учених різних часових періодів. Використовуючи різні підходи до вивчення ідіостилів, дослідники-представники Харківської філологічної школи виокремлюють ті їхні ознаки й характеристики, які беруть за основу під час класифікації.

Так, Д. Овсянико-Куликовський, видатний учений, літературознавець й лінгвіст, який викладав у Харківському університеті, своїм найважливішим завданням вважав дослідження типів персонажів художніх творів. У своїх роботах він виступив послідовником психологізму О. Потебні, відстоюючи думку про те, що психологія автора твору багато в чому визначає психологію творчості та відображається у самому творі. Зіставляючи творчість О. Пушкіна і М. Гоголя, вчений відзначав різний психологічний склад авторів, а характер «пушкінського» і «гоголівського» стилів в художній літературі називав їх художніми методами [17, с. 24]. Учений наголошував, що кількість художніх методів залежить від кількості майстрів слова, але цю різноманітність художніх методів можна легко розподілити на два типи, дві основні форми художнього пізнання – спостереження та дослідження [18, с. 104]. Він підкреслював близькість наукового та художнього мислення та визначав два типи художників: художник-спостерігач та художник-експериментатор. Художник або спостерігає за дійсністю та у своїх творах підводить підсумок цим спостереженням, або досліджує дійсність, виокремлюючи ті риси і сторони, що його цікавлять.

Отже, за Д. Овсянико-Куликовським, художник-спостерігач, вивчаючи людей та життя, прагне по можливості відобразити дійсність правдиво, побудувати картину так, щоб було висвітлено саму дійсність. Він не схильний згущати барви або затушовувати відомі явища життя, він не надає особливого розвитку одній стороні за рахунок іншої, такий художник зберігає пропорції (розрядка наша – Ж. Г.). У творах художників-експериментаторів представлена не широка й різнобічна картина життя, а зроблено навмисний відбір відомих рис, що підкреслює досліджувану художником сторону життя так чітко й яскраво, що її сенс і роль стають зрозумілими для всіх [17]. Учений класифікував художників слова, характеризуючи зв'язок змісту твору і психологічного складу його творця. В аналізі літературної творчості він йшов від психологічного образу письменника до його художнього методу – літературного типу, не виділяючи окремо мовний аспект зображення персонажів.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століть з'являється чимало робіт сучасних представників

Харківської філологічної школи, присвячених аналізу різних аспектів вивчення ідіостилю письменника. Дослідження Л. Лисиченко (наприклад: [6]), де репрезентовано психологічний аспект вивчення поетичного мовлення й наведено спостереження над мовою художніх творів, монографія К. Голобородька [8], де учений докладно описує ідіостильові доміанти творчості Олеся Гончара в її лінгвософському та мовно-концептуальному вияві, дисертаційне дослідження Т. Лисиченко [7], присвячене детальному опису характеру творення й функціонування метафори в ідіолекті М. Рильського, наукові роботи професорів О. Маленко [9] і О. Олексенко [10] та їхніх вихованців, у монографії [19] автори (О. Калашник, О. Олексенко, О. Халіман) презентують український займенник у семантико-стилістичному аспекті в поезії другої половини ХХ – початку ХХІ століть, дослідження О. Скоробогатової, де висвітлено аналіз функціонування граматичних одиниць в ідіостилях окремих поетів, та інші наукові розвідки [12], [20], роботи її учнів: дисертаційне дослідження Д. Колоди [13], де розглянуто конструкції і прийоми поетичного синтаксису, характерні для ідіостилю Юрія Левітанського, робота О. Бувалець [14], у якій автор окреслює домінантні морфосинтаксичні одиниці в поетичних ідіостилях окремих авторів, кваліфікаційна робота В. Четверика [15], де описано поетичний потенціал компаративних і суперлативних форм прикметників, прислівників та інших частин мови в ідіостилях певних авторів, дисертаційне дослідження Є. Козлова [16], присвячене аналізу й зіставленню морфологічних характеристик ідіостилів двох авторів.

На початку ХХІ століття харківські учені продовжують традицію вивчати ідіостиль автора, виходячи з позицій психологізму, але звертаючи увагу на дещо інші чинники художньої поетичної творчості. Наприклад, Л. Лисиченко досліджувала мовні особливості у зв'язках із внутрішніми психічними властивостями художника [6, с. 165]. Розглядаючи мову окремих поетів з урахуванням їхніх психічних рис, відома науковиця підкреслювала співвідносність мовних особливостей із певними психологічними характеристиками автора, а саме, виокремлювала екстравертивний (спрямований на об'єкт, явище) та інтровертивний (спрямований на внутрішні почуття) тип автора. На думку ученої, ці психічні особливості зумовлюють певний відбір мовних засобів, лінгвостилістичних прийомів та індивідуальну своєрідність мовного вираження поета. Лідія Лисиченко підкреслювала, що «психічний тип поета зумовлює

предмет зображення і відповідно до цього коло номінацій і їх семантичне наповнення» [6, с. 169]. Науковиця описувала яскраві приклади, у яких навіть одне й те ж слово наповнюється різним змістом у поетів різного психічного типу: «у М. С. Семенка слово *небо* виражає верхню межу, у Поліщука ж – безмежний простір» [6, с. 169]. Або, наприклад, писала про вживання епітетів у творах поетів різного психічного типу, які в інтровертів виражають переважно оцінку явищ, а в екстравертів – їх зовнішню характеристику [6, с. 170].

Виступаючи послідовником психологічного напрямку у дослідженні авторського ідіостилю, Лідія Лисиченко виокремлювала психотип творця, зокрема екстравертивний та інтровертивний тип художника у співвідношенні з лінгвістичними засобами, які було використано майстром слова. Отже, в основу класифікації типів авторів відома мовознавиця поклала їх психотип, а головною ознакою диференціації слугували авторські мовні засоби.

Третій підхід до вивчення ідіостилю автора пов'язаний з характером художнього мислення письменника (поета), для якого завжди актуальною є проблема форми вираження, що включає у себе створення поетичних смислів і естетичний вплив на читача. Цей напрям зумовлює виділення ознаки ставлення поета до прийому, яку лінгвісти окреслюють як параметр характеристики тексту, що визначає ступінь вибірковості методів художньої образотворчості (Цит по: [16]). Дослідники за цією ознакою поділяють весь масив віршованих текстів на дві групи: 1. художні системи вибіркового типу; 2. художні системи класичного типу. Зазначену класифікацію, до якої більш схильємось з огляду на типологічне членування поетичних ідіостилів, дуже влучно доповнила О. Скоробогатова, узгодивши терміни «вибірковий тип» і «класичний тип» з термінами «креативний тип» та «гармонійний тип» відповідно (терміни О. Скоробогатової). Дослідниця разом зі своїми учнями розглядає художні системи креативного типу як ті, що характеризуються творчим ставленням до прийому. Творець креативного ідіостилю, на думку дослідників цієї школи, «експлуатує прийом» [16, с. 41], багаторазово його повторює, виокремлюючи як засіб виразності на загальному поетичному тлі певного часу. Для ідіостилів гармонійного типу, на думку О. Скоробогатової, характерними рисами стають рівновага та збалансованість у використанні тих чи тих художніх методів та прийомів. Ознака ставлення поета до прийому є однією з універ-

сальних підстав типологічного членування поетичних текстів на лінгвостилістичній основі.

Деякі учені поряд із типологічно-зіставним методом дослідження ідіостилів використовують інші. З поняттям типологічно орієнтованого зіставного аналізу дослідники-лінгвісти пов'язують як синхронний, так і діахронний описові аспекти (Цит по: [16]). Синхронний зіставний аналіз може розглядатися як спосіб паралельного дослідження ідіостилів поетів одного часу, що зіставляються. Діахронний аспект опису уможливорює аналіз еволюції стилів письменників (поетів) та мовних засобів, що вони використовують. Для зіставного аналізу ідіостилів учені вважають доцільним застосування роздільно-зіставного методу, де роздільний аспект дослідження передує подальшому зіставленню. Під час роздільного аналізу відповідних ідіостилів враховується їхня специфіка як індивідуальне відображення певних структурних закономірностей, які формують тип художньої організації тексту. На етапі зіставного опису формується абстрактне уявлення про такі одиниці поетичної мови, що здатні включити в себе структурні елементи конкретних ідіостилів. Вважаємо перспективним використовувати роздільно-зіставний метод під час дослідження ідіостилів, на першому етапі якого визначають специфіку певних структурних елементів окремо в кожній художній системі, на другому етапі переходять до зіставного аналізу структурних елементів в ідіостілях двох або кількох авторів.

Отже, роздільно-зіставний метод, з нашої точки зору, є не менш продуктивним поряд із методом типологічно-зіставного аналізу, що дозволяє проводити зіставлення типів авторських ідіостилів за різними ознаками, які учені покладають в основу класифікацій. Спираючись на психічні особливості художника слова, але з різних позицій: літературознавчої та лінгвістичної, представники ХФШ виокремлювали два типи ідіостилів авторів. Д. Овсяннико-Куликовський розподіляв художників слова на художників-спостерігачів та художників-експериментаторів, фокусуючи увагу на тому, який персонаж змальовано; Л. Лисиченко визначала екстравертивний (спрямований на довкілля) та інтровертивний (спрямований на внутрішні почуття) тип ідіостілю автора, виділяючи мовні засоби зображуваного у творі. Інші

мовознавці, наприклад, В. Григор'єв, класифікували віршовані тексти як художні системи вибіркового типу та класичного типу за ознакою ставлення поета до прийому. Учена-мовознавиця, представниця сучасної ХФШ, О. Скоробогатова, спираючись на класифікацію В. Григор'єва, пропонує інші терміни у диференціації зазначених типів авторських художніх систем (креативний тип та гармонійний тип). Продовжуючи традиції школи Олени Скоробогатової у вивченні поетичного ідіостілю, вважаємо авторський відбір лінгвостилістичних засобів, особливості використання одиниць граматичного рівня, регулярність їх використання для передачі певного поетичного смислу тими типологічними ознаками, за якими можна ідентифікувати авторські ідіостілі та зіставляти їх.

Висновки. Під час опису принципів типологічного аналізу ідіостилів ми дійшли висновку, що сучасна теорія корелює з теоретичними засадами, на які спиралась попередні дослідники Харківської філологічної школи, послідовно виходячи з позицій психологізму до вивчення авторського ідіостілю. Ці підходи плідно працюють в описах харківських дослідників, зокрема у розвідках учених-мовознавців школи Л. Лисиченко (К. Голобородька, О. Маленко, О. Олексенко), школи О. Скоробогатової (Д. Колоди, О. Бувалець, Є. Козлова, В. Четверика та інш.), набуває практичного розвитку у дисертаційних дослідженнях їх послідовників.

Вважаємо продуктивним вивчення індивідуально-авторських систем у типологічно-зіставному аспекті, застосовуючи роздільно-зіставний метод та метод типологічно-зіставного аналізу, що надає можливість визначати специфіку й своєрідність кожного окремого ідіостілю, ідентифікувати їх типи та зіставляти за певними ознаками і характеристиками. Важливими стають дослідження одиниць граматичного рівня в ідіостілях авторів, які не є вичерпними. На наш погляд, створення типології авторських ідіостилів за ознакою ставлення до прийому на різних рівнях поетичної структури уможливорює класифікацію текстів й ідіостилів, урахувавши різні аспекти їх вивчення та є передумовою для успішних й плідних описів авторських ідіостилів у подальших наукових розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 44. С. 160–162.
2. Ермоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями і методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.

3. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: моногр. Київ: Сталь, 2006. 304 с.
4. Дідух Х. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm/ (дата звернення: 10.03.2014).
5. Сологуб Н. М. Мовний світ Олесея Гончара: моногр. Київ: Наук. думка, 1991. 140 с.
6. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови: моногр. Харків, 2011. 304 с.
7. Лисиченко Т. Ю. Динаміка метафори в ідіолекті М. Т. Рильського: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харків, 2011. 20 с.
8. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олесея: лінгвокогнітивна інтерпретація: моногр. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.
9. Маленко О. О. Лінгвостетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну): моногр. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, Харків. історико-філол. т-во, 2010. 488 с.
10. Олексенко О. А. Лінгвістичні етюди: збірник наукових праць кандидата філологічних наук, професора Олени Андріївни Олексенко. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. 304 с.
11. Переломова О. С. Мовний аспект ідіостилю Валерія Шевчука. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 20. С. 281–290.
12. Скоробогатова О. О. Поетика віршового тексту в граматичному вимірі. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2016. № 42. С. 78–84.
13. Колода Д. В. Поетичний синтаксис Юрія Левітанського: реалізація принципу кінематографічності: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. 20 с.
14. Бувалець О. В. Подвійні субстантивні конструкції в російській поезії ХХ–ХХІ століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. 20 с.
15. Четверик В. К. Виразний потенціал ступенів порівняння в мові російської поезії ХХ–ХХІ століть: дис. ... канд. філол. наук: 035 / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022.
16. Козлов Є. Д. Поетична морфологія ідіостилю Б. Ахмадуліної і Ю. Моріц: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 20 с.
17. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості: моногр. Київ: Наук. думка, 1991. 164 с.
18. Свищо В. Ю. Проблема художньої творчості у спадщині Д. Овсянико-Куликовського. *Науковий Часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: зб. наукових праць*. 2016. № 36 (49). С. 102–110.
19. Калашник О. В., Олексенко О. А., Халіман О. В. Художня семантика й стилістика займенника в українській інтимній поезії II пол. ХХ – поч. ХХІ ст.: моногр. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2022. 160 с.
20. Скоробогатова О. О., Козлова. А. Г. Дослідження морфологічного рівня поетичної мови в аспекті лінгвокреології: сучасний стан і перспективи. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches*. 2020. С. 198–217. doi.org/10.30525/978-9934-26-027-8-30.

ВІДЗЕРКАЛЕННЯ ОДВІЧНИХ СФЕР ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ У ФРАЗЕОЛОГІЇ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ (УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ, ІСПАНСЬКОЇ)

REFLECTING ETERNAL SPHERES OF HUMAN LIFE IN THE PHRASEOLOGY OF STRUCTURALLY DIVERSE LANGUAGES (UKRAINIAN, ENGLISH, SPANISH)

Дроботенко В.Ю.,

orcid.org/0009-0003-8525-6493

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У сучасному полікультурному світі, де мовні бар'єри щодня зникають завдяки глобалізації та технологічному прогресові, розуміння фразеологічних одиниць набуває особливого значення. Фразеологізм як віддзеркалення культурних особливостей відіграють ключову роль у збереженні національних ідентичностей. Вивчення цих мовних структур розкриває не тільки лінгвістичні, але й культурні, історичні та соціальні виміри, які формують наше сприйняття реальності. Отже, аналіз фразеологічних одиниць у міжкультурному вимірі виходить на передній план, пропонуючи інструментарій для розуміння того, як різні культури сприймають і описують одні й ті самі життєві явища.

Статтю присвячено аналізу фразеологічних одиниць української, англійської та іспанської мов, які віддзеркалюють одвічні сфери людського життя. Фразеологія як відображення культурної ідентичності відіграє значну роль у розумінні глибинних значень, що лежать в основі мовної картини світу. У статті розглянуто значення та структуру фразеологізмів, які відтворюють універсальні життєві цінності та досвід, зокрема такі, як: життя і смерть, любов і ненависть, щастя й горе, влада й безсилля та ін.

Дослідження ґрунтується на методології крос-культурного та порівняльного аналізу, що дозволяє розкрити як загальні, так і унікальні аспекти фразеологізмів названих вище мов. За допомогою комплексного підходу було проаналізовано мовні репертуари, що виявили спільні концептуальні метафори та культурно зумовлені відмінності. Результати засвідчують, що попри розмаїття мовних форм, існує суттєва схожість у поданні ключових життєвих сфер, які є основоположними для різних культур.

Висновки дослідження вказують на глибокі зв'язки між мовою, культурою та колективною свідомістю, водночас підкреслюючи значення мови як засобу передачі соціального досвіду. Запропоновано розглянути фразеологію не лише як мовний феномен, але і як своєрідний соціокультурний маркер, який відкриває нові перспективи для міжкультурної комунікації й розуміння міжнародних відносин.

Ключові слова: фразеологія, крос-культурний аналіз, українська мова, англійська мова, іспанська мова, культурна ідентичність, соціальний досвід.

In the contemporary multicultural world, where language barriers are diminishing daily thanks to globalisation and technological progress, the understanding of phraseological units gains special significance. Phraseology is crucial in preserving national identities as a reflection of cultural features. The study of these linguistic structures reveals not only linguistic but also cultural, historical, and social dimensions that shape our perception of reality. Consequently, the analysis of phraseological units in a cross-cultural dimension assumes greater significance, offering a toolkit for understanding how different cultures perceive and describe the same phenomena of life.

This article is dedicated to analysing phraseological units in Ukrainian, English, and Spanish that reflect the eternal spheres of human life. Phraseology, as a manifestation of cultural identity, plays a significant role in understanding the profound meanings that underpin the linguistic worldview. The article examines the meaning and structure of phraseological expressions that reflect universal life values and experiences, such as life and death, love and hate, happiness and grief, power and weakness.

The research is based on cross-cultural and comparative analysis methodologies, allowing the uncovering of standard and unique aspects of phraseological units in the respective languages. A comprehensive approach has been used to analyse linguistic repertoires, revealing common conceptual metaphors and culturally determined differences. The results indicate that despite the diversity of linguistic forms, there is a substantial similarity in portraying key life spheres, which are fundamental across different cultures. The findings of the study point to deep connections between language, culture, and collective consciousness, simultaneously underscoring the importance of language as a medium for conveying social experience. It is proposed that phraseology be considered as a linguistic phenomenon and a distinctive sociocultural marker, thereby opening up new perspectives for intercultural communication and the understanding of international relations.

Key words: phraseology, cross-cultural analysis, Ukrainian language, English language, Spanish language, cultural identity, social experience.

Постановка проблеми. Фразеологія мови – це не просто набір стійких висловів, усталених словосполучень чи крилатих слів, а це скарбниця культурного досвіду та історичної пам'яті народу, яка заслуговує на ґрунтовний аналіз. Стійкі мовні конструкції, що використовуються в повсякден-

ному спілкуванні, відбивають не лише лінгвістичні здобутки, а й культурні, соціальні, а інколи й політичні реалії суспільства, у якому вони виникли. Зокрема, фразеологізми виражають колективне несвідоме, утілюючи в собі глибинні уявлення про світ і людські цінності. Їх аналіз відкриває можливості для глибшого розуміння менталітету та світогляду, що склалися в різних культурних контекстах.

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності інтеграції різних культурних і мовних традицій в умовах сучасного полікультурного світу. В умовах глобалізації виникає потреба в пошуку спільних точок дотику та розумінні відмінностей, що виявляються у фразеологічних відповідностях і відмінностях. Проблема дослідження полягає в тому, щоб визначити, які фразеологічні одиниці є універсальними та віддзеркалюють одвічні сфери людського життя незалежно від мовної належності, а які вислови є унікальними та специфічними для певної культури чи мови.

Названа проблематика вимагає багаторівневого аналізу, який поєднує лінгвістичні, соціокультурні та психолінгвістичні підходи. Розгляд фразеології через призму цих дисциплін уможливить виокремлення мовних засобів, що використовуються для віддзеркалення загальнолюдських концепцій, таких, як життя і смерть, любов і ненависть, щастя й горе, влада й безсилля, та проаналізувати їх роль у формуванні міжкультурного діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження фразеології часто концентруються на тому, як усталені одиниці віддзеркалюють культурні, соціальні та психологічні аспекти життя. Такі праці містять аналіз як загальновідомих словосполучень і висловів, так і менш вивчених ідіом, які розкривають унікальні культурні уявлення. Публікації останніх років висвітлюють фразеологізми в контексті міжкультурної комунікації, лінгвістичної антропології та крос-культурної психології, підкреслюючи важливість фразеології для глобалізованого світу. Так, С. М. Пласа у своєму дослідженні порушує низку важливих питань стосовно контрастивної фразеології та пошуку відповідних еквівалентів у різних мовах із однаковим функційним і когнітивним навантаженням [7, с. 119].

А. Я. Максимова відзначає, що у фразеології міститься колективний досвід багатьох поколінь із їхніми власними особливостями, що визначають індивідуальність кожного народу. Основною метою досліджень культурно-національної спе-

цифіки фразеологічних одиниць є визначення відображення та встановлення засобів співвіднесення із цією культурою. Сучасна парадигма вивчення фразеологізмів передбачає проведення лінгвокультурного та когнітивно-культурологічного аналізу. Пізнавальний аспект дослідження фразеологізмів зосереджений на аналізі їх етнокультурної семантики, зокрема, на вивченні номінативних мовних одиниць, їхньому денотативно-сигніфікативному аспекті, конотаціях, емоціях та образах [1, с. 30].

О. Чайка, Н. Шарманова, Л. Закреницька стверджують, що основою світогляду та представлення світу в уявленнях і мові кожного народу є власна система суб'єктивних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, віддзеркалених у культурних одиницях мови. Ментальні асоціації кожного індивіда, етнічно відзначені оцінки та емоційні реакції, а також стандарти й стереотипи поведінки носія етнічної свідомості впливають на культурну конотацію фразеології. Залучення цих підходів до проблеми формування полікультурності охоплює питання, які інтерпретуються в теоретичних і практичних аспектах фразеології, необхідних для правильного функціонування мовних особистостей у багатокультурному середовищі. Полікультурна орієнтація у вивченні фразеології спрямована в основному на діахронний і синхронний плани для виявлення етнічних світоглядів та культурних шарів у формуванні фразеологічного зображення світу [5, с. 2160].

Н. Кірвалідзе визначає роль фразеології в розвитку як крос-культурної свідомості, так і комунікативної компетентності. Цей шар словникового запасу, представлений системою стійких багатослівних конструкцій із частково або повністю переданим значенням, що відображає конвенційне метафоричне сприйняття світу, слугує індикатором рівня володіння мовою та ефективності використання іноземної мови [6, с. 5141].

Проте існують прогалини у дослідженнях, особливо в порівнянні багатомовних даних із погляду концептуальної метафори та інтеркультурних розходжень. Бракує праць, які були б проведені в контексті порівняльного аналізу фразеологізмів із однаковими або подібними значеннями в різних мовах. Також недостатньо уваги приділено дослідженню змін у фразеологічному фонді, які відбуваються під впливом сучасних соціокультурних трансформацій.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз фразеологічних одиниць української, англійської та іспанської мов, виявлення та оцінки їх здатності віддзеркалювати одвічні сфери люд-

ського життя, що передбачає виконання таких завдань:

– дослідити фразеологічні одиниці трьох вибраних мов із погляду їх відображення універсальних людських досвідів і цінностей, таких як життя і смерть, любов і ненависть, щастя та горе, влада і безсилля;

– проаналізувати культурні й історичні контексти фразеологічних висловів для визначення того, як історія та культура впливають на мовне віддзеркалення життєвих реалій;

– установити спільні та відмінні риси в фразеології досліджуваних мов, які вказують на культурну специфіку й універсальність мовних засобів;

– з'ясувати роль фразеологізмів у формуванні міжкультурної комунікації та як це може вплинути на взаєморозуміння між носіями різних мов.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці як невіддільний складник мови зберігають у собі відгомони історії та культурних переживань народу. Вони стають живим виразом універсальних життєвих концепцій – таких, що стосуються елементарних інстинктів, глибинних почуттів і засадничих життєвих станів. Розгляд таких концепцій, як життя і смерть, любов і ненависть, щастя й горе, а також влада й безсилля через призму фразеологічних одиниць української, англійської та іспанської мов, виявляє не тільки лінгвістичну різноманітність, а й глибокі культурні зв'язки.

Життя і смерть – це фундаментальні концепції, які в мовах відображено з особливою силою та поетичністю. Так, іспанське «*dar el pego*» (буквально «дати удар»), англійське «*kick the bucket*» та українське «віддати Богові душу» хоч і мають різні літеральні образи, втілюють спільне розуміння завершення життєвого шляху. Любов і ненависть також виражаються в мовних образах, що ілюструють глибину та інтенсивність цих емоцій. Вислови, на кшталт: як англійське «*love is blind*», іспанське «*amor loco, yo por vos y vos por otro*» (божевільна любов, я за тебе, а ти за когось іншого) та українське «любов зла: полюбиш і козла» подають ці почуття з властивою кожній культурі унікальністю, але з однаковим емоційним навантаженням.

Щастя й горе часто представляють дилему людського існування, і вони теж знаходять своє відображення у фразеологізмах. В іспанській мові існує вислів «*no hay mal que por bien no venga*» (немає такого зла, що на добро не вийде), в англійській – «*every cloud has a silver lining*» (у кожній біді є щось хороше), а в українській мові – «немає

злого, щоб на добре не вийшло». Концепції влади й безсилля теж відображені в мовних зворотах, які досліджують динаміку соціальних взаємовідносин та авторитету. Наприклад, англійське «*rule the roost*» (командувати парадом), іспанське «*mandar más que el sargento de semana*» (наказувати більше, ніж сержант на службі) та українське «роздавати карти» відображають прагнення до контролю та влади.

В історичному та культурному контексті фразеологічні одиниці віддзеркалюють особливості та еволюцію суспільства, у якому вони виникли. Українська, англійська та іспанська мови, що розвивалися в різних лінгвістичних і культурних середовищах, стали багатими джерелами фразеологічних одиниць, які відображають не лише повсякденні реалії, а й глибокі історичні та культурні зв'язки.

Українська мова з її давньослов'янським корінням і наскрізним впливом інших культур і мов, зокрема польської, турецької, і навіть монгольської, відобразила у своїй фразеології багатогранну путь національного розвитку. Вислови, які мають глибокі історичні корені, зберегли своє значення до сучасних днів. Англійська мова, різнорідна й плинна, поглинула в себе елементи від норманських завойовників, а пізніше від широкого кола колоніальних культур. Це відбилосся у фразеології, яка містить широкий спектр відсилань до мореплавання, війни та міжнародної торгівлі. Іспанська мова, яка розвивалася під впливом різноманітних культур, зокрема мавританської, єврейської та ромської, створила фразеологію, багату на кольорові метафори та емоційні образи, що відображають яскраву іспанську культуру й історію. Ці різнорівневі мови збагатили свої фразеологічні системи через унікальні історичні шляхи, у яких переплелися боротьба за незалежність, колоніальні здобутки, війни, мир і культурний обмін. Фразеологічні одиниці цих мов є свідченням соціальної та культурної динаміки, яка змінила й продовжує змінювати їхні суспільства.

У розгляді фразеологічних одиниць, які виражають поняття життя й смерті, виявляються мовні інструменти, що є суттєвими для підходу до цих універсальних тем у різних культурах. Метафора в українському вислові «відійти у засвіти» відкриває глибинне бачення смерті як переходу до іншого стану існування, натякаючи на віковічні вірування та філософські роздуми. В англійському «*kick the bucket*», метафора перетворює останній момент життя на просту, буденну дію, що може сигналізувати про більш раціоналізоване ставлення до завершення життя, характерне для анг-

лосаксонських культур. Іспанське «*estirar la pata*» (у прямому перекладі – «втягнути лапу»), «*irse al otro barrio*» (перейти в інший квартал), використовуючи гіперболу та образність, вносить у важку тему легкість та гумор, знижуючи гостроту теми смерті. Так само евфемізм у вигляді англійського «*pass away*» м'яко оминає жорсткість прямого висловлювання про кінець життя, підтверджуючи культурний нахил до менш конкретних і важких висловів, коли йдеться про смерть. Ці вислови, хоч і різняться між собою, віддзеркалюють спільне для всіх людей прагнення впорядкувати та зрозуміти кінцевість існування.

Поняття любові та ненависті є глибоко укоріненими у людському досвіді, а способи, якими ці емоції виражено в мові, відображають культурну та емоційну палітру народу. Українська фразеологія часто вдається до образів повсякденного життя, щоб передати емоційні стани. Наприклад, вислів «хто кого любить, той того й голубить» змальовує картину яскравої, палкої емоції. Натомість «у неї/нього відьма на язиці» передає глибину та інтенсивність неприязні. В англійській мові любов та ненависть також мають свої особливі вислови. «*To fall head over heels*» (втратити голову від любові) вказує на повне та раптове занурення у стан закоханості, водночас фразеологізм «*to harbour a grudge*» підкреслює тривалість образи. Іспанська мова використовує фразеологічні засоби, які показують пристрасть і експресивність, такі, як: «*arder de amor*» (палати від любові), що передає інтенсивність емоційного досвіду, або «*estar verde de envidia*» (зеленіти від заздрості), що відображає візуальний і фізіологічний вплив емоцій.

Щастя й горе – дві взаємопов'язані емоції, які посідають центральне місце у людському досвіді та віддзеркалюються у мові кожної культури. Українська мова часто вдається до природних образів, коли йдеться про щастя, наприклад, вираз «на сьомому небі» вказує на високий ступінь задоволення та емоційного підйому, а вислів «світ не без добрих людей» виражає оптимістичне бачення життя та віру в доброту. Горе в українській мові часто має важкі, фізичні асоціації, як у біблійній фразі «нести свій хрест», що означає терпляче зносити труднощі, усе, що судилося.

Англійська мова послуговується більш прямими та абстрактними висловами. «*Over the moon*» або «*walking on air*» передають легкість та ейфорію щастя, тоді як «*down in the dumps*» або «*carry the weight of the world on one's shoulders*» означають стан пригніченості. Іспанська фразеологія часто використовує вогонь та тепло як сим-

воли палкого щастя, наприклад «*estar en la gloria*» (бути в славі), та холод або темряву для опису горя, як у вислові «*estar por los suelos*» (бути пригніченим). Ці образи підсилюють емоційний контраст між світлими й темними сторонами людського досвіду.

Концепції влади та безсилля уособлюють фундаментальні аспекти людського суспільства й соціальної ієрархії, відображені у мовних зворотах кожної культури. Українська мова містить фразеологізми як «грати першу скрипку», «брати в шори» або «гнути коліна», що відображають здатність впливати на події чи ситуації та відчуття неможливості змінити хід речей, покірності відповідно. Англійська мова використовує вислови, як «*hold the reins*» для опису влади, підкреслюючи контроль і керівництво, у той час, як «*at someone's mercy*» наголошує на безсиллі та залежності від інших. В іспанській мові, «*donde manda capitán, no manda marinero*» вживається для опису ситуацій, де особа має великий вплив чи авторитет, з одного боку. Із іншого боку, «*sentirse impotente*» означає «відчувати безсилля» і передає відчуття відсутності контролю над ситуацією або особистим життям. А «*no tener voz ni voto*», що дослівно означає «не мати голосу чи права голосу», вказує на ситуації, коли особа не може висловити свою думку чи вплинути на рішення.

Фразеологізми як вираження культурної ідентичності є суттєвою частиною міжкультурної комунікації. Вони кристалізують у собі історичні, соціальні та психологічні аспекти народу, що їх створив. Часто містячи алюзії, історичні анекдоти та культурні покликання, фразеологізми можуть передати набагато більше, ніж просто лексичне значення слів, які їх утворюють. Однак саме ця багатовимірність робить фразеологічні одиниці особливо складними для перекладу та розуміння між різними культурами. За буквального перекладу, без урахування культурного та контекстуального підґрунтя, ідіоматичні вислови втрачають свою інформативність або навіть стають джерелом непорозуміння. Це може бути особливо помітним у міжнародних бізнес-відносинах, дипломатії або соціальних взаємодіях, де неправильне розуміння призводить до конфліктів чи образ.

Проте із прийняттям міжкультурних відмінностей і повагою до них, фразеологічні одиниці служать потужним інструментом міжкультурного зв'язку. Під час дослідження походження та значення ідіом інших мов ми не тільки удосконалюємо свої комунікативні навички, але й розвиваємо більш глибоке розуміння культур. Наприклад, нюанси висловів «*kick the bucket*» або «*estirar la*

pata» стають вихідним пунктом для міжкультурних діалогів про ставлення до смерті, традицій і світогляду в різних культурах.

Розвиток міжкультурної компетентності охоплює вивчення та застосування фразеологічних одиниць у спосіб, який поважає і визнає їх багатовимірний характер. Із цим глибоким розумінням фразеологізми перестають бути бар'єром і стають мостом, який з'єднує культури, відкриваючи нові шляхи для міжкультурного взаєморозуміння й співпраці. Фразеологізми на позначення універсальних концептів, таких як життя і смерть, любов і ненависть, щастя й горе, влада й безсилля, існують у багатьох культурах і часто мають спільні мотиви або теми. Це сприяє міжкультурному взаєморозумінню, оскільки, незважаючи на мовні бар'єри, певні ідеї виявляються зрозумілими на інтуїтивному рівні. Наприклад, фразеологізми на позначення смерті часто містять мотив переходу або подорожі. Вислови «відійти на той світ», «cross over», «pasar al otro lado» вказують на смерть як на початок іншого виду існування.

У контексті любові й ненависті «серце розривається» або «серце переповнене» українською, «heartbroken» або «full of love» англійською та «corazón roto» або «lleno de amor» іспанською, що відображають глибокі емоційні переживання. Щодо щастя й горя універсальною стає ідея злетів і падінь: «на сьомому небі» або «в глибокій ямі» для української мови, «on cloud nine» або «in the dumps» для англійської, «estar en el séptimo cielo» або «estar por los suelos» для іспанської. Концепції влади та безсилля часто виражаються через ідеї

контролю та втрати контролю. Фрази як «тримати в руках» (українською), «to have in one's hands» (англійською) та «tener en las manos» (іспанською) вказують на владу чи контроль, у той час, як «бути безсилим», «to be powerless» або «estar impotente» позначають безсилля. Ці універсальні теми та фразеологізми, що перекликаються через різні мови та культури, сприяють глибшому розумінню та зв'язку між народами, дозволяючи людям із різних культурних середовищ знаходити спільну мову та взаєморозуміння.

Висновки. У процесі дослідження фразеологічних одиниць у контексті міжкультурної комунікації ми виявили значний внесок цих мовних конструкцій у взаєморозуміння культур. Фразеологізми, які походять із різних лінгвокультурних традицій, зберігають у собі інформацію, що перевершує суто мовні кордони, оскільки несуть культурні значення та контекстуальні алюзії. Аналіз засвідчив, що деякі фразеологізми мають універсальні паралелі в різних мовах, сприяючи міжкультурному зв'язку, тоді як інші є унікальними для своїх лінгвокультурних контекстів, віддзеркалюючи специфічні культурні ідентичності та досвіди. Отже, у фразеології існує потенціал не тільки для подолання мовних бар'єрів, але й для глибшого розуміння між культурами. Перспективи подальших досліджень передбачають аналіз використання фразеології в різних медіа, зокрема літературу, кіно, телебачення та інтернет, для з'ясування того, як ці вислови передаються та сприймаються в сучасному медійному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Максимова А.Я. Процеси глобалізації та завдання англійської фразеології. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. № 4, С. 28–31.
2. Фразеологічний словник. Вебсайт Горох. URL: <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 16.04.2024).
3. Фразеологічний словник української мови. Вебсайт <https://slovaronline.com/>. URL: <https://123.slovaronline.com/> (дата звернення: 16.04.2024).
4. Cambridge Idioms Dictionary. Website Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (Accessed April 16, 2024).
5. Chaika O., Sharmanova N., Zakrenytska L. Formation of Multiculturalism via Phraseology. *International Journal of Social Science and Human Research*. 2021. Vol. 4(08). P. 2160–2168. DOI: <https://doi.org/10.47191/ijsshr/v4-i8-29>.
6. Kirvalidze N. Developing higher school students'cross-cultural awareness and communicative competence through phraseology : 14th International Technology, Education and Development Conference, Valencia, Spain, 2–4 March, 2020. Valencia, 2020. pp. 5141–5150.
7. Plaza S.M. English & Spanish Phraseology: A Translation and Lexicographic Perspective. *VERBEIA. Revista de Estudios Filológicos. Journal of English and Spanish Studies*. 2015. Vol. 1. P. 119–138.
8. Real Academia Española (RAE) : official website. URL: <https://www.rae.es/> (Accessed April 16, 2024).
9. The Free Dictionary by Farlex. Website [thefreedictionary.com](https://www.thefreedictionary.com/). URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (Accessed April 16, 2024).

РОЗДІЛ 6 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

UDC 81'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.26>

PRINCIPLES OF COGNITIVE MODELLING OF INTERSEMIOTIC TRANSLATION OF A LITERARY TEXT

ПРИНЦИПИ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ІНТЕРСЕМІОТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Holubenko N.I.,
orcid.org/0000-0002-4850-721X
Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department of Languages and Literature
Charles University, Prague, Czech Republic,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of English Translation
Kyiv National Linguistic University

In the article the main methodological principles of cognitive and semiotic modelling of a literary intersemiotic translation are highlighted. The semiotic model of translation is viewed as a construct/scheme for reproducing the meaning, representing a certain segment of the world through the signs of the recipient's language. The most complex element of this model is the cognitive-semiotic reproduction of modality, both of the whole original text and its fragments with modal meanings through signs of another linguoculture. Particular attention is paid to the conceptualization of translation in semiotics by researchers E. Kourdis and M. Zafiri, who approach this from the perspective of language teaching when discussing cognitive-semiotic translation. The sense and meaning of a literary text are realized and amplified through continual translation processes. We state in this investigation that literary texts incorporate language in conjunction with other semiotic resources, such as images, descriptions of playing musical instruments, singing, various environmental sounds, colors, etc. These are the modalities that express the deontic, epistemic, and axiological modalities of the text. This indicates that every text is inherently multimodal as a result of the configuration of various semiotic modes within its modal framework. From this perspective, the semiotic model of translation is both a process and a result of transferring meaning between two languages through the translation of signs into signs. In the analyzed literary texts various sign systems are present, ranging from universal cultural codes to their national symbols. Accordingly, the author's modality as a cognitive-semiotic construct in the translation process must be reproduced by comparing signs of different semiotic systems and their adequate construction by another language system.

Kew words: literary text, multimodal text, sign, intersemiotic translation, translation strategies and tactics.

У статті обговорюються основні методологічні принципи когнітивного та семіотичного моделювання художнього інтерсеміотичного перекладу. Семіотична модель перекладу розглядається як конструкт/схема відтворення значення, яке представляє певний сегмент світу за допомогою знаків мови реципієнта. Найскладнішим елементом цієї моделі є когнітивно-семіотичне відтворення модальності, як цілого оригінального тексту, так і його фрагментів із модальними значеннями за допомогою знаків іншої лінгвокультури. Особлива увага приділяється концептуалізації перекладу в семіотиці дослідниками Е. Курдісом та М. Зафірі, які розглядають цей процес з позиції викладання мови на основі технології когнітивно-семіотичного перекладу. Смісл і значення художнього тексту реалізуються та посилюються через неперервні процеси перекладу. У дослідженні зазначено, що художні тексти охоплюють мову у поєднанні з іншими семіотичними ресурсами, такими як зображення, описи гри на музичних інструментах, співу, різних звуків навколишнього середовища, кольорів тощо. Вони є модусами, що виражають деонтичну, епістемічну та аксіологічну модальності тексту. Відповідно кожен текст є мультимодальним за своєю природою в результаті конфігурації різних семіотичних модусів його модального плану. З цієї перспективи, семіотична модель перекладу є одночасно процесом і результатом передачі значення між двома мовами шляхом перекладу одних знаків в інші знаки. В аналізованих художніх текстах присутні різні знакові системи – від універсальних культурних кодів до їх національних символів. Отже, авторська модальність як когнітивно-семіотичний конструкт у процесі перекладу має бути відтворена шляхом зіставлення знаків різних семіотичних систем та їх адекватною конструкцією іншою мовною системою.

Ключова слова: художній текст, мультимодальний текст, знак, інтерсеміотичний переклад, перекладацькі стратегії й тактики.

Introduction. The cognitive-semiotic turn in Translation Studies has reinvigorated scholarly interest in the concept of intersemiotic translation origi-

nally introduced by the structuralist R. Jakobson, who interpreted it as the interpretation of verbal signs through nonverbal means [6, p. 114]. In his semi-

nal work “On Linguistic Aspects of Translation”, Jakobson [6, p. 233] delineates three modes of translating verbal signs: intralingual translation (translation within the same linguistic signs), interlingual translation (translation by means of another language), and intersemiotic translation (translation from one language into another by transforming verbal into non-verbal systems of symbols).

Today, the definition of intersemiotic translation has been expanded to encompass non-verbal semiotic resources [8]. This expansion is particularly pertinent in the translation of various modalities of artistic texts, taking into account signs from different semiotic systems such as images, drawings, and figures, which “coexist, cooperate, and must be translated” [7, p. 11].

In this context, intersemiotic translation, that is, the continuous translation of signs from various semiotic systems by other signs, including those from different linguistic systems, forms the basis of cultural and intercultural communication. As the Italian philosopher and semiotician U. Eco explains [5, p. 71], culture continuously translates signs into other signs, definitions into other definitions, words into pictograms, icons into ostensive signs, and ostensive signs into new definitions.

Methodology. Accordingly, the methodology for investigating the textual modality is based on the principle of a multimodal approach to analyzing the modes and means of expressing modality in text, where significant emphasis is placed on signs requiring interpretation both in the original and its translation versions.

For intersemiotic translation, a key concept is the individual-author’s modality that reflects his intent to achieve the objectives. This is considered a multifaceted category that encompasses character depictions and manifests across all the textual levels, particularly within the contextual layers (specific text fragments), both horizontal (verbal) and vertical (non-verbal/extra-linguistic). Various contextual analysis methods are deemed suitable for this purpose.

To elucidate the interaction of individual-author’s modality, a pragmatic analysis is suggested. In the context of the proposed study, we apply the sequential schema of this analysis by F.S. Bacevich, considering a functional approach that enables identification of: 1) pragmatic aspects of the linguistic code (types of speech acts and their modal dimension); 2) the role of non-verbal and extra-verbal signs – ascertaining their pragmatic value; 3) pragmatic aspects of the text’s register characteristics [1].

Decoding symbols and signs, along with the semantic structures of a literary text is performed

using semiotic analysis to determine the characteristics of the linguistic personality representing a specific linguaculture with a particular worldview and social status. Therefore, the research methodology envisages adherence to and implementation of three sequential stages:

The first stage involves the definitive method to interpret key concepts of the study – modality, sign, semiotic resources, and intersemiotic translation.

The second stage focuses on the semiotization of the macro-image, or the author’s image, which possesses a hierarchical structure within the modality of a literary text, aimed at restructuring and recognizing source meanings. Occasional linguistic analysis methods, componential and descriptive, are employed to describe and systematize configurations of signs from various semiotic systems within the whole text. Contextual-interpretative analysis is used to isolate discursively and culturally significant contexts reflected by the author of the source text to convey intentions and purposes.

The third stage involves conducting a comparative translation studies analysis to compare the source and translated texts, with the aim of identifying translational challenges and difficulties, and to describe the intersemiotic activity of the translator.

Discussion. The inherently subjective and immanent anthropocentric nature of any text allows for a triplanar explication of the subjective-modal coloring. This perspective facilitates analysis of the author’s text from the standpoint of their individual style, which represents the author’s worldview both in the original and in translation. In the natural verbal process, meaning creation is a semiotic phenomenon that emerges from actional (performative, operative) excursions beyond consciousness into the communicative space.

From a pragmatic perspective, intersemioticity is a distinctive strategy for actualizing the internal space of the text – the authorial intent. This is attributed to the complexity of organizing a literary text, which allows the author to fully realize themselves, “more vividly express their authorial self, experiment, and expand the representational-expressive features of the artistic word” [11, p. 212]. Therefore, intersemioticity, arising during the interaction of various semiotic codes, creates a cohesive polyartistic space within the cultural system (or constructs an artistic metalanguage of culture) [11, p. 214].

We concur with Y.M. Lotman’s view that the recoding of signs from one semiotic system to another involves an interaction of meanings, as delineated by the author of the original text, who is responsible for shaping and embedding the modality through-

out the entire text [11, p. 221]. In psychology and neurophysiology, modality is regarded as a particular aspect of a stimulus [13, p. 137]; it is determined by the structure of sensory organs and the characteristics of the environment affecting them. In encoding the modality of a stimulus, the type of sensory receptor activated by the stimulus plays a pivotal role. Thus, the fundamental concept of modality is a mode, i.e., a resource that enables the realization of a particular meaning [13].

The focalization of a specific mode, which contains certain information, is determined by the speaker's intention. The combination of modes for the full comprehension of an utterance, a text, is considered multimodality [10, p. 8]. According to the multimodal approach, a text is viewed as a complex semiotic entity defined not only by linguistic but also by extralinguistic factors [10, p. 10].

The discussion surrounding modality and its formalization in literary texts has facilitated the development of another type of modality – textual modality – which lies in its execution of axiological and communicative-pragmatic functions. Understanding modality as a textual category is based on the study of the author's modality as behind the text stands the figure of the author – creator of an individual worldview, who forms part of the national-linguistic and conceptual worlds of people.

Accordingly, the text is considered as a product of the individual-author's worldview, where a key role belongs to the semiosis of the author's modality, which reproduces the value constants of the linguo-culture of a specific historical period.

The individual author's modality, along with its other types [12, p. 3], reproduces not only a worldview, but a world as seen through the author's eyes.

Consequently, the overall modality of the text is revealed not only and not so much by the presence of special modal and evaluative markers, but by the selection of characteristics that represent the objects presented in the text, and by the selection of the objects themselves for evaluation.

Thus, we are inclined here to state that the study of the nature and functions of modality in the text relies on the cognitive aspect of its semiotization (the characterization of the informativeness of the statement against the backdrop of deontic, epistemic, and axiological modalities). The pragmatic aspect of the author's modality is linked with the semiosis of speech acts in a literary text.

The multidimensional and complex nature of speech acts have been extensively analyzed in the works of John L. Austin [3], who systematically studied the philosophical, particularly cognitive, aspects of language. J. Austin pointed out that there is no characteristic form of the speech act that could be successfully formalized. Austin asserted that linguistic actions can be performed in various ways, despite the instructions of the most prototypical performative form in which they occur, that is, presenting the category of mode from the first person (from which the narrative is conducted and which allows for determining the individual-author's modality) using the performative verb before the adverb hereby.

A distinctive understanding of textual modality from a cognitive perspective involves the assumption that language is modal not in relation to itself, but to the author, even to a specific author, Dan Brown, who is the creator of an individual-author's worldview. Such construction of each statement with modal significance directly depends on the author's own

Table 1

Translation strategies in reproducing the textual modality of literary texts

Signs	Reproductive strategies and tactics		Adaptive strategies and tactics	
	N	%	N	%
Verbal	3824	29.14%	6041	26.22%
Phonological level	111	0.84%	398	1.73%
Lexical level	3002	22.88%	4609	20.00%
Lexico-grammatical level	309	2.35%	85	0.37%
Syntactic level	402	3.07%	949	4.12%
Non-verbal	3384	25.78%	5429	23.57%
Graphic	988	2.51%	2441	10.60%
Sounding	1133	8.63%	2627	11.40%
Kinethic	1263	2.00%	361	1.57%
Extraverbal	736	1.40%	201	0.22%
Exterior	318	0.61%	140	0.15%
Interior	278	0.53%	54	0.06%
Appearance	140	0.27%	7	0.01%

beliefs and value system, as well as the main idea and participants implementing it, that in Ukrainian are conveyed mostly by adaptive strategies and tactics, as presented in Table 1.

From the analyzed material, it is evident that intersemiotic translation of a literary text is executed using reproductive (29.14%) and adaptive (26.22%) strategies that involve a transformation of signs – from verbal to non-verbal and vice versa. For example, graphic identifiers, italicization, and boldface fonts, serving as catalysts for both horizontal and vertical discourse, are reproduced in Ukrainian translations in the following ways: a) by preserving the source form and epistemic modality; b) by preserving the source form with a strategy of addition to enhance dynamic modality; c) by omission in the translated text, thereby leveling authenticity and verification of information; and d) by omission with compensation through an alternative level unit, shifting the emphasis from epistemic to dynamic and axiological modalities.

The following excerpt from the novel “The Lost Symbol” describes a situation in which the characters attempt to identify a person who has access to a document via a specific IP address, but their attempt ends in failure. Within the context of the source text, the characters are confident that the document indeed exists on the server at the specified IP address. However, the person possessing the document attempts to conceal their identity.

Eng: *Who has this document?* The “who is” results appeared quickly, showing no match, and Trish held up her hands in defeat. “It’s like this IP address doesn’t exist. I can’t get any information about it at all.”

“Obviously the IP *exists*. We’ve just searched a document that’s stored there!”

True. And yet whoever had this document apparently preferred not to share his or her identity. “I’m not sure what to tell you. Systems traces aren’t really my thing, and unless you want to call in someone with hacking skills, I’m at a loss.” [4, p. 113].

Укр: “В кого ж зберігається цей документ?”

Результати з’явилися швидко: відповідника не знайдено, і Триш підняла руки вгору, визнаючи свою поразку.

– Таке враження, що цієї айпі-адреси просто не існує. Я не можу здобути про неї й крихти інформації.

– Та ну! Адреса напевне існує. Ми ж щойно розшукали документ, що там зберігається!

Истинна правда. Однак хто б не був власником цього документа, він точно волів не розголошувати своєї особи.

– Навіть не знаю, що тобі сказати. Взагалі, трасувальні програми – не моя спеціалізація, тому я вмиваю руки. Хіба що хакера якогось запросити. [2, p. 93].

The conveying of modality in the fragment encompasses not only the translation of the original content but also the consideration of nuances of meaning and expressiveness inherent to each language. In this fragment, the sentence “Who has this document?” was translated as “В кого ж зберігається цей документ?” by adding the particle “ж” typical for expressing a sense of definitiveness, or in this case, an undertone of surprise or uncertainty. The use of “ж” enhances the emphasis on the question and expresses a partial degree of surprise or unexpectedness in the context of searching for this document, thereby conveying epistemic uncertainty that is intensified axiologically. Dan Brown’s idiosyncratic style is characterized by dynamic and energetic dialogues among characters, whose remarks are rendered in italics a) to highlight important phrases, b) thoughts, and c) whispered thoughts, enhancing the mystery and intrigue, i.e., axiological modality, which in Ukrainian translations is replaced by removing italics and adding quotation marks “В кого ж зберігається цей документ?”. Furthermore, in Ukrainian, quotation marks are used to denote direct speech, to separate new or important words, typically used ironically. Thus, the Ukrainian translation conveys the remark without preserving the axiological shade.

This approach is also evident in the following conceptually significant excerpts from the novel: “Mal’akh smiled. Yes, Jesus is indeed both–man and God–but a virgin birth is not the prerequisite for divinity. That is not how it happens” is translated as “Малах посміхнувся. Так, Ісус дійсно є одночасно і людиною, і Богом, але непорочне зачаття не є передумовою божественності. Це трапляється зовсім не так”.

Italics, used to highlight an important thought and certainty about the existence of an address in the source text, is represented in the next quote from the specified excerpt – “Obviously the IP exists”. In the Ukrainian translation, italics are omitted and compensated with the addition of the expression “Та ну!”, which in Ukrainian is used to express refusal, doubt, irony, or dissatisfaction. In this context, the expression “Та ну!” is used to enhance the confidence in the existence of the address, further intensified in the following sentence by adding the emphasizing particle “ж”, providing new semantic and modal nuances – strengthening the speaker’s confidence and emotionality, which in the source text is represented syntactically by an exclamatory sentence. Additionally,

italics are used to denote agreement and certainty, True, which in translation is rendered with the addition of the adjective “істинний” – “Істинна правда,” thus emphasizing the focus on absolute objectivity.

Conclusions. Given that the focus of this study is on the modality of literary texts and their intersemiotic translation, it is appropriate, in addition to these translational strategies, to delineate axiological, epistemic, and deontic strategies that emerge from the possibility of selecting one of the modal expression means inherent to a specific linguoculture, depending on the sender’s intention, the time and place of occurrence, and the nature of interaction. For instance, axiological strategies are actions

by the communicator to make sense of axiological reality, considering the choice of means to express the modal attitude towards a particular element of reality under certain conditions to achieve a corresponding purpose. The adequacy of translation is feasible with consideration for moral-ethical values. Moreover, the axiological meaning of modality is constructed by an array of heterogeneous and multilevel means of discursive and cognitively relevant parameters of the situation in which an appeal to value orientations occurs, as well as by a collection of diverse linguistic and extralinguistic factors that enable the recipient to interpret the translated text.

REFERENCES:

1. Бацевич, Ф. С. *Нариси з лінгвістичної прагматики*. Львів: ПАІС, 2010.
2. Браун Д. Втрачений символ. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018.
3. Austin, J.L. *How to Do Things with Words*. London: Oxford University Press. Barker, 1962.
4. Brown D. *The Lost Symbol*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2012, 624.
5. Eco, U. *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press, 1979.
6. Jakobson, R. On Linguistic Aspects of Translation. In Brower (Ed.), *On Translation* (pp. 232–239). Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.
7. Kourdis, E., & Petrilli, S. Introduction: Translation and Translatability in Intersemiotic Space. *Punctum: International Journal of Semiotics*, 2020, 6(1), 5–14. <http://doi.org/10.18680/hss.2020.0001>
8. Kourdis, E., & Yoka, C. “Intericonicity as Intersemiotic Translation in a Globalized Culture. In Wang & Ji (Eds.), *Our World: A Kaleidoscopic Semiotic Network*, Proceedings of the 11th World Congress of the IASS/AIS, 5–9 October 2012 (pp. 162–176). Hohai University Press, 2014.
9. Kourdis, E., & Zafiri, M. Semiotics and translation in support of mother tongue teaching. *Signs – International Journal of Semiotics*, 2010, 3, 108–133. <https://tidsskrift.dk/signs/article/view/26856>
10. Kress, G. R., & van Leeuwen, T. *Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication*. London: Edward Arnold, 2002.
11. Lotman, J., & Uspensky, B. On the semiotic mechanism of culture. *New literary history*, 1978, 9(2), 211–232.
12. Palmer, F. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
13. Robinson, C. W., & Sloutsky, V. M. Development of cross-modal processing. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 2010, 1, 135–141.

**ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОГО СТИЛЮ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ:
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ****GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH ACADEMIC STYLE:
TRANSLATION ASPECT**

Дмитрошкін Д.Е.,

*orcid.org/0000-0002-1900-754x**старший викладач кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету*

У статті досліджується граматичний аспект академічного стилю сучасної англійської мови із акцентом на тонкощах вживання дієслів та їх часових форм. Автор детально описує специфіку використання герундія, герундіальних конструкцій, конструкції Complex Subject, інфінітиву та пасивного стану, пояснюючи доцільність їх застосування в науковому тексті. Автор розкриває специфіку вживання інфінітиву в різних конструкціях, таких як інфінітив з дієсловом, інфінітив з прийменником, інфінітив як підмет або додаток у реченні. Описано правила вживання пасивного стану в академічному стилі із акцентом на його доцільність для виділення дії, а не її виконавця. Наведено приклади використання пасивного стану в різних часових формах. Автор детально описує правила вживання часових форм дієслова, зокрема Present Simple, Past Simple та Present Perfect в різних частинах або розділах наукової праці. Наведено численні приклади використання всіх згаданих часових форм в академічному стилі. Зокрема, наголошено, що простий теперішній час переважно використовується в академічному стилі для опису наукової праці або дослідження, подачі мети, завдань та для опису загальновідомих фактів. Виявлено, що простий минулий час використовується в академічному стилі для опису раніше проведеного експерименту або дослідження, а також для посилання на результати досліджень або наукові праці інших авторів. Встановлено, що Present Perfect використовується в академічному стилі для введення нової теми або ідеї, підкреслення прогалини між попередніми дослідженнями та сучасним станом вивчення теми, а також для посилання на інші праці або дослідження. Наголошено, що ключовою різницею у використанні Past Simple та Present Perfect для посилання на інших авторів є те, що простий минулий час використовується у реченнях, де вказано ім'я автора, а Present Perfect використовується для посилання на попередні дослідження без вказівки імені авторів. Стаття слугує цінним джерелом інформації для авторів наукових текстів, які прагнуть удосконалити своє володіння граматикою академічного стилю сучасної англійської мови. Автор детально описує специфіку вживання дієслівних форм, часових форм та інших граматичних конструкцій, пояснюючи їх доцільність та наводячи приклади з наукових текстів.

Ключові слова: академічний стиль, дієслово, часова форма дієслова, герундіальна конструкція, дієприслівникова конструкція, пасивний стан, наукова стаття.

The article examines grammatical aspects of the academic style of modern English with an emphasis on the subtleties of the use of the verb and its tense forms. The author describes in detail specific features of the use of gerund, gerundial constructions, the Complex Subject construction, infinitive and passive voice, substantiating their use in a scientific text. The author reveals specific features of the use of the infinitive in various constructions, such as infinitive with a verb, infinitive with a preposition, infinitive as a subject or an object in a sentence. The rules for using the passive voice in an academic style have been described with an emphasis on its expediency for highlighting an action rather than its executor. Examples of the use of passive voice in various tense forms have been given. The author describes in detail the rules for using the tense forms of the verb, in particular the Present Simple, Past Simple and Present Perfect in different parts or chapters of a scientific paper. Numerous examples of the use of all the mentioned tenses in academic style have been given. In particular, it has been emphasized that the simple present tense is mainly used in an academic style to describe scientific work or research, to present the aim, objectives of the research, and to describe commonly known facts. It has been found that the past simple tense is used in an academic style to describe a previously conducted experiment or study, as well as to refer to research results or scientific works by other authors. The Present Perfect has been found to be used in academic style to introduce a new topic or idea, to highlight a gap between previous research and the current state of research on a topic, and to refer to other works or research. It has been emphasized that the key difference between using the Past Simple and the Present Perfect to refer to other authors is that the Past Simple is used in sentences where the name of the author is given, while the Present Perfect is used to refer to previous research without naming the authors. The article serves as a valuable source of information for authors of scientific texts who seek to improve their command of the grammar of the academic style of the modern English language. The author describes in detail the specific features of the use of verb forms, tense forms and other grammatical constructions, explaining their expediency and giving examples from scientific texts.

Key words: academic style, verb, verb tense forms, gerundial constructions, participial constructions, passive voice, academic paper.

Сьогодні проблема аналізу академічного стилю англійської мови є досить актуальною, зокрема для успішної роботи викладача універ-

ситету, оскільки публікація наукових статей, що входять до наукометричних баз даних Scopus і Web of Science стала основною вимогою до

роботи науковця. В науковій літературі є чимало праць, присвячених лексичним та граматичним аспектам академічного стилю, однак граматики академічного стилю сучасної англійської мови завжди була і є однією з найбільших проблем, що виникають при перекладі текстів відповідного стилю англійською мовою.

Часто, при перекладі академічних текстів, зокрема наукових статей, перекладач некоректно використовує часові форми дієслів, в результаті чого академічність написання тексту, а іноді породжується неправильне трактування певних процесів, описаних у тексті оригіналу.

Отже, **актуальність** цього дослідження пов'язана з тим, що у текстах академічного стилю, зокрема наукових статтях, необхідно дотримуватися чітких правил використання часових форм для адекватної передачі тексту оригіналу із збереженням всіх рис та особливостей академічного стилю англійської мови.

Наукові розвідки в сфері граматики академічного стилю англійської мови є важливою складовою наукового пошуку професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, магістрантів, аспірантів та студентів, а також важливим аспектом підготовки перекладачів.

Аналізостанніх досліджень і публікацій. Джон Суелз [9] у своєму дослідженні вперше пов'язав кліше академічного письма з функціями наукової комунікації. Зокрема, він детально проаналізував особливості оформлення класичних розділів наукової статті, такі як анотація, вступ, матеріал та методи), результати) та обговорення результатів дослідження.

У дослідженні Г.М. Олександрової та Н.М. Дюканової [3] вивлено критерії відбору фраз академічного стилю.

Особливості граматики академічного стилю у своїх працях описували такі науковці як Варенко Т.К., Касьяненко А.Л., Шаріфзаде А., Банщикова Д.С., Васильєва Е.В., Яхонтова Т.В.

Мета дослідження – розглянути основні граматичні характеристики академічного стилю сучасної англійської мови, а саме – аспекти, пов'язані із вживанням дієслова, допомогти подолати мовні труднощі, пов'язані із перекладом академічних текстів англійською мовою, надати рекомендації щодо використання часових форм англійського дієслова в текстах академічного стилю.

У контексті нашого дослідження академічний дискурс розглядається як своєрідний жанр мови, що використовується академічною спільнотою при написанні / перекладі наукових ста-

тей, та характеризується специфічною системою граматичних конструкцій та правил, яких слід чітко дотримуватися при роботі з текстами даного стилю. Необхідно зазначити, що англійська та українська мови відносяться до різних типів. Англійська мова за своєю структурою аналітична, в той час як українська – синтетична. Така структурна відмінність спричиняє труднощі при перекладі академічних текстів та їх написанні.

Говорячи про граматичні особливості академічних текстів, ми не має на увазі, що науковий стиль характеризується своєю «особливою» граматиною. В текстах даної тематики використовуються такі ж граматичні конструкції, як і в інших функціональних стилях. Однак, необхідно зазначити, що для цього стилю є характерні певні закономірності. В англійській мові, на відміну від лексичної системи, граматична характеризується відносно сталою структурою та чітким використанням усталених конструкцій. В українській мові часто вживаються речення з дієсловом в пасивному стані теперішнього і минулого часу. Водночас, часто використовується зворотній порядок слів, тоді як в англійській мові теж використовуються дієслова в пасивному стані, але з прямим порядком слів у реченні (підмет стоїть перед присудком) [8].

В даному дослідженні ми розглядаємо наступні граматичні особливості академічного стилю:

- вживання дієприкметникових, герундіальних, інфінітивних зворотів;
- вживання пасивного стану;
- вживання часових форм дієслова.

Згідно з іншими лінгвістами, однією із найважливіших характеристик даного стилю, яка визначає вибір більшості мовних засобів, є його прагнення до стислості, ясності та компактності висловлювання, що виражається, зокрема, в доволі широкому використанні еліптичних конструкцій [7].

Зазначена тенденція також простежується в інших граматичних особливостях. Зокрема, для академічного стилю, характерною є заміна підрядних означальних речень прикметниками в постпозиції (особливо із суфіксами -ible, -able, -ive), наприклад: *the materials available* – наявні матеріали, *aspects important for the research* – важливі для дослідження аспекти тощо.

Ця ж мета може досягатися завдяки використанню форм інфінітива в функції означення: *the features to be revealed* – риси, що потрібно розкрити, *the results to be obtained* – результати, які потрібно отримати, *the experiment to be done* – експеримент, який потрібно провести тощо.

Узагальнено-абстрактний характер мовлення зумовлює часте використання неозначено-особових речень та безособових речень. Інша граматична особливість – наявність атрибутивних груп, які також виступають в ролі «прихованих означень»: *translation analysis – аналіз перекладу, higher education quality assurance – забезпечення якості вищої освіти*. Іноді такі сполуки можуть налічувати чотири, п'ять і більше елементів: *fiction literature translation comparison – порівняння перекладу художньої літератури*. Такі згорнуті означення дають можливість виділити різноманітні ознаки об'єкта або явища. Ця особливість, що полягає в широкому використанні іменникових структур, говорить про номінативний характер академічного стилю. Такий характер даного стилю також проявляється в широкому використанні віддієслівних прикметників з прийменниками замість дієслів: *to be attendant on, to be tolerant of, to be responsive to, to be destructive of, to be incidental to, to be conducive to* тощо.

Вживання англійських інфінітивних та герундіальних зворотів є важливим питанням системі граматики академічного стилю. Необхідно зазначити, що англійський герундій часто спричиняє труднощі при перекладі текстів академічного стилю. Відсутність прямого відповідника герундіальній конструкції може стати причиною некоректного перекладу або побудови речення. При роботі з текстом академічного стилю необхідно брати до уваги функцію герундія та конструкцію в реченні.

Як зазначає О.В. Тимошенко [4], в герундіальних конструкціях також часто вживаються абстрактні іменники, такі як *opportunity (of), idea (of), habit (of), hope (of)*. Наприклад,

Analyzing the features of present-day compound-ing provided us an opportunity to reveal new types of compound words – Вивчення рис основоскладання в сучасній мові дало нам можливість виявити нові типи складних слів

Інфінітив часто використовується в анотаціях у функції підмета або присудка

The aim of the research is to study grammatical transformations – Мета дослідження – дослідити граматичні трансформації.

Також необхідно розглянути таку конструкцію як складений підмет з інфінітивом. Використання таких речень в академічному реєстрі англійської мови пояснюється з одного боку, тим, що такі граматичні конструкції дозволяють уникати довгих підрядних речень, а з іншого – це зручний спосіб зниження категоричності висловлювання, що

є надзвичайно важливим для англомовного академічного стилю.

Конструкція *Complex Subject* утворюється з двох простих речень, одне з яких повинно містити дієслово-характеристику, тобто дієслово, що описує відношення мовця до дійсності (*believe, think, seem, report*) або зіставне дієслово (*to be sure, to be likely*) в безособовій формі. При заміні двох речень одним, підмет другого речення (яке несе основне смислове навантаження) стає підметом всього звороту, а дієслово другого речення – інфінітивом.

Наприклад: *The researcher believes the experiment to be... – Дослідник вважає, що експеримент...; the experiment is believed to be... – Вважається, що експеримент... .*

Зазвичай в ролі дієслова-характеристики виступають наступні групи дієслів:

А) такі, що вживаються в пасивному стані – *establish, know, believe, suppose, classify, state, cite, expect, hold;*

Наприклад: *The experiment is expected to reveal... – Очікується. Що експеримент виявить...*

Б) такі, що вживаються в активному стані – *seem, appear, happen, turn out, prove;*

Наприклад: *This theory seems to be... – Ця теорія здається...*

В) дієслова-зв'язки – *to be likely, to be unlikely, to be certain, to be sure;*

Наприклад: *This approach is likely to... – Цей підхід ймовірно...*

Речення такого типу часто використовуються для опису та інтерпретації результатів дослідження, оскільки вони знижують ступінь категоричності висловлювання і дозволяють уникнути безапеляційності. Справа в тому, що такі фрази як “A produced B” можуть здатися читачеві занадто сміливими. Тому академічний мовний етикет передбачає пом'якшення їх категоричності, в тому числі і за допомогою вищезгаданих зворотів.

В багатьох наукових працях спостерігаємо широке використання пасивних форм та форми теперішнього часу *Present Indefinite*. Однак, варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку англійської мови простежуються тенденції до зменшення використання пасивного стану. Автори англомовних статей дедалі більше віддають перевагу використанню активного стану. Однак, це не означає, що використання пасивного стану є помилкою [8, с. 103].

Знову ж таки, необхідно зазначити, що вживання пасивного стану також зумовлене широ-

ким використанням неозначено-особових речень та взагалі безособового характеру повідомлень в академічному стилі. Порівняємо:

(а) *Metaphor can be viewed as... / It should be noted that...*

(б) *You can view metaphor as... / You should note that...*

Речення (б) можна вважати як неправильне в межах академічного стилю, оскільки у науковому тексті немає прямого звернення до читача або посилання на нього. Однак, коли мова йде про роботу, яку виконав дослідник, або ж про результати дослідження, використання пасивного стану не є нормою. Порівняємо:

(а) *It has been revealed that... / The features have been studied...*

(б) *The researcher has revealed... / The author has studied the features...*

Оскільки система часових форм дієслова в англійській мові суттєво відрізняється від української при перекладі, або написанні академічних текстів необхідно звертати увагу на аспекти вживання тих чи інших часів. Так, наприклад, минулому часу в українській мові може відповідати Past Simple, Present Perfect, або навіть Present Simple в англійській. Вибір часової форми в англійській мові завжди залежить від конкретної суті повідомлення (вираження факту проведеного дослідження, його опису, результатів тощо).

Форми теперішнього часу Present Simple та Present Perfect на позначення завершеності дії переважно використовуються при написанні анотації. Форми минулого часу Past Simple зазвичай використовуються для опису виконаної роботи, проведеного дослідження, або ж констатації факту [2].

У роботі досліджують моделі основокладання сучасної англійської мови. – Compounding models of present-day English are studied.

Визначено співвідношення вживання лексичних та граматичних трансформацій при перекладі текстів економічної тематики... – Ratio of lexical and grammatical transformations usage in translation of texts on economics was revealed.

Present Simple – найбільш вживана на часова форма в академічній англійській. Її можна вважати як такою, яка «використовується за замовченням» окрім випадків, коли необхідно використати іншу часову форму (наприклад коли в реченні є маркер минулого часу [4].

Present Simple слід вживати:

для опису дослідження;

У статті розглянуто поняття дискурсу. – The paper is devoted to the study of discourse.

Таким чином, приходимо до висновку, що запропонована модель значно краща за попередні. – Thus, we may conclude that the proposed model is better than the previously used ones.

для виділення основного акценту або мети дослідження;

Вчені одноголосно піддають сумніву теорію... – Scholars share a common argument that the theory...

У статті досліджено вплив високих температур на певні види. – This paper analyses the impact of high temperatures on certain species.

для подачі загальних тверджень, висновків і тлумачення/пояснення результатів поточного та попередніх досліджень;

Автор намагається розв'язати проблему... – The author tackles the issue of...

Імена відіграють важливу роль в сучасній літературі. – In contemporary literature, names play a special role.

для опису загальновідомих фактів;

Корпусний підхід до вивчення мови відкриває нові можливості як для лінгвістів, так і для фахівців інших галузей науки. – Corpus approach to the analysis of language reveals new opportunities for both linguists and specialists in other fields.

Підбір правильного еквіваленту вважається головним критерієм перекладу технічної документації. – Selection of accurate equivalent is regarded as the chief criterion for translation of technical documentation.

для посилання на попередні дослідження, коли ім'я науковця не вказується;

Метафора вважається не лише явищем художнього вислову, а взагалі властивістю людської мови. – Metaphore is considered not only as means of fiction expression, but also as a feature of human language.

для посилання на таблиці або формули.

В таблиці 1 показано структурні одиниці. – Table 1 presents the structural units.

Результати експерименту представлені в таблиці 3. – The results of the experiment are presented in Table 3.

Головна функція часової форми Past Simple – вказівка на дії, завершені в минулому. В академічному стилі простий минулий час слід використовувати:

для подачі результатів попередніх досліджень з метою підкріпити загальне твердження;

Маршан описав критерії класифікації складних слів в англійській мові. – Marchand presented criteria for compound words classification in the English language.

Rauscher і його колеги вперше задокументували цей ефект у своєму новаторському дослідженні. – Rauscher and colleagues first documented this effect in their seminal paper.

для опису методів дослідження або даних вже завершеного експерименту;

В дослідженні застосовано методи порівняльного аналізу. – The method of comparative analysis was used in the paper.

Статистичний аналіз використовувався для визначення відношень між змінними - Statistical analyses were used to determine relationships between variables.

для опису результатів поточного емпіричного дослідження, кожен раз, коли в реченні є маркер минулого часу.

Експериментальна група показала кращі результати. – the experimental group showed better results.

Дослівний переклад використовувався у 25% випадків. – Word-for-word translation was used in 25% of cases.

В попередніх дослідженнях ми встановили відсоток використання граматичних трансформацій в перекладі художньої літератури – In previous research we determined percentage of grammatical transformations usage in translation of fiction literature

Present Perfect зазвичай використовується для посилання на попереднє дослідження і, оскільки він належить до групи теперішніх часів, вказує на результати дослідження, що є актуальними на даний момент. Зокрема, Present Perfect слід використовувати:

для введення нової теми (іноді нової доповіді чи праці);

Наразі існує ціла низка досліджень присвячених впливу викидів вуглецю на кліматичні зміни. – There has been a large body of research regarding the effect of carbon emissions on climate change.

Проблема перекладу термінології є головною темою дослідження багатьох філологів. – The issue terminology translation has been the primary focus of most linguistics.

для узагальнення та підведення підсумків попередніх досліджень (напр. researchers have found...);

В інших працях виявлено, що... – Other studies have found that ...

Було доведено негативний вплив розкладання паперових упаковок на ґрунт. – Negative effect of cartons degradation on soil has been proven.

для виділення «прогалини» в існуючому дослідженні – поєднати минуле (що було знайдено)

і теперішнє (що нового можна додати до сфери дослідження);

Хоча ці виміри були надійними та обґрунтованими, все ще мало інформації стосовно того, яке відношення вони мають один до одного. – While these measures have proved to be reliable and valid, there is little data on how they relate to each other.

для опису попередніх досліджень без прямого посилання на оригінал.

Показано, що біорізноманіття поширено на планеті нерівномірно. – It has been shown that biodiversity is not evenly distributed throughout the world.

Було виявлено, що залежність між компонентами цієї структури є несуттєвою. – It has been proven that dependence between components of the structure is irrelevant.

Present Continuous зустрічається в наукових текстах не так часто, як Present Simple. Ця часова форма використовується переважно для опису сучасних тенденцій, підходів, методів. Необхідно зазначити, що за останні роки в академічній англійській мові стала помітною тенденція до ширшого використання Continuous у випадках, коли зазвичай використовують Simple. Якщо ж необхідно виокремити науковий вклад або вказати відправну точку дослідження, рекомендується використовувати Present Perfect [6, с. 34].

Таким чином ми бачимо, що вибір часової форми відіграє важливу роль при перекладі академічних текстів (наукових статей). Підсумовуючи вживання часових форм в академічних текстах, можна виділити наступні головні аспекти: Present Simple – опис; Present Perfect – результат; Past Simple – факт.

При перекладі теми або предмету дослідження слід використовувати форми теперішнього часу Present Indefinite. У випадках, коли необхідно підкреслити закінчений характер дії, або ж результат, використовуємо Present Perfect. Форма минулого часу Past Indefinite використовується при описі виконаної роботи (експерименту, дослідження тощо), якщо праця слугувала основою для тих чи інших висновків, а також для опису роботи в цілому. Говорячи про структурні частини наукової статті, можемо узагальнити, що при перекладі анотацій переважає вживання теперішнього часу дієслів, зокрема теперішнього перфектного часу, оскільки текст анотації, як правило, описує виконану роботу з проекцією на отримані результати. Теперішній простий час в анотаціях вживається при загальному описі дослідження, коли викладені матері-

али представлено як абсолютно об'єктивні, що знаходяться поза часом. В основному тексті наукової роботи можуть вживатися як теперішні, так і простий минулий час, який часто вживається час для опису виконаного дослідження, експерименту або виконаної роботи. У висновках, зазвичай, автори використовують Past Simple для узагальнення отриманих результатів, Present Simple або модальні дієслова – для пояснення того, що ці результати означають.

Граматична структура англійського академічного тексту є чіткою та вимагає дотримання певних правил. Порушення цих правил призводить до втрати академічності стилю, що неприпустимо для написання або перекладу наукових статей. Дане дослідження відкриває перспективи для подальших наукових розвідок в сфері граматики академічних текстів англійської мови, зокрема вживання пасивного стану та конструкцій з Participle та Gerund.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башманівський О. Л., Усатий А. В., Дяченко Н. М., Халін В. В. Особливості перекладу анотацій наукових статей за допомогою Вільнопоширюваних програмних продуктів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 69. №1. С. 198–210.
2. Збірник наукових праць Актуальні проблеми філології та перекладознавства. № 22 Хмельницький. 2021. 152 с. ISSN 2415-7929
3. Олександрова Г. М., Дюканова Н. М. Основи редагування англійської науково-технічної прози. *Intellectual Archives*. 2016. Vol. 5. No 6. P. 91–98.
4. Тимошенко О.В. Особливості написання анотації англійською мовою. *Матеріали науково-практичної конференції «Новітні освітні технології»*. 2013. URL: <http://www.confesp.fl.kpi.ua/node/1150>
5. Caplan N. Grammar choices for graduate and professional writers. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015. 203 p.
6. Day R. A., Sakaduski N. Scientific English: a guide for scientists and other professionals. Santa-Barbara : Greenwood, 2011. 225 p.
7. Hartley J. Academic Writing and Publishing. New York : Routledge, 2008. – 209 p.
8. Sharifzadeh A. Academic English Grammar: For Intermediate and Advanced Learners. 2019. 409 p.
9. Swales J. Research Genres: Explorations and Applications (Cambridge Applied Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 314 p.

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
ПРОБЛЕМИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ АВСТРІЙСЬКОГО
ПИСЬМЕННИКА ТОМАСА БЕРНГАРДА «СТАРІ МАЙСТРИ»)**

**THE COMIC AS A CULTURAL PROBLEM AND THE SPECIFICS OF ITS RENDERING
IN LITERARY TEXTS BASED ON THE WORK OF THE AUSTRIAN WRITER
THOMAS BERNHARD "OLD MASTERS"**

Євтушевська Ю.Ю.,

orcid.org/0000-0002-5818-4768

*аспірантка кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено дослідженню особливостей відтворення явища комічного як культурологічної проблеми у художніх текстах. За допомогою методу перекладознавчого аналізу тексту у рамках даного дослідження проаналізовано та визначено основні мовні засоби реалізації комічного у прозовій комедії австрійського письменника Т.Бернгарда «Старі майстри» та перекладацькі способи відтворення даного явища в україномовному перекладі, виконаному перекладачем Т.Гаврилівим. У статті висловлюється припущення, що для австрійської лінгвокультури притаманна реалізація комічного через такі мовні засоби як авторські номінальні та вербальні композити із негативним компонентом, обценні та стилістично знижені лексичні одиниці, іронічні метафори та порівняння.

У межах даної наукової розвідки проаналізовано та висвітлено перекладацькі способи відтворення комічного, серед яких зокрема були виявлені такі як відтворення авторських номінальних композитів у тексті оригіналу авторськими новотворами зі схожою семантикою у перекладі, компенсація комічного ефекту за допомогою гри слів, відтворення стилістично зниженої лексики контекстуальними відповідниками та відтворення стилістично нейтральної лексики експресивними або культурно-забарвленими лексичними одиницями, а також аналізується доречність використання таких способів перекладу комічного. Окрім того представлена розвідка висвітлює проблему потенційних труднощів у розпізнанні та інтерпретації перекладачем явища комічного у вихідному тексті, одним із чинників таких труднощів було названо можливі розбіжності у творенні та реалізації комічного у свідомості представників різних лінгвокультур. З'ясовано, що завдяки використанню перекладачем культурно-забарвлених та експресивних елементів україномовний текст характеризується в цілому більш високим ступенем експресивності. У статті було також підкреслено, що такий спосіб перекладу має свої переваги та недоліки і є дискусійним, оскільки може призвести до порушення образності та втрати авторського задуму. Зокрема, коли йдеться про відтворення комічного образу конкретної культурної спільноти. Результати дослідження є внеском у розвиток сучасної теорії художнього перекладу і можуть бути використані у викладанні теоретичних та практичних курсів перекладу.

Ключові слова: художній текст, переклад, комічне, перекладацькі стратегії, лінгвокультура.

The article investigates the study of the comic phenomenon as a cultural problem and the ways of its rendering in literary texts. By using the method of translation analysis, the article analyzes and defines the main linguistic means of realizing the comic in the prose comedy of the Austrian writer T. Bernhard "The Old Masters" and the ways of rendering this phenomenon in the Ukrainian translation performed by the translator T. Gavryliv. It was suggested that the implementation of the comic through such linguistic means as the author's nominal and verbal composites with a negative component, obscene and stylistically reduced lexical units, ironic metaphors, and comparisons are inherent in the Austrian linguistic culture.

The ways of comic rendering were also analyzed and highlighted, among which, in particular, the reproduction of authorial nominal composites in the original text by authorial innovations with similar semantics in the translation, compensation of the comic effect with the help of wordplay, rendering of stylistically reduced vocabulary with contextual equivalents, and rendering of stylistically neutral vocabulary with expressive or culturally marked lexical units. The appropriateness of using such ways of comic rendering in the literary translation was also analyzed. The article emphasizes potential difficulties in recognizing and interpreting the comic in the source text by the translator due to potential differences in the creation and implementation of the comic among representatives of different linguistic cultures. It was found that because of the translator's use of culturally marked and expressive elements, the Ukrainian-language text is characterized by a higher degree of expressiveness. The article also defines that this method of translation has its advantages and disadvantages and is debatable, as it can lead to the loss of the imagery and the author's intention. In particular, when it comes to the rendering of a comic image of a specific cultural community. The results of the research contribute to the development of the modern theory of literary translation and can be used in teaching theoretical and practical translation courses.

Key words: literary text, translation, comic, translation strategies, linguistic culture.

Постановка проблеми, актуальність. Попри численні перекладознавчі розвідки, які присвячені проблемі відтворення комічного у художньому перекладі, необхідність дослідження особливос-

тей такого комплексного та багатогранного явища залишається актуальним питанням й у світлі сьогодення. Оскільки у своїх дослідженнях перекладознавці щораз частіше звертаються до культур-

но-орієнтованих підходів, а переклад визначають саме як «культурний трансфер», проблема відтворення комічного у художніх текстах на сьогодні розглядається не стільки як лінгвістичний, скільки культурологічний виклик. Процес перекладу, зокрема художнього перекладу, дослідники визначають як «діяльність, спрямовану на передачу культурної специфіки», а перекладач передусім виступає як «посередник між культурами» [14, с. 180].

Отже, у межах сучасних перекладознавчих досліджень вчені схильні до вивчення культурної специфіки комічного, а суто мовні дослідження не повністю розв'язують проблему вибору успішних перекладацьких стратегій та адекватного відтворення комічного як авторської інтенції. Тож і досі наявна необхідність у виявленні, аналізі та систематизації мовних засобів творення комічного у різних лінгвокультурах. Зокрема цікавим та дискусійним є питання вибору вдалих перекладацьких стратегій відтворення даного явища у художньому перекладі, які дозволили б успішно відтворити комічне як авторську інтенцію, враховуючи багатогранність та культурну обумовленість феномену комічного. Таким чином лінгвокультурні особливості репрезентації комічного в художніх текстах залишаються актуальною проблемою сучасного перекладознавства.

Аналіз теоретичних джерел. Дослідженню стратегій відтворення комічного у художньому перекладі на матеріалі німецької мови присвячені праці Р.С. Колесник, Л.В. Пономаренко. Мовні засоби творення комічного в українській лінгвокультурі досліджувала О.Я. Кузьмич, на матеріалі німецької та іспанської мови різновиди комічного та стратегії перекладу вивчали Б. Сантана-Лопез, С. Ліндхорст, на матеріалі італійської мови Т.В. Лазер. Проблеми передачі інтертекстуальної іронії у художньому перекладі присвячені перекладознавчі розвідки Т.Є. Некряч, А.Б. Кам'янець. Типологію мовних засобів вираження іронії як різновиду комічного вивчав Р.А. Семків. Вивченням передачі гумору у художньому перекладі на матеріалі англійської мови займалася О.Г. Підгрушна, проблемою творення комічного у певному культурному середовищі та дослідженням лінгвокультурної специфіки даного явища займалися Р.Є. Пилипенко, Х. Вітте, Т. Унгер. Відтворення комічного у кіноперекладі, зокрема типологію лінгвальних засобів вираження гумору та способи його передачі у своїх працях досліджували Я. Петерсон, Д. Чіаро та інші.

Метою статті є висвітлити завдяки описовому методу та проаналізувати завдяки методу

перекладознавчого аналізу тексту мовні засоби творення та специфіку репрезентації такого комплексного явища як комічне у художніх текстах з огляду на культурну обумовленість даного феномену. Зокрема виявити та порівняти успішні перекладацькі стратегії та перекладацькі помилки у відтворенні даного феномену у художніх текстах.

Виклад основного матеріалу. Оскільки комічне є складним культурно-специфічним феноменом, відтворення даного явища становить неабиякі виклики для перекладача, передусім, коли мова йде про художній переклад. Визначення поняття комічного і досі становить труднощі для науковців, проте в межах культурологічного підходу вважаємо доцільним за основу взяти визначення даного явища за дослідником Х. Вітте, який розглядає комічне та гумор як «культуреми» [15, с. 187].

Окрім того, на міжкультурних розбіжностях у формах вираження гумору або комічного в різних культурах наголошує також дослідник Т. Унгер, який використовує таке поняття як «культура сміху» [14, с. 175]. Для досліджень специфіки художнього перекладу релевантним є те, що механізми творення комічного у свідомості представників різних культурних спільнот формуються під впливом історичних, соціальних та регіональних чинників і можуть суттєво różнитися. Тобто те, що буде вважатися комічним у межах однієї культури, для представників іншої культурної спільноти може зовсім таким не бути. Тут також постає питання успішного розпізнання та інтерпретації комічного у вихідному тексті перекладачем, як представником іншої лінгвокультурної спільноти.

Таким чином, ми можемо говорити про те, що і в процесі художнього перекладу перекладач певною мірою має справу з міжкультурною асиметрією, тобто з «потенційними розбіжностями у сприйнятті світу та цінностях» [4], а подекуди навіть у механізмах творення комічного у свідомості представників різних культурних спільнот. Однією з необхідних умов для розпізнання комічного у вихідному тексті та коректного відтворення авторської інтенції у перекладі є також наявність у перекладачів високий ступінь обізнаності перекладачів щодо географічних, етнокультурних, історичних або соціально-політичних реалій вихідного суспільства.

Окрім того, варто зауважити також, що перекладач художнього тексту має справу передусім з особистістю, естетичними поглядами автора художнього тексту та власне авторським заду-

мом. Основним завданням перекладача таким чином є те, що він має відтворити світогляд та ідіостиль письменника з огляду на можливу приналежність автора до іншого соціокультурного середовища, а отже проблемою можуть стати потенційні суттєві розбіжності у розумінні та творенні комічного.

Що стосується специфіки художнього перекладу, то важливо зазначити, що головна особливість художнього перекладу полягає в його естетичній функції, а завданням художнього перекладу передусім є передача образності та експресивності вихідного тексту та авторської інтенції. Для художніх текстів характерною є висока концентрація експресивних та культурно-забарвлених мовних елементів, до яких можемо віднести зокрема і комічне та такі його підвиди як пародія, сатира, гротеск, гумор, іронія, жарти тощо.

Як зазначає дослідник Т. Унгер, для створення естетичного та комічного ефекту автор художнього тексту «може використовувати весь свій мовний потенціал [14, с. 176]. Припустімо, що для створення гумористичного ефекту автор певного художнього тексту може послуговуватися такими лексичними та риторичними засобами, як гра слів, порівняння, епіфери, метафора, іронія, гіпербола, евфемізми, діалектизми, сленгізми, авторські новотвори тощо. Наявність таких мовних елементів у художньому тексті, які імпліковано передають гумористичний або комічний смисл, часто стає перекладацьким викликом у процесі художнього перекладу і потребує від перекладача творчих та креативних навичок. Оскільки прямий переклад у даному випадку може спричинити порушення ідейно-образної структури тексту та комічної інтенції автора. Як наслідок, основну мету перекладу не буде досягнуто. Тобто текст перекладу не викликати подібної реакції у цільової аудиторії, яку викликає вихідний текст у реципієнта вихідної культури. До того ж, варто зазначити, що стратегія відтворення таких мовних елементів вихідного тексту еквівалентними мовними засобами у тексті перекладу також може бути хибною для успішного відтворення комічного ефекту як авторського задуму, зокрема через потенційну розбіжність культурних асоціацій у вихідній та приймаючій культурі.

Для дослідження засобів репрезентації комічного саме в австрійській лінгвокультурі та успішних стратегій відтворення його у перекладі цікавими є твори письменника Томаса Бернгарда та їхні переклади українською мовою, виконані перекладачем Тимофієм Гаврилівим. Австрійський письменник і драматург Томас Бернгард вважа-

ється гострим критиком влади і суспільно-політичних настроїв свого часу, а його твори часто виступають сатирою на австрійське суспільство 20 ст. Т. Бернгард у своїй творчості хоча й зачіпає серйозні та глобальні суспільні проблеми, зокрема висвітлює усі недоліки тогочасного суспільного устрою та державної політики, проте свою світоглядну позицію до читачів письменник часто доносить саме через призму комічного.

Для більш детального вивчення природи явища комічного та аналізу способів його відтворення у художньому перекладі розглянемо прозову комедію «Alte Meister» та її переклад українською мовою «Старі майстри». Комедія «Старі майстри» була опублікована у 1985 році та стала вираженням критичної позиції Т. Бернгарда щодо держави, інституцій, суспільних устроїв, а також сатирою на погляди митців-сучасників письменника, провідною темою якої є висвітлення брехні та пристосуванства.

Події твору «Старі майстри» розгортаються у Віденському музеї історії мистецтв. Композиційна побудова твору складається із монологу вченого Ацбахера, який по пам'яті відтворює міркування та висловлювання мистецького критика Регера, час від часу такі монологи змінюються вже власне діалогами між героями. Регер у творчості Т. Бернгарда є одним із численних персонажів, які виступають гострими критиками своєї країни. За сюжетом комедії цей герой після періоду жажливих страждань у юності знаходить свій поклик у критиці мистецтва і пише критичні огляди для журналу «The Times». Регер дуже гостро критикує багатьох філософів, письменників, художників за відсутність власної позиції та готовність пристосовуватися до вимог суспільства, держави та церкви. Особлива його увага та критика направлена на погляди таких митців та філософів як Адальберт Штіфтер, Антон Брукнер та Мартін Гайдеггер, про творчість яких він висловлюється дуже жорстко, зовсім не підбираючи слів. Через даний твір Т. Бернгард передає своє світобачення та позицію під маскою комізму та іронізування над австрійськими суспільними реаліями та політичними поглядами мистецьких персоналій свого часу. Цікавими та перспективними для дослідження є мовні засоби репрезентації комічного у творах письменника та стратегії їх відтворення в українському перекладі.

Для створення комічного ефекту автор часто послуговується такими лінгвальними засобами як мовні новотвори, а саме авторські композити. Наприклад, коли герой комедії Регер розмірковує про філософа Мартіна Гайдеггера, він використо-

вує такі позначення з негативними конотаціями як «*Kitschkopf*» та «*Voralpenschwachdenker*», підкреслюючи недолугість та несмак, які Рeger приписує працям даного філософа: «*Heidegger war ein Kitschkopf, sagte Reger, genauso wie Stifter, aber doch noch viel lächerlicher als Stifter, der ja tatsächlich eine tragische Erscheinung gewesen ist zum Unterschied von Heidegger, der immer nur komisch gewesen ist, ebenso kleinbürgerlich wie Stifter, ebenso verheerend größenwahnsinnig, ein Voralpenschwachdenker, wie ich glaube, gerade recht für den deutschen Philosophieintopf*» [7, с. 67].

Тут Т. Бернгард для створення комічного ефекту використовує авторські композити з компонентами, які мають негативну семантику, поєднуючи компонент «*Kitsch*», що позначає «ницість та несмак» [10] із компонентом «*Kopf*», що в німецькій мові використовується для загального позначення певних ознак особи (adjektiv + Kopf), за аналогією «*Sturkopf*» – «вперта людина» [11], «*Kitschkopf*» – «людина, для якої характерні халтура та несмак».

У перекладі українською мовою Тимофій Гаврилів для відтворення комічного ефекту авторських композитів у тексті оригіналу послуговується також авторським прикметником «*кічолобий*», що дозволяє зберегти авторську семантику та комічність вихідного позначення для української аудиторії. Таким чином вважаємо, що авторську комічну інтенцію у перекладі було успішно відтворено: «*Гайдеггер був таким самим кічолобим, як і Штіфтер, але ще кумеднішим, аніж Штіфтер, адже Штіфтер як-не-як – постать трагічна на противагу...*» [1, с. 70].

Наступний авторський композитум «*Voralpenschwachdenker*», який складається із таких компонентів як «*Voralpen*» що вказує на певну ознаку за місцевістю («перед Альпами»), та обценного номінального композита «*Schwachdenker*», що позначає «бідну на розум людину» перекладач Т. Гаврилів в україномовному варіанті відтворив за допомогою словосполучення (прикметник + іменник) «*приальпійський слабомисл*», розширивши переклад додатковим компонентом «такий собі», що для української аудиторії успішно передає комічність вислову. Окрім того перекладач підсилив стилістичне забарвлення другого компоненту авторським еквівалентом «слабомисл», тим самим вдало відтворивши комічний ефект: «*Гайдеггера, котрий завжди був не більше, ніж смішним, таким самим дрібноміщанським, як Штіфтер, таким самим самозакоханим, таким собі приальпійським слабомислом, як мені*

видається, саме враз для німецької філософської кулеші» [1, с. 70].

Описуючи свої міркування щодо Штіфтера Рeger порівнює його з філософом Гайдеггером, назвавши останнього «*lächerlicher nationalsozialistischer Pumphosenspießer*». У цьому випадку Т. Бернгард для створення комічності та посилення емоційного забарвлення виразу Рegerа також послуговується авторським композитом, який складається з таких компонентів як «*Pumphosen*», що означає з німецької «шаровари» та «*Spießer*», що означає «обиватель» [11]. Для відтворення комічного ефекту такого опису Мартіна Гайдеггера перекладач в україномовному тексті використовує авторський відповідник «*шароварник*», що в українській культурі асоціюється з негативним поняттям «шароварництво». Таким чином для української цільової аудиторії зберігається комічний та емоційно-забарвлений відтінок даного висловлювання Рegerа, тобто перекладачеві вдалося успішно відтворити інтенцію автора.

Варто зазначити, що для Т. Бернгарда характерне вживання не лише номінальних композитів, але й також вербальних композитів із негативним компонентом, зокрема із компонентом «*Kitsch*». Наприклад, коли Рeger критикує творчість Штіфтера, наголошуючи на тому, що останній у своїх картинах описує природу халтурно та без смаку, Рeger використовує дієслово «*verkitschen*»: «*Stifter hat aber die Natur gar nicht beschrieben, er hat sie nur verkitscht*» [7, с. 77], використовуючи дієслово «*verkitschen*», що з німецької означає «робити щось халтурним та позбавленим смаку» [10]. У перекладі українською Т. Гаврилів використовує відповідник «*ображати*», тим самим створюючи комічний ефект за допомогою певної гри слів «*зображати природу*» – «*ображати*»: «*Проте Штіфтер ніколи не зображав природи, радше ображав...*» [1, с. 80]. Таке рішення перекладача дещо порушує вихідний зміст виразу, що проте не є критичним і в цілому передає авторську інтенцію. Хоча у тексті оригіналу в даному випадку гра слів відсутня «*beschreiben*» – «*verkitschen*», проте саме за рахунок гри слів у тексті перекладу «*зображати природу*» – «*ображати*» комічний ефект підсилюється.

Слід зазначити також, що для відтворення дієслова «*verkitschen*» перекладач Т. Гаврилів обирає різні відповідники, залежно від контексту. Наприклад Рeger, звинувачуючи Штіфтера та Гайдеггера у тому, що вони «зіпсували» літературу та філософію, використовує теж саме дієслово «*verkitschen*»: «*Hat Stifter die hohe Literatur*

auf die unverschämteste Weise total verkitscht, so hat Heidegger, der Schwarzwaldphilosoph Heidegger, die Philosophie verkitscht, Heidegger und Stifter haben jeder für sich, auf seine Weise, die Philosophie und die Literatur heillos verkitscht» [7, с. 78].

Так наприклад, вищезазначений відповідник «ображати» використовується перекладачем лише в одному реченні для створення гри слів, але в даному випадку перекладач, проявляючи свою креативність, для підсилення емоційної забарвленості обирає такі відповідники як «зіпсувати» та «спаскудити»: *«Штіфтер завжди нагадував мені Гайдеггера, цього вайлуватого націонал-соціалістичного шароварника. Якщо Штіфтер найнахабнішим робом спаскудиє красне письменство, то шварцвальдський філософ Гайдеггер зіпсував філософію»*[1, с. 81].

Цікавим для дослідження є також приклад використання автором іронічної метафори, коли персонаж Рeger називає австрійських громадян «жертвами держави» та «кормом», яким годуються «ненаситна держава»:

«Die Menschen, die wir sehen, sind Staatsopfer und die Menschheit, die wir sehen, ist nichts anderes als das Staatsfutter, mit welchem der immer gefräßiger werdende Staat gefüttert wird» [1, с. 90]. У перекладі Т. Гаврилів для відтворення іронічності та комічності такої метафори використовує стилістично знижені відповідники «державне їдло» та «ненажерлива державна пелька»: *«Людство, яке нам дано бачити, – це державне їдло, що ним починають дедалі ненажерливішу державну пельку»* [1, с. 90].

Томас Бернгард часто для створення комічного ефекту використовує іронічні порівняння. Так наприклад, коли Рeger знову ж таки висловлює свою думку щодо вигляду Гайдеггера, він порівнює його з «жирним офіцером на пенсії» вживши такий прикметник як «feist», що є стилістично зниженим прикметником і з німецької мови може перекладатися як «жирний» або «нахабний»: *«Ich habe eine Reihe von Fotografien gesehen, die eine zuhöchst talentierte Fotografin von Heidegger, der immer ausgesehen hat wie ein pensionierter feister Stabsoffizier, gemacht hat, sagte Reger, und die ich Ihnen einmal zeigen werde»* [7, с. 95].

У перекладі українською мовою комічність даного висловлення у бік Гайдеггера перекладач відтворив за допомогою стилістично забарвленого іменника «офіцерище», що надає висловленню дещо іронічного відтінку. Натомість стилістично знижений прикметник «feist» перекладачем було відтворено більш нейтральним українськомовним відповідником «огрядний», що

в цілому не вплинуло негативно на комічність висловлення за рахунок компенсації стилістично зниженим іменником:

«Мені доводилось бачити світлини Гайдеггерового фотографа, талановитої жінки, казав він, на них Гайдеггер виглядає, немов огрядний штабний офіцерище, колись я Вам їх покажу» [1, с. 97].

Наступний приклад іронічного порівняння можемо прослідкувати, коли Рeger висловлює своє бачення Римсько-католицької церкви того часу і порівнює Папу Римського із нафарбованою лялькою, підкреслюючи що той в очах Рeger є посміховиськом: *«Wissen Sie, der katholische Papst sitzt als geschminkte gefinkelte Weltreisepuppe unter seiner kugelsicheren Glasglocke, umgeben von seinen geschminkten und gefinkelten Ober- und Unterpuppen, wie abstoßend lächerlich!»* [7, с. 106]. У перекладі Т. Гаврилів підсилив дане комічне порівняння, додавши до вихідного виразу прислівник «недоладно», якого не було у вихідному тексті «недоладно нарум'янена лялька», яке проте для української аудиторії значно підсилює комічність виразу. Окрім того комічний ефект перекладач підсилив додавши у цільовий вираз україномовний вигук для вираження огиди та незадоволення «-фе», що сприяло успішному відтворенню комічного як авторської інтенції: *«Знаєте, католицький Папа – наче недоладно нарум'янена мандрівна лялька під куленепробивним склочіпком у почти нарум'яненних і недоладних архіляльок, фе»* [1, с. 108].

Розглянемо також випадки, коли перекладач нейтральні лексичні одиниці у тексті перекладу задля створення комічного ефекту відтворює культурно-забарвленою або експресивною лексикою у перекладі.

Наприклад, коли Рeger розмірковує про Адальберта Штіфтера, він зазначає, що читав його твори у юності, коли йому було дванадцять та шістнадцять років і тоді ще не мав критичного мислення, аби правильно оцінити творчість письменника: *«Ich habe Stifter in meiner Jugend gelesen und hatte eine auf diesen Leseerlebnissen begründete Erinnerung an ihn. Ich hatte Stifter mit zwölf und mit sechzehn Jahren gelesen, in einem für mich völlig unkritischen Zeitalter»*[7, с. 119]. Т. Гаврилів у перекладі даного висловлення Рeger використовує алюзію на твір «Мені тринадцятий минало» Т.Г. Шевченка, послуговуючись дещо видозміненою строфою із даного твору: *«Мені випало читати Штіфтера замолоду, тож і збереглися приємні враження, адже тоді мені дванадцятий минало, згодом шістнадцятий, вік,*

принаймні щодо мене, аж ніяк не сприяв критичному баченню» [1, с. 121].

Наступним прикладом використання культурно-забарвлених компонентів у тексті перекладу є розповідь Рegerа про сім'ю іншого персонажу комедії Ірзіглера. Рeger, коли говорить про сім'ю та дітей Ірзіглера, описує свої враження наступним чином: «*Eine Frau mit einer so hysterischen Tierstimme und mit einem so hennenhaften Gang und ein Mann wie Irrsigler, der so ausgeglichen und so angenehm ist*» [7, с. 95]. Томас Бернгард для створення комічного ефекту порівнює голос дружини персонажу з «істеричним тваринним вигуками», а в її манері ходити заходить подібність з куркою. У перекладі Т. Гаврилів відтворив порівняння з комічною інтенцією за допомогою культурно-забарвленого порівняння, яке є асоціативно ближчим для української аудиторії – «скрекоче, ніби сорока» та «перевалюється, мов та качка»: «*і де це Ірзіглер вишпортав таку жінку – скрекоче, ніби сорока, а перевалюється, мов та качка, ніяк не доберу*» [1, с. 93]. Такий спосіб перекладу дещо порушує вихідний зміст, проте завдяки тому, що обрані відповідники є ближчими до української культури, бажаний комічний образ дружини Ірзіглера було відтворено.

У наступному прикладі Рeger говорить про дітей Ірзіглера, виражаючи своє негативне враження про них. Тут для підкреслення комічності висловлювання та зневажливого ставлення Рegerа Т. Бернгард використовує композит із таких компонентів, як власне прізвище героя «Irrsigler» та компонент «Kinder»: «*Und natürlich haben die Irrsiglerkinder fast alles von der Mutter, fast nichts vom Vater. Eines mißglückter als das andere, so Reger*» [7, с. 90]. Т. Гаврилів у тексті перекладу для збереження комічного ефекту відтворив даний композит за допомогою україномовного композиту, додавши до прізвища «Ірзіглер» типовий для україномовних прізвищ суфікс «-чук»: «*А ірзіглерчуки, звичайно ж, удалися у свою мамцю, зате від татка жодної ціхи не впадували. Яке коріння, таке й насіння, – мудрував Рeger*» [1, с. 87]. Окрім того, для підсилення комічного ефекту перекладач вирішив нейтральні вирази вихідного тексту відтворити експресивними та культурно-забарвленими відповідниками українською мовою: вираз «*fast nichts vom Vater haben*», дослівно «майже нічого не мати/успадкувати від батька», перекладач відтворив експресивним культурно-забарвленим відповідником «жодної ціхи не впадувати». А вихідний зворот «*Eines mißglückter als das andere*», що дослівно означає «один невдаліший за іншого», було відтво-

рено україномовним прислів'ям «Яке коріння, таке й насіння».

Такий спосіб перекладу з одного боку є успішним у сенсі відтворення експресивності та створення комічного ефекту для цільової культури. Але з іншого боку, коли мова йде про передачу іронічного образу конкретного суспільства, тобто конкретної культури, такий спосіб перекладу може призвести до порушення ідейно-образної структури тексту оригіналу. Оскільки культурно-забарвлена лексика в українській аудиторії викликати асоціації власне з українською культурою, а завданням є відтворити образ та проблеми саме австрійського суспільства, така стратегія може бути хибною. Отже, цікавим та дискусійним залишається питання, чи доречно в даному випадку використання культурно-забарвлених відповідників у тексті перекладу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, завдяки перекладознавчому аналізу прозової комедії австрійського письменника Томаса Бернгарда, можна припустити, що комічне в австрійській лінгвокультурі може реалізуватися через такі мовні засоби як авторські новотвори, а саме авторські номінальні та вербальні композити із негативною семантикою, обсценні та стилістично знижені лексичні одиниці, іронічні метафори, іронічні порівняння.

У перекладі були використані такі способи передачі комічного як відтворення авторських номінальних композитів у тексті оригіналу авторськими новотворами зі схожою семантикою у перекладі, компенсація комічного ефекту за допомогою гри слів, відтворення стилістично зниженої лексики контекстуальними відповідниками та відтворення стилістично нейтральної лексики експресивними або культурно-забарвленими лексичними одиницями.

У цілому український варіант характеризується вищим ступенем експресивності за рахунок частого вибору перекладачем культурно-забарвлених та експресивних відповідників. Останній спосіб перекладу однак є доволі дискусійним, коли мова йде про відтворення образу певного суспільства, тобто певної культури і може призвести до порушення авторської інтенції та ідейно-образної структури твору.

Подальшого вивчення потребують механізми творення комічного у австрійській лінгвокультурі та засоби його мовної репрезентації з урахуванням культурної специфіки даного явища. Перспективним є також поглиблення подальших досліджень лексико-семантичних, логі-

ко-семантичних та прагматичних засобів реалізації комічного із залученням більшого корпусу лінгвістичних даних. Зокрема перспективним є поглиблення досліджень успішних переклада-

цьких стратегії відтворення комічного у художніх текстах та перекладацьких помилок, що сприятиме уникненню нейтралізації та втрати комічного як авторської інтенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернгард Т. Старі майстри / пер. з нім. Т. Гаврилів. Харків : Фоліо, 2013. 474 с.
2. Колесник Р.С. Відтворення комічного у художньому перекладі (на матеріалі творів німецькомовних авторів ХХ століття): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.06. Київ, 2011. 262 с.
3. Лазер Т. В. Лексико-семантичні засоби вербалізації комічного у великій прозі Луїджі Піранделло. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2016. № 36. С. 50–64.
4. Міжкультурна й міжмовна комунікація: проблеми, питання, вирішення / ред. Ю. О. Шепель. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 336 с.
5. Некряч Т. Є., Кам'янець А. Б. Інтертекстуальна іронія і переклад : монографія. Київ : Вид. Карпенко В. М., 2010. 176 с.
6. Савіна Ю. О. Когнітивні механізми та мовні засоби створення комічного: методологія дослідження (на матеріалі творів Джерома К. Джерома). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 22. С. 87–90.
7. Bernhardt T. *Alte Meister*. Berlin : Suhrkamp Verlag., 2021. 310 p.
8. Fehlauer-Lenz I. Von der übersetzten Ironie zur ironischen Übersetzung – zur Problematik interkulturellen Übersetzens literarischer Texte anhand eines spanisch- und deutschsprachigen Beispiels (J. Cortázar: *Rayuela* und T. Mann: *Der Zauberberg*) : doctoral dissertation. Wittenberg, 2008. 339 p. URL: <http://sundoc.bibliothek.uni-halle.de/diss-online/08/08H316/t1.pdf> (date of access: 03.04.2024).
9. Lindthorst S. *Rhetorische Eigenschaften des Witzes*. Duisburg, Köln: WiKu, 2008. 130 p.
10. *Oxford Languages: a Deutsches Wörterbuch*. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-de> (date of access: 10.04.2024).
11. *Pons: deutsch-ukrainisches Wörterbuch*. URL: <https://de.pons.com/text-übersetzung/deutsch-ukrainisch> (date of access: 10.04.2024).
12. Pylypenko R. Zur Kulturspezifik des Humoristischen in der schönen Literatur. *Cogito. Multidisciplinary research journal*. 2021. P. 202–208.
13. Santana López B. *Wie wird das Komische übersetzt? Das Komische als Kulturspezifikum bei der Übersetzung spanischer Gegenwartsliteratur*. Berlin: Frank & Timme GmbH, 2006. 435 p.
14. Unger T. *Differente Lachkulturen? Fremde Komik und ihre Übersetzung*. Tübingen: Gunter Narr, 1995. 327 p.
15. Witte H. *Die Kulturkompetenz des Translators: Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*. 9th ed. Tübingen: Stauffenburg, 2020. 235 p.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАГМАТИЧНИХ ІДИОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

THE CHARACTERISTICS OF THE PRAGMATIC IDIOMS IN ENGLISH AND THE SPECIFIC FEATURES OF THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Зубрицький Р.Я.,

orcid.org/0000-0002-9581-7309

*викладач кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Університету Короля Данила*

Вірстюк О.Д.,

orcid.org/0009-0004-8785-1429

*викладач кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Університету Короля Данила*

Богайчук О.С.,

orcid.org/0000-0001-7144-5646

*викладач кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Університету Короля Данила*

Стаття присвячена темі поняття «прагматичних ідіом», їх особливостей та методів перекладу.

Вивчення будь-якої іноземної мови не може відбуватись без знання різного роду сталих утворень. Для вербальної поведінки людей характерний як ситуативний, так і повторювальний характер. Це, зокрема, знаходить відображення і в присутності у мові різного роду стандартизованих виразів, певних «готових» фраз (речень) формулоподібного характеру. Будучи присутніми у мовній свідомості носіїв, ці вирази використовуються ними автоматично у відповідних мовленнєвих ситуаціях. Такі усталені вирази в мові називаються ідіомами. У сучасній англійській мові багато таких утворень.

Ідіоматичні (або фразеологічні) вирази привертати і продовжують привертати велику увагу дослідників-філологів через їх особливу природу. Вони є структурно, лексично і семантично фіксованими фразами або реченнями, складаються із кількох слів, які не функціонують як окремі одиниці, тобто значення ідіом переважно не складається із суми значень їхніх складових частин. Неодмінною ознакою ідіоматичних (фразеологічних) виразів є їх образний, тобто метафоричний характер і використання.

Переклад ідіом є складним завданням для перекладачів у першу чергу через культурні відмінності між мовою оригіналу та мовою перекладу. Хоча ідіоматичні вирази є універсальною властивістю будь-якої мови, різні мови можуть використовувати абсолютно різні ідіоматичні вирази з подібними референтними значеннями. Ця особливість робить переклад ідіоматичних виразів з мови-джерела інколи складним і проблематичним завданням. Беручи це до уваги, наше дослідження спрямоване на дослідження деяких аспектів перекладу прагматичних ідіоматичних виразів.

Для правильного, адекватного та еквівалентного перекладу прагматичних ідіом важливо, щоб перекладачі мали чіткі і конкретні знання про ці вислови, щоб точно їх ідентифікували і, що важливо, уникали буквального тлумачення. Отже, аналогічно до звичайних ідіом, головний виклик у перекладі прагматичних ідіом полягає у точному їх розпізнаванні як непрямих мовленнєвих актів.

Ключові слова: ідіома, прагматична ідіома, переклад, фразеологія, еквівалент.

The article is devoted to the concept of pragmatic idioms, their features and methods of translation.

The study of any foreign language is not possible without the knowledge of various types of regular formations. Verbal behavior of people is characterized by both situational and repetitive nature. This, in particular, is reflected in the presence of various types of standardized expressions, certain so-called ready-made phrases (sentences) of a formulaic nature in the language. Being present in the linguistic consciousness of speakers, these expressions are used by them automatically in appropriate speech situations. Such regular expressions in the language are called idioms. There are many such formations in modern English.

Idiomatic (or phraseological) expressions have always attracted and continue to attract great attention of philological researchers due to their special nature. They are structurally, lexically, and semantically fixed phrases or sentences, consisting of several words that do not function as separate units, i.e., the meaning of idioms does not mainly consist of the sum of the meanings of their component parts. An indispensable feature of idiomatic (phraseological) expressions is their figurative, that is, metaphorical nature and use.

Translating idioms is a difficult task for translators primarily because of the cultural differences between the source language and the target language. Although idiomatic expressions are a universal property of any language, different languages may use completely different idiomatic expressions with similar referential meanings. Sometimes this feature makes the translation of idiomatic expressions from the source language a difficult and problematic task. Taking this into account, our study aims to investigate some aspects of the translation of pragmatic idiomatic expressions.

For a correct, adequate and equivalent translation of pragmatic idioms, it is important for translators to have a clear and specific knowledge of these expressions, to accurately identify them and, importantly, to avoid literal interpretation. So, similar to ordinary idioms, the main challenge in translating pragmatic idioms is to accurately recognize them as indirect speech acts.

Key words: idiom, pragmatic idiom, translation, phraseology, equivalent.

Постановка проблеми. В сучасному світі, де міжнародні зв'язки набувають все більшого значення, питання перекладу стають особливо актуальними. Однією з ключових складових ефективного перекладу є правильне передавання прагматичних ідіом, які виявляють непряму комунікативну дію та виражають в собі певні культурні особливості та контекстуальні аспекти. Проте переклад прагматичних ідіом ставить перед перекладачами численні виклики, що потребують уважного аналізу та компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна англійська мова багата на фразеологічні вирази (ідіоми), які, з однієї сторони, роблять мовлення виразним, живим та відмінним, а з іншої – є майже невичерпним джерелом для матеріалів різноманітних лінгвістичних досліджень і викликом для перекладачів. Дослідження прагматичних ідіом викликає зацікавлення у багатьох лінгвістів, які досліджують різні аспекти фразеології. Серед відомих дослідників цієї теми: І. В. Арнольд, І. В. Корунець [4], О. В. Кунін, Т. О. Мизин [6], В. М. Теля, А. Н. Баранов, Д. І. Квеселевич, Ю. А. Зацний, О. О. Мосейчук [8], U. Weinreich, С. Fernando та інші. Прагматичні ідіоми привертають увагу таких вчених, як В. І. Карабан, Л. М. Медведєва, Н. Ю. Медведєва, О. О. Мишак [7], Т. М. Свиридова, О. В. Скібіцька та інші, як предмет для наукового аналізу та досліджень.

Деякі дослідники висловлюють сумніви, чи слід включати прагматичні ідіоми до сфери фразеології. Наприклад, Г. Бургер вважає, що в такому випадку поняття ідіоми значно розшириться і його слід розглядати в контексті теорії прагматики [9]. О. М. Мосейчук зауважує, що поняття ідіоматики охоплює більш широкий спектр, ніж поняття фразеології, оскільки воно застосовується до одиниць як на синтаксичному, так і на лексичному рівнях. Однак всі вчені погоджуються, що термін «ідіома» застосовується до словосполучень, які відрізняються стійкістю та переносним значенням принаймні одного з їх компонентів [8].

Однією з головних проблем є необхідність точної ідентифікації прагматичних ідіом, аби уникнути їх неправильного розуміння та некоректного перекладу. Знання різноманітних прагматичних ідіом у вихідній (мові-джерелі) та цільовій (мові, на яку робимо переклад) мовах є важливим етапом у забезпеченні якісного перекладу. Крім того,

виникає проблема вибору еквівалентного та адекватного перекладу, оскільки деякі прагматичні ідіоми можуть мати еквіваленти у цільовій мові, тоді як інші можуть вимагати створення нових виразів або вживання аналогічних конструкцій.

Додатковою складністю стає переклад прагматичних ідіом, які мають специфічні культурні або історичні конотації, які може бути важко передати в іншій мові. Таким чином, дослідження цієї проблеми не лише допоможе покращити якість перекладу, але й сприятиме розвитку культурного та мовного розмаїття в умовах глобалізації.

Постановка завдань. Ціль цієї статті полягає у систематизації інформації стосовно прагматичних ідіом як явища фразеології та способів їх перекладу.

Завдання:

- систематизувати інформацію щодо поняття «ідіома» та «прагматична ідіома»;
- описати їх основні особливості;
- систематизувати інформацію щодо способів їх перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ідіоми є невід'ємною частиною будь-якої мови і відображають культурні особливості та специфіку мовленнєвого спілкування. Вважаємо за потрібне наголосити, що переклад ідіом з однієї мови на іншу може бути викликом через їхню несподівану, часто метафоричну природу та відсутність прямого еквіваленту. У зв'язку з цим, перекладачі повинні мати глибоке розуміння не лише мови, а й культури, звичаїв та традицій обох мовних середовищ.

Існує кілька тлумачень поняття «прагматичні ідіоми». Наприклад, А. Зербіно вважає, що прагматичні ідіоми – це мовленнєві акти, смисл яких не впливає безпосередньо з їх складових [3].

За визначенням О. О. Мишак, ідіома – це стійкий вираз, часто метафоричного характеру, значення якого не можна здогадатися, аналізуючи лише окремі слова, що входять до його складу [7, с. 187]. Ідіоми є нерозривними та часто вживаються в повсякденному мовленні як одиниця мови з фіксованим значенням. Наприклад, англійська ідіома «*to spill the beans*» (значення якої «розкрити секрет») має мало спільного з буквальним значенням слова «*beans*» (квасоля).

У нашому розумінні, прагматичні ідіоми представляють собою різні типи стандартизованих

висловів, фраз та речень, які закріплені в мовній спільноті та відображають певні комунікативні наміри мовця. Вони характеризуються різним рівнем сталості, виконують різні комунікативні функції, такі як експресивна, фактична та волюнтаривна [6, с. 133].

Прагматичні ідіоми у англійській мові відображають не лише лінгвістичні концепції, а й соціокультурні нюанси та взаємовідносини у мовленні. Основні особливості цих ідіом включають:

Контекстуальна залежність: Прагматичні ідіоми часто набувають свого справжнього значення лише в конкретних ситуаціях або контекстах. Їхнє розуміння вимагає уваги до деталей та контекстуального розуміння.

Варіативність та мінливість: Багато прагматичних ідіом можуть мати кілька інтерпретацій або варіантів вживання в залежності від ситуації чи аудиторії. Це робить їх використання складним та вимагає глибокого розуміння контексту.

Експресивність та виразність: Прагматичні ідіоми часто використовуються для передачі емоційного забарвлення або виразності в мовленні. Вони можуть надати висловленню глибини або інтенсивності, що робить їх популярними у різних комунікативних ситуаціях.

Культурні асоціації: Багато прагматичних ідіом мають коріння у культурних або історичних аспектах англійських країн. Їх розуміння вимагає знання специфіки та особливостей культури, що є важливим аспектом при їхньому перекладі.

На нашу думку, використання ідіом збагачує мову, додає виразності та емоційності в комунікацію. Ідіоматичні вирази можуть виражати складні ідеї лаконічно та точно, створюючи специфічні образи в умах слухачів чи читачів. У сучасних мовах ідіоми не лише допомагають формувати національну самобутність, але й служать як засіб швидкої та ефективної комунікації в певних соціальних та професійних групах. Таким чином, правильне використання ідіом може значно поліпшити взаєморозуміння між учасниками спілкування, а їхній переклад вимагає не лише мовної, а й культурної компетентності.

Не можемо не погодитись з думкою Т. О. Мизин, що ідіоми англійської мови є дзеркалом багатой культурної спадщини та історичних подій, що сформували сучасну Англію, Сполучені Штати та інші англійські країни. Вони не лише відображають повсякденне життя, а й зберігають історичні анекдоти та культурні референції, які можуть бути незрозумілі для носіїв мови без додаткових пояснень [6, с. 132].

Приклади типових англійських ідіом:

- «*Kick the bucket*» – буквально «вдарити відро», що означає «померти». Цей вираз походить від давнього методу самогубства, коли людина ставала на відро, прикріплене до шибениці, а потім відштовхувала відро [1].

- «*Let the cat out of the bag*» – «випустити kota з мішка», що означає розкрити секрет. Ця ідіома має корені в середньовічних часах, коли на ринках могли обманом продати kota замість свині, яку зазвичай торгували в мішку [1].

- «*Raining cats and dogs*» – «лє як із відра», але буквально «дощ з котів і собак». Є кілька теорій походження цієї фрази, одна з них вказує на старі європейські міфи, де коти і собаки асоціювалися з дощем та вітром [1].

Окрім зазначених фразеологічних виразів, існують також різноманітні стандартизовані вирази, які прямо або опосередковано пов'язані з вербальною взаємодією та мовленнєвою активністю людини. Наприклад: *How do you do?*, *How's tricks?*, *How come?*, *How about...?*, *Could you...?*, *Now you're talking*, тощо [5].

Певні групи таких мовних виразів привертати увагу лінгвістів неодноразово, особливо через усвідомлення того факту, що мовленнєва активність людини характеризується не лише випадковими виявами, але й постійними, повторюваними проявами. Це проявляється, зокрема, у багаторазовому використанні певних виразів у типових ситуаціях спілкування, що призводить до усталення їх інтенціонального, комунікативного значення і закріплення за ними певних прагматичних смислів [7, с. 188].

О. О. Мишак наводить наступні терміни для позначення таких мовних формулювань, що закріпилися в мові: стереотипні вирази, комунікативні стереотипи, стійкі формули спілкування, стійкі речення, стандартизовані вирази, готові фрази, типові розмовні вислови, речення формулоподібного характеру, мовні формули, формули ввічливості, граматичні формули, мовні стереотипи, типізовані комунікативні стереотипи, стереотипні формули, функціональні ідіоми, розмовні ідіоми, прагматичні ідіоми та інші [7, с. 189].

На нашу думку, одним з головних викликів у перекладі ідіом є відсутність прямих еквівалентів у цільовій мові. Ідіоми, як правило, є унікальними для кожної мови та відображають культурні, історичні, а також регіональні особливості. Наприклад, англійська ідіома «*kick the bucket*» означає «померти» [1]. Проте, дослівний переклад цієї фрази на інші мови може втратити її справжнє значення, а також

емоційне навантаження, яке вона несе в англійському контексті.

Перекладачі часто використовують методи заміни ідіом з англійської мови на більш універсальні або зрозумілі аналоги в цільовій мові, які відповідають духу оригіналу. Це може включати використання поширених виразів або створення нових, які ефективно передають первісне значення без втрати емоційного впливу.

Ідіоми часто мають глибоке культурне та емоційне забарвлення, яке додає їм особливу виразність та відтінок значення. Під час перекладу важливо зберегти це забарвлення, щоб передати точно той самий ефект або враження, яке має оригінальний ідіоматичний вираз. Наприклад, ідіома «бити живим» в українській мові має емоційне забарвлення та означає підкреслення важливості чогось, тоді як англійська ідіома «*to hit the nail on the head*» має аналогічне значення, але інше культурне відтінок [1].

Переклад прагматичних ідіом у англійській мові може ставити перед перекладачем ряд викликів, які потребують уважного аналізу. Деякі з цих викликів включають:

– Відсутність прямих еквівалентів у цільовій мові. Багато прагматичних ідіом в англійській мові можуть бути унікальними і не мати прямих еквівалентів у цільовій мові. Це ускладнює процес перекладу, оскільки потрібно знайти адекватний спосіб виразити той самий сенс без втрати значення або ефекту ідіоми.

– Збереження інтенції та емоційного забарвлення прагматичних ідіом. Багато прагматичних ідіом у англійській мові мають сильне емоційне забарвлення або виражають певну інтенцію. Перекладач повинен забезпечити збереження цієї емоційної навантаженості та інтенції ідіоми у цільовій мові, щоб передати її справжній сенс та ефект.

– Врахування аудиторії та контексту при виборі перекладу прагматичних ідіом. Успішний переклад прагматичних ідіом також залежить від адаптації перекладу до аудиторії та контексту, в якому вони використовуються. Перекладач повинен враховувати особливості цільової аудиторії, їхні знання та культурні вподобання, а також специфіку ситуації, в якій ідіома використовується, для досягнення оптимального результату.

Для подолання цих викликів перекладачі можуть використовувати стратегії, такі як пошук аналогів у цільовій мові, переформулювання ідіоми для відтворення сенсу без прямого перекладу, а також використання контекстуальних заміни та

адаптацію перекладу до культурних особливостей аудиторії. Перекладачам доводиться виявляти творчість та гнучкість у виборі стратегій перекладу, що найкраще передають сенс та емоційний заряд оригінального ідіоматичного виразу. У процесі перекладу ідіом з англійської мови на інші мови використовуються різні стратегії та методи, які допомагають забезпечити адекватність та точність у передачі значення оригінальних ідіоматичних виразів. Деякі з найпоширеніших методів включають:

1. Фразеологічний еквівалент. Цей метод передбачає пошук у цільовій мові фразеологічних одиниць або виразів, які мають близьке або аналогічне значення до оригінальної ідіоми в джерелі.

2. Ідіоматичний аналог. Цей метод передбачає пошук в цільовій мові ідіом або виразів, які мають схоже або аналогічне значення до оригіналу.

3. Калькування. Цей метод передбачає дослівний переклад ідіоматичного виразу з мови-джерела на цільову мову. Проте, калькування може бути не завжди ефективним, оскільки може призвести до незрозумілості або некоректного використання мовних одиниць у цільовому контексті.

4. Контекстуальна заміна. Цей метод передбачає заміну ідіоматичного виразу у джерелі на аналогічний або близький вираз у цільовій мові, з урахуванням контексту, у якому використовується оригінальна ідіома.

5. Описовий переклад. Цей метод передбачає розшифровку сенсу ідіоми та його подання у вигляді прямого опису, який передає те саме значення, але без використання ідіоматичних конструкцій.

На противагу загальним методам перекладу ідіом, ми можемо виділити методи перекладу прагматичних ідіом. Серед прагматичних труднощів перекладу варто відзначити проблеми, які впливають з необхідності передати комунікативну інтенцію автора оригіналу, відтворити прагматичні характеристики оригінального тексту та врахувати фактор адресата під час перекладу [2]. Такі проблеми можуть включати застосування прагматичної адаптації для забезпечення повного розуміння тексту перекладу адресатом, вибір національних варіантів полінаціональної літературної мови для здійснення перекладу тощо [4].

Серед прагматичних проблем перекладу можна виокремити переклад прагматичних ідіом, адаптацію речень при перекладі з урахуванням різниці у рівні знань адресатів оригіналу та перекладу, передачу непрямих мовленнєвих актів, а також переклад написів та оголошень як осо-

бливих форм мовленнєвих актів, з врахуванням відмінностей у рівнях ввічливості між українською та англійською мовами, а також з урахуванням політичної коректності, що вимагається в англійських суспільствах.

Переклад прагматичних ідіом включає в себе перенесення змісту сталих або скорочених висловів, які вживаються у специфічних ситуаціях спілкування і часто мають складний семантичний зміст [4]. Наприклад:

«А чого мені хвилюватися?» – «*I should worry!*»

«Обережно, пофарбовано!» – «*Fresh (або Wet) paint!*» [5].

Використання таких висловів у комунікації є формою непрямого мовленнєвого акту, де пропозиційне і ілокутивне значення не співпадають [2].

Також, як і в інших випадках перекладу ідіом, прагматичні ідіоми можуть або не можуть співпадати у різних мовах за своїм значенням. Особливо складно перекладати останні, оскільки вислови, що виражають їх у різних мовах, можуть значно відрізнятися за лексичним складом та структурою, наприклад: «По газонах не ходити!» – «*Keep off the grass!*» [5].

Українські образні прагматичні ідіоми можуть бути перекладені на англійську мову або відповідними англійськими прагматичними ідіомами, або ж іншими англійськими висловами, які передають їхнє значення [4]. Багато з таких прагматичних ідіом можна знайти у загальних перекладних словниках.

• Поїзд далі не йде. – *All change!*

• Ані руш! – *Stop where you are!*

• Обережно, пофарбовано! – *Wet (або Fresh) paint!*

• Обережно, скло! – *Fragile!*

• Службове приміщення! – *Authorized Persons (або Personnel) Only!*

• Вхід заборонено! – *No entrance!* (або *No admittance! Off limits!*)

• Стоянку заборонено. – *No parking* [2].

Для успішного перекладу прагматичних ідіом важливо точно визначити вислів або його еквівалент як прагматичну ідіому та вибрати образний

або необразний вираз в англійській мові, що відповідає його значенню [2].

Як і у випадку звичайних ідіом, ключовим показником є володіння максимальною кількістю прагматичних ідіом української та англійської мови та знати їх відповідники [2].

Прагматичні ідіоми відіграють важливу роль у міжкультурній комунікації, допомагаючи виражати складні поняття, емоції та інтенції в мовленні. Вони відображають соціокультурні аспекти та специфічність менталітету та вірвань кожної культури. Розуміння та використання прагматичних ідіом дозволяє зближувати людей, створюючи спільні точки зору та емоційне зв'язок у мовленні.

Розуміння та ефективний переклад прагматичних ідіом є ключовими у досягненні мовного розуміння та взаємодії в міжкультурному середовищі. Прагматичні ідіоми втілюють в собі культурні концепти та способи мислення, які можуть бути незнайомі або незрозумілі для представників інших культур. Ефективний переклад прагматичних ідіом допомагає розкрити сенс та емоційне забарвлення оригінального вислову, забезпечуючи мовну взаємодію та розуміння між співрозмовниками різних культур. Це сприяє побудові довіри та сприяє глибшому розумінню одне одного в міжкультурному спілкуванні.

Висновки. Отже, прагматичні ідіоми є важливим елементом мовного спілкування, який відображає культурні та соціальні аспекти суспільства. Їх переклад вимагає не лише лінгвістичних знань, але й глибокого розуміння контексту та культурних особливостей як вихідної, так і цільової мови. Головними викликами у перекладі прагматичних ідіом є необхідність точної ідентифікації, вибір адекватного перекладу та передача специфічних культурних аспектів. Для успішного подолання цих викликів необхідна компетентність та глибокі знання як вихідної, так і цільової мови. Дослідження прагматичних ідіом та їх перекладу сприятиме розвитку якісного міжмовного спілкування та взаєморозуміння між різними культурами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Баранцев. Київ : Знання, 2006. 1056 с.
2. Глушок Л. М. Методичні рекомендації для студентів відділення післядипломної освіти з курсу «Теорія та практика перекладу». Хмельницький, 2010. 26 с.
3. Зербіно А. Засоби вираження згоди та незгоди в сучасній англійській мові. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 13 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vlnu/ln_mov/2009_16/articles/Zerbino.pdf
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2003. С. 15–16.

5. Медведєва А. М., Медведєва Н. Ю. Англо-українсько-російський словник усталених виразів. Тернопіль : Вид-во «Українська енциклопедія», 1992. 493 с.
6. Мизин Т. О. Синтаксичні та семантичні характеристики прагматичних ідіом. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2017. №85. С. 132–138.
7. Мишак О. О. Прагматичні ідіоми в сучасній англійській мові. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2012. №2(4). С. 187–191.
8. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англійських однослівних ідіом(на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови»). Харків, 2009. 20 с.
9. Burger H. *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen : Niemezer, 1973. 117 p.

РОЗДІЛ 7 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 32.019.5+327+355/359:81'374

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.30>

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: МОДИФІКАЦІЯ ДИСКУРСУ В СВІТЛІ ВОЄННОГО СТАНУ

MODERN POLITICAL TERMINOLOGY: MODIFICATION OF DISCOURSE IN THE LIGHT OF MARITAL STATE

Сухоруков В.А.,

orcid.org/0000-0003-0404-5145

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Шокуров О.В.,

orcid.org/0000-0003-2390-4769

старший викладач кафедри української мови

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Немерцова О.Е.,

orcid.org/0000-0001-6765-3741

старший викладач кафедри української мови

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Сучасна політична термінологія народжується в умовах воєнного стану та визначається новими реаліями, що виникають під час збройних конфліктів. Дана стаття ретельно аналізує вплив воєнного стану в Україні, запровадженого із лютого 2022 року, на еволюцію мовленнєвого апарату політичного дискурсу. Автор звертає увагу на те, як небувалі обставини породжують необхідність введення нових термінів та концепцій, або ж спричиняє модифікацію вже існуючих, для точнішого вираження суті та динаміки подій.

Стаття пропонує системний аналіз термінів, які стають активними в період воєнного конфлікту, та їх вплив на політичний дискурс. Наголошено, що сучасний розвиток політичної лексики, який стрімко наповнюється новими поняттями під впливом суспільно-політичних подій, дає змогу говорити про доцільність виокремлення власне політичної термінології (на заміну соціально-політичної чи суспільно-політичної). Розглядаються випадки пересмислення звичайних термінів у новому контексті, зокрема, як воєнний стан модифікує семантику інших понять та підкреслює їхню важливість в даному контексті. Додатково у статті висвітлюється питання взаємодії сучасної політичної термінології з громадськістю. Аналізується, як зміна слів та їхніх значень впливає на сприйняття суспільством подій, що розгортаються в умовах воєнного конфлікту. Дослідження розкриває, як нові терміни визначають національні цінності, ставляться до питань безпеки та ідентичності, а також як вони можуть використовуватися для маніпулювання громадською думкою. У контексті сучасних геополітичних реалій, автор визначає взаємозв'язок між політичною термінологією та динамікою конфліктів, розкриваючи, як вона відображає та формує реальність воєнного стану. Результати дослідження можуть бути корисні для розуміння еволюції мовної практики та використання термінів у політичному дискурсі під час воєнних конфліктів.

Ключові слова: геополітичні зміни, кризова термінологія, неологізація, тезаурус, військові поняття.

Modern political terminology is born in the conditions of martial law and is determined by new realities arising during armed conflicts. This article carefully analyzes the impact of martial law in Ukraine, introduced from February 2022, on the evolution of the broadcasting apparatus of political discourse. The author draws attention to how new circumstances give rise to the need to introduce new terms and concepts, or to modify existing ones, in order to more accurately express the essence and dynamics of events.

The article offers a systematic analysis of terms that become active during the military conflict and their impact on political discourse. It is emphasized that the modern development of political vocabulary, which is rapidly filled with new concepts under the influence of socio-political events, makes it possible to talk about the expediency of distinguishing proper political terminology (to replace socio-political or socio-political). Cases of reinterpretation of ordinary terms in a new context are considered, in particular, how martial law modifies the semantics of other concepts and emphasizes their importance in this context. In addition, the article highlights the issue of interaction of modern political terminology with the public. It is analyzed how the change of words and their meanings affects the society's perception of the events unfolding in the conditions of the military conflict. The study reveals how the new terms define national values, address issues of

security and identity, and how they can be used to manipulate public opinion. In the context of modern geopolitical realities, the author defines the relationship between political terminology and the dynamics of conflicts, revealing how it reflects and shapes the reality of the state of war. The results of the study can be useful for understanding the evolution of linguistic practice and the use of terms in political discourse during military conflicts.

Key words: geopolitical changes, crisis terminology, neologization, thesaurus, military concepts.

Актуальність теми. В світлі останніх геополітичних змін, спричинених повномасштабним вторгненням росії на територію вільної, суверенної, незалежної України, риторика засобів масової інформації, побутової комунікації, офіційних виступів публічних діячів зазначала суттєвих модифікацій. Військова і власне політична термінологія все більше інтегрується у повсякденне спілкування. Прослідковується активне насичення неологізмами, серед яких особливе місце займають індивідуально-авторські новації (оказіоналізми), а також концепти, що є результатом народної творчості, обумовленої поточними подіями в країні та світі.

В свою чергу, мова політики, будучи складною та живою системою, постійно еволюціонує і вдосконалюється. Базове призначення зводиться до обслуговування прийнятних способів відображення політичної реальності, здійснення впливу на громадян, формування суспільного консенсусу. Такий вид комунікації передбачає взаємодію із громадськістю, в процесі чого коригується та робиться індивідуальний внесок у створення й модифікацію політичної дійсності.

Політичне мовлення – інструмент у змаганні за владу й статус, чим пояснюється її експресивність, маніпулятивність та гіперболізованість. Вказаний інструмент активно формується не лише політичною наукою, але й мас-медіа, а за останні роки – також за допомогою Інтернет-комунікації. Не зважаючи на те, що політична комунікації використовується для досягнення конкретних цілей, її лексика значно відрізняється від медійної та наукової термінології. Зазначене породжує питання про можливість перенесення новотворів мови в політичну комунікацію, яка в цьому аспекті залишається науковою прогалиною, а разом з цим – актуалізує питання відображення ключових тенденцій, притаманних політичній термінології останніх років.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Пролити світло на ці та низку опосередкованих до обраної проблематики питань, допомогли роботи таких науковців як Гладченко А. М. та Комарова О. С., які за результатами проведених досліджень приходять до висновку, що власне у період війни спостерігається виражена емоційність для неологізмів, яка часто має іронічний або саркастичний від-

тінок. Важливо відзначити, що висока емоційність при формуванні нових слів швидко призводить до утворення синонімічних ланцюжків, котрі можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення. Автори наголошують, що характерною особливістю створення неологізмів у цей період є відсутність власне неолексем. Замість цього широко використовуються новотвори та семантичні неологізми [2]. В рамках комплексної монографії, Литовченко І. систематизує назви зброї, амуніції, споруд, чим транслює динаміку розвитку військової лексики та розкриває її вплив, в тому числі, на політичну термінологію [4]. Цінними, з практичної точки зору, також були результати, викладені в наукових статтях Поплавської Н. М., Дашенко Н. Л. [6], Снісаренко Я. [7], Хоми Н. М. [9].

Метою дослідження є характеристика ключових тенденцій розвитку політичної термінології із урахуванням впливу поточного воєнного стану. Для досягнення поставленої мети використовувалися наступні **методи**: описовий (для ідентифікації мовних явищ, окреслення їх специфіки та вивчення особливостей функціонування в межах комунікації), структурний (для систематизації відомостей щодо семантичних, морфологічних, синтаксичних особливостей політичного дискурсу), метод компонентного аналізу пронизує все дослідження.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час в системі української мови політична термінологія займала другорядні позиції. Зазначене прослідковувалося навіть при спробі інтеграції нових понять та найменувань, напряму пов'язаних із політичним життям. До здобуття Україною незалежності, під егідою російської лексики, що була домінуючою в період СРСР, для вираження політичних реалій, подій та взаємовідносин між різними суб'єктами в мовознавчих дослідженнях часто використовували термін «соціально-політична», «суспільно-політична», рідше «політична» лексика та термінологія [3, с. 7]. Аналогічна тенденція має місце і по сьогоднішній день.

Проте, із розвитком державної політики як сукупності ціленаправлених управлінських рішень для врегулювання суспільних проблем, ми можемо говорити про пропорційний розвиток політичної лексики. Поодинокими є випадки, де

науковці іменують її без будь-яких додаткових приставок. До прикладу, Балюта В. притримувався позиції називати власне політичну лексику і термінологію, а її розвиток пов'язував із інтенсивними змінами в політиці, котрі обумовлені суспільними процесами [1, с. 10]. Укладачі енциклопедичного словника-довідника сучасної політичної лексики також схильні розмежовувати поняття «політична» і «суспільно-політична» лексика та «політична термінологія» [8]. Ідентичної позиції притримується і Яремко Я. П., який вивчає концептуальні поняття сучасної політології у лінгво-когнітологічному аспекті [11]. Зазначене пояснюється тим, що політична термінологія не належить до загальноновживаного словникового фонду і використовується лише в наукових та інших спеціальних текстах, орієнтованих на фахівців із політології. Політична лексика – це тематичне об'єднання загальноновживаних слів, зрозумілих абсолютній більшості громадян. Відповідно, ми схильні відокремлювати власне політичну лексику, під якою розумітимемо лексичні засоби, котрі використовуються для вираження політичних поглядів та інтересів. Мова йде про лексику, яка використовується для спілкування як між політиками, так і при спілкуванні політиків із народом. Враховуючи поточний стан розвитку політичної лексики і термінології приставка «суспільна» втрачає своє значення, а отже, на нашу думку, має поетапно виходити із вжитку.

Проте більшість притримується альтернативної думки. Про суспільно-політичну лексику як особливу лексико-семантичну підсистему мови, до якої входить найбільш вживана частина суспільно-політичної термінології, назви державних, партійних та інших громадських організацій і закладів, соціальних інститутів, найменування соціальних реалій та явищ різних країн, – йдеться у дослідженнях низки термінознавців [7, с. 139; 9, с. 50]. Прикладами можуть слугувати такі лексичні одиниці як *демонстрація*, *інтернаціонал*, *мітинг*, *пролетар*, *терор*, *фракція*, *експропріація*. Дійсно, вона є складною передусім через відсутність чітких меж, на відміну від інших термінологічних систем. Пояснення такому феномену криється у змісті даної сфери діяльності: в світі багато економічних, культурних і навіть технічних явищ стають предметами політичних регулювань через процеси, які розгортаються як усередині країн, так і на міжнародному рівні. Наприклад, здавалося б, чисто технічне використання комп'ютерних технологій переросло в глобальні проблеми, такі як оподаткування діяльності із *арбітражу трафіку*, боротьба із *кібертероризмом* й *кібе-*

ратаками; вони фігурують в порядку денному нарад чиновників, а отже стали суттєвими політичними питаннями. Із сфери PR поетапно мігрують у політичну термінологію наступні концепти: *спічрайтер*, *іміджева дипломатія*, *брендинг*, *іміджмейкінг політичний*. У своїх наукових розвідках дослідники також апелюють до поняття, котрі тяжіють до політичної термінології і співвідносні з іншими галузевими терміносистемами: *капеланство*, *теологія політична*, *лаїцизм* (релігія), *фрустрація* (психологія), *футурологія* (суспільствознавство); *інформаційні хвороби*, *каральна психіатрія* (медицина) тощо [6, с. 14]. У цьому виявляється загальна тенденція формування суспільно-політичної термінології: відкритість системи номінативних одиниць, різних за походженням, «які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальноновживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новстворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації» [5, с. 37].

Враховуючи поточний стан розвитку політології як науки та власне політичного дискурсу, приставку «суспільний» доцільно подати як характеристику, окрему рису, властиву політичній лексиці і термінології. Зокрема, вона присутня у другій позиції із числа характерних ознак політичної лексики:

- 1) поділяється на окремі групи: жаргонна, просторічна, іншомовна, аббревіатури;
- 2) реалізує ключову функцію мови політики – маніпулятивну (управління суспільством, громадською думкою; нав'язування своєї волі аудиторії);
- 3) відноситься до емоційно-оцінної лексики: до її складу входять політичні метафори, гіперболи, ярлики, прізвиська, штампи та кліше, політичні евфемізми та дисфемізми.

Більше того, в рамках англійських термінологічних досліджень окремі фахівців виділяють принципово нові терміносистеми, до прикладу ті, які позначають «кризовою термінологію» [12]. Слово «криза» походить від грецького слова «*krisis*», що означає переломний момент. Інші терміни, такі як аварії, надзвичайні ситуації, форс-мажор, катастрофа, фіаско, підпадають під загальну егіду «кризи», хоча досить часто розкриваються через призму різних проблематик та під різними кутами зору [13]. Кризові терміни у XXI ст. формують канву політичної мови, відповідно слугують потужними семантичними інструментами. Вони мають багато значень

і можуть використовуватися різними способами, залежно від контексту та окремих осіб або груп, котрі оперують даною лексикою. Як правило, вона має місце при публічній оцінці масштабів збитку, причинах кризи, оцінці ступеня готовності, складності, характеристики епіцентру кризи, здатності органів державної влади чи місцевого самоврядування впоратися з проблемою.

Тенденція формування кризової термінології властива українській політичній лексиці, зокрема, в останні два роки. Основною причиною стали, безумовно, геополітичні і безпекові зміни в країні, а саме повномасштабне вторгнення росії в лютому 2022 року. В її основі наразі перебуває військова термінологія, що домінує у політичному дискурсі. Вона являє собою специфічну лексику, відповідно, терміни військової справи мають відмінні риси. Безумовно, закритість та секретність армійських та військових нововведень обумовлює приватний характер військових термінів. Це служить передумовою для розвитку військової мови, що складається в національній комунікації поетапно, відображаючи лінгвокультурну ситуацію, характерну для конкретної доби у певній державі. У зв'язку з швидким розвитком військової науки і, зокрема, військової техніки з'являються все нові і нові терміни (термінологічні словосполучення). Термінологічний пласт лексики стає найбільш рухливим елементом військової й політичної літератури, а бурхливий його розвиток змушує вдаватися до певної уніфікації термінології, регламентації її вживання у статутному порядку. Майже у всіх країнах створюються спеціальні комісії для уніфікації наукової термінології, видаються галузеві термінологічні довідники, словники, тезауруси.

У політичний дискурс досить швидко мігрують поняття із військової комунікації, перш за все, всі слова та словосполучення, котрі безпосередньо пов'язані з збройними силами, військовою справою, війною і т. д. Крім того, сюди ми можемо віднести науково-технічні терміни, що вживаються у поєднанні із військовими поняттями: *гусенична стрічка, американський літак-винищувач, протитанкова ракета*. Військова комунікація характеризується лаконічністю, чіткістю та конкретністю формулювань, чим вона в окремих випадках відрізняється від власне політичного дискурсу. Вказані характеристики забезпечують логічну послідовність викладу, системність побудови, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації. Сфера застосування військової термінології дуже широка, та багато

загальноживаних термінів набувають у військовому контексті більш конкретне, вузьке значення, тому визначити межі поняття «військовий термін» складно.

Наступна відмінна риса військових термінів – це їх стилістична нейтральність, оскільки єдиним призначенням терміну є назва відповідного поняття або об'єкта. В свою чергу іншим категоріям, наприклад, жаргонним словам, завжди властиве певне емоційно-експресивне забарвлення [4]. Знання загальних властивостей різних військових термінологій допомагає легше орієнтуватися у словниковій літературі, довідкових виданнях, полегшує пошук відповідного еквівалента, застерігає від вживання неправильних словосполучень. Не менш важливим є і знання національних особливостей воєнної термінології.

Українська військова термінологія, яка стає частиною політичного дискурсу, набуває свої особливих, самобутніх рис в першу чергу, за рахунок стрімкої неологізації. Наведемо приклади актуальних семантичних неологізмів, створених за допомогою метафоризації. Зокрема, на рівні політичних промов і дебатів непоодинокими є випадки вживання у відношенні до росіян терміну «*Орки*», який бере свої витoki від літературних персонажів Джона Толкіна, що відзначались відсутністю емоцій і співчуття та намагались знищити все живе. Незважаючи на те, що сама історія цих персонажів має давніший та складніший початок, пов'язаний з римським богом підземного царства Орком, вживається саме термін «*Толкіновські орки*» для позначення росіян. Крім того, у відношенні росії часто вживається термін «*Мордор*», який також запозичений з творів цього ж автора. «*Мордор*» в перекладі означає «чорна країна» і символізує концентрацію зла і смерті. росія отримала таку негативну назву внаслідок аналогії з цією державою. Зокрема, у новинах часто згадується, що «*Мордор*» знову здійснює техногенний шантаж чи атакує. Дрони, які активно використовуються військовими, називають «*пташками*». Ці «*пташки*» використовуються для міських боїв та розвідки на невеликі відстані. Різноманітні епітети, такі як *маленькі пташки, американські пташки, бойові пташки, передові пташки* та інші, активно вживаються для опису дронів. Неосемантичне слово «*moped*» виникло разом із іранськими дронами «*shahed*», які видавали гучний звук, схожий на гуркіт мопедів. У засобах масової інформації часто згадується «*протистояння американських «пташок» проти іранських «мопедів» у військових конфліктах*» [2, с. 9].

Типовими для політичної термінології стали абрєвіатури, що є скороченнями військової термінології, наприклад: *мбр* – механізована бригада, *тбр* – танкова бригада, *аємбр* – аеромобільна бригада, *КП (ЗКП)* – командний (запасний командний) пункт, *БМД* – бойова машина десантна, *БМ (БМП)* – бойова машина (піхоти), *БРМ (БРДМ)* – бойова розвідувальна (броньована розвідувальна дозорна) машина, *БТР (БТР-Д)* бронетранспортер (десантний), *ДРГ* – диверсійно-розвідувальна група, *ДВМП* – дистанційно встановлене мінне поле, *ЗКР* – зенітна керована ракета, *КПП* – контрольно-перепускний пункт [10, с. 808].

Широкий світовий резонанс, обумовлений вторгненням росії в Україну, спричинив суттєвий вплив значної кількості іншомовних слів. Так, в свою чергу, активне використання англїцизмів прослідковується в ході обговорення інтернет-комунікації та питань поширення інформації в мережі. Ймовірно, цьому сприяє не тільки необхідне для політиків високого рангу щоденне читання світової преси англїською мовою, що дозволяє їм бути в курсі останніх новин, а й проведення прес-конференцій для іноземної преси, під час яких необхідно підбирати лексику, котра буде перекладена з максимальним збереженням задуманого прагматичного ефекту. Наприклад: *«Ви ще про fake news не спитали. Це, напевно, також важливо»*.

Логічно, що вибір англїцизмів залежить і від цільової аудиторії (інтерв'ю з інтернет-користувачами, прес-конференція для журналістів, персональні консультації для громадян). Політик використовує англомовні найменування для

позначення нових понять, які почали вживатись у глобальній економічній чи політичній комунікації відносно недавно: *блокпост*, *тактична війна*, *артобстріл*, *гібридна війна*. Крім зазначених функцій, англїцизми допомагають політику в мовній економії, дозволяючи висловити суб'єктивну позицію, використовуючи меншу кількість слів чи слова з меншою кількістю морфем. Так, «програшне забезпечення» політик замінює на «інженерний софт», віддаючи перевагу фразі, що включає слова з меншим числом літер. Використання лексеми «*non-stop*» замість слова «безупинно» чи словосполучення «без перерв» також сприяє економії мовних засобів.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що сучасний розвиток політичної лексики, що стрімко наповнюється новими поняттями під впливом суспільно-політичних подій, дає змогу говорити про доцільність виокремлення власне політичної термінології (на заміну соціально-політичної чи суспільно-політичної). Її творення в українській мові – результат стрімкої міграції понять із військової комунікації; неологізації; поширення абрєвіатур та англо-американських запозичень. Останні є важливим джерелом поповнення політичного і військового лексикону. Тісне співробітництво України та інших країн-членів НАТО проти країни-агресора, спільні зусилля і програми, а також розвиток комп'ютерних і військових технологій, що продовжується, дозволяє припустити, що проникнення англїцизмів у вітчизняну термінологію продовжиться надалі. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у аналізі способів утворення неолексем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

4. Балюта Е. Г. Нова лексика та фразеологія англїської мови сфери охорони довкілля: структурно-семантичні і функціональні параметри. Одеса: ОНУ, 2007. 365 с.
5. Гладченко А. М., Комарова О. С. Неологізація лексики у період російсько-української війни. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73) № 1 Ч. 1 2023. с. 9–13.
6. Жалай В. Я., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Політична термінологія у сучасному інформаційному просторі. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. К., 2019. с. 5–51.
7. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
8. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ–2000», 2015. 492 с.
9. Поплавська Н. М., Дашченко Н. Л. Новітні політичні терміни у мові Інтернет-видань (семантико-функціональний аспект). Записки з українського мовознавства. 2021. Вип. 28. с. 10–23.
10. Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика як специфічна лексична категорія. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. пр. К.: Університет «Україна», 2012. Вип. 26. 309 с.
11. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ–2000», 2015. 396 с.
12. Хома Н. М. Новотвори в сучасному політичному лексиконі: неологічний бум та його відображення у навчальній політологічній літературі. Вісн. Львівськ. універ. Сер. філос.-політолог. студії. Вип. 6. 2015. 49–53.

13. Царьова І. В. Російсько-українська війна (2014–2022): слова, які набули нових значень. Publishing House «Baltija Publishing». 2022. с. 804–811.
14. Яремко Я. П. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. Дрогобич: Просвіт. 2015. 434 с.
15. McConnell A. «The Politics of Crisis Terminology». Oxford Research Encyclopedia of Politics. 2020. URL: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1590>.
16. McEntire D. A. Disciplines, disasters and emergency management: The converge and divergence of concepts, issues and trends from the research literature. Springfield, IL: Charles C. Thomas. 2007. 368 p.

ІМАГОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС
«КАЗКИ МОЙОГО ЖИТТЯ» Б. ЛЕПКОГО

THE IMAGOLOGICAL DISCOURSE
OF “THE FAIRY TALE OF MY LIFE” BY B. LEPKYI

Чик Д.Ч.,

orcid.org/0000-0002-4304-114X

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано імагологічний дискурс у спогадах Б. Лепкого «Казка мого життя» (1936–1941). Зроблено акцент на те, як письменник у своїх споминах оцінює та окреслює рецепцію Іншого очима дитини, що стала свідком полікультурного середовища провінційного Королівства Галичини та Володимирії часів новоутвореної федеративної Австро-Угорської монархії. Оглядово окреслено зміни суспільного життя кінця 1860-х рр. у Галичині, які відбулися як наслідок отримання поляками привілейованого становища. Висновується, що першим міжкультурним досвідом Б. Лепкого стало знайомство зі своєю нянею із сполонізованого українського роду Марією Яницькою. Майбутній письменник отримує виховання патріотично налаштованих матері та батька – священничої родини Лепких – які знайомлять сина з відмінностями між націями, репрезентанти яких живуть на теренах «старої нової» Австро-Угорської монархії. Простежено також реконструювання письменником власного осягнення мовної та національної ідентифікації. Власне з початком навчання у Бережанській гімназії Лепкий-учень знайомиться із мовною специфікою тогочасної шкільної освіти. Бережанська гімназія стала для Б. Лепкого місцем, де за неупередженого і виваженого керівництва директора-поляка М. Куровського було досягнуто національної злагоди між учнями та викладачами різних національностей навіть за умов, коли польська мова була офіційною мовою викладання. М. Куровський у спогадах Б. Лепкого постає справжнім педагогом, який виступав меценатом для талановитих учнів, а також відкрито демонстрував неупереджене ставлення до учнів-українців. У статті акцентовано на тому, що спогади Б. Лепкого слугують свідченням полікультурності феномену Галичини другої половини XIX століття, в якій утверджується потужний український національний рух у вкрай несприятливих обставинах. Цей рух не обмежувався працею виключно для потреб краю, а був спрямований також на розвиток українства в межах двох імперій – Австро-Угорської та російської.

Ключові слова: Інший, Австро-Угорська монархія, Галичина, Бережанська гімназія, мовна ідентифікація, національна ідентифікація, спогади.

The article analyses the imagological discourse in B. Lepkyi's memoirs "The Fairy Tale of My Life" (1936–1941). The emphasis is placed on how the writer evaluates and outlines the reception of the Other in his memoirs through the eyes of a child who witnessed the multicultural environment of the provincial Kingdom of Galicia and Lodomeria during the newly formed federal Austro-Hungarian Monarchy. The changes of the late 1860s in Galicia, which occurred as a result of the Poles' privileged position, are outlined. It is concluded that B. Lepkyi's first intercultural experience was his acquaintance with his nanny from a polonized Ukrainian family, Maria Yanytska. The future writer first gained the experience of being raised by a patriotic mother and father who first introduced their son to the differences between the nations whose representatives lived in the "old new" Austro-Hungarian Monarchy. The writer's reconstruction of his own comprehension of linguistic and national identification is also traced. It is with the beginning of his studies at the Berezhany Gymnasium (Gimnazjum w Brzeżanach) that Lepkyi becomes acquainted with the language specifics of the school education of that time. For B. Lepkyi, the Berezhany gymnasium became a place where, under the impartial and balanced leadership of the Polish principal Mateusz Kurowski, national harmony was achieved between students and teachers of different nationalities, even when Polish was the official language of teaching. In B. Lepkyi's memoirs, M. Kurowski appears as a true educator who acted as a patron for talented students and openly demonstrated an impartial attitude towards Ukrainian students. The article emphasizes that B. Lepkyi's memoirs serve as a confirmation of the multicultural phenomenon of Galicia in the 2nd half of the 19th century, which established a powerful Ukrainian national movement in extremely unfavourable circumstances, which was not limited to working exclusively for the needs of the region, but was also aimed at the development of Ukrainians within the two empires – the Austro-Hungarian and Russian.

Key words: the Other, the Austro-Hungarian Monarchy, Galicia, the Berezhany Gymnasium, language identification, national identification, memoirs.

Постановка проблеми. Під схил віку письменники часто намагаються залишити по собі автобіографічні спогади, насамперед видобувачи з пам'яті фрагменти найбільш приємного

та безтурботного для себе часу, коли «трава була вищою», адже залишається не так багато часу до моменту переходу в кращий світ і хочеться зафіксувати на папері цінні моменти життя. В україн-

¹ Статтю підготовлено завдяки отриманому автором гранту the Remeza Family Research and Publications Grant від Канадського інституту українських студій Університету Альберти (Канада).

ській літературі, як і в інших національних літературах, є чимало творів, які можемо зарахувати до жанру автобіографічної повісті: «Зачарована Десна» (1956) О. Довженка, «Гуси-лебеді летять» (1964) і «Щедрий вечір» (1967) М. Стельмаха, «Пацани. Повість про безпритульних» (1967) В. Куліша, «Облога» (1969), «Климко» (1976) і «Вогник далеко в степу» (1978) Гр. Тютюнника, «Стежка до дому» (1978) Лесі Лисак-Тивонюк, «Потерчата. Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися» В. Рутківського (2013) та ін. Втім, справедливо буде зауважити, що фундатором жанру автобіографічної повісті в українській літературі був Б. Лепкий, який видав свої спогади про дитячі та гімназійні роки у трьох окремих частинах – «Казка мого життя. Крегулець» (Львів, видавництво «Дружина», 1936), «До Зарваниці (3 «Казки мого життя»)» (Львів, видавництво Спілки «Діло», 1938), «Казка мого життя. Бережани» (Краків, «Українське видавництво», 1941). Як зауважував рідний брат письменника Л. Лепкий у післямові до «Бережан», остання частина мала охоплювати ще спомини зі студентських років, а також роки праці письменника вчителем у Бережанській гімназії, а також зустрічі з тогочасними відомими діячами [9, с. 179]. Втім, смерть письменника не дала збутися цим планам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідники вже звертали увагу на окремі, здебільшого генетичні, аспекти «Казки мого життя»: зокрема, елементи жанру казки у тексті [6], функціональність ретроспекції у повісті [5], концепт автобіографізму та поетику «пам'яті» [7], специфіку жанру твору як повісті-спомину [12] та ін.

Постановка завдання. У нашій статті ми хотіли б зупинитися на імагологічному дискурсі в спогадах Б. Лепкого, окреслити те, як у своїх споминах письменник оцінює та окреслює рецепцію Іншого очима дитини, яка стала свідком полікультурного середовища провінційного Королівства Галичини та Володимирії часів новоутвореної федеративної Австро-Угорської монархії.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають сучасні біографи, Б. Лепкий народився на хуторі поблизу села Кривенького, 4 листопада 1872 року в хатині польського емігранта, учасника антиросійського постання [2, с. 19]. Подальші майже два десятиліття життя майбутнього письменника пов'язані з галицькими селами, де мав парафію його батько Сильвестр – Крегулець, Поручин, Жуків (сьогодні – Тернопільська область), і з Бережанами, де навчався. Тож варто розпочати

з невеликого історичного екскурсу для того, щоб з'ясувати в якому культурному, мовному та соціальному середовищі зростав Б. Лепкий.

Як відомо, у 1867 р. для порятунку імперії, що перебувала в стані стагнації після поразки у Семитижневій війні 1866 року, австрійський уряд погоджується на компромісну пропозицію угорців установити рівноправне внутрішньодержавне партнерство. Це партнерство здійснювалося лише між австрійцями та угорцями й ґрунтувалося на ідеї прем'єр-міністра Угорщини графа Д. Андраші, яка не передбачала врахування інтересів чи прав «недержавних» народів, зокрема й українців, як таких, що принципово не здатні до самостійного урядування [13, с. 124]. Втім, австрійська політика зневажання прав меншарних народів не була послідовною та часто зважала на інтереси однієї національності за рахунок іншої: так, імператорський Відень навіть після «Весни народів», і, окремішно, як її складової Галицького повстання 1848 року, пішовши на ряд поступок галицьким українцям, волів вирішувати «українське (чи то пак руське) питання» з допомогою поляків.

Відтак, наприкінці 1860-х рр. поляки в Галичині отримують привілейоване становище, яке різко відрізнялося від стану справ у німецькій чи російській Польщі, де автохтонне населення зазнавало германізації та русифікації відповідно. Цікаво, що поляки «розглядали Галичину як модель польської держави у невизначеному майбутньому й хотіли зберегти Габсбурзьку монархію в такій формі, щоб Галичину можна було відтяти від неї в момент проголошення польської держави» [13, с. 143] (зрештою, полякам це вдається, проте не одразу після утворення Польської Республіки у 1918 р., а лише після поразки ЗУНР у липні 1919 р.). Отож, навіть попри існування інституцій самоврядування місцевого населення на зразок Галицького крайового сойму (де більшість місць завжди належала полякам), вирішення політичних, економічних і політичних проблем краю здійснювалося першочергово з урахуванням польських інтересів. І вже через два роки після «переформатування» імперії польська мова стає офіційною мовою Галичини. Як зауважує Св. Липовецький, для тогочасного польського суспільства, яке було розділене між трьома імперіями, Галицький крайовий сойм залишався єдиним польським парламентом, а Галичина видавалася «польським П'ємонтom». Проте як наслідок міжнаціональних дискусій і суперництва, власне Галичина стає важливим генератором національних ідеологій і місцем формування модерного

парламентаризму для обох націй [10, с. 97–98]. Якщо додати до цього протистояння польського й українського елементів ще й німецький (як офіційний і об'єднуючий для імперії) та єврейський з огляду на етнічну стратифікацію тогочасного Королівства Галичини та Володимирії, то отримуємо доволі специфічне полікультурне середовище.

На сьогодні маємо щонайменше дві теорії, які намагаються об'єктивно відтворити «обличчя» Галичини другої половини XIX ст. і першого, довоєнного десятиліття XX ст.: мультикультурну та націє-культурну (польськість як питому ознаку тогочасної «монокультурної Галичини» як «польського П'ємонту» не беру до уваги, позаяк розглядаю такий підхід як маргінальний, упереджений і ненауковий). Перша «репрезентує» особливий статус галицької провінції, яка суміщає названі вище національні елементи, утворюючи особливе мультикультурне середовище, таку собі «галицьку культурну автономію» [12, с. 67–68]. Друга теорія вказує на те, що попри всі потенційні впливи, і найсильніший із них – польський, – Галичина зберігає своє українське (руське) ядро і стає особливим культурно-цивілізаційним феноменом [1, с. 26–27]. Слід додати, що Попри крайнощі обох теорій їхні представники сходяться в одному: Галичина другої половини XIX століття, попри економічну та соціальну відсталість (порівняно з іншими краями імперії) є безумовно цікавим і особливим культурним феноменом. Як мені видається, спогади Б. Лепкого слугують яскравим підтвердженням полікультурності цього феномену, а також засвідчують утвердження потужного українського національного руху в край несприятливих обставинах, який не обмежувався працею виключно для потреб краю, а був також спрямований на розвиток українства в межах двох імперій – Австро-Угорської та російської.

Першим міжкультурним досвідом Б. Лепкого стало знайомство зі своєю нянею із сполонізованого українського роду Марією Яницькою. Як згадує Б. Лепкий, Яницька мала колись невеликий маєток неподалік Кам'янця, належала до правобережної шляхти, але через родинні обставини жінка зубожіла та змушена була шукати притулку «по той бік Збруча» й попросилася до Лепких у найми [8, с. 12]. Як відомо, українці упереджено ставилися до своїх земляків, які опинилися за природним кордоном в іншій державі. Але у родині Лепких таких стереотипів не було. Тому, коли малий Лепкий зауважує незвичні для себе слова у лексиконі Яницької, матір йому пояснює, що всі є українцями, та, якщо довго йти на

схід від Крогульця, то «скрізь буде наш нарід, що здавен-давна на нашій землі живе, а чужі лише поприходили до міст та до дворів» [8, с. 91]. Так просто і невимушено Домна Глібовицька вирішує проблему «ментального поділу» між галичанами і наддніпрянцями та обґрунтовує для сина ідею соборної та неподільної, попри реалії другої половини XIX століття, України. Протилежну точку зору, як відомо, мали історики початку XX ст., які писали про ментальну різницю та взаємні негативні стереотипи галичан і наддніпрянців, так міркують і окремі сучасні історики, висловлюючи навіть ідею існування двох субнацій на рівні галичан і наддніпрянців [3, с. 34, 30]. Утім матір відверто пояснює синові й причини того, чому інколи розмовляє з «тетою» Йоасею по польськи, а його батько Сильвестр із іншим священиком по-німецьки – як наслідок занедбання рідної мови та звички набутої під час навчання [8, с. 92].

Патетично описує письменник власне осягнення мовної та національної ідентифікації. Спершу він згадує книги, які знаходить у батьковій книжковій шафі. Під впливом оповідей батька хлопчина розшукує передусім «Кобзар» Т. Шевченка й, судячи, з опису, йдеться про празьке видання 1876 року. Б. Лепкий згадує труднощі під час прочитання, коли натрапляє на початку на спогади російського письменника І. Тургенєва про поета та автобіографію Т. Шевченка написані незрозумілою мовою [в оригіналі повісті, як і в інших виданнях, зазначено – «П.С. Тургенєва»] [8, с. 119], що, очевидно, є авторською неточністю або друкарською помилкою. – Д.Ч.], але потім з легкістю й насолодою прочитує історичну поему «Іван Підкова». Відтак Б. Лепкий описує враження від поетичного слова Т. Шевченка в малого читача, які формують конкретні географічні й історичні образи та топоси: «Хлопець кладе книжку на коліна й заплющує очі. Від мами чув про Україну, про Дніпро і про Січ Запорожську. Прочитані вірші несуть його туди. Летить мов з вітром по хмарах. Такий широкий світ, так далеко видно, так легко дихати грудям... Україна!» [8, с. 120].

Згадує Б. Лепкий розповіді матері і про діда, священика Михайла Глібовицького, який мужньо проганяє російських солдатів, які тероризували місцеве населення в 1863–1864 рр. Московити мали дозвіл переслідувати учасників польського повстання й навіть пересікати кордон між тогочасною Австрійською та російською імперіями через Збруч поблизу містечка Гусятин. Тож письменник добре запам'ятовує оповіді матері про дикунство російських солдатів і те, як «одної ночі

прийшло їх кількох до нашої коршми, попилися і давай співати та галасувати на ціле село. Хоч уха затулою і втікай. Але куди? Вони й на дорозі ні переїзду, ані переходу нікому не давали. А тут уже ніч, діти спати хочуть, плачуть, бояться, бо таки й було чого.» [8, с. 76].

Власне з початком навчання у Бережанській гімназії Лепкий-учень знайомиться із мовною специфікою освіти. Письменник спершу згадує про утиски україномовних учнів у гімназії в першій половині XIX ст. за часів Австрійської імперії: «Рідною мовою у школі не вільно було говорити. Хто забувся і промовив слово дістав на шию «*signum*», або «*Sprachzeichen*», себто книжечку, оправлену в дощечки, в яку вписувано ім'я, прізвище й характер винуватця. Мусів він ходити з тою відзнакою так довго, поки не приловив котрогось зі своїх товаришів на тому ж гріху. Тоді перекидав «*signum*», зі своєї шиї на його. В суботу господар кляси переглядав «сігнум» і карав усіх, що були там вписані, а останнього найбільше. Не був це якийсь окремий бережанський винахід, такого жорстокого способу науки латинської мови вживали також у Західній Європі. Але за те по латинськи балакали бережанські ученики краще, ніж рідною мовою» [8, с. 197]. Цей історичний екскурс уводиться для того, щоб простежити позитивні зміни яких зазнала гімназія після утворення Австро-Угорщини в 1867 р. Як зауважує історик педагогіки С. Пахолків, «офіційний» Відень за підтримку урядової політики передав польським урядовцям автономну владу в тогочасній Галичині, і, як наслідок, земельний крайовий закон від того ж року скасовує німецьку мову як обов'язкову мову викладання та запроваджує натомість польську. Водночас права української мови як мови викладання юридично не були врегульовані [11, с. 146–147]. Не стала винятком і Бережанська гімназія, де була запроваджена польська мова як офіційна мова викладання. Зокрема письменник згадує викладачів-німців і викладачів-австрійців, які, з його спогадів, не демонстрували зверхності по відношенню до учнів-українців чи учнів-поляків, а були професіоналами, які намагалися фахово викладати [8, с. 282–285].

Окремо зупиняється Б. Лепкий на постаті тогочасного директора гімназії Матеуша Куровського. М. Куровський перебував на посаді майже 2 десятиліття (за даними Т. Охендушка з вересня 1872 р і по 1889–1890 н.р. [15, с. 27]). Також у Бережанах, окрім посади директора, він виконував обов'язки члена (1873–1887 рр.), а потім заступника голови (1888–1890 рр.) повітової

шкільної ради, члена (1875–1889 рр.) і президента філії (1876) Польського педагогічного товариства у Львові; заснував Фундацію Коперника для надання допомоги талановитим учням місцевої молодшої школи (за даними Т. Охендушка з вересня 1872 р і по 1889–1890 н.р. [15, с. 28]). Б. Лепкий з великою повагою пише про директора гімназії, людини, яка була «виїмково добра», справжній педагог, який виступав меценатом для талановитих учнів, а також відкрито демонстрував неупереджене ставлення до учнів-українців. Як свідчить письменник, «вертаючись до директора Куровського хочу підчеркнути одну рису його характеру, а саме його однакове відношення до всіх учеників без огляду на віру, національність і на клясову приналежність. Гімназія була з польською мовою навчання, українська називалася «умовно обов'язковою», себто, хто записався на неї, мусів ходити на години й учитися, але, як дістав кінцеву лиху ноту, то не повторював кляси, не «репетував». Ходили всі «греко-католики», не дивлячись на партійні різниці, а з поляків лиш дехто. Директор Куровський заохочував їх, казав, що слід знати обі краєві мови, приходив на години, й ніхто не міг йому закинути, що він цей предмет трактує як менше вартний. Так само приходив і то доволі часто, на недільні Служби Божі до церкви і бував на наших екзортах. Урядова мова в дирекції була польська, але як директор Куровський побачив, що якийсь батько-селянин не добре орудує нею, то балакав з ним по українськи. Бідний, а спосібний ученик, українець так само, як і поляк діставав лекцію, а в крайній біді добрий директор рятував не одного своїми власними грішми, але руками катехита, або господаря кляси» [8, с. 208].

Годі й стверджувати, що таке співчутливе та уважне ставлення польського освітнього чиновника до упослідженої у своїх правах нації є винятковим і тому викликає велику повагу та захоплення колишнього учня гімназії. Зрештою, як зауважують історики, саме в 1880-ті рр. у свідомості польської спільноти набуває поширення та поява негативного образу українця, який нищить костели і вбиває людей, а власне символом збірного негативного образу українця є стереотипні образи козаків у першому романі Г. Сенкевича «Вогнем і мечем» (1884) [14, с. 63]. Як зауважує Б. Лепкий, власне поява та подальша популярність бестселера польського письменника спричинилася до ворожнечі між українцями та поляками кінця XIX ст., яку він спостеріг ще під час навчання: «Серед молоді в нижчій гімназії окремого зацікавлення політикою не було.

А все ж таки в клясі нераз посварився котрийсь із наших з товаришем поляком за якесь зневажливе слово, а то й почубилися, як молоді когути. Але за годину-дві мирилися, бо треба було позичити завдання до відпису, або просити ворога, щоб добре підповідав. Щойно поява Сенкевичевого «Огнем і мечем» знівечила цю дотеперішню ідилію. Тієї хлоп'ячої широти, що перше, вже не було. Від Богдана і від Яреми лягали поміж нас великі, чорні тіні.» [8, с. 215].

Висновки. Б. Лепкий у своїх автобіографічних спогадах про дитячі та гімназійні роки у незавершеній трилогії «Казка мого життя» (1936–1941) реконструює власні дитячі та підліткові враження, акцентуючи на психологічних і культурних особливостях сприйняття Іншого, яке невід'ємне від набуття власної національної ідентифікації. Попри акцент на особистих враженнях, Галичина другої половини ХІХ століття у її окремих провінційних топосах постає безумовно цікавим

і особливим полікультурним феноменом. Автор спершу отримує досвід виховання патріотично налаштованих матері та батька – священичої родини Лепких – які знайомлять сина з відмінностями між націями, репрезентанти яких живуть на теренах «старої нової» Австро-Угорської монархії. Пригадує Б. Лепкий і несприйняття «класичної» літератури московитів, як і оповіді матері про дикунство російських солдатів. Бережанська гімназія стала для Б. Лепкого місцем, де за неупередженого і виваженого керівництва директора-поляка М. Куровського було досягнуто національної злагоди між учнями та викладачами різних національностей навіть за умов, коли польська мова була офіційною мовою викладання.

Звичайно, «жанрові вимоги» до статті не дозволяють висвітлити порушену проблему в повному обсязі, тож імагологічний дискурс у творчості Б. Лепкого, особливо у його прозовій спадщині, потребує подальшого поглибленого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган О. Феномен Галичини в історіософських, культурологічних, політологічних тлумаченнях. Тернопіль : Крила, 2023. 316 с.
2. Горак Р. Богдан Лепкий. Біографія: роман-есеї. Львів : Априорі, 2023. 373 с.
3. Гачковський М. Галичани «у полоні великої України»: регіональні відмінності українського національного руху (друга половина ХІХ століття – початок ХХ століття) в спогадах учасників (вибрані проблеми). *Oriens Aliter*. 2018. № 1. С. 27–47.
4. Качмар В. «Казка мого життя» Богдана Лепкого: специфіка жанрової природи та художньої структури твору. «*Колисав мою коліску вітер рідного Поділля*»: творчий феномен Богдана Лепкого» (до 150-річчя від дня народження українського митця): збірник тез міжнародної наукової конференції (9–10 листопада 2022 року). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 36–39.
5. Качмар В. Функціональність ретроспекції у повісті Богдана Лепкого «Казка мого життя». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство: матеріали Міжнар. наук.-конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі України, Європи та Америки», присвяч. 140-річчю від дня народж. Б. Лепкого.* [За ред. М. П. Ткачука]. 2012. Вип. 36. С. 68–71.
6. Куца О. Казковість як естетичний код «Казки мого життя» Богдана Лепкого. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство: матеріали Міжнар. наук.-конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі України, Європи та Америки», присвяч. 140-річчю від дня народж. Б. Лепкого.* [За ред. М. П. Ткачука]. 2012. Вип. 36. С. 21–25.
7. Куца О. Сповідальний автобіографізм Богдана Лепкого (на матеріалі повісті «Казка мого життя»). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство.* 2017. Вип. 47: *Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі Європи та Америки: матеріали міжнар. наук. конф. до 145-річчя з дня народж. Б. Лепкого.* С. 140–153.
8. Лепкий Б. Казка мого життя: повість. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 416 с.
9. Лепкий Л. Замість закінчення. Лепкий Б. Казка мого життя. Бережани. Краків: Українське видавництво, 1941. С. 179–180.
10. Липовецький С. Меч «Щербець» та Українські ворота. Україно-польські взаємини від поділів Речі Посполитої й до сьогодні. 2-ге вид., доповн. Київ : Темпора, 2020. 476 с.
11. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. З німецької переклала Х. Николин. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
12. Прохасько Ю. Можлива історія «галицької літератури». *Історії літератури: збірник статей.* Упоряд. О. Галета, Є. Гулевич, З. Рибчинська. Київ : Смолоскип; Львів : Літопис, 2010. С. 1–87.

13. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини = The Habsburg Monarchy 1809–1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary. Пер. з англ. А. Портнова та С. Савченка. Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. 267 с.
14. Хахула Л. «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2016. 304 с.
15. Ochendusko T. Gimnazjum w Brzeżanach w latach 1806–1918 : zarys dziejów. 2022. *Prace Historyczno-Archiwalne*. 2022. T. XXXIV. S. 3–34. URL: <https://pha.rzeszow.ap.gov.pl/do-pobrania/zeszyt-34/> (дата звернення: 20.03.2024).

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111(71)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.32>

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНОЇ СТРУКТУРИ РОМАНУ ЕМІЛІ СЕНТ-ДЖОН МАНДЕЛ «МОРЕ СПОКОЮ»

PECULIARITIES OF THE COMPOSITIONAL AND PLOT STRUCTURE OF EMILY ST. JOHN MANDEL'S NOVEL "THE SEA OF TRANQUILITY"

Базилевич Н.В.,

orcid.org/0000-0002-5800-4915

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мішукова
Херсонського державного університету

У статті розглядаються особливості роману «Море спокою», сучасної канадської письменниці Емілі Сент-Джон Мандел, чия творчість отримала широкий резонанс серед читачів і критиків Канади й США, проте є мало вивченою в українській літературній спільноті.

Метою статті є виявлення особливостей композиційно-сюжетної структури роману «Море спокою». Дослідження композиційно-сюжетних особливостей роману є актуальним, тому що сприяє вивченню художньої своєрідності твору, розкриттю його глибинних смислів. Завданнями статті є виявлення рис, специфічних та неспецифічних для жанру наукової фантастики, притаманних роману «Море спокою», з'ясування композиційних прийомів, які використовуються у романі, а також вивчення особливостей репрезентації часопростору, як важливого компонента композиційно-сюжетної моделі твору. Під час дослідження було використано герменевтичний, контекстуально-інтерпретаційний та структурно-типологічний методи.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що роман «Море спокою» репрезентує універсальні концепти жанру наукової фантастики: інша планета (місячні колонії), подорож у часі (у минуле і майбутнє), високі технології (роботи, інститут часу, міжгалактичні подорожі, системи керування сонячним світлом) та розглядає наукову гіпотезу «симуляції світу».

Специфічними рисами для жанру наукової фантастики, наявними у романі «Море спокою» є автобіографічні факти, елементи містики та трилера, введення персонажів із попереднього роману «Скляний готель». У творі є алюзії до певних історичних подій, таких як Британське завоювання Індії, переселення до Канади, пандемії, схеми Понці. Оригінальність композиційної побудови роману полягає в поєднанні нелінійної структури часу з фрагментарно-круговою структурою сюжету та поліфонічністю персонажів. Різноманітність типів часово-просторових відносин (ретроспекція, проспекція, історичний час, аномалія часу), що взаємодіють між собою, сприяє динамічному розвитку сюжету та формуванню змішаної художньої реальності, яка актуалізує образ світу на межі існування.

Ключові слова: наукова фантастика, фрагментарність, поліфонія, динамічний сюжет, алюзія.

The article examines the peculiarities of the novel "The Sea of Tranquillity" written by a contemporary Canadian writer Emily St. John Mandel, whose works of fiction have been widely praised by readers and critics in Canada and the United States but has received relatively little scholarly attention in the Ukrainian literary community.

The article aims to identify the peculiarities of the compositional and plot structure of the novel "The Sea of Tranquillity". The study of the compositional and plot features of the narrative is relevant because it contributes to the definition of the artistic originality of the text and the disclosure of its deeper meanings. The objectives of the article are to identify the features that are nonspecific to the science fiction genre inherent in the novel "The Sea of Tranquillity", to clarify the compositional techniques used in the novel, and to study the peculiarities of space-time representation as an essential component of the compositional and plot model of a literary work. The research used the hermeneutic, contextual and interpretive, structural and typological methods.

It was determined that the novel "The Sea of Tranquillity" represents the universal concepts of the science fiction genre: another planet (lunar colonies), time travel (to the past and the future), high technologies (robots, the time institute, intergalactic travel, sunlight control systems) and it considers the scientific hypothesis of "world simulation".

The specific features of the science fiction genre presented in "The Sea of Tranquillity" are autobiographical facts, elements of mysticism, and thriller. The work contains allusions to certain historical events, such as *the British conquest of India, immigration to Canada, pandemics, and the Ponzi scheme*. The novel's unique compositional structure is formed by combining a non-linear time structure with a fragmentary circular plot structure and polyphonic characters. The variety of types of time-space relations (retrospective, prospective, historical time, time anomaly) that interact with each other contributes to the dynamic development of the plot and the formation of a mixed artistic reality that actualizes the image of the world on the brink of existence.

Key words: science fiction, fragmentation, polyphony, dynamic plot, allusion.

Постановка проблеми. Композиційно-сюжетна будова художніх текстів завжди була в центрі уваги широкого кола представників літературознавства, структурної поетики і лінгвістики, тому що її дослідження допомагає краще зрозуміти прийоми побудови авторського тексту, дає можливість виявити особливості ідіостилю письменника. Вивчення композиційно-сюжетної структури роману канадської письменниці Емілі Сент-Джон Мандел «Море спокою», який відносять до жанру наукової фантастики, не лише допоможе зрозуміти творчий стиль письменниці, але й дозволить виявити специфіку сучасного науково-фантастичного роману, оскільки літературний процес останніх років відзначається динамізмом та характеризується розмиванням жанрових меж, експериментами з жанровими формами: взаємопроникненням, змішуванням стилів або поєднанням жанрових структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емілі Сент-Джон Мандел – сучасна канадська авторка шести романів, серед яких «Станція одинадцять» / “*Station Eleven*” (2014), «Скляний готель» / “*Glass Hotel*” (2020), «Море спокою» / “*The Sea of Tranquility*” є бестселерами. Роман «Море спокою» був серед 20-ти інших художніх творів, номінованих на медаль Ендрю Карнегі за високі досягнення в галузі художньої літератури у 2023 році (*the 2023 Andrew Carnegie Medal for Excellence in Fiction*) [3].

Характерною рисою творчого стилю Е. Мандел визначають змішування жанрів [8, 12, 17]. Робін Стенфорд (*Robin Standford*) зазначає, що її романи поєднують у собі нуарну таємницю, трилер, наукову фантастику, історичну фантастику, автобіографічну фантастику: “*Mandel’s novels sometimes mix genres. They combine noir mystery, thriller, science fiction, historical fiction, autofiction, or all of the above*” [17]. Це є причиною того, що фахівці не завжди однозначні у визначенні жанру роману «Море спокою». Одні – відносять його до жанру наукової фантастики (*science fiction*), інші – використовують загальний термін – спекулятивна белетристика (*speculative fiction*). Вважається, що термін ‘*speculative fiction*’ слугує як загальний термін для позначення історій, які відбуваються за межами нашого відомого світу, і включає такі жанри, як наукова фантастика, фентезі, фантастика жахів, тощо. Наприклад, Кіран Міллвуд Харгрейв (*Kiran Millwood Hargrave*), британська поетеса, прозаїк і драматург, охарактеризувала роман «Море спокою» як «наукову фантастику з душею» / “*sci-fi with soul*” [5]. Джозі МакНейл (*Josie McNeill*), художній редактор жур-

налу “*The Heights*” теж відносить роман «Море спокою» до жанру наукової фантастики і вважає, що Е. Мандел створила переконливу історію ‘*a compelling story*’ [11].

Інші фахівці, як Лерд Гант (*Laird Hunt*), американський письменник, перекладач і науковець, для характеристики цього роману використовує термін «спекулятивна белетристика»: “*Mandel offers one of her finest novels and one of her most satisfying forays into the arena of speculative fiction yet*” [7]. Письменик Марсель Теру (*Marcel Theroux*) характеризує цей роман як драму про подорож у часі ‘*time-travel drama*’ та відзначає, що роман написаний із витонченою і спокусливою плавністю ‘*written with a graceful and beguiling fluency*’ [18]. Івонн К. Гарретт (*Yvonne K. Garret*), американська письменниця, редактор, підкреслила майстерність Е. Мандел, охарактеризувавши роман «Море спокою» гарно написаним ‘*beautifully written*’ [4]. Адріана Вестенфельд (*Adrienne Westenfeld*), редактор журналу “*Esquire*”, вважає, що роман «Море спокою» має майстерно промальований і зворушливий сюжет ‘*Masterfully plotted and deeply moving*’ [15].

Проте Крістіан Лорентцен (*Christian Lorentzen*), критик, автор статей до журналу “*London Review of Books*” (британського журналу літературної критики та есеїстики), характеризуючи сцени майбутнього, зображені у романі «Море спокою», доходить висновку, що подібні епізоди можна знайти у романах «Зоряний шлях», «Матриця» або інших книгах Р. Бредбері, але твори Р. Бредбері – набагато глибші. На його думку персонажі створені Е. Мандел також спрощені, діалоги – пласкі, а описи природи актуалізують або замилювання природою, або похмурий відчай від дегуманізованого техносвіту. Критик констатує, що будь-яка «глобальна та міжзоряна епопея» (*global and inter-celestial epic*) повинна бути книгою, яка вбирає в себе все потроху і дивує читача зв’язками, що ведуть до відкриттів, які не можуть зробити ні історія, ні наука, ні більш традиційна фантастика, натомість «Море спокою» – це книга, де кожен новий елемент взятий із читацького досвіду [8]. Тому Лорентцен доходить висновку, що «Море спокою» є ознакою вичерпання жанру наукової фантастики.

Уважається, що термін «наукова фантастика» важко визначити, тому що вона включає в себе велику кількість субжанрів та тем. У сучасному зарубіжному літературознавстві є декілька визначень терміну «наукова фантастика». Спільним є те, що основним критерієм визначення цього жанру виділяється зв’язок з наукою

[6]. Р. Хайлайн характеризує наукову фантастику як «реалістичне припущення про можливі майбутні події, що ґрунтується на адекватному знанні реального світу, минулого і теперішнього, а також на глибокому розумінні природи і значення наукового методу» [цит. за 16]. П. Ніколас підкреслює, що цей жанр «вимагає наукового світогляду, <...> когнітивного, наукового способу бачення світу» [13]. А. Робертс акцентує увагу на тому, що спільним у різних визначеннях є те, що більшість літературознавців сприймають наукову фантастику як форму культурного дискурсу, що репрезентує світогляд, який в той чи інший спосіб вирізняється від реального світу, в якому живе читач [16]. Науково-фантастичний роман часто ставить перед собою завдання виховати людину або навіть цілу цивілізацію, використовуючи дидактичний підхід [2, с. 442].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення композиційно-сюжетних особливостей роману «Море спокою». Завдання полягає у вивченні рис, специфічних та неспецифічних для жанру наукової фантастики, притаманних роману «Море спокою», з'ясування композиційних прийомів, які використовуються у романі, а також вивченні особливостей репрезентації часопростору, як важливого компонента композиційно-сюжетної моделі твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Композиційно-сюжетна будова твору залежить від його жанру, тому декілька слів слід сказати про жанрову специфіку цього роману. Роман «Море спокою» відносять до жанру «наукової фантастики», тому що він репрезентує універсальні концепти цього жанру: інша планета (місячні колонії), подорож у часі (у минуле і майбутнє), високі технології (роботи, інститут часу, міжгалактичні подорожі, системи керування сонячним світлом). У романі також розглядається наукова гіпотеза «симуляції світу». Ця гіпотеза вперше була висунута у 1998 році Гансом Моравеком, ад'юнктом-викладачем університету Карнегі-Мелло, згідно якої людство перебуває у симульованому комп'ютерному середовищі, де реальність, яку ми сприймаємо, є створеною віртуальністю, а не власне об'єктивним світом, що існує незалежно від нашого сприйняття.

У досліджуваному романі наявні неспецифічні елементи для жанру наукової фантастики – це автобіографічні деталі, наприклад, схожість між ім'ям самої письменниці та ім'ям одного із центральних персонажів – Едвіна Сент-Джона Сент-Ендрю. В одному із своїх інтерв'ю Мандел зауважила, що цей персонаж дуже схожий на її прадіда,

Ньюелла Сент-Ендрю Сент-Джона, який емігрував із Великої Британії в Канаду, як *remittance man* (емігрант, якому допомагають грошовими виплатами з дому) на початку 20-го століття і досить «ефектно зазнав невдачі в Канаді», як і персонаж Едвін [14]. Інший приклад – це досвід письменниці Олів під час книжкової подорожі, який перегукується з досвідом Емілі Мандел з її книгою «Станція Одинадцять» та пандемією COVID-19. Персонаж Олів стикається з деякими сумнівними людьми під час книжкового туру, з якими зустрічалася у своєму житті Емілі Мандел. Все, що люди говорять Олів – це те, що люди насправді говорили Е. Мандел. Вигаданий елемент полягає в тому, що в книзі все це відбувається протягом одного туру [10].

Хоча час, зображений у романі – умовний, художній, проте роман наповнений алюзіями до певних історичних подій: Британського завоювання Індії, переселення до Канади, пандемії, схеми Понці (*Ponzi scheme*). У назві самого роману «Море спокою» є натяк на велику рівнину, що розташована на Місяці. Ця рівнина розташована у верхній частині Місяця і може бути помічена з Землі за допомогою телескопів. Назва походить від зовнішнього вигляду, оскільки вона виглядає як плоска та гладка місцевість порівняно з іншими гірськими та нерівними районами на Місяці. У 1969 році місія НАСА «Аполлон-11» успішно приземлилася на цій рівнині.

Роман також має фрагменти історичного часу, наприклад, події Першої світової війни, такі як битва на Соммі '*the Battle of the Somme*' – наступальна операція англо-французьких військ проти німецьких на Західному фронті на річці Сомма у 1916; битва при Пашендейле '*Battle of Passchendaele*' у 1917, одна із найбільших битв Першої світової війни; подорож капітана Джорджа Ванкувера у 1792 році: "*In the spring of 1792,*" *she said, "Captain George Vancouver sailed northward up the coast of what would later become British Columbia, aboard the HMS Discovery* [9, p. 59].

Роман містить елементи містики, наприклад, коли персонажі твору зустрічаються із чимось загадковим і надприродним, що вони не можуть зрозуміти і пояснити свої відчуття: *a flash of darkness, like sudden blindness or an eclipse* [9, p. 28]; *a blind panic, a nightmare of shadow and blurred green* [9, p. 29]; *all of a sudden, everything went dark <...> an impression... This is going to sound crazy, but I was in two places at once* [9, p. 128]; *Reality broke* [9, p. 148].

У романі також наявні ознаки трилера: наявність небезпеки, яка створює атмосферу страху та

напруження, несподіваний поворот, наприклад, коли за порушення обіцянки не змінювати лінію життя людей, з якими Гаспері зустрічатиметься під час мандрів у минуле, керівництво Інституту Часу карає його, відправляючи в минуле в інший часопростір без права повернення додому: *“Last words on the moon. I’m afraid you’ll be traveling some distance and not returning”* [9, p. 161]; без його згоди, застосувавши насильницькі дії: *Ephrem <...> He’d been holding a glass bottle behind his back. He raised it now, and misted something in Gaspary’s face. There was a sweet scent, a dimming of the lights, then Gaspary’s legs were giving way* [9, p. 161]. У результаті Гаспері опинився на естакаді з двома вбитими чоловіками і пістолетом у руці: *Ephrem <...> plucked Gaspary’s device from his hand and replaced it with something hard and cold and much heavier – A gun <...> Gaspary was alone under an expressway with two dead men* [9, p. 163]. Оскільки справжній убивця втік, а на місці злочину опинився Гаспері з пістолетом – речовим доказом: *Gaspary let the gun fall from his hand, and it clattered away like a harmless thing*, він був арештований і засуджений до позбавлення волі на 50 років за вбивство, яке не скоїв. Епізод появи Гаспері на «сцені вбивства» створено за допомогою лексичних одиниць та стилістичних засобів, які впливають на емоційно-психологічний стан читача.

Специфікою досліджуваного роману є також включення у контекст твору тієї самої фантастичної території, де відбувалося більшість подій, зображених у попередньому романі Е. Мандел – «Скляний готель» – вигаданого невеликого мальовничого містечка Кайєт (Caiette), розташованого між «водою і лісом»: *‘twenty-one houses pinned between the water and the forest* [9, p. 20]. У романі «Море спокою», місцевість Кайєт має схожий опис: *It’s the lightest sketch of civilizations, caught between the forest and the sea* [9, p. 22].

Наступною особливістю твору «Море спокою» є введення в роман п’ятьох персонажів із книги «Скляний готель»: Вінсент, її зведений брат – Пол, чоловік Вінсент – Джонатан Алкайтис, подруга Вінсент – Мірелла, чоловік Мірелли – Фейсал. Інколи сюжетні лінії є дзеркальними: наприклад, захоплення Вінсент відеозйомкою краєвидів, фінансова піраміда Джонатана Алкайтиса, самогубство чоловіка Мірелли. Часом стосунки між цими персонажами розглядаються під новим кутом зору. У другій главі роману «Море спокою», дії якого відбуваються у 2020 році, читач знайомиться з Вінсент через спогади її подруги

Мірелли, яка переосмислює розрив їхніх стосунків. Мірелла доходить висновку, що Вінсент могла не знати про фінансові махінації Алкайтиса, тому не винна у смерті Фейсала, її чоловіка, і мріє знайти подругу. Але наміри Мірелли марні, після безуспішних пошуків вона дізнається, що Вінсент загинула, впавши за борт корабля (саме такий кінець життя Вінсент описаний і в романі «Скляний готель»). Проте у шостій главі перед читачем постає жива Вінсент у підлітковому віці, коли Гаспері, мандрівник у часі переноситься в минуле, у 1994 рік, у ліс поблизу Каетте, щоб таємно простежити, як вдалося тринадцятирічній Вінсент зняти на камеру аномалію. Потім через деякий час Гаспері відправляється у 2007 рік для зустрічі з дорослою Вінсент, щоб записати на рекодер її спогади про аномалію. Через сприйняття Гаспері письменниця зображує зміни в образі Вінсент: *In 2007, Vincent was wealthy, and possessed of a sheen of elegance and self-confidence that he wouldn’t have expected of the blue-haired waif he’d just encountered in Caiette.* [9, p. 153].

Е. Мандел стверджує, що на структуру твору «Море спокою» вплинув один із її найулюбленіших романів – «Хмарний атлас» Девіда Мітчелла, який має «чудову симетрію – він рухається вперед у часі, а потім назад, а сердина книги є піком, далеким майбутнім» [10]. На думку Е. Мандел, у романі «Море спокою» вона не чітко притримувалася принципу симетрії і повністю відійшла від нього в останній главі [10].

Композиційно-сюжетна будова досліджуваного роману підпорядкована завданням художнього зображення переміщення у часі й просторі. Проте слід підкреслити, що твір «Море спокою» не є традиційним романом подорожей у часі з чітким причинно-наслідковим зв’язком між подіями, наприклад, як у романах «Машина часу» Г. Уеллса чи «11/22/63» С. Кінга. Для репрезентації досить об’ємного проміжку часу – з 1912 по 2204 рік Емілі Мандел вибрала нелінійний хронотоп, використовуючи прийоми ретроспекції і проспекції. Читач разом із персонажами блукає лабіринтами часу і простору: події першої глави відбуваються у далекому минулому – у 1912 році в Канаді; друга глава переносить читача у 2020 рік – в умовно теперішній час у Торонто; події третьої глави розвиваються у майбутньому – у 2203 році на планеті Земля; четверта глава переноситься у віддалене майбутнє у 2401 рік у Першу та Другу місячні колонії; у п’ятій главі час повертається на двісті років назад, до моменту, зображеного у третій главі – знову у 2203 рік, події спочатку відбуваються на планеті Земля, а потім переносяться на

Місяць; у шостій главі мандрівник у часі подорожує у різні часопростори (2203 – Друга місячна колонія, 1994 – Канада, Кайет, 2007– Нью-Йорк); сьома глава охоплює 1918 рік (Велика Британія) та 1990 – 2008 роки (Огайо); остання восьма глава присвячена періоду з 2172 по 2195 рік в Оклахома Сіті. Оскільки роман має різні часові та просторові спрямування і різні сюжетні лінії, кожна глава виступає як окрема розповідь.

Своєрідністю досліджуваного роману визначено відсутність системи послідовних подій, які відбуваються в житті центральних персонажів. Відчуття таємниці та інтриги у романі забезпечується фрагментарно-круговою композицією. Авторка то залишає своїх персонажів, то знову повертається до них: із першим центральним персонажем – Едвіном читач знайомиться на початку роману, тобто у першій главі, а потім зустрічається з ним у передостанній – сьомій главі. Другорядні персонажі Мірелла, її подруги Луїза та Вінсент, чоловік Вінсент – Джонатан Алкайтис та зведений брат Вінсент – Пол уводяться у другій – і знову з'являються у шостій главі. Третя і п'ята глави знайомлять з іншим центральним персонажем – письменницею Олів. Четверта і восьма глави репрезентують ще одного центрального персонажа – Гаспері. Персонажі постійно змінюються з рухом сюжету, що робить роман динамічним та вимагає у читача концентрації уваги.

Яскравим прикладом кругової композиції можуть слугувати глави три і п'ять. У третій та п'ятій главах головним персонажем виступає письменниця Олів, розповідь про яку переривається четвертою главою, де центральне місце відведено іншому персонажу – Гаспері, мешканцю Другої місячної колонії у 24 столітті. Третя і п'ята глави мають однакову назву *'Last Book Tour on Earth / 2203'*, і п'ята глава починається тією самою подією, якою закінчується третя глава: Гаспері, переpravившись у 22 століття, бере інтерв'ю у Олів. Е. Мандел навіть на протязі двох абзаців використовує ті самі слова, щоб створити ілюзію повернення, а також реалізації когерентності тексту.

Кругова сюжетна лінія чітко прослідковується саме в історії Едвіна: 18-річний Едвін Сент-Ендрю у 1912 році подорожує через Атлантику з Англії до Канади, у якості висланця за його радикальні погляди. Перед Едвіном відкривається новий світ, він сповнений надій та оптимізму, проте пізніше, через проблеми особистісної самореалізації у нього виникає відчуття, що новий світ індиферентний до нього: *this place is indifference. This place is utterly neutral on the ques-*

tion of whether he lives or dies; it doesn't care about his last name or where he went to school; it hasn't even noticed him [9, p. 25]. У сьомій главі письменниця знову повертається до Едвіна. Час – 1918 рік, він у родинному маєтку його батьків, з якого його раніше вислали, але він інший, надломлений військово морально і фізично, самотній, тому що на війні загинули його рідні брати і майже всі друзі, єдине, що не змінилося – це його відчуття індиферентності світу. Події зрештою повернули Едвіна до того самого місця, з якого розпочалася його історія. Схожість зачину і кінцівки додає трагізму до долі цього персонажа.

Прикладом елементів рамкової композиції можуть бути включення у текстовий простір роману листа Едвіна, уривків із книги Олів Ллевеллін та уривків із її лекцій про історію пандемій.

У контексті вивчення системи персонажів роману «Море спокою», послуговуємося ідеєю поліфонічності. Переосмислюючи бахтінську концепцію поліфонії словесної творчості, згідно якої «літературний твір виступає в якості моделі синтетичного діалогічного знання про буття, в якому всі його учасники отримують власний «голос» на засадах поліфонії» [1, с. 177], під поліфонічністю персонажів визначаємо можливість рівноправного самовираження різних персонажів, жоден з яких не має права на однозначне домінування.

Система персонажів у романі «Море спокою» є поліфонічною, тому що у ньому відсутній протагоніст, тобто головний герой, навколо якого розбудовується твір, проте у романі є декілька центральних персонажів, які грають важливу роль у розвитку сюжету: Олів Ллевеллін – жителька місячної колонії 23-го століття, письменниця, авторка популярного роману *"Marienbad"* про пандемію; Гаспері-Жак – мандрівник у часі, теж мешканець місячної колонії, який жив там через 200 років після Олів, і був названий на честь персонажа її книги; Едвін Сент-Ендрю, який у 1912 році подорожує через Атлантику з Англії до Канади. З першого погляду усі ці персонажі досить різні. Проте їх поєднує не тільки аномалія часу *"glitch"*, яка зводить їх разом на певний час, а також те, що кожен із них у різний час стикається із однаковими екзистенційними перешкодами, які порушують звичний уклад життя і навіть ставлять під загрозу саме життя, і головне, це їх людяність, яку вони намагаються проявляти у різних складних ситуаціях.

У контексті дослідження встановлено, що персонаж Гаспері виступає як структуроутворюю-

ючий компонент твору, який зв'язує розпорошених у просторі і часі усіх інших персонажів твору та поєднує, здавалось, несподівані події: паранормальне явище, учасником і свідком якого був Едвін; представлення музикантом Полем відео, яке він знайшов у сховищі після смерті його сестри, в якому відобразився особливий момент, котрий він характеризує як *"beauty of technical imperfection"* і до якого написав музику; спогади Мірелли про інцидент, який стався, коли їй було 9 років – вбивство на дорозі і незнайомиць, який знав її ім'я: *Two men lay on the ground a few yards ahead of them. <...> A third man was sitting slumped against the wall, a handgun dangling loose in his hand. <...> He stared at the gun in his hand, as if unsure how it had arrived there, then he turned his head, and looked directly at the girls. "Mirella," he said* [9, p.163]; літній музикант, котрий грав на скрипці у терміналі; персонаж, який мав теж саме ім'я, що і герой книги письменниці Олів, тощо. Гаспері з'являється у кожній главі, проте у різних іпостасях (тому спочатку неможливо ідентифікувати, що це один і той же персонаж): у першій главі у ролі священника спілкується з Едвіном; у другій главі – він, як дослідник аномалій у відеозаписах, знайомиться з Мірелою; у третій главі він – журналіст від *Contingencies Magazine* бере інтерв'ю у письменниці Олів; у четвертій главі Гаспері – детектив готелю, а потім – мандрівник у часі; у шостій главі, у якості колекціонера творів мистецтва він зустрічається з Вінсент; у восьмій главі Гаспері постає перед віолончелістом Аланом Самі Гаспері в образі помічника музичного історика (потім виявиться, що він зустрічався сам із собою, тому що Алан Самі – це Гаспері у літньому віці, після певних подій, змінивши своє ім'я і зовнішність), тобто Гаспері пов'язаний з усіма іншими персонажами, проте його образ, як мандрівника у часі розкривається лише в четвертій главі, лише тоді читач починає розуміти, що він – один із центральних персонажів.

Роман характеризується відсутністю експліцитно вираженої авторської точки зору, тому що Е. Мандел явно не розкриває свого ставлення до персонажів. Реакція персонажів на життєві ситуації є одним із ключових засобів їх об'єктивної оцінки. Інтерпретація зображуваних подій відбувається саме через сприйняття персонажів. Таким чином Емілі Мандел вдалося репрезентувати світ очима персонажів, створити умови для того, щоб кожен голос звучав самостійно.

Роман «Море спокою» має три основних сюжетних лінії. Перша – розкриває долю юнака Едвіна, якого вислали з дому за радикальні

погляди того часу (1912 рік). Едвін висловився проти колонізації Індії Великою Британією та негативно охарактеризував свого предка – Вільгельма Завойовника/*William the Conqueror*, назвавши його маніакальним онуком вікінга-розбійника *'the maniacal grandson of a Viking raider'*. та Вільямом бастардом *'William the Bastard'*. Письменниця використовує цю сюжетну лінію, щоб змусити читача задуматися над темою завоювання інших територій, як знаряддя експлуатації та руйнування життєвого середовища і самої людини.

Друга сюжетна лінія розгортається навколо письменниці Олів. Вона присвячена темі швидкоплинності та непередбачуванності життя. Лейтмотивом цієї глави є твердження, що чийсь світ завжди закінчується: *"What if it always is the end of the world?" <...> "Because we might reasonably think of the end of the world," Olive said, "as a continuous and never-ending process."* [9, p. 139]. Письменниця пропонує читачу задуматися над тим, що життя – раптово кінчене, тому його треба цінувати. Цінність життя залежить від того, який сенс ми в нього вкладаємо.

Третя сюжетна лінія розкриває історію мандрівника у часі – Гаспері, який починає збирати докупи зв'язки між життями різних людей, які випадково стали свідками і учасниками аномалії. Однією із центральних тем є тема гуманності і альтруїзму: *If someone's about to drown, you have a duty to pull them from the water* [9, p. 165]. Гаспері проявив людяність, допомігши Олів отримати шанс на життя, не зважаючи на те, що він був попереджений про покарання. Але, навіть, будучи у в'язниці, він не пожалкував про свій безкорисливий вчинок: *Warning Olive Llewellyn of the approaching pandemic was not, no matter how he turned the moment over in his mind, the wrong thing to do. If someone's about to drown, you have a duty to pull them from the water. His conscience was clear* [9, p. 165].

Усі сюжетні лінії центруються навколо містичної події – аномалії, що була результатом деформації часу, яка звела разом людей із різних часопросторів, унаслідок чого їх долі перетнулися: *'we were superimposed on one another <...> the threads of the simulation knitting into place around us'* [9, p. 180]. Лексичні одиниці *superimposed, the threads* актуалізують концепт ЗВ'ЯЗОК, який імплікує тему зв'язку людей один із одним, і як ці зв'язки, навіть випадкові, можуть впливати на їх долі. Через рефлексію Гаспері щодо гіпотези симуляції світу: *A life lived in a simulation is still a life'* Е. Мандел спонукає читача замислитися

над тим, що незалежно від природи реальності, досвід, який людина має, емоції, які відчуває, є справжніми, а цінність життя не зменшується і не залежить від того, яка реальність лежить в його основі.

Висновки. Хоча роман «Море спокою» належить до жанру наукової фантастики, він містить автобіографічні факти, елементи містики і трилера. У романі є алюзії до таких історичних подій, як Британське завоювання Індії, переселення до Канади, пандемії, схема Понці. Назва роману «Море спокою» – алюзія до рівнини, розташованої на Місяці. Особливістю досліджуваного роману є також введення в сюжет персонажів з іншого твору «Скляний готель». Оригінальність композиційної побудови роману «Море спокою» полягає в інтеграції нелінійної структури часу з фрагментарно-круговою структурою сюжету та поліфонічністю персонажів. Різноманітність

типів часово-просторових відносин (ретроспекція, проспекція, історичний час, аномалія часу), що взаємодіють між собою, сприяють динамічному розвитку сюжету та формують змішану художню реальність, яка актуалізує образ світу на межі існування. Аналіз роману дає підстави стверджувати, що не зважаючи на фрагментарність твору та недоліки глибини розкриття образів, на які вказує К. Лорентцен, Емілі Мандел вдалося втілити глибоку ідею, яка актуалізована у наскрізному виразі роману: *'A life lived in a simulation is still a life'*. Вона спонукає читача замислитися над тим, що життя має цінність незалежно від реальності, що лежить в його основі, а наші дії, вибір і стосунки мають значення лише в контексті нашого існування.

Перспективою дослідження може бути вивчення специфіки наративних форм у сучасному романі жанру наукової фантастики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астрахан Поліфонія літературного твору: теоретичний аспект. *Житомирські літературознавчі студії*. 2013. Вип. 7. С. 175–183.
2. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів *Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману* : підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 519 с.
3. American Library Association. "2023 Winners". URL: <https://www.ala.org/rusa/awards/carnegie-medals/2023-winners> (дата звернення 30.03.2024).
4. Garrett Y. Emily St. John Mandel's *Sea of Tranquility*. URL: <https://brooklynrail.org/2022/04/books/Emily-St-John-Mandels-Sea-of-Tranquility> (дата звернення 1.04.2024).
5. Hargrave K. Editorial Reviews. URL: <https://www.amazon.com/Sea-Tranquility-Emily-John-Mandel/dp/0593321448> (дата звернення 29.03.2024).
6. Heilein R. *Science fiction: its nature, faults and virtue. Turning points: Essays on the art of fiction*. Ed. Demon Knight. New York: Harper, 1997. P. 3–28.
7. Hunt L. A dazzling new foray into speculative fiction from Emily St. John Mandel. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/30/books/review/sea-of-tranquility-emily-st-john-mandel.html> (дата звернення 26.03.2024)
8. Laurentzen Ch. *Sea of Tranquility* by Emily St John Mandel – a sci-fi epic from the "Station Eleven" author. URL: <https://www.ft.com/content/a0e7f477-1e8f-4057-9e04-b1ab6c6de480> (дата звернення 29.03.2024)
9. Mandel E. *The sea of tranquility*. New York : Alfred A. Knopf, 2022. 188 p.
10. Mandel. Emily St. John Mandel on science fiction and finding hope through art. URL: https://www.goodreads.com/interviews/show/1566.Emily_St_John_Mandel (дата звернення 28.03.2024).
11. McNeill J. Mandel blends science fiction with relationship complexities in "Sea of Tranquility". URL: <https://www.bcheights.com/2022/04/10/sea-of-tranquility/> (дата звернення 29.03.2024).
12. Morgan E. A guide to Emily St. John Mandel's books in order 2023. URL: <https://www.panmacmillan.com/blogs/literary/emily-st-john-mandel-books-in-order> (дата звернення 29.03.2024).
13. Nichollas C. *Encyclopedia of science fiction*. URL: https://archive.org/details/encyclopediaofsc0000unse_p9c7 (дата звернення 2.04.2024).
14. Orhanen A. A Q&A with Emily St. John Mandel on "Sea of Tranquility". URL: <https://www.waterstones.com/blog/a-qa-with-emily-st-john-mandel-on-sea-of-tranquility> (дата звернення 29.03.2024).
15. Praise for *Sea of Tranquility*. URL: <https://www.emilymandel.com/sea-of-tranquility> (дата звернення 29.03.2024).
16. Roberts A. *The history of science fiction*. URL: https://archive.org/details/encyclopediaofsc0000unse_p9c7 (дата звернення 27.03.2024).
17. Stanford R. Welcome to the Mandle verse: The Novels of Emily St. John Mandel. 2022 URL: <https://calgarywomensliteraryclub.com/welcome-to-the-mandleverse-the-novels-of-emily-st-john-mandel/> (дата звернення 27.03.2024).
18. Theroux M, 2022. *Sea of Tranquility* by Emily St John Mandel review – time-travel drama. URL: <https://www.theguardian.com/books/2022/apr/20/sea-of-tranquility-by-emily-st-john-mandel-review-time-travel-drama> (дата звернення 27.03.2024).

ДОСЛІДЖЕННЯ КИЇВСЬКОГО МІСЬКОГО ТЕКСТУ: ЕВОЛЮЦІЯ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

RESEARCH OF KYIV URBAN TEXT: EVOLUTION AND CURRENT TRENDS

Телегін В.А.,

*orcid.org/0009-0002-0781-1300**аспірант кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

В останні десятиліття у науковому полі спостерігається з актуалізація міської проблематики на сторінках дослідницьких робіт лінгвістів, літературознавців, соціологів й філософів, що зумовлено впливом жвавих урбанізаційних процесів, які визначили те, що більшість населення світу нині проживає у містах. Науковий інтерес до осмислення феномену міст у різних аспектах визначає появу нових дослідницьких напрямів у міждисциплінарному науковому полі.

На межі мовознавства, літературознавства й філософії у II пол. XX ст. виникає новий предмет дослідження – міський текст. В українській гуманітаристиці це є досить новий науковий напрям, що лише нещодавно почав своє формування і розвиток.

У поданій науковій статті проаналізовано історію дослідження київського міського тексту у роботах українських дослідників XX – поч. XXI ст. Досліджено контекст виникнення міського тексту як предмету наукових розвідок загалом й появу перших праць на тему київського міського тексту зокрема. Визначено обставини, які сприяли актуалізації міського тексту у роботах науковців.

Доведено, що формування міського тексту як предмету досліджень пов'язано з розвитком структуралізму як наукового підходу у XX ст. Визначено, що для українських науковців ключову роль у розвитку міського тексту як предмету досліджень в українській гуманітаристиці, належить впливу ідей представників Тартуської семіотичної школи – провідного семіотичного центру у СРСР.

Простежено місце і роль київського міського тексту у контексті досліджень міського тексту українських міст. У праці відзначено вагомий внесок дослідників, які розробляли київський міський текст у своїх наукових розвідках. У статті підкреслено те, що більшість робіт з цієї тематики належить до царини літературознавства. Визначено основні напрями аналізу київського міського тексту у роботах останніх десятиліть. Перспектива подальших досліджень вбачається у предметному дослідженні київського міського тексту в окремі періоди.

Ключові слова: міський текст, київський міський текст, образ міста, літературознавство, Тартуська семіотична школа.

In recent decades, in the scientific field, the actualization of urban issues has been observed in the pages of research works of linguists, literary critics, sociologists and philosophers, which is due to the influence of lively urbanization processes, which determined that the majority of the world's population now lives in cities. Scientific interest in understanding the phenomenon of cities in various aspects determines the emergence of new research directions.

On the border of linguistics, literary studies and philosophy in the 2nd century. 20th century a new subject of research is emerging – the urban text. In Ukrainian humanitarianism, this is a fairly new scientific direction that only recently began its formation and development.

The presented scientific article analyzes the history of the study of the Kyiv urban text in the works of Ukrainian researchers of the 20th and early 20th centuries. 21st century. The context of the emergence of the urban text as a subject of scientific research and the appearance of the first works on the Kyiv urban text were studied. The circumstances that contributed to the actualization of the urban text in the works of scientists are determined.

It is proved that the formation of the urban text as a subject of research is connected with the development of structuralism as a scientific approach in the 20th century. It was determined that for Ukrainian scientists, the key role in the development of the urban text as a subject of research in Ukrainian humanitarianism belongs to the influence of the ideas of the representatives of the Tartu Semiotic School – the leading semiotic center in the USSR.

The place and role of Kyiv urban text in the context of urban text research in Ukrainian cities is traced. The work noted the significant contribution of researchers who developed the Kyiv urban text in their scientific explorations. The article emphasizes that the majority of works on this topic belong to the field of literary studies. The main directions of the analysis of the Kyiv urban text in the works of the last decades have been determined. The perspective of further research can be seen in the objective study of the Kyiv urban text in separate periods.

Key words: urban text, Kyiv urban text, image of the city, literary studies, Tartu Semiotic School.

Постановка проблеми: в останні десятиліття у гуманітаристиці дослідження міського тексту поступово виокремлюється в особну міждисциплінарну галузь і набуває дедалі глибшого теоретичного осмислення. Київський міський

текст є одним з найпопулярніших напрямів дослідження міського тексту серед українських науковців. Враховуючи подану популярність, постає питання про історію його формування і рівень дослідженості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття чимало дослідників (Гундорова Т., Боклах Д., Поліщук Я., Левицький В., Ткачук Г., Харлан О.) присвятили свої дослідження різним аспектам міського тексту. Однак все ще залишається невизначеним загальний рівень розробки проблематики київського міського тексту у світлі праць українських авторів.

Виклад основного матеріалу

Міський текст – це досить новий напрям у міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях, який виник у II пол. XX. серед дослідників семіотики.

Київський міський текст є локальним варіантом дослідження текстології міського тексту у вітчизняному літературознавстві й лінгвістиці. Подібні локальні варіанти існують в активній розробці науковців щодо інших європейських й українських міст.

Для кращого розуміння специфіки предмета й рівня опрацювання необхідним завданням, на мій погляд, є аналіз історії появи й трансформації досліджень київського міського тексту у вітчизняній науці.

Враховуючи, що такий текст як предмет досліджень виник лише у сер. XX ст., хибним було б, на мою думку, шукати приклади аналізу київського міського тексту у раніші часи. При цьому варто зазначити, що попри відсутність самого терміну «міський текст», ще до сер. XX ст. проводились окремі дослідження на ґрунті аналізу уявлень про місто – суміжних досліджень, скерованих до вивчення того, якими поставали символічні уявлення про місто у світлі культурних пам'яток й історіографії.

У межах подібних досліджень автори найчастіше послуговувались терміном «образ міста» й, користуючись позитивістською літературознавчою методологією, аналізували місце міста у контексті культури й історії через аналіз пам'ятних міфів міського простору й образів.

Досить відомим прикладом подібного дослідження образу Києва є культурологічне есе українського літературознавця і письменника Ю. Липи під назвою «Київ, Вічне місто» [14]. На сторінках праці публіцист проаналізував символіко-знаковий образ Києва крізь призму його історії й актуального йому теперішнього, що знайшло своє відображення в художній літературі й історіографії.

Подібно досить важливою є стаття академіка О. Білецького під назвою «Образ Києва у художній літературі» [3]. У ній знаний науковець подав вельми розлогий перелік пов'язаних з Києвом

текстів різного характеру і часу створення – від літописних билин до сучасних авторів творів художньої літератури I пол. XX ст. Керуючись різними джерелами, автор визначив ключові жанрові і тематичні атрибути текстів про Київ.

Подані вище наукові розвідки є репрезентацією методологічних підходів аналізу міської символіки до появи міського тексту як осібного предмета досліджень.

Головним фактором, що зумовив появу міського тексту як окремого предмету досліджень, був розвиток у міждисциплінарних дослідженнях XX ст. структуралізму (а згодом постструктуралізму) як наукового підходу. Саме у сфері структуралізму була запропонована і згодом запроваджена семіотика як наука про знаки і знакові системи.

У сер. XX ст. у багатьох європейських наукових школах спостерігався посилений інтерес до семіотики. Яскравим свідченням цього є не лише створені у той час праці присвячені семіотичним проблемам, але й заснування у 1960-ті рр. ряду наукових семіотичних інституцій: Міжнародної організації семіотичних досліджень (IASS), Робочого майданчика з семіотики (Arbeitsstelle für Semiotik) і Паризької семіотичної школи.

У СРСР, до якого входила тоді сучасна Україна, місцевим центром семіотичних досліджень став Тартуський університет, довкола якого сформувалась лінгвістична семіотична школа. Представники цієї школи під впливом праць європейських структуралістів (А. Греймас, У. Еко, Д. Ділі) запропонували новий погляд на семіотику, розширивши її використання на міський текст. У такий спосіб була сформована модель аналізу міста як тексту, у центрі якої розташовувалось дослідження не географії чи, скажімо, пам'яток міста, а сукупності уявлень про нього у світлі художніх творів. Відчутних зазнала також методологія, в основі якої відтепер лежав семіотичний підхід з відповідним аналізом знаково-символічних систем у вищезазначеному тексті.

В українській науковій практиці значні зміни у справі дослідження міського тексту відбулись у к. 1990-х рр. – на поч. 2000-х рр. У цей час вперше українські науковці почали залучати до своєї роботи методологічні й джерелознавчі підходи представників тартуської школи на ґрунт текстології українських міст. У такий спосіб з'являлись роботи по аналізу місцевих міських текстів при використанні методології тартуської школи. Вважаємо, що слушно зазначає з цього приводу О. Харлан: «У стихійному і безперервному процесі символічної репрезентації місця

формується більш чи менш стабільна сітка семантичних констант. Вони стають панівними категоріями опису місця і починають по суті програмувати цей процес в якості свого роду матриці нових репрезентацій» [24, с. 109]. Протягом наступних років зусилля дослідників були спрямовані до аналізу подібних локальних міських текстів («сітки семантичних констант») української культури.

Істотну роль для поширення і популяризації у вітчизняному літературознавстві проблематики міського тексту мав культурологічний часопис «І». На сторінках періодичного видання вперше з'явилися міждисциплінарні дослідження міських текстів Львова й ряду інших міст Західної України (зокрема Тернопіль і Коломия) [24, с. 110]. Головною особливістю часопису був тематичний підбір тематики номерів, у межах якого для одного номеру обиралось одне місто, яке досліджувалось у ряді аспектів, зокрема й літературознавчому.

У такий спосіб у 2000-ні рр. в українській гуманітаристиці під впливом кількох факторів сформувався новий предмет досліджень – міський текст. У цей час у міждисциплінарному полі досліджень міського тексту українськими дослідниками були створені праці, присвячені міським текстам різноманітних українських міст. Зокрема були підготовлені наукові дослідницькі роботи про чернівецький [24], донецький [14], харківський міські тексти [25]. На сторінках таких досліджень автори, оперуючи літературознавчими підходами, проводили дослідження окремих аспектів функціонування локальних міських текстів у контексті літературного процесу, знаних особистостей й історичного процесу.

Говорячи про дослідження київського міського тексту, варто зазначити, що цей напрям є найбільш розробленим серед міських текстів українських міст. Ми погоджуємось з думкою Г. Ткачук, яка стверджувала, що дослідження київського тексту української літератури – один із важливих напрямів українського літературознавства [21, с. 83]. Це має прояв у великій кількості праць на тему київського міського тексту, що значно переважає будь-які інші міські тексти в українському літературознавстві.

Однією із перших спроб аналізу київського міського тексту, на мою думку, є стаття Т. Гундорової «У колисці міфу, або Топос Києва в літературі українського модернізму» [6], яке мала важливе методологічне значення для розвитку тематики. Дослідниця, проаналізувавши корпус текстів з української художньої літера-

тури к. XIX – поч. XX ст., порівняла домодерний і модерний київські міські тексти. Найбільша цінність поданої статті літературознавця полягає, в тому, що саме у ній вперше було цілісно проаналізовано київський міський текст певного періоду у світлі української художньої літератури.

У наступні роки спостерігалось зростання зацікавлення до київського міського тексту як предмету досліджень. Як вже було сказано, більшість праць, присвячених міському текстові Києва, належить до царини літературознавчих досліджень. Слід зазначити, що саме у межах літературознавства свого часу виникло поняття міського тексту як сукупності текстів про місто, «надтексту, який сполучає корпус літературних пам'яток» [19, с. 303].

Відтак, на сучасному етапі можна виокремити два основні вектори літературознавчих студій міського тексту Києва: по-перше – теоретична розробка самої категорії міського тексту (структура, елементи, виміри репрезентації тощо) і, по-друге – аналіз міського тексту у контексті творчості авторів у певну епоху.

У межах літературознавчого підходу мовознавці переважно досліджують київський міський текст у творчості осібних авторів. Як слушно зазначила дослідниця О. Філатова: «В українській науці про літературу означений художній феномен [міський текст – Т.В.] розглядається в основному в контексті аналізу історико-літературної проблематики окремого періоду творчості/тенденцій розвитку літератури» [22, с. 154].

До прикладу, у попередні десятиліття було досліджено київський міський текст у творчому доробку ряду українських письменників і поетів, зокрема: В. Підмогильного [7], О. Довженка [8], Т. Шевченка [12] тощо.

Окрім аналізу у межах творчості осібних вітчизняних авторів, київський міський текст досліджується у різних аспектах, які важко було б навіть коротко перерахувати. Для презентації подамо окремі напрями досліджень київського міського тексту, які можна простежити в українській гуманітаристиці протягом останніх 15 років.

Характерна риса подібних досліджень – це зосередженість на одному з аспектів побутування київського міському тексту при досить слабкій розробці теоретичної складової міського тексту як феномену. Варто зазначити, що у питанні методології у більшості з подібних праць використовується літературознавчий підхід. Попри послуговування терміном «міський текст», автори вельми рідко звертаються до методологічного наповнення терміну, запропо-

Окремі напрями дослідження київського міського тексту

Напря́м	Автор	Посилання на список використаних джерел
Української дитячої літератури	Ткачук	[21];
Барокової української літератури	Петренко-Цеунова	[16];
Української літератури 1920-х рр.	Тимошенко	[20];
Українських поетів неокласиків	Зварич	[8];
Сучасної української літератури	Поліщук	[18];
Польських мемуарів сер. XIX ст.	В. Єршов, М. Брацька	[1] [9].

нованого представниками тартуської семіотичної школи.

Значною подією, стала підготовка й опублікування у 2013 р. колективного наукового збірника «Київ і слов'янські літератури». У ньому представлені праці українських й іноземних (зокрема сербських, італійських, польських) дослідників і літераторів присвячених різноманітним аспектам фігурування київського тексту у контексті літератури слов'янських народів. Ця праця на сьогодні є найповнішим збірником матеріалів різного гатунку у питанні київського урбаністичного тексту. Головною перевагою збірки є різносторонність матеріалів, серед яких є як художні твори, так і бібліографічні переліки з історичними і лінгвістичними розвідками.

Серед українських дослідників-літературознавців, які в останні два десятиліття зробили великий внесок у розробку проблематики київського міського тексту варто виокремити двох філологів – В. Левицького і Я. Поліщука.

Скажімо, у статті «Метаміфологія київського тексту» [11] В. Левицький простежив аполлонійство і діонісійство як частину метаміфології київського тексту, а в іншій своїй роботі («Структурні особливості у формуванні київського міського тексту») [13] автор проаналізував циклічну схему міського текстотворення, в якій послідовно змінюються етапи створення знаків, художніх образів і відповідне оформлення міфів міського тексту [13, с. 231].

Своєю чергою відомий український літературознавець Я. Поліщук підготував й опублікував ряд матеріалів щодо дещо інших аспектів київського міського тексту. Наприклад, у своїй праці «Київ як локус культурної пам'яті» (Поліщук, 2010) дослідник проаналізував роль київського локусу у світлі досвіду новітньої української літературної творчості. У статті «Імалогічний вимір Києва у художній літературі новітньої доби» [17] науковець послуговувався формулою міста як «історизації простору».

Висновки. В сучасній гуманітаристиці можна спостерігати жваве використання підходу до міста як тексту. Київський міський текст як предмет дослідження пройшов шлях від зародження самого поняття й методології до активного вивчення у межах сучасного етапу.

На загал варто констатувати, що дослідження міського тексту є міждисциплінарним напрямом: переважна більшість праць написана з погляду літературознавства, а окрім цього міський текст значно рідше досліджують лінгвісти, філософи й історики.

На рівні методології варто визнати панування літературознавчого підходу до аналізу міського тексту розробленого представниками Тартуської семіотичної школи, що можна спостерігати у зрізі наукових розробок останніх десятиліть.

Як показало наше дослідження, київський міський текст найчастіше аналізується у контексті літературного процесу окремих періодів або літературної творчості осібних авторів на матеріалах творів української художньої літератури. Названі напрями є достатньо добре розробленими і представлені десятками статей, дисертаціями й окремими монографіями.

Значно слабше в українській науці останніх десятиліть, як показало наше дослідження, розроблені інші аспекти функціонування київського міського тексту, зокрема теоретична складова міського тексту як лінгвістичного і культурологічного феномену.

Тому варто визнати досить значну незбалансованість у дослідженнях київського міського тексту: при активній розробці у літературознавстві, цей предмет лише подекуди досліджується у межах лінгвістики. По-друге, варто констатувати, що більшість праць, дотичних до цієї проблематики, становлять статті, а не монографії чи дисертації. Це своєю чергою свідчить про значну актуальність і потенціал представленої проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bracka M. Dziewiętnastowieczny Kijów oczami polskich mieszkańców i podróżników: kwestie poetyki miasta w literaturze pamiętnikarskiej. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. 2020. С. 315–326.
2. Айдачич Д. *Київ і слов'янські літератури*. 2013. 600 с.
3. Білецький О. Образи Києва у художній літературі. *Наукова думка*, 1966. С. 539–572.
4. Гусейнова. Місто як палімпсест: до теорії текстуалізації міського простору. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2009. С. 95–100.
5. Гундорова Т. У колиці міфу, або Топос Києва в літературі українського модернізму. *Київська старовина*, 2002. С. 74–82.
6. Дмитренко В. Київський текст Валер'яна Підмогильного. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*, 2011. С. 360–368.
7. Захарчук С. «Я про се нікому в житті не скажу...»: київський текст щоденника Олександра Довженка. *Мандрівець*. 2015. С. 29–34.
8. Зварич В. Творча рецепція образу Києва у поезії українських поетів-неокласиків. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*, 2013. С. 34–38.
9. Єршов В. Київський урбаністичний простір у польськомовній літературі Правобережжя доби романтизму. *Київські полоністичні студії*, 2010. С. 540–544.
10. Левицький В. Метафілологія Київського тексту. *Житомирські літературознавчі студії*. 2013. С. 120–131.
11. Левицький В. Між містом розбійників і містом святих: текстуалізація Києва у творчості Тараса Шевченка. *Філологічні семінари*, 2013. С. 210–216.
12. Левицький В. Структурні особливості у формуванні київського міського тексту. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. С. 225–232.
13. Липа Ю. «Київ, вічне місто». *Дзвони*. (8). 1938. С. 317–328.
14. Негодяєва С. «Донецький текст» у рецепції Оксани Забужко. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філол. науки*. № 22 (2). 2013. С. 245–250.
15. Орманжи В. Риси одеського миського тексту в романі Й. Козленка «ТАНЖЕР». *Мова. Література. Фольклор*, (1). 2023. С. 94–100.
16. Петренко-Цеунова О. Столичний статус у «київському тексті» доби бароко: переосмислення старокиївського минулого на початку XVII ст. *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*. 2020. № 8. С. 11.
17. Поліщук Я. Імалогічний вимір Києва в художній літературі новітньої доби. *Київ і слов'янські літератури: збірник*. 2013. С. 389–399.
18. Поліщук Я. Київ як локус культурної пам'яті. Досвід новітньої літератури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 20(207). 2010. С. 100–110.
19. Степанова А. Аспекти изучения городского текста в современном литературоведении. *Філологічні семінари*. (10). 2007. С. 301–308.
20. Тимошенко Т. «Київський» та «харківський» тексти української літератури 20-х років XX століття. *Вісн. ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка*. 2010. С. 36–41.
21. Ткачук Г. Київський текст української дитячої прози. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. (228). 2014. С. 83–86.
22. Філатова О. (2010) Київський «міський текст» 20-х років XX століття: «Анатомія», «Фізіологія», «Психологія». *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. 2010. 23(4). С. 153–161.
23. Харлан О. Міський текст в історичній ретроспективі (Зінаїда Тулуб «Людолови»). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. (20) 2009. С. 106–115.
24. Харлан О. Чернівецький текст у циклі повістей Ірини Вільде «Метелики на шпильках». *Слово і Час: наук.-теорет. журн.* (2). 2008. С. 27–32.
25. Цимбал Я. «Харківський текст» 1920-х років: обірвана спроба. *Літературознавчі обрії*. (18). 2010. С. 54–61.

РОЗДІЛ 9 ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 811.163.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.34>

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СЛОВЕНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО РОМАНУ

FEATURES OF THE MODERN SLOVENIAN CRIMINAL NOVEL

Климець М.Ю.,

orcid.org/0000-0001-9690-0713

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свєнцицького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті аналізуються особливості становлення жанру детективного роману у словенській літературі; з'ясовуються причини та фактори, які стримували розвиток і формування цього жанру у Словенії, а також чинники, які сприяють популяризації жанру, досліджується кримінальний роман як яскравий зразок масової літератури, затребуваний суспільством споживання. Матеріалом для аналізу було обрано два романи Тадея Голоба «Озеро» та «Парк», які репрезентують жанр сучасного кримінального роману. Методологічну основу склали розвідки словенських та українських дослідників феномену масової літератури. Було використано структурно-типологічний, історико-літературний та компаративний методи. Жанр детективу у словенській літературі проходить особливий шлях розвитку: виникає у ХІХ ст. на основі запозичених взірців, пародіює чистий жанр, за винятком кількох індивідуальних письменницьких випадків функціонує переважно у рамках інших жанрів, долає стереотип про масову літературу як низькопробну й не варту уваги, виявляє тенденцію до автономії наприкінці ХХ ст., а у ХХІ ст. займає провідне місце у системі масової культури у Словенії – у кінематографії й літературі. Бестселери Тадея Голоба, Авґуста Демшара, Ірени Светек, Мойци Широка, Мірта Комеля й інших авторів-детективістів засвідчують тенденцію до створення національної версії масового продукту, який в умовах глобалізації й обмеженого ринку покликаний допомогти вирізнити словенську літературу поміж інших. Цьому сприяють інструменти фінансової підтримки від держави, активна діяльність видавництва, спрямована на промоцію книжки, співпраця з іншими формами медіа, зокрема радіо й телебаченням, комунікація з читачами, активна діяльність автора зі створення впізнаваного бренду, вихід на іноземні ринки.

Ключові слова: словенська література, масова література, сучасний кримінальний роман, Тадей Голоб.

The article analyzes the peculiarities of the development of the detective novel genre in Slovenian literature; the reasons and factors that restrained the development and formation of this genre in Slovenia, as well as the factors that contribute to the popularization of the genre, are revealed; the crime novel is investigated as a vivid example of mass literature, demanded by the consumer society. Tadej Golob's two novels «Jezero» and «Leninov Park» were chosen as material for analysis, which represent the genre of modern crime novels. The methodological basis was the research of Slovenian and Ukrainian researchers of the phenomenon of mass literature. Structural-typological, historical-literary and comparative methods were used. The genre of the detective story in Slovenian literature goes through a special path of development: it appears in the 19th century on the basis of borrowed samples, parodies a pure genre, with the exception of a few individual literary cases, it functions mainly within the framework of other genres, overcomes the stereotype of mass literature as low-quality and unworthy of attention, shows a tendency towards autonomy at the end of the 20th century, and in the 21st century, occupies a leading place in the system of mass culture in Slovenia – in cinematography and literature. The bestsellers of Tadej Golob, Avgust Demšar, Irena Svetek, Mojca Širok, Mirt Komel and other detective authors testify to the tendency to create a national version of a mass product, which, in the conditions of globalization and a limited market, is designed to help distinguish Slovenian literature from others. This is facilitated by instruments of financial support from the state, the publishing house's activity aimed at promoting the book, cooperation with other forms of media, in particular radio and television, communication with readers, the author's activity in creating a recognizable brand, entering foreign markets.

Key words: Slovenian literature, mass literature, modern crime novel, Tadej Golob.

Постановка проблеми. За останні вісім років серед словенської читацької публіки різко зросла увага до детективної літератури вітчизняного виробництва. За відправну точку беремо 2016 рік – саме тоді був опублікований кримінальний роман «Озеро» Тадея Голоба, який став

бестселером, і дотепер є найупізнаванішим твором детективного сегменту словенської літератури. Це, звичайно, не перший словенський зразок жанру, проте успіх роману «Озера», подальші романи у серії, екранізація задали серйозний напрям у розвитку словенської популяр-

ної белетристики: після творів Т. Голоба серед найбільш яскравих представників жанру можна назвати Ірену Светек із «кольоровою» трилогією психологічних детективів «Червона Шапочка» (2021), «Білий вовк» (2022) і «Чорний принц» (2023), Мойцу Широку із трилогією романів про корупцію в політиці і брудні підкилимні ігри «Договір» (2018), «Список» (2021), «Порожнеча» (2023), події якої відбуваються в Римі, Любляні, Брюсселі відповідно. До містичних елементів вдається Мірт Комел в романі «Міжсоччя» (2018) тощо. Важливу роль у розвитку детективного жанру відіграв Август Демшар, який з 2007 року регулярно видає серію своїх класичних детективних історій, організовує з'їзди письменників-детективістів «Алібі», таким чином готуючи ґрунт і публіку. 2020 р. письменник році видав ювілейний, десятий роман «Церква», яким започаткував трилогію трилерів «Колодязі» (окрім «Церкви» це романи «Магнат» і «Естонія»). З 2018 року його романи теж екранізуються на словенському телебаченні¹. Такий яскравий помітний спалах жанру потребує аналізу феномену у різних площинах, зокрема літературознавчій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Над особливостями вітчизняної жанрової літератури (окрім детективу тут можна говорити також про фантастику – наукову і фентезі) неодноразово рефлексували словенські науковці, однак їхні студії вийшли до 2000 року і стосуються історичного зрізу й передумов формування детективного жанру (Тоне Д. Врховник), причин слабкого зацікавлення жанром з боку словенських авторів (Андрей Блатник), історією розвитку тривіальної літератури і в її межах жанру детективу (Міран Хладник). Найближче до аналізу актуального феномену підійшла дослідниця Алойзія Зупан Сосич, яка визначає специфіку словенської жанрової літератури з огляду на зміни суспільно-політичного ладу й відтак зміну літературної парадигми, вводячи поняття «сучасний кримінальний роман» як суміш детективу, кримінального роману, крутого детективу і дотичних жанрів (шпигунського, поліцейського романів) переважно мідл сегменту або проміжного між елітарною та масовою літературою. Дослідниця відтак розрізняє детективний і кримінальний жанри, зазначаючи, що детектив скеровує свою увагу на розслідування, тобто йдеться про «історію розкриття», а кримінальний роман, який виріс із детективного, є «історією злочинця», адже фокусується на особі того, хто вчинив злочин [7, 44].

Однак окремих студій, які би досліджували словенський кримінальний роман початку ХХІ ст., наразі немає.

Постановка завдання. Завдання цієї розвідки – зробити загальний огляд словенських кримінальних романів, які вийшли чи продовжують виходити серіально в останні роки, на прикладі романів Т. Голоба визначити особливості сучасного кримінального роману, встановити відповідність канону, описати іконографію видань, визначити фактори притягальності й успішності. Додатковий фактор, який спонукав автора статті звернутися до цієї теми – активізація українсько-словенських літературознавчих взаємин і вихід українських перекладів досліджуваних творів, зокрема «Озера» й «Парку» Т. Голоба (обидві 2024), а також українською вийшов роман «Церква» Августа Демшара (2024).

Виклад основного матеріалу. Словенський літературознавець А. Блатник в есеї 2001 р. «Хто вбиває словенських жанрових письменників» висуває кілька припущень щодо того, чому на час написання тексту словенські автори не сформували якісної жанрової пропозиції. Виходячи із тези, що у словенській літературі добре представлена тема села, а гірше детектив, який є наслідком урбанізації, дослідник вважає за необхідне врахувати передовсім соціально-історичний контекст. Це по-перше, популяризація освіти, зміни у книговиданні, поява доступних книг і розвиток часописів, зміна релігійної парадигми (злочин – гріх проти божественного порядку), зростання криміналу в містах, розвиток природничих наук і відповідно технік розслідування. По-друге це особливості формування літературних жанрів у Словенії, де письменники зазнавали переважно німецьких впливів. Так, словенський дослідник Т. Врховник виводить генезу кримінальної розповіді, зокрема, від Якоба Алешовеця, який в серії історій «Із суддівського життя» (1874) відтворив німецькі моделі Ернста Пітаваля [6, 62]. Ще одна рефлексія, яка нав'язує до соціального аспекту стосується запитання, чи у соціалізмі (а Словенія була у складі Югославії) взагалі був можливим «чистий» злочин, ословлення якого не перетнуло би межі шпигунського, політичного чи соціально критичного роману² [1, 47]. Третя, соціально-історична чи навіть ідеологічна причина може критися в ідеях ХІХ ст., відповідно до яких популярна література не пропагувала вищі цілі, яким би треба було служити. Для словенського пись-

¹ Словенське телебачення також з успіхом випустило серіал «Від імені народу», який наразі складається із трьох сезонів.

² Цікавим у цьому плані є досвід хорватської літератури, яка саме у жанрових моделях фантастики і детективу змогла реалізуватися поза цензурною повістю. Прикметно, що і в одному, і в іншому жанрі писали Павао Павличич і Горан Трибусон.

менства це перш за все час боротьби за емансипацію мови, культури й народу.

На думку Т. Врховника, «вразливий розвиток словенської літератури в межах австро-угорської монархії не був прихильний до популярних жанрів, якщо вони не мали експліцитного виховного характеру» [6, 62]. На думку М. Хладника словенці довго не визнавали те, що існує вітчизняна масова тривіальна література; причиною цього могло би бути особливе становища населення у словенських містах, де словеномовні мешканці сусідували з німецькомовними, читачі були двомовними і могли читати також німецькою [3]. З цим можемо пов'язати і мовно-стилістичну причину, адже якщо література виконує роль формування народної ідентичності й самоусвідомлення, мова, відтак, була сакралізується, вживання жаргонної чи просторічної лексики було недопустимим³, а масова література на думку А. Блатника потребує мови мас [1, 51].

А. Блатник вказує також на позалітературні чинники, які можуть стримувати розвиток жанрової літератури – для детективу це обмежений доступ до поліцейських архівів, а для наукової фантастики – не достатній технічний прогрес на щодень [1, 51]. Те, що словенський ринок, невеликий може також бути обмежуючим фактором, як і відсутність фінансової підтримки з боку державних інституцій.

У висновках розвідок А. Блатник і М. Врховник зазначають, що наприкінці ХХ ст. у Словенії не розвинувся впізнаваний автономний жанр кримінального роману (хоча його риси присутні у творах високої полиці [4, 58–82], а в 90-х роках вийшли чотири тексти в окремій збірці КІН KRIMI, які можна сміливо маркувати як такий) і подають песимістичні прогнози щодо розвитку жанру, які, як засвідчує сучасний літературний процес, не справдилися.

Якщо поглянути на ці обмежувальні фактори зі сучасної перспективи, то легко констатувати, що зі зміною літературної парадигми і появою нового типу читача складаються усі передумови для розвитку жанрової літератури, зокрема детективної. Українська дослідниця Софія Філоненко у книзі «Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр зазначає, що у ХХ ст. з'явився новий тип споживача культури – «масової людини». Серед такого споживача можна зокрема, виділити і «наївного» читача, який «прагне не естетичної проблематики, а життєподібного зображення

упізнаваних типів і явищ, розкриття багатоманіття людських стосунків, доступного пояснення суспільних інновацій, їх чіткої моральної оцінки» [11, 13]. Такий читач прагнучиме радше до тривіальної літератури, яку за різними критеріями можна визначити як низову, масову, формульну, конвенційну, гетерономну [11, 20–31], сюди ще можна внести такі характеристики як мейнстрімна, переважно серіальна, сюжетна, з простим викладом.

З огляду на актуальну повістку глобалізації способом збереження самобутності є пошук національного варіанту масової літератури, яка може дати шанс для словенської культури стати відомою у світі і створити впізнаваний продукт. Цю ідею стали підтримувати й державні інституції, зокрема просування в тому числі і популярної белетристики за кордоном реалізуються різними державними інструментами: словенська Книжкова агенція⁴ виділяє грантові програми, гостями щорічного Міжнародного перекладацького семінару⁵ є також автори-детективісти, їхні твори претендують і отримують літературні премії тощо. У цьому процесі звичайно змінилася і роль автора, який став медійною персоною, комунікує з читацькою публікою у різний спосіб, у випадку екранізацій бере участь у написанні сценарію і в усякий спосіб долучається до промоції книжки і підтримки інтересу до неї. Про необхідність такого продукту говорять і самі автори детективних романів у своїй виступах та інтерв'ю.

Тенденцію до створення якісної популярної белетристики підхопили словенські письменники Тадей Голоб, Ірена Светек, Мойца Широка, які до того, як написати кримінальні романи, вже заявили про себе в культурній сфері. Тадей Голоб – успішний журналіст, автор серії біографічних романів про словенських спортсменів і лауреат премії «Кресник»⁶ у 2010 р. Мойца Широка – журналістка, репортерка словенського радіо й телебачення, яка багато років працювала в Італії, а тепер перебуває на місії у Бельгії, авторка прози про італійську мафію, політичний проект Сільвіо Берлусконі й події у Ватикані. За першу книгу детективно-політичної трилогії «Договір» отримала премію «Синя птах»⁷. Ірена Светек захистила в Люблянському університеті дисертацію з теорії літератури й компаративістики, за перший роман «Зблизька» (2004) отримала нагороду Словенського літературного ярмарку в категорії

⁴ Орган Міністерства культури.

⁵ Організує Спілька перекладачів Словенії за співфінансування програмами Книжкової агенції.

⁶ Престижна премія газети «Дело» за найкращий роман року.

⁷ За найкращий дебютний художній твір.

³ Ця ситуація змінилася завдяки появі творів про чефурів – переселенців із інших країн колишньої Югославії і з'явилася потреба відтворення їхньої культурно-мовної ідентичності.

«найкращий дебют», написала ще два романи, працює сценаристкою. Вище ми уже згадували, що Август Демшар має окремий статус письменника-детективіста. А. Блатник в есеї роздумував, чи може у Словенії з'явитися свій Конан Дойль, який писатиме детективи заради власної втіхи. Так і сталося з Августом Демшаром. Під цим псевдонімом ховається Томаж Зупанчич, викладач Педагогічного факультету в Мариборі, доктор з художньої педагогіки, який з 2007 р. пише лише детективні твори. Це єдиний автор, який використовує псевдонім, дві частини якого мають свою історію: Демшар – дівоче прізвище його бабці, а Август – данина одному з перших детективістів у літературі – Огюсту Дюпену Е.А. По.

Отож Августа Демшара можна вважати автором, який приготував поле для гри, на яке 2016 р. увійшов Т. Голоб із нуарним трилером з ознаками поліцейського роману «Озеро». Великий успіх цього твору спонукав інших письменників звернутися до жанру кримінального роману, привернув увагу до творчості Августа Демшара, а також заохотив словенський продюсерів до продукування кримінальних серіалів. Після «Озера» Т. Голоб видав ще кілька романів у серії: «Парк Леніна», («*Leninov park*», 2018), «Долина квітів» («*Dolina rož*», 2019), «Вірус» («*Virus*», 2020), «Кома» («*Koma*», 2022).

У колонці «Я маю бестселер, і що тепер?» автор висловлює свої роздуми з приводу успішності скандинавського детективу, критерії якої звів до таких формульних пунктів: події відбуваються у Скандинавії; погана погода; люди дивні, у них багато темних секретів; вбивства химерні й жорстокі; слідчий середнього віку, розлучений, алкоголік, наркоман, втомлений від усього, але відданий своїй роботі і, судячи з реакції жінок – привабливий; книги товсті, налічують по 500 [2]. Цими пунктами Тадей Голоб очевидно користувався і при написанні першого роману «Озеро». Невипадково його назвали словенським Ю. Несьбо і знаходили схожості між двома авторами. Перший критерій – достатньо *об'ємний обсяг*; другий – *погода і локація*. Події у романах відбуваються у різні пори роки, і погода також є одним із непрямих чинників створення атмосфери – події «Озера» відбуваються взимку, панують холод, туман, темрява, і розслідування вбивства видається безкінечним як зима і сніг, а в «Парку Леніна» під час страшної спеки дається, що у важкому задушливому повітрі ось-ось станеться щось жахливе. Локація злочину, а це потрійне вбивство у романі «Долина квітів» нав'язує до Квіткової долини, трагічного

місця у Люблянні пов'язаного із масовим убивством людей під час і після Другої світової війни. Злочини у романі «Вірус» відбуваються по всій Словенії під час першого локдауну коронавірусу, і читач легко відчитує паралелі – вірус злочину такий самий заразний, як і будь-який інший і наслідки хвороби можуть проявитися в будь-який час. Дія роману «Кома» відбувається у лікарні, де герой опинився після падіння зі скелі. Головний герой творів словенського письменника – інспектор криміналіст Люблянського відділення поліції Тарас Бірса. Це чоловік із своїми секретами, завуальованим минулим (сирота), який через сімейні обставини змушений відмовитися від захоплення альпінізмом⁸ і через це відчуває себе нещасливим, страждає не від алкоголізму, а від непереносимості алкоголю, заборонених речовин не вживає, займається спортом, який є єдиною можливістю відволіктися від роботи, привабливий для жінок, адже будучи одруженим, вступає у стосунки з удвічі молодшою колегою. «Озеро» побудоване як суміш *нуару* (у передноворічний вечір знайдене тіло молодої жінки з відрізаною головою, жертву не можуть ідентифікувати), *поліцейського роману* (детально описана робота патологоанатома, криміналістів, слідчих), любовного роману (любовний трикутник Тарас Бірса – колега Тіна Ланц – дружина Аленка), саспенс досягається через техніку *page-turner* (багато на позір зайвого тексту, який спонукає пошвидше добратися до наступної сюжетної точки). У зміст твору закладені *поетика сьогодення*, яка теж властива масовій літературі: за неї відповідає рутинна робота поліцейських, описи Словенії, апелювання до знаків спільної поп-культури (згадки про серіали, музику, виконавців, спортсменів), описи побутових ситуацій, святкувань, спогади про альпінізм. Ще однією типовою ознакою, яка характеризує роман Т. Голоба як зразок жанрового твору, є *орієнтація на сьогодення* – слідство розробляє версії, пов'язані з організованою злочинністю, дослідженнями в біолабораторії.

Однак уже у другому романі «Парк» автор говорить про необхідність звернутися до соціальної тематики, що, зрештою, завжди було властиво кримінальному роману. Українська дослідниця Г. Крапівник так характеризує успіх детективу у системі координат культури споживання: «В суспільстві споживання періодично виникають проблеми дефіциту, нерівності і відсутності справедливості. Кримінальний жанр реагує і піднімає такі теми. Письменник або сценарист (скажімо, телевізійного серіалу) детективного твору відображає девіантні

⁸ Тут є елемент автобіографії, оскільки Т. Голоб – скелелаз.

форми поведінки (злочинця або злочинних угруповань, членів суспільства і правоохоронних органів, що є наскрізь корумпованими і лицемірними), створює певні кризові життєві ситуації, описує читачеві наслідки такої поведінки або окремих дій. Таким чином, створений кримінальний твір виконує компенсаторну і просвітницьку функції. Споживання детективного тексту має і терапевтичну, катарсичну дію, забезпечує психоемоційну розрядку сучасній людині, оскільки традиційно *crime fiction* направлено не просто на розкриття скоєного злочину, але й на визначення поняття неминучої відповідальності, покарання злочинця і встановлення або відновлення втраченої справедливості» [10, 77]. Тадей Голоб виправдовує горизонт очікувань свого читача, оскільки наприкінці твору злочинці встановлені і порушений порядок відновлено. Однак письменник відступає від формули готових рішень, яка властива масовій літературі, а пропонує натомість *формулу відкритих запитань* (герої не шаблонні, а живі, зі своїми недоліками і проблемами, Тарас Бірса неоднозначний, нешаблонний персонаж, апелює автор і до цінностей зловмисника). У цьому романі орієнтація на повсякдення звучить набагато виразніше, адже повістка сьогодення гостро ставить низку соціальних проблем – лобізм, кар'єризм, нехтування моральними принципами, відмивання грошей у великих компаніях, наркотики, неонацизм, соціально незахищені групи, дискримінація одностатевих стосунків, крипто валюта, приватний бізнес, економічна злочинність. Є також мотиви, пов'язані з особистими відносинами: ненависть, зрада, криза середнього віку, позашлюбні стосунки.

До цього критерію можемо віднести також і *мовне оформлення тексту* – мовлення персона-

жів яскраве і характерне, є, звичайно, професійна лексика і термінологія (щодо цього автор консультувався зі спеціалістами (професор Цвілак – патологанатом, Александр Голоб – експерт-криміналіст і т.д.), зустрічається сленг і просторіччя, фразеологізми, діалектизми, а також вишукана мова – усі ці реєстри є маркерами соціального стану, віку, приналежності до певних субкультур тощо.

Сам автор і його колеги неодноразово зазначали, що попри позірну легкість писати детектив дуже важко, адже треба втримати в думках часо-во-просторову концепцію.

Варто також звернути увагу на *іконографію* книжок – їхнє оформлення мінімалістичне, стримане, в єдиній кольоровій гамі, яка натякає на серіальність твору, усі, крім однієї, в темних неконтрастних кольорах, а ця одна – роман «Вірус», яка легко впізнається за схожим дизайном, шрифтом. На останній на нині книжці поміщена фотографія словенського актора Себастьяна Каваци, який грає головного героя твору, за яким у суспільстві споживання уже закріпилася роль Тараса Бірси.

Висновки: жанр детективу у словенській літературі проходить особливий шлях розвитку – виникнувши у ХІХ ст. на основі запозичених взірців, функціонуючи переважно у рамках інших жанрів, за винятком кількох індивідуальних письменницьких випадків, у ХХІ ст. займає провідне місце у системі масової культури у Словенії. Приклад Т. Голоба й інших авторів-детективістів засвідчує тенденцію до створення національної версії масового продукту, який мав би допомогти вирізнити словенську літературу поміж інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Blatnik. A. Kdo mori slovenske žanrske pisce. V: I. Orel, ur., 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/ tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 2001. S. 93–103.
2. Golob T. Imam uspešnico – in kaj zdaj? URL: <https://www.erast.si/2017/05/imam-uspesnico-in-kaj-zdaj/> (data zvermennia: 26.04.2024)
3. Hladnik, M. Trivialna literatura. Ljubljana: DZS. 1983. 127 s.
4. Pregelj B. Zgledno omladno: trivialno v slovenski postmoderni književnosti. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 2007. 210 s.
5. Svetina P. Slovenski kriminalni roman pred drugo svetovno vojno. V: M. Hladnik in G. Kocijan ur., Slovenski roman: Mednarodni simpozij Obdobja-metode in zvrsti Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/ tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 2003. S. 259–263.
6. Vrhovnik, T. D. Kriminalno pripovedništvo in slovenska literatura. Literatura, 1993. Št. 5. S. 61–72.
7. Zupan Sosič A. Kriminalna uganka. Slavistična revija. 2001. št.49. S. 41–52.
8. Голоб Т. Озеро: роман / пер. зі словен. Мар'яни Климець. – Львів: Видавництво Анетти Антоненко. 2023. 360 с.
9. Голоб Т. Парк: роман / пер. зі словен. Мар'яни Климець. Львів: Видавництво Анетти Антоненко. 2023. 368 с.
10. Крапівник Г.О. Кримінальний жанр як феномен культурного споживання. *Грані*. №4. 2014. С. 76–80.
11. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр / Д : ЛАНДОН–ХХІ. 2011.

СЮЖЕТНО-ОБРАЗНА СПЕЦИФІКА РОМАНУ ВЛАДИСЛАВА РЕЙМОНТА «СЕЛЯНИ»

PLOT-FIGURATIVE SPECIFICS OF THE VLADISLAV REYMONT'S NOVEL "PEASANTS"

Назарець В.М.,

orcid.org/0000-0003-4980-5937

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри української мови і літератури та методик їх навчання

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

Саркісова І.А.,

orcid.org/0000-0002-0023-9383

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та літератури

Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»

Метою статті є дослідження сюжетно-образної специфіки роману В. Реймонта «Селяни». Зазначену мету реалізують такі завдання: 1) аналіз творчого задуму роману; 2) художня складова його проблематики; 3) сюжетна структура та система образів твору.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають історико-культурний, історико-літературний, а також загальнонаукові методи (синтез, узагальнення, систематизація тощо).

Об'єктом аналізу розвідки є роман В. Реймонта «Селяни». Предметом дослідження виступають художні особливості роману В. Реймонта «Селяни», зокрема, ідейно-тематична спрямованість та загостреність проблематики, сюжетно-фабульна організація твору та характеристика персонажної системи образів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дослідженні схарактеризовано особливості творчої постаті В. Реймонта, його ідейно-світоглядні та художні погляди, проаналізовано творчий метод письменника та специфіку художньої побудови роману «Селяни».

Унаслідок проведеного дослідження було встановлено, що: 1) Творчість В. Реймонта є знаменним етапом у розвитку польської прози початку ХХ ст. й, зокрема, її младапольського естетичного відгалуження; 2) Роман В. Реймонта «Селяни» став у національній літературі своєрідною енциклопедією і панорамною картиною зображення життя тогочасного етапу розвитку польського суспільства; 3) Спираючись на традиції своїх літературних попередників, зокрема, поему А. Міцкевича «Пан Тадеуш», В. Реймонт у романі «Селяни» в узагальненій формі відтворив головні суспільно-політичні й ментальні виклики та духовні запити сучасного йому польського суспільства; 4) Роман В. Реймонта «Селяни» є важливою ланкою у продовженні тяглості ідейних та літературних традицій національної літератури стосовно відображення проблематики життя польського селянства, тематики суголосної тогочасним тенденціям розвитку західноєвропейської і східнослов'янських літератур загалом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленні та розширенні літературознавчих рецепцій творчості В. Реймонта в обширі українського літературознавства.

Ключові слова: польська література, роман, проблематика, сюжетно-образна структура, система персонажів, ідейна тенденція.

The purpose of the article is to study the plot-figurative specifics of V. Raymont's novel «Peasants». The specified goal is realized by the following tasks: 1) analysis of the creative idea of the novel, 2) artistic components of its problems, 3) the plot structure and the image system of the work.

The theoretic and historical methodological basis of the research are the historical and cultural, historical and literary, as well as general scientific methods (synthesis, generalization, systematization, etc.).

The object of analysis exploration is the V. Raymont's novel «Peasants». The subject of the study is the artistic features of the V. Raymont's novel «The Peasants», in particular, the ideological and thematic orientation and acuteness of its problems, the story-plot organization of the work and the characteristics of the characters system of its images.

The scientific novelty of the obtained results is in the fact that the research characterizes the peculiarities of the creative figure of V. Raymont, his ideological and worldview and artistic views, analyzes his creative method and the specifics of the artistic construction of the novel «Peasants».

As a result of the conducted research, it was established that: 1) V. Raymont's work is a significant stage in the development of Polish prose of the beginning of the XXth century and, in particular, its Mladopolska aesthetic branch; 2) V. Raymont's novel «The Peasants» became a kind of encyclopedia and a panoramic picture of the life of the contemporary stage of the development of Polish society in national literature; 3) Relying on the traditions of his literary predecessors, in particular A. Mickiewicz's poem «Pan Tadeusz», V. Raymont in the novel «The Peasants» reproduced in a generalized form the main social and political and mental challenges and spiritual inquiries of his contemporary Polish society; 4) the V. Raymont's novel «The Peasants» is an important link in the continuation of the ideological and literary traditions of

national literature in relation to the reflection of the issues of the life of the Polish peasantry, a theme consistent with the contemporary trends in the development of Western European and Eastern Slavic literature in general.

We see the prospects for further research in the deepening and expansion of literary receptions of V. Raymont's work in the scope of Ukrainian literary studies.

Key words: Polish literature, novel, issues, plot-figurative structure, system of characters, ideological trend.

Постановка проблеми. Владислав Станіслав Реймонт – це другий, після Генрика Сенкевича, польський Нобелівський лауреат і один з найвизначніших представників младопольського покоління польської прози, у творчості якого, в цілому реалістичній, знайшли своє відображення численні модерністські впливи. В. Реймонт відомий як автор численних прозових збірок: «Зустріч» (1897), «На світанку» (1902), «Із щоденника» (1903), романів «Комедіантка» (1895), «Ферменти» (1896), «Земля обітована» (1898) та ін. Найбільш відомим і художньо довершеним у творчому спадку письменника є його роман «Селяни», удостоєний Нобелівської премії з літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість В. Реймонта в українському літературознавстві у різних теоретичних аспектах висвітлювалась у працях Г. Вервеса [2], Р. Радишевського [4, 5], А. Гурдуза [3], С. Бородиці [1]. Водночас, слід констатувати, що чимало аспектів поетики та проблематики роману В. Реймонта «Селяни» усе ще залишаються недостатньо дослідженими, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сюжетно-образної специфіки роману В. Реймонта «Селяни». Зазначену мету реалізують такі завдання: 1) аналіз творчого задуму роману, 2) художня складова його проблематики, 3) сюжетна структура та система образів твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман «Селяни» – це найдовершеніший у художньому відношенні й найвизначніший з творів В. Реймонта. Роман писався впродовж п'яти років, з 1904 по 1909 роки. Сам письменник вважав його своєю головною книгою, тому працював над ним надзвичайно ретельно і з захопленням. «Реймонт... працював так само багато, як один з його попередників Гюстав Флобер. Він завжди намагався побувати в тих місцях, де живуть і діють його літературні герої. Він подорожував разом з ними, відвідував їхні батьківські краї, ходив тими самим вулицями... Відомі навіть анекдоти про самозабуття Реймонта під час його роботи. Втікав він тоді від усіх, уникав родичів та приятелів, ніби ворогів, мовчав, курих цигарки і писав. Опис Ягниного весілля довів його до такого стану знесилення, що треба було викликати лікаря. Приїхавши, лікар був здивований,

бо за кілька днів перед тим бачив свого пацієнта у найкращому стані... Він знав вдачу письменника і тому тихо, але досить грізно запитав: "Що ви такого знову накоїли?" – Реймонт ледь помітно всміхнувся і сказав пошепки: "Танцював. Три дні танцював на сільському весіллі"» [4, с. 86]. Рівень внутрішньої вимогливості у В. Реймонта був настільки високим, що перший рукописний варіант вже готової книги він спалив і взявся писати все спочатку.

В 1909 році роман був закінчений і відразу ж перекладений на німецьку, а згодом і на французьку, угорську, іспанську, шведську, англійську та інші мови світу. В 1910-ті роки з'являються також українські переклади творів В. Реймонта. В романі «Селяни», у відповідності до його назви, змальована панорамна картина польського села кінця XIX – початку XX ст., відтворені соціальні, психологічні та морально-етичні суперечності, які визначали характерні особливості життя, праці та побуту польського селянина.

Центральною проблемою роману виступає «проблема землі». У свою чергу, вона виходить з реймонтівської концепції землі як такої кореневої основи та запоруки існування селянина, яка визначає не тільки суть та форми його трудової діяльності, але виходить далеко за її межі і самим безпосереднім чином впливає на формування та особливості світогляду, психології та моралі селянина. Позитивні та негативні наслідки впливу проблеми землі на душу окремо взятої людини і цілого сільського колективу й ставить за мету простежити у своєму романі В. Реймонт. У романі ця проблема розкривається на прикладі нелегкої життєвої долі членів родини сільського господаря-багатія Мацея Борини. Історія цієї родини становить фабульну основу твору й простежується упродовж усієї дії, але разом з тим в кожній з 4-х частин, на які письменник поділив свій роман, на передній план зображення висувається певне фабульне відгалуження цієї загальної історії, яке розкриває індивідуальні долі та характер взаєностосунків окремих членів цієї родини. Паралельно В. Реймонт вводить у роман ще одну фабульну лінію, зв'язану з історією колективної боротьби за землю мешканців села Ліпці, яка додатково доповнює і розкриває характери членів родини Мацея Борини.

Центральна для роману тема землі розкривається у творі письменника і в інших образах. Так,

стара Домінікова, як і Борина, не хоче відписати землю своїм двом дорослим синам, через що в її домі точаться постійні сварки, які врешті-решт закінчуються бійкою між матір'ю та старшим сином, що призводять Домінікову до каліцтва. Інша ліпещка селянка Ягустинка відписала своїм дітям землю, але тим зробила собі тільки гірше: рідні діти вигнали її з дому. Поряд з проблемою землі в романі «Селяни» порушуються й інші актуальні для тогочасного польського суспільства теми. У першу чергу – це тема класового розшарування польського села, яка призвела до різкого поділу селян на бідних та багатих, ще більш загострила соціальні суперечності на селі. Зубожілі селяни змушені йти в найми до таких же селян, як і вони самі, від яких часто терплять образи і навіть побої. Одним з найбільш яскравих виразів цієї суперечності в романі стає сцена одруження Мацея Борини з Ягною. Поки гості в будинку Борини весело святкують і розважаються, в хліву у Борини у страшних муках помирає його наймит Куба. В минулому учасник національно-визвольного повстання 1863 року, він, щоб якимось прогнати себе, тепер змушений працювати простим наймитом. Смерть Куби нікого особливо не схвилювала. Значне місце в романі Реймонта займає і національно-патріотичне питання. Своє розкриття в романі воно знаходить не лише в образі Куби, але й в образі поміщицького брата, який під час повстання 1863 року пліч-о-пліч з Кубою боровся проти росіян. Найбільш чітко ця тема розкривається у зв'язку з образом Роха, утаємниченого селянина, який прийшов у Ліпці невідомо звідки і займався там національно-патріотичною пропагандою. В. Реймонт також змальовує опір, який чинять селяни наказу влади відкрити у Ліпцях російську школу, натомість намагаються відкрити польськомовну школу, але їм це не вдається.

Система образів роману складна та розгалужена. В цілому у романі задіяно більше 150 персонажів, але з їхнього числа найбільш детально і послідовно письменник змальовує образи чотирьох головних героїв роману – Мацея Борини, Антека та його дружини Ганки, а також дружини Мацея Ягни. «Мацей Борина – перший господар у Ліпцях, як його називають односельці. Він використовує дешеву працю своїх наймитів, тримає сільську бідноту у постійних боргах. Головна його турбота – промножити своє господарство і земельні володіння. Одружуючись з Ягною, Борина радіє, що п'ять моргів її землі межують з його полем і що його наділ буде тепер ще більший. До бідняків він ставиться із погордою, як до

нероб і гультяїв. Егоїзм і черствість поєднуються в нього з мстивістю. Він ладен знищити рідного сина, щоб тільки зберегти престиж “зразкового сім'янина”. І водночас Реймонт наділяє Мацея низкою позитивних рис: на селі Борину поважають, до нього звертаються за порадою, цінують його думку... Борина навіть очолює селян у збройній сутичці з двірськими людьми поміщика за громадський ліс» [2, с. 10]. Борина людяно поставився до Ганки, підтримавши жінку та її дітей у важку хвилину. Ягну Борина кохає й обожнює і тільки після того, як вона зраджує його, змінює своє ставлення до неї на різко негативне та зневажливе. В образі Мацея Борини відтворений тип справжнього сільського господаря, досвідченого і працюючого землевласника, який міцно стоїть на ногах. Господарська міць Борини і його корінний, майже містичний зв'язок із землею, що немовби схиляється перед силою справжнього господаря, символічно виражена в останніх сценах 3-ї частини роману, у видінні Борини, яке він бачить перед смертю: «І в ці останні хвилини його життя дивне щось діялось навкруги: небо посіріло, мов цупке полотно, місяць зайшов, і весь навколишній світ наче раптом осліп, потонув у каламутній безодні. Здавалося, щось невідоме звелось десь і важкою ходою йшло в мороці, з тупотом, від якого двигтіла земля. Протяжний, зловісний шум долинув з лісу. Затремтіли на межах самотні дерева, дощ сухого листа з шелестом сипнув на колоски. Заколювалися хліба й трави, і з схвильованого поля під ногами Мацея знявся тривожний жалібний шепіт:

– Господарю! Господарю! – Зелені вуса ячменю тремтіли, наче від ридань, і гарячими поцілунками припадали до натружених ніг старого.

– Господарю! – здавалося, благали жита, заступаючи йому дорогу й роняли рясні сльози-росинки.

– Сумно заквилили якісь птахи, вітер заривав над головою, туман оповив його мокрою пряжею, а голоси дедалі гучнішали, звучали з усіх боків жалібно, не вгаваючи: Господарю! Господарю!..

Захитався Борина і здійняв до неба руки, наче підносячи дароносицю:

– Хвала тобі, Господи! – відповів і впав ниць перед тією божественною величчю.

Упав і вмер у цю хвилину Божого милосердя...» [7, с. 235–236].

Син Борини – Антек в перших частинах роману постає спочатку як повна протилежність батькові. Його мало цікавлять господарські справи, клопоти про сім'ю та дітей. Він запальний і незалежний. У своєму пристрасному коханні до Ягни

кидає виклик усім морально-етичним нормам поведінки, він ладен вбити батька і будь-кого, хто стане на його шляху. Батьківська господарська складка в Антекові, здавалось би, повністю втрачена, але подальший розвиток характеру Антека доводить, що це зовсім не так. Успадкувавши батьківське майно, він у процесі драматичної душевної боротьби все ж змушений визнати над собою владу споконвічних законів людського існування, які невблаганно підпорядковують волю окремої людини волі колективу: «Так уже воно має бути! Молодий за старим, син за батьком, завжди, поки на це твоя воля, Господи милосердний, – думав він суворо» [7, с. 307]. Сама невблаганна логіка життя перетворює у фіналі Антека на такого ж господаря, яким був і його батько.

Поведінка Ганки – дружини Антека – підпорядкована тим же жорстоким законам боротьби виживання, яке для селян означає боротьбу за землю. Ця боротьба внутрішньо загартує Ганку, пробуджує в її душі волю до життя. Від стану повного розпачу та розчарування, що охопив її після зради Антека та вигнання її сім'ї з дому Борини, вона проходить важкий життєвий шлях, долає усі труднощі, чим, зрештою, забезпечує повагу до себе з боку сільської громади і стає важливою ланкою та опорою в процесі внутрішнього переродження її чоловіка Антека. Ганка – сильна, але не жорстока натура. Вона здатна пробачити ту кривду, яку принесла їй легковажна поведінка Ягни, вона, чим може, допомагає обездоленим, хоча у відношенні до нероб або інтриганів, на зразок коваля, що полнеє за спадком Борини, вона виявляє неабияку твердість та рішучість характеру.

Образ Ягни в романі стоїть дещо осторонь інших образів. Легковажність поведінки Ягни, яка суперечить усім морально-етичним правилам, своєрідно врівноважується романтичною піднесеністю її характеру. Вона чесна, добра, обдарована розумом та вродою, але їй не вистачає внутрішньої душевної рівноваги, твердості характеру. Вона пасивна і податлива. Прагнучи щастя, вона легко піддається волі інших людей, не знаходить у собі сил протистояти стихійному вияву своїх почуттів, які штовхають її на аморальні вчинки. «Як ця свята земля була Ягусина душа – і таїла в собі незвідані глибини, хаос сонних мрій – неосяжна і несвідома власної сили, могутня і безвільна, без бажань і прагнень, мертва й безсмертна. І як цю землю навесні, скоряв її кожен вихор, обгортав і колисав, і ніс, куди хотів...» [6, с. 11].

Значне місце в образній системі роману В. Реймонта займає образ природи. Реймонт

виявив себе як справжній майстер пейзажу, який виконує у романі найрізноманітні функції. Пейзажем у романі часто відкриваються окремі розділи і три з чотирьох його частин. Пейзажі в романі виступають у ролі своєрідного емоційного акомпонементу до психологічних характеристик героїв, з'являються в авторських відступах, пов'язуються з описом сільськогосподарських робіт. Особливий зв'язок селянина з природою підкреслений і в композиційному поділі роману на чотири частини у відповідності до 4-х пір року: «Осінь», «Зима», «Весна», «Літо».

«У своїх загальних художніх принципах, – зауважує Р. Радишевський, – роман Реймонта виходить з реалістичної поетики, але водночас в його художній структурі можна відмітити елементи впливу модерністської прози. Насамперед в структурі роману знайшли яскраве відображення елементи натуралізму, які позначились на характері реймонтівської концепції людини та світу. У цілому, у відповідності до реалістичної поетики, Реймонт мотивує поведінку своїх персонажів дією на них соціального середовища, але при цьому окремі вчинки героїв визначаються у нього стихійними, природними інстинктами, які виводять зображені в романі конфлікти із сфери соціальної проблематики в площину боротьби за елементарне біологічне виживання, що зближує роман Реймонта з натуралістичною поетикою. У той же час в романі Реймонта помітні впливи поетики імпресіонізму, які, зокрема, знаходять свій вияв у “перенасиченості” сюжету пейзажними описами, в елементах символізації та міфологізації природи. Найбільш яскраво риси натуралізму та імпресіонізму позначились на образі Ягни і частково Мацея Борини» [4, с. 89].

Елементами модернізації позначений і мовний стиль роману. Мова «Селян» – це суміш літературного стилю з одним із мазовецьких діалектів. Стиль роману підкреслено експресивний, мова насичена метафорами і в окремих епізодах відчутно ритмізована. Новаторські, модерністські риси несе на собі і жанрова своєрідність роману. За жанровим типом він, з одного боку, зближується із жанром роману-епопеї, оскільки за обсягом охопленого матеріалу представляє з себе справжню енциклопедію сільського життя Польщі.

«Тетралогія Реймонта «Селяни» – своєрідна енциклопедія життя польського села на зламі двох сторіч. – Пише Г. Вервес. – У ній ми бачимо селянина з його працею і турботами в усі пори року – під час оранки, сівби, жнив; під час свят, розваг;

ми бачимо його, коли він поминає померлих; бачимо на різдво і у великдень, у піст і у храмове свято; самотнього або в колі сім'ї; найчастіше – у місцях масових сходин, скажімо, на досвітках, у корчмі, в костьолі, на ярмарку, в суді, на весіллі, на хрестинах і т. ін. Масові сцени, як правило, чергуються з детально виписаними характеристиками головних героїв та із змалюванням їхніх господарських інтересів, інтимних і родинних стосунків» [2, с. 8].

З іншого боку, у своїй жанровій побудові твір В. Реймонта нагадує й жанр роману-хроніки, який на кінець XIX – початок XX ст. отримує широке розповсюдження в сусідній, чеській літературі. Для цього типу роману був характерний докладний опис етнографічних та побутових реалій сільського життя, деталізоване зображення народних звичаїв, обрядів, специфіки сільсько-господарської діяльності людини. Це все має

місце і у романі В. Реймонта. Ще в 1909 році автор «Селян» був нагороджений в Польщі премією Левенталю, а в 1917 році престижною премією Миколая Рея від Польської Академії наук. Ще через рік роман було висунуто на здобуття Нобелівської премії з літератури, яку В. Реймонт отримав 13 листопада 1924 року.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті було проаналізовано комплекс питань, які стосуються творчих стимулів письменницького задуму роману В. Реймонта «Селяни», особливостей його художньої проблематики, перебігу та поєднання у художній композиції твору його окремих фабульних ліній, а також персонажної системи образів роману. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленні та розширенні літературознавчих рецепцій творчості В. Реймонта в обширі українського літературознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бородіца С.В. Наративний дискурс українського й польського реалізму крізь призму художніх текстів У. Самчука та В. Реймонта. *Науковий вісник Волинського національного університету*. 2011. № 13. С. 10–13.
2. Вервес Г. Творець селянського епосу. Реймонт В. Селяни. Роман. Частина I, II. Київ: Дніпро, 1985. С. 3–12.
3. Гурдуз А. «Битви» О. Кобилянської та В. Реймонта. На матеріалі новели «Битва» і роману «Селяни». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 8. С. 23–26.
4. Радишевський Р.П. Нарис історії польської літератури: у 2–х кн. Кн. 2. Київ: Талком, 2019. 544 с.
5. Радишевський Р.П. «Нобелівський» роман Владислава Реймонта. *Українська полоністика*. 2007. № 3–4. С. 263–276.
6. Реймонт В. Селяни. Роман. Частина I, II. Київ: Дніпро, 1985. 379 с.
7. Реймонт В. Селяни. Роман. Частина III, IV. Київ: Дніпро, 1985. 430 с.

**ІДЕНТИЧНІСТЬ ПЕРСОНАЖІВ КРИЗЬ МОВЛЕННЄВУ ХАРАКТЕРИСТИКУ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ НАДИ ГАШИЧ «ДЕВ'ЯТЬ ЖИТТІВ ПАНІ АДЕЛИ»)**

**IDENTITY OF CHARACTERS THROUGH SPEECH CHARACTERISTICS
(BASED ON THE MATERIAL OF NADA GAŠIĆ'S NOVEL TITLED
"THE NINE LIVES OF MRS ADELE")**

Хороз Н.С.,

orcid.org/0000-0001-5013-5817

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Василишин М.Б.,

orcid.org/0009-0006-7302-3061

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті проаналізовано особливості особистісної ідентичності головної героїні роману сучасної хорватської письменниці Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели». Мовленнєвий портрет є складовою частиною образу персонажа у цілому, його психологічного профілю, важливим засобом поетики характеротворення. Отож, одним із провідних елементів, які використовуються під час побудови мовленнєвого портрета, є взаємозв'язок мови героя та його характеру. Така характеристика чи не найскладнішим і найважливішим прийомом розкриття образу.

Загальна манера розмовляти, вживання в мовленні сталих висловів, жаргонізмів, вкраплень іншомовних слів тощо часто можуть більше розповісти про героя твору, ніж безпосередній опис, який подав автор.

Мовлення героїні роману Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели» є її своєрідною характеристикою й водночас розкриває інтенції авторки.

У результаті дослідження було встановлено, що мовленнєвий портрет пані Адели із роману Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели» є дуже промовистим і дає можливість сформувати уявлення про неї як персонажа, а відтак є важливою композиційною частиною усього тексту. Наді Гашич вдалося створити дуже непростий та суперечливий образ. Мова, якою розмовляє пані Адела, є її диференційною рисою. Вона здебільшого послуговується загребською (пургерською) говіркою кайкавського діалекту (вдаючись часом до вживання просторіччя та фразеологізмів), характерною для певного кола загребців, тож вона певним чином визначає Аделу класово (як старосвітську корінну мешканку столичного міста, яка любить елегантно вдягатися і гарно виглядати). Мовленнєвий аналіз також дозволив охарактеризувати героїню особистісно (як зверхню, примхливу маніпуляторку) та соціально (попри нестерпний характер, пані Адела є вразливою, самотньою старенькою, яка прагне любові). Загалом, мова пані Адели як стилістично маркований засіб вербального вираження думок, почуттів тощо є компонентом персонажа роману Нади Гашич.

Ключові слова: Нада Гашич, мовленнєва характеристика, ідентичність, загребська говірка, стилістично маркована лексика.

The peculiarities of the personal identity of the main character in a novel titled «The Nine Lives of Mrs. Adele» by the Croatian writer Nada Gašić are analyzed in the article. Speech representation is an integral part of the image of the personage as a whole, a component of his psychological profile, an important means of the poetics for character creation. So, one of the leading elements used in speech representation is the interrelation between the hero's language and his personality. Such characteristics are perhaps the most difficult and most important means of revealing the character's personality.

The general manner of speaking, using fixed expressions, jargon, interspersed foreign words, etc. can often tell more about the hero of the work than the direct description provided by the author.

The speech of the heroine of Nada Gašić's novel titled «The Nine Lives of Mrs. Adele» is her unique feature and at the same time reveals the author's intentions.

As a result of the research, it was established that the speech representation of Mrs. Adele in a novel titled «The Nine Lives of Mrs. Adele» by Nada Gašić is very eloquent and gives an opportunity to perceive her as a character, and therefore is an important part of the entire composition. Nada Gašić managed to create a very difficult and controversial character. The language Mrs. Adele speaks is her distinguishing feature. She mostly uses the Zagreb (Purger) dialect of the Kajkavian one (sometimes resorting to the use of colloquialisms and idioms), which is characteristic for a certain circle of Zagreb residents, so she in a certain way defines Adele in terms of class (as an old-world native inhabitant of the capital city who likes to dress elegantly and look good). Speech analysis also made it possible to characterize the heroine from individual (as a superior, capricious manipulator) and from social point of view (despite her unbearable character, Mrs. Adele is a vulnerable, lonely old woman who longs for love). In general, Ms. Adele's language as a stylistically marked means of verbal expression of thoughts, feelings, etc. is a component of the main character in a novel by Nada Gašić.

Key words: Nada Gašić, speech representation, identity, Zagreb dialect, stylistically marked vocabulary.

Постановка проблеми. Під час читання твору ми не лише зримо уявляємо героя, а й чуємо його мову з усіма її індивідуальними особливостями, тобто сприймаємо те, що в літературознавстві називають мовленнєвою характеристикою героя. Мова персонажа повною мірою розкриває його внутрішній світ, емоційний стан, спосіб життя і ставлення до оточення, наділяє індивідуальними особливостями та певними характерними рисами. У мові відбиваються психологічні та інтелектуальні, емоційні й соціальні параметри особистості. Таким чином, мовленнєва характеристика – складова характеристики персонажа, що містить у собі його манеру говорити, улюблені інтонації, мовні звороти, словниковий запас та артикуляційні особливості. Відмінність у мові окремої людини зумовлюється і рівнем її освіченості, і світоглядом, і віком, і місцевими мовними впливами, і настроєм, і душевним станом певної миті, і талантом. Усю сукупність оцих особливостей письменник має передати лише одним засобом – через слова та поєднання їх у речення. Роман Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели» є надзвичайно колоритним із точки зору мовлення персонажів. Аналіз мовленнєвої характеристики головної героїні роману хорватської письменниці Нади Гашич дав змогу відстежити особливості її особистісної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із творчістю сучасної хорватської письменниці Нади Гашич, твори якої у Хорватії стали справжніми літературними бестселлерами, український читач уже знайомий. Посприяли цьому переклади українською кількох її романів. Однак поетика творчості Нади Гашич залишається актуальною і маловивченою. Деякі аспекти її творчості досліджували хорватські літературознавці С. Шокац, П. Павличич, А. Ковачич, М. Єргович. Також романи хорватської письменниці були темами наукових розвідок українських літературознавиць А. Татаренко і Г. Улюри. Однак питання ідентичності персонажів романів Нади Гашич через їхні мовленнєві особливості досі не були предметом вивчення.

Метою дослідження є аналіз особливостей особистісної ідентичності головної героїні роману хорватської письменниці Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели» крізь її мовленнєву характеристику.

Виклад основного матеріалу. Уявний світ, створений письменником, постає як складна система художніх образів, яка і формує відповідне ставлення читача до описуваних в творі подій та персонажів. Складниками такої сис-

теми є образи конкретних персонажів твору, що, своєю чергою, є комплексами характеристик: авторського опису зовнішності, рис характеру та поведінки героя тощо. В художньому творі авторський опис персонажа на противагу живопису, де задум митця здійснюється лише за допомогою зовнішнього зображення, є лише одним із засобів його портретної характеристики. Важливим чинником створення образу персонажа в такому випадку стає мовленнєва характеристика героя, тобто симулювання можливих його реплік у різних комунікативних ситуаціях.

Репродукція особливостей мовлення персонажа без авторського коментаря стає прямим джерелом інформації для читача. Сприймаючи мовлення героя, читач не тільки звертає увагу на пряме значення того, що той виголосив, але й усвідомлює підтекст реплік, розуміє, чому, з якою метою їх вимовлено. Представлення у творі реплік героя без авторських коментарів дозволяє читачеві скласти власне враження про персонажа та сформувати своє до нього ставлення [2].

Хорватську письменницю Надю Гашич (1950) називають «найбільш загребською письменницею», Загреб виступає головним героєм усієї літературної творчості письменниці – в усіх творах вона описує його закутки, вулиці, райони, а також його мешканців у переломні і критичні моменти життя міста. Щоби зрозуміти особливості говірки загребців, слід звернутися до історії міста. За часів середньовіччя Загреб ще не було. Фортеці Градець і Каптол розміщувалися кожна на окремій горі, у них мешкали шляхтичі й ремісники. Бідні селяни не мали цього привілею, жили в селах довкола цих двох укріплених поселень, покинуті на милість варварів. У XIII столітті територію сучасного Загреба спустошили татари. Король Бела IV побачив необхідність заселити її, тож запросив селян, ремісників і торговців із дружньої Німецької імперії. З імміграцією німецького населення на території теперішнього Загреба поширилася німецька мова, яка протягом наступних століть мала великий вплив не лише на загребську говірку, але й на хорватську літературну мову.

У фортецях мешкали ремісники і купці. «Фортеця» німецькою – *Bürg*, а людина, яка в ній живе, – *Bürger*. Із часом слово видозмінилося і почало звучати як «*pürger*». Таким чином, пургерами первісно називали містян.

Пургер (хорв. *pürger*) у Хорватській енциклопедії має кілька значень: 1) міщанин (від нім. *Bürg* – *місто*, *Bürger* – мешканець міста), член міської громади (передовсім у середньовіччі і на початку

нового віку), яка в цілому є юридичним суб'єктом. 2) мешканець середньовічного Загреба; загалом назва загребців... 3) зниж., міщанин, філістер [5].

Тож пургерами почали називати людей, щонайменше три генерації яких народилися і проживали в Загребі. Первинне вживання поняття «пургер» стосувалося поважних, здебільшого заможних містян шляхетного походження (так званого «панства») із вишуканими манерами.

Тепер пургерська говірка вирізняє здебільшого населення старшого віку, яке мешкає у Загребі. Велика кількість німецьких слів, характерних для справжньої пургерської говірки, архаїзувалася і вийшла з ужитку, їх замінили слова з інших мов або літературної хорватської мови. Тепер справжніми пургерами здебільшого називають людей старшого віку, елегантно одягнених, які дотримуються вишуканого старосвітського етикету.

Про головну героїню роману Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели» читач чимало дізнається з діалогів і монологів протагоністів твору. Пані Адела Премець – досить жвава вісімдесятирічна жінка з центру Загреба, тобто типова пургерка, пенсіонерка (про її освіту, професію, колишнє місце роботи у тексті не згадується), вдова (поховала своїх двох чоловіків), бездітна. Покійний чоловік залишив їй чималий спадок – квартиру в центрі міста, відпочинковий будиночок на узбережжі, гробівець на престижному столичному кладовищі тощо, вона підтримує зв'язки з двома племінниками покійного чоловіка – Весною і Томо та кількома подругами. Пані Премець має ясний розум, вміло маніпулює племінниками, адже знає, що вони прагнуть отримати щедрий спадок від своєї тітки, а тому мусять бути завжди готові допомогти їй і виконати її забаганки. Мало не кожного дня Адела переписує свій заповіт, тож тримає родичів у постійній напрузі та зберігає інтригу.

Пані Адела здебільшого послуговується загребською (пургерською) говіркою кайкавського діалекту (із родичами, подругами, поліцією). Заголовок кожного розділу містить характерні для пургерської говірки демінутиви (*pusica, šetnjica, frizurica, klupica, knedlička, zahvalica, opravica, tortica*).

Можна було би стверджувати, що пані Адела на позір – старосвітська пургерка, яка любить елегантно вдягатися і виглядати (до прикладу, нарікає на Міністра охорони здоров'я за заходи безпеки під час пандемії коронавірусу, через які набрала зайвої ваги і не влазить у свою елегантну сукню).

Про старосвітськість пані Адели свідчать її уявлення, скажімо, про те, що «*frizer za dame*» –

це одне, а «*frizer za gospodu*» – щось геть інше, з огидою згадує й про «*one treće*». Вона взагалі не визнає новітніх трендів у іменах, тому сина племінниці Весни вперто знеособлено називає «*malički*», а не Ноа.

Однак Аделине мовлення (особливо монологічне) аж ніяк не можна назвати вишуканим. Часто воно присмачене просторічними словами та фразеологізмами (*drek, vrak, otići k vragu, dati frišku figu*).

Адела переходить на сяку-таку літературну мову, або радше штокавщину, лише коли зустрічає біля вокзалу хлопчика-переселенця з Боснії і Герцеговини, (бо розуміє, що він, мабуть, не збагне місцевої говірки), а також коли пише офіційного листа міському голові і листа до Міністра охорони здоров'я. До того ж, вона намагається спілкуватися літературною мовою з лікарем. У мить глибокого потрясіння теж переходить на штокавщину: «*Meni je netko zatresao krevet – s prizvukom dubinske prepasti u glasu ponovila je još glasnije na svima razumljivoj štokavici*» [4, с. 114].

Для Адели характерні типові для літніх людей риси: вона не вміє користуватися комп'ютером, інтернетом, не може засвоїти новомодних слів / неологізмів іншомовного походження, тому перекидує їх, надає їм невластивого значення, пам'ятає усі попередні назви вулиць, які багато разів перейменовували, крім теперішньої, боїться велосипедистів і самокатників, розмовляє сама зі собою. Про пані Аделу хорватський письменник і критик Міленко Єргович зазначає так: «*Вона неабияк захоплена написанням заповіту, а фактично шантажем потенційних спадкоємців. ... Замість кримінального трилера, ... розгортається соціальний роман, душевна сага упродовж усього кількох кроків, роман про Загреб – один з найкрасивіших, і, можливо, передусім, це роман про старість*» [6].

Оскільки мовлення є і засобом, і формою спілкування, воно безпосередньо пов'язане з психічними властивостями і станами особистості (прояв почуттів: настрої, афекти, ейфорія, тривога, фрустрація та ін.; вияв уваги: зосередженість, неухважність; вияв волі, рішучість, розгубленість, зібраність; вияв мислення: сумнів, впевненість; вияв уяви: мрії та ін. Такі вияви є відносно статичними моментами у психіці індивіда й безпосередньо по-різному виражаються в мовленні [3, с. 9]. Наведімо лише деякі з прикладів мовних виявів особистісних характеристик Адели, адже роман рясно пересипаний її численними монологами, у яких вона часто хвалить себе: «*Dobro je da nikog nisam nazvala,*

samo bi me ismijali» [4, с. 117], картає і сварить: «Adela, Adela, pa ni kavu više ne znaš skuhati kak spada» [4, с. 113], «Ma, daj Adela, dođdi k sebi! Ak nema nikoga u stanu, tek to bi se pročulo po kvartu. Adela, dođdi k sebi!» [4, с. 115], «Joj Adela, joj tebi Adela! Bedača stara... Joj, Adela!» [4, с. 194], часто також натрапляємо на монологи, які свідчать про самоспонування до дії: «Od sedenja niko još nikakvu sreču ni videl, odi ti Adela van! Dosta te je ona korona držala na stolcu. To ti je sve od toga Covida i od Stožera za obranu. Odi van!» [4, с. 118], «Ne buju oni tebe, aaa, ne! Ne daj se, Adela! Čuješ, ne daj se, Adela!» [4, с. 195], також Адела часто дискутує сама зі собою: «Ma da se i javi, a ne bude, rekel bi mi da nazovem policiju. Da nazovem Vesnu, njen bi muž rekel da se prvo upoznam s lopovima» [4, с. 115], підбадьорює: «A, ne budeš ti mene. Ne!» [4, с. 115], чи активно коментує події, людей, висловлює враження, емоції тощо. З тих коментарів читач безпосередньо дізнається про Аделине ставлення до родичів, подруг, сусідів, велосипедистів, представників влади та ін. Мова пані Адели у романі є також інтонаційно різною (від хвилювання під час примірки нової мари-нарки інтонація її голосу стала молодою, такою, яку назавжди зберігають люди, які в юності відчували себе красивими).

Пані Адела не любить дітей, мабуть, тому, що своїх не має, і себе таким чином заспокоює, що вони їй не потрібні. Однак своїми детальними біографічними фактами, починаючи від дитинства і закінчуючи сьогоденням, Адела ділиться саме з хлопчиком з Боснії. Очевидно, непроста родинна історія дитини розчулює Аделу, і вона розкривається. Так, у дитинстві Адела понад усе любила подорожувати з батьками потягом, подорожі завжди були цікавими і веселими. Тепер вона не любить вокзалів, адже в юності пережила драму, марно очікуючи на ньому людину, яка так і не прибула. Адела розповідає хлопчику про самотність і непотрібність, які її пригнічують, попри те, що має «своїх» (тобто родичів). У спілкуванні з хлопчиком вона на диво турботлива і співчутлива:

«A, sad ti meni reci, što ti radiš tu, na kolodvoru? To je opasno za djecu» [4, с. 84]. «Sad te ključeve i mobilni odmah metni pod majicu. Vidiš, tata se i toga boji da ti to netko ne bi uzeo. A onda, polako doma. Dobro? Jel znaš doći sam doma, ili da nazovemo tatu?» [4, с. 87]

«← Dobro, zlato, nemoj se ništa bojati, ali obećaj da više ne budeš sam dolazio na kolodvor. I obećaj da ćeš se ostati igrati s djecom. Kako oni, tako i ti. Dobro?»

Dječak je gurnuo ključeve i mobitel pod majicu, zamislio se, pa ponovo obukao jaknu.

– I kad budeš imao svoju djecu, budi dobar otac. I to obećaj. Dobro? I nađi si dobru ženu» [4, с. 87].

Особливий вияв туги і самотності прочитується в Аделиному монолозі про враження від відвідин занедбаного будинку для престарілих: «Pa, dobro, kao jače zapušteni hotel. Pa dobro... Nije to ni tak nova zgrada. Kak je, tak je. Možda budu obnovili? ... Je, i ovi na prvim katovima s ove strane, imaju jako, jako lepi pogled. Kak ne. Na svoju budućnost, valda. ... Adela, za prvi put ti je dosta. I to je već nešto da si uopće ušla u Dom. I to ti je šok, kak bi se reklo» [4, с. 121]. «Adela, ne daj se još malo! Izdrži kolko možeš, vidiš kaj te čeka. Nemoj ići doma sedeti pred televizijom! Odi se još malo prošetati, odi se z nekim razgovarati» [4, с. 123].

Пані Адела постійно бореться із самотністю, це особливо очевидно тоді, коли вона розмовляє сама зі собою, з воронами, тюльпаном, котом. Справжній зв'язок встановила не з родичами і не з подругами, а з незнайомцями – уже згаданим хлопчиком на вокзалі і жінкою на лавці, в якій сильно постраждав будинок під час землетрусу. Саме з ними вона відчула себе потрібною (врятувала хлопчика від поліції і вислухала жінку). А у ставленні родичів до себе вона відчувала лише їхню жагу до її спадщини.

Пік прояву самотності спостерігаємо, коли Адела слухає пісню Елвіса Преслі «Are you lonesome tonight», яка змушує її плакати від жалю до себе.

Крім того, зі спілкування пані Адели з її племінниками та іншими родичами, а також із діалогів родичів між собою дізнаємося, що взаємповага і любов між ними уявні (пані Адела, звертаючись до них, постійно вживає пестливі слова «zlato», «zlato tetino», «dragi moji»), а племінники у спілкуванні з тіткою переходять на її говірку, намагаючись їй догодити; коли котромусь із племінників спадає на гадку якась гарна ідея, пов'язана з Аделою, він обов'язково наголошує на тому, що ідея саме його (як у випадку, коли Томо запропонував організувати Аделин день народження). Однак це лише видимість близьких стосунків. Родичі вважають пані Аделу егоїстичною, владною, хитрою, шахраюватою, маніпулятивною і жадібною особою, охочою до алкоголю. Пані Адела ж уважає племінників не здатними ні на що корисне людьми, ласими до грошей, які тільки й чекають її смерті, аби домогтися спадку. Після конфлікту з одним із племінників, Адела телефонує до іншого. Критикує того з племінників, з яким щойно посварилася. Водночас родичі

її щиро й до сліз зворушують, коли вирішують організувати святкування її дня народження.

Не найкращими виявляються й Аделіні стосунки з подругами. Якщо спершу читач стає свідком щирих, теплих, приятельських, співчутливих взаємовідносин (щира туга за померлою товаришкою Іванкою, миле спілкування з подругою Бібою), то згодом бачить, що вони удавані (Аделіні подруги потай записалися до будинку для престарілих, не бажаючи там Аделиного товариства. Адела, глибоко вражена такою зрадою подруг, реагує злісно, саркастично, агресивно, ображає обох подруг, згадує їхні старі «гріхи») [4, с. 138–140].

Із Аделиних монологів та діалогів читач виявляє, що вона – вічно незадоволена буркотунка і мізантропка. Вона не любить сусідів, родичів, велосипедистів, не ладнає з подругами, критикує владу, постійно має зауваження до всіх і всього.

Зі змісту роману очевидно, що Адела – маніпуляторка, яка не гидує жодними методами аби досягти своєї мети чи реалізувати свій задум. Її жертвами стають племінники Весна і Томо, перукарка, гості-відпочивальники та ін.:

«Iza nje su bila dva braka; prvi davno, a drugi nedavno ugašen konačnim odlaskom supruga kojega je, za njegova života, kinjila i gnjavila, a nakon smrti poštovala i voljela skupa s naslijede- nom grobnicom u mirogojskim Arkadama, vikendicom u Crikvenici, popriličnom ušteđevinom i stanom od sto kvadrata u Bauerovoj ulici. Voljela je u taj svoj stan povremeno pozivati svoje najdraže i promatrati kome od njih oči nemirno lutaju, pa bi baš toga koji je vrludao pogledom po stanu već sutradan namamila na čaj u dvoje i obećava- la da će njoj, ili njemu, ostaviti i stan i ušteđevinu koju je, kako je to govorila, čuvala za crne dane. Kako bi sve bilo uvjerljivije dodavala bi: A o ostalom se budemo dogovorili» [4, с. 29].

Зрештою, пані Адела вдається до шахрайства, коли пише листа міському голові, обманує, що землетрус завдав її майну шкоди і просить відшкодування за розбитий нібито внаслідок землетрусу дорогий коньяк.

Адела часто буває іронічною, мстивою і злостивою, про що свідчать деякі з ілюстративних цитат роману:

«Nadam se da vozi mercedes, a ne ko njegov otac... – Adela je pokušala biti ironična, ali je odmah postala i ona oprezna, pa je prekinula rečenicu; znala je da Vesna ima grani- cu preko koje, obično, nije dala» [4, с. 69].

«Adela, naviknuta na dugogodišnje komplimente kako joj nitko ne bi dao ni šezdeset, ni sedamdeset,

kamoli ne- sretnih osamdeset... progutala je uvredu» [4, с. 38].

«Adelu je ova mladenka bolno ubola. Nije znala odakle je Danica izvukla ovu riječ...» [4, с. 38]

«– Ovak: ne preskakati ni jedan jedini obrok, znači uredno jesti pet put dnevno, obilno. A svaki, ali svaki obrok, završi- ti s malom žličicom dobre domaće svinjske masti, čašicom najboljeg francuskog konjaka i s velikom jušnom žlicom meda–pomno je u ogledalu pratila lica žena» [4, с. 41].

Користолюбство і марнославство Пані Адели, приміром, бачимо з розмови з племінниками, коли вона вимагає, щоби на її могилі був золотий хрест:

«– Hoću zlatni križ.

Praznu tišinu prekinula je Vesna.

– Teta...

– Teta – nastavio je za njom Tomica–na našoj grobnici takav križ, zlatni križ, uopće ne paše. Nemoj se srditi, ja bi prvo pozval staričara da provjeri statiku groba i križa, a onda se možemo razgovarati o novom križu. Ali zlatni, nikako.

– Zlatni, nikako–odvažila se Vesna.

– A zakaj ne? Ak može onaj drugi glavni križ na groblju biti zlatni, ak može katedrala imati nove zlatne križeve, zakaj moja grobnica, ne bi mogla imati zlatni križ?» [4, с. 67–68].

Водночас Адела меланхолійна, виявляє природний жаль за колишніми часами:

«– A znaš, zlato, da sam ja cijeloga života voljela putova- ti vlakom. Cijeloga života. Nekad ti se putovalo satima i satima. Do Rijeke se putovalo cijelu noć, a do Splita cijelu noć i bok zna koliko još. Uvijek se kasnilo. Ali roditelji su nosili puno hrane, pohali su se piceki, pekli su se kolači, u zelenim staklenim flašama nosila se voda, pa kad se popi- je, muški su na stanicama trčali na pumpu, po frišku vodu. Poneki je bome i ostao, ali bi nekako došao do Splita. Bilo je svega... Pogle! – pokazala je u smjeru Botaničkoga vrta – mi smo, djeca, tražili jesti kad bi vlak tek prošao Botanički. A poslije se pjevalo. Ne samo mi, djeca, nego i odrasli. Poznati i nepoznati. Dugo se pjevalo u vlakovima – zastala je: – A poslije više nije. Zapravo ne znam kad se prestalo pjevati» [4, с. 85–86].

Пані Адела також виявляє інтерес до чоловіків. Об'єктом її симпатії є Міністр охорони здоров'я, звіти якого щодо епідеміологічної ситуації в країні вона слухає щоранку, милується чоловіком, називаючи справжнім джентльменом і примовляючи: *jako, jako feš muškarac, jako privlačan, jako* [4, с. 22], на початку навіть має намір залишити йому у спадок усе своє майно.

Попри велику кількість негативних рис, пані Адела крізь призму мовлення постає вразли-

вою, самотньою жінкою, яка прагне любові найближчих людей, але боляче усвідомлює свою непотрібність: «*A tako, zlato, djece nisam imala, muževi, zapravo muž je umro, prijatelji polako odlaze zauvijek, a drugima ni-sam važna – Adela je povjerovala u svoju izjavu i čula suze u svom glasu*» [4, с. 85].

Адела до глибини душі любить своє місто, про що свідчить, зокрема, її розпач, коли вона побачила пошкоджений кафедральний собор після землетрусу: «*Majko Božja Bistrička, Majko Božja! Pa na televiziji to ne zglada tak ko u živo. Ne zglada tak... nesretno*» [4, с. 52] чи зруйновану трамвайну колію: «*Jojoj, deca, joj ljudi dragi, počistite te tračnice, već su počele hrđati, ne dajte štreku, trava je počela nicati, gotov nam je Zagreb ak trava počne nicati tam gde joj nije mesto! Čistite to, čupajte korov, glancajte, ljudi draagiii! Čistite, ne dajteee!*» [4, с. 55].

Наді Гашич вдалося створити дуже непростий та суперечливий образ. Маючи мету, а вона її має завжди, пані Адела ні перед чим не зупиняється: маніпулює людьми, як шаховими фігурами, і зазвичай досягає усього, що собі задумала. Найбільше це відчувають її племінники, які змушені під постійною загрозою виключення із заповіту виконувати всі її забаганки. Тим не менш, незважаючи на всю свою примхливість, маніпулятивність і егоїзм, що іноді зводять з розуму навіть читача, пані Адела загалом непогана людина, яка викликає щирий жаль. Підрунтям усіх її вчинків

є потреба в любові, особливо близьких людей, а натомість вона відчуває лише самотність і розгубленість через наближення неминучого кінця.

Висновки. Мовленнєвий портрет персонажа роману є одним із провідних засобів поетики характеротворення, він визначається як засіб художнього зображення героя, що полягає у підборі особливих для кожної дійової особи літературного твору слів, висловлювань і мовленнєвих зворотів. Він, зрештою, є частиною мовної особистості й самого автора художнього твору. Мовленнєвий портрет пані Адели із роману Нади Гашич «Дев'ять життів пані Адели» дозволяє читачеві сформулювати своє уявлення про неї як персонажа. Мова, якою розмовляє пані Адела, є її диференційною рисою. Вона здебільшого послуговується загребською (пургерською) говіркою кайкавського діалекту, яка сьогодні характерна лише для корінних загребців старшого покоління, старосвітських людей з вишуканими манерами. Однак Адела часом виходить за рамки старосвітської дами, вдаючись до вживання просторіччя та не надто витонченого поведіння. Аделине мовлення характеризує її особистісно (як зверхню, примхлива маніпуляторку) та соціально (як вразливу, самотню стареньку, яка прагне любові близьких), воно як стилістично маркований вербальний засіб створення образу персонажа є особливо важливою компонентою побудови роману Нади Гашич.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лисиченко Т. Ю. Мовленнєвий паспорт особистості як основа творення художнього образу: граматики та поетики помилок. *Лінгвістичні дослідження*. 2017. Вип. 46. С. 107–118.
2. Образцова О. М. Мовленнєва характеристика персонажу художнього твору як перекладацька проблема. *Одеський лінгвістичний вісник*. Випуск 6. Одеса: НУ ОЮА, 2015. С. 84–89.
3. Психологія мовлення і психолінгвістика. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Калмикова Л.О. та ін.; за ред. Л.О. Калмикової. К.: Переяслав Хмельницький педагогічний інститут, «Фенікс», 2008. 245 с. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/Kalmykova_Psykholohiia-movlennia-i-psykholinhvistyka.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
4. Gašić N. *Devet života gospođe Alede*. Zagreb: Sandorf, 2021. 219 s.
5. Hrvatska enciklopedija: веб-сайт. URL: <https://enciklopedija.hr> (дата звернення: 23.04.2024).
6. Jergović M. *Knjiga Nade Gašić nije lažni Rolex suvremene hrvatske književnosti*: URL: <https://express.24sata.hr/kultura/ovo-nije-lazni-rolex-nase-suvremene-knjizevnosti-25097> (дата звернення: 18.04.2024).

РОЗДІЛ 10 ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.111-6.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.37>

ОБРАЗ МАТЕРІ В ЕПІСТОЛЯРІЇ В. ЧЕРЧИЛЛЯ

THE MOTHER'S PORTRAIT IN W. CHURCHILL'S EPISTOLARY

Семенюк О.Б.,

orcid.org/0000-0001-6986-0656

доктор філософії з філології,

*старший викладач кафедри романо-германських мов
Національної академії Служби безпеки України*

У статті розглядається специфіка творення образу матері (адресата) на основі листування В.Черчилля із його матір'ю леді Рендольф Черчилль. Об'єктом дослідження є вибрані приватні листи В.Черчилля та його матері, що увійшли до збірки «My Darling Winston». Ці листи найправдивіше відтворюють картину родинних стосунків між сином і матір'ю, відкривають духовну близькість, історичні та сімейні колізії та хроніки із присмаком недосказаності. В той же час обопільні листи В.Черчилля та леді Рендольф передають суб'єктивний образ епістолярного комуніканта (адресата) крізь призму авторської ментальності та рефлексії.

Результати дослідження доводять, що символізм – одна із констант епістолярного ідіостилу Вінстона Черчилля. Асоціювання матері із Вечірньою зіркою (символом) притаманне приватним кореспонденціям В. Черчилля, у яких змальовуються конкретні життєві обставини та реальні люди. У таких листах його увага прикута до найменших візуальних, слухових і психологічних деталей. Образ матері наділений властивістю уособлювати, з одного боку, мудрість і керівництво, а з іншого, втілює захисну силу та пророцтво.

На основі проведеного аналізу приватного епістолярію В. Черчилля охарактеризовано головні жанрово-стильові особливості (домінанти), які стали ключовими прийомами при характеризуванні образу адресата (матері). З-поміж них виділяємо найприкметніші: створення психологічного портрету реципієнта у листах; розкриття внутрішнього світу адресата (лист-образ адресата); розкриття внутрішніх думок перед адресатом, налаштування емоційного зв'язку між адресантом та адресатом (лист-апелювання до адресата); наповнення листовної фабули підтекстом, символічними образами й асоціаціями, що наближують ці листи до новаторського стилю доби модернізму у пошуках нових формальних засобів (листи-портрети адресата).

Вищезгадані фактори дозволяють ідентифікувати портрет адресата в епістолярному діалозі та сприяють створенню тісного емоційного зв'язку (взаєморецепція) між адресантом та адресатом, присутність якого відчувається в родинному епістолярії В. Черчилля. Запропоновані засоби творення образу в приватному епістолярії В. Черчилля можуть бути предметом для подальших розвідок у цьому напрямку.

Ключові слова: епістолярій, образ, адресант, адресат, підтекст, символізм.

The article deals with the specificity of creating the mother's character (the addressee's portrait) based on epistolary of Winston Churchill and his mother. The object of the research is a selection of private letters between Winston Churchill and his mother, Lady Randolph Churchill. My Darling Winston, a collection of private correspondence casts the true light on a picture of family relationship between a son and a mother; it also reveals spiritual closeness between them, historical and family collisions and chronicles adding a touch of understatement. Moreover, mutual letters between Winston Churchill and Lady Randolph convey the subjective portrait of the epistolary recipient through the prism of authorial mentality and reflection.

The results of the conducted research demonstrate that symbolism is one of the constant of W. Churchill's individual style of writing. The mother's portrait which is associated with a symbolic image of an Evening star remains the principal theme of Churchill's private correspondence which reveals specific true to life situations and real people. In such letters the author's attention is focused on the tiniest visual, hearing and psychological details. The mother's character possesses a personification's quality, on the one hand, representing wisdom and guidance, while on the other hand, having a protective power and prophecy.

Based on the carried out analysis of W. Churchill's and his mother's private letters the main genre and stylistic features (dominants) have been characterized which have become the key techniques for portraying the addressee's character (a mother)/ Among other dominants we highlight the following: creating a psychological portrait of the addressee (a letter of an addressee's character); providing a fascinating insight into inner world of the recipient; revealing thoughts and feelings to the recipient (a letter of appealing to the recipient); setting the emotional connection (mutual reception) between the writer and the recipient; filling the epistolary plot with subtext, symbolic images and associations approaching these letters to innovative style of Modernism in search of new formal means (a letter of the addressee's portrait).

All the factors mentioned above let us identify the portrait of the recipient in the epistolary dialogue and contribute to creating close emotional link between the addressor and the addressee the presence of which is experienced in W. Churchill's family epistolary. Thus, the suggested means of creating the mother's portrait in W. Churchill's private epistolary may contribute to future research in this field.

Key words: epistolary, portrait, addressor, addressee, subtext, symbolism.

Постановка проблеми. Будь-яка історична доба, кожне наступне покоління читачів має право на власне прочитання мистецьких шедеврів. Процес творчої рецепції вітчизняної та зарубіжної літератури невичерпний. У зв'язку з цим епістолярій Вінстона Черчилля, письменника, лауреата Нобелівської премії з літератури, відомого державного і політичного діяча, що був на чолі свого народу у дуже непростий історичний період, є напрочуд злободенним для українського реципієнта. Завдяки сміливому і піднесеному епістолярному стилю політика й митця, притаманному йому красномовству, образності, афористичності, приватна кореспонденція В. Черчилля вийшла за вузькі межі інформативно-комунікативного функціонування й постала в один ряд із художніми та публіцистичними творами. Листування В. Черчилля (з членами родини, друзями) – напрочуд важливе інформаційне джерело для дослідників, яке дозволяє відкрити таємничий світ дитинства і юності британського політика й митця, простежити становлення його духовної особистості – це унікальне культурне надбання людства, що має художню, естетичну та історичну цінність для нащадків і дослідників художнього слова. Приватні кореспонденції В. Черчилля викликають жвавий інтерес і сьогодні, в еру активного цифрового спілкування, ми відчуваємо потребу у зануренні в інший світ, художнього слова та щирої розмови між адресантом і адресатом.

Аналіз досліджень. З аналізу останніх досліджень епістолярного тексту (В. Кузьменко, Галина Мазоха, Анна Ільків) випливає думка, що лист письменника – це поліфонічний текст, йому властивий *діалогізм* і орієнтація на конкретного адресата. Незважаючи на той факт, «що адресат кореспонденції не присутній під час її написання, його образ впливає на мотивацію, наміри автора епістоли, мету висловлювання» [1, с. 10]. Саме відчуття присутності адресата у тексті кореспонденції є необхідною умовою художності епістолярію митця.

Чимало наукових розвідок, проведених провідними вітчизняними та зарубіжними епістолографами, зокрема, В. Кузьменком, М. Коцюбинською, А. Ільків, Ю. Крістевою, Д. Альтман та іншими, пропонують різні підходи до інтерпретації листів письменника. Ряд дослідників епістолярного

стилю стверджують, що епістолярій письменника слід розглядати як поліфонічний жанр [2, с. 229], інші трактують письменницький лист як мета-жанрове явище, якому властиве злиття різних жанрових нарощень або жанрових модифікацій, що призводить до виникнення «жанру в жанрі» [3, с. 113]. Завдяки цьому він може слугувати матеріалом для відображення характеру письменника, щоб ми могли реконструювати психологічний портрет автора, з іншого боку, епістолярій письменника також слугує полотном для ідентифікації портрету адресата. Можемо погодитися із думкою Ю. Шевельова про те, що «кожен лист, спрямований до адресата, крім розкриття автопортрету автора, також несе образ адресата, конкретної особи [4, с. 17], що розкривається кризь призму автора.

Розвиваючи філософію епістолярного діалогу, Д. Альтман у своєму комплексному дослідженні «Epistolarity» («Епістолярність») дійшла висновку, що «Епістолярний дискурс є закодованою, хоча і не обов'язково незрозумілою мовою, код якої визначається конкретними відносинами: Я–Ти» [5, с. 120]. Таким чином, ми приходимо до думки про формування невидимого ланцюжка між письменником (Я) та реципієнтом (Ти) у їх мобільному спілкуванні, його мовчазним співавторством, що є провідним фактором тривалості епістолярного діалогу. Узагальнюючи наукові підходи до епістолярію письменника, ми припускаємо, що епістолярний жанр пропонує дві моделі, варті ретельного вивчення: образи адресата та адресанта, що передбачає різні рівні самопізнання: емоційний, ментальний, духовний та фізичний.

Епістолярний діалог, написаний В. Черчиллем і звернений до родини – матері і дружини, відрізняється від інших, у ньому дуже виразно проявляється рецептивний зв'язок між адресантом і адресатом, він також слугує матеріалом для декодування рис портрету адресата.

Постановка завдання. Саме метою нашої розвідки є дослідження художніх засобів реконструювання образу (портрету) матері (адресата) в родинному епістолярії В. Черчилля. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань:**

– ідентифікувати риси портрету матері в родинному епістолярії В. Черчилля;

– виявити жанрово-стильові домінанти та авторські прийоми характеризування образу матері (адресата);

– визначити композиційну структуру (листа) та жанрові модифікації листовних діалогів (матері і сина), що передають різний емоційний імператив та інтенції адресанта.

Виклад основного матеріалу. Найбільшу частину родинного епістолярію письменника становлять листи Вінстона Черчилля до матері. Загалом, їх обопільне листування налічує понад тисячу листів та записок впродовж сорока років, аж до дня смерті його матері (1881–1921). Перше повне зібрання двобічних листів Вінстона Черчилля та його матері Дженні Джером (*My darling Winston*) було видано Девідом Лоуфом у 2018 році. Саме ці листи, що увійшли до цієї збірки, за словами правнука Рейнольда Черчилля, «висвітлюють стосунки, які були стрижневими і вирішальними у зростанні особистості мого прадіда, його політичну філософію та моральне загартування» [6, с. 610].

Листування Вінстона Черчилля з матір'ю леді Рендольф – це тривалі «розмови на відстані», насичені не лише змістовними історіями-оповідями, але доповнені мотивами та роздумами, психологізмом, проте це – діалоги між двома спорідненими душами, незважаючи на іносказання, алегоричність, що є суттєвою ознакою родинного спілкування. Взаємні листи передають суб'єктивний образ епістолярного реципієнта крізь призму авторської ментальності та рефлексії. Адже листування – це перш за все спілкування, взаєморецепція на відстані між обома кореспондентами з різним складом авторської свідомості та характером.

Завдяки майстерності письменника відтворювати художній світ родинного спілкування у листах до членів родини, ми розглядаємо родинний епістолярій як літературний текст, який увібрав у себе багату палітру жанрових модифікацій, що включають пасажі розповідей, діалоги, медитації, ремінісценції та критичні нариси, які органічно вплітаються в сюжет листів, часто плавно переходять в ідилічні описи та виливи емоцій.

Листи-портрети адресата набувають різного жанрового і стильового забарвлення, їх зміст наповнюється підтекстом, символічними образами й асоціаціями. Образ матері, найдорожчої людини, закарбувався в свідомості хлопчика ще в ранньому віці і справив блискуче враження на малого Вінстона. «*Діамантова зірка в її волоссі, її улюблена прикраса – блиск якої затемнений сяючим німбом її очей. Її бажання усім догодити, її*

життєва насолода та щире бажання, щоб усі поділяли її радісне кредо, зробили її центром відданого їй оточення» [7, с. 4].

Перший портрет матері, який так захоплює описав юний Вінстон у своїх мемуарах «*My early life*», протиставляється спогадам дитинства відображених у його ранніх листах, де згадується розчарування матері неналежними результатами його навчання та поганою поведінкою в школі Гарроу. Однак молодий Вінстон обожавав свою матір, зізнаючись, «*My mother always seemed to me a fairy princess: a radiant being possessed of limitless riches and power...She shone for me like the Evening Star. I loved her dearly – but at a distance*» (*Моя мати завжди здавалася мені казковою принцесою: сяючою істотою, що володіла безмежним багатством і владою ... Вона сяяла (світлювала) мені, як Вечірня зірка. Я її дуже любив – але на відстані*) (Тут і далі переклад наш – О.С.) [7, с. 5].

У свідомості Вінстона образ його матері мав символічне значення – це втілення благородства, мудрих настанов, доброї аури, що виділялася із натовпу, не зважаючи на велику відстань між ними і розлуку. З одного боку, мати для нього виступала своєрідним дороговказом та уособлювала мудрість, а з іншого боку, її образ був наділений містичною силою. Йдучи вслід зорі своїм життєвим шляхом, за своєю мрією, керуючись мудрістю великої людини, письменник відобразив в епістолярній формі спосіб кристалізації власного характеру, а також передав риси характеру адресата. Листи Вінстона Черчилля до найдорожчої для нього людини доводять його емоційну залежність від матері, духовну близькість і демонструють широту її впливу на його армійське життя.

Символічний образ зірки згадується автором неодноразово стосовно його світлих перспектив, передбачаючи великі зміни чи переломні моменти у його житті, цей символ в епістолярії Черчилля ніколи не був передвісником лиха. Впродовж наступного десятиліття образ зірки залишається основною темою у листах Черчилля до матері, емоційним зв'язком із адресатом. Підкреслюючи свою готовність долати життєві перешкоди і твердість у цьому прагненні, Вінстон вважав, що обраний шлях вірний. У вересні 1897 року він упевнено висловив свою віру в листі до матері: «*Я вірю у свою зірку – тобто у те, що я покликаний щось зробити у світі*» [9, с. 222]. Він відчував оптимізм щодо своєї політичної кар'єри, коли писав: «*I feel plenty of confidence in myself now and am certain I shall do something in the world – if physical injury does not befall me*» («*Зараз я відчу-*

ваю велику впевненість у собі і впевнений, що я щось зроблю у світі – якщо фізична травма мене не спіткає») [9, с. 813].

Оптимістичний погляд на життя контрастував із реальністю, в якій він перебував на період своєї служби в Індії, Єгипті та на Кубі. У найважчі для всієї родини часи банкрутства та смертельної хвороби батька Вінстон страждав від тривоги через відсутність хороших новин від матері про реальний стан здоров'я батька. В. Черчилль регулярно надсилав листи, сповненні відчаю: «Дорога матусю, я сподіваюся, що Ви почуваетесь добре, і втома від подорожей, а також тривога, яку Ви, напевно, відчуваєте з приводу тата – не позначається на вашому самопочутті. Я не можу передати словами, як я хочу бачити Вас знову і як я з нетерпінням чекаю Вашого повернення» (2 листопада 1894 р.) [10, с. 531].

Епістолярні діалоги Черчилля це не лише короткі сімейні розмови, це засіб психологізації та рецепції між обома близькими та водночас контрастними комунікантами. Це свого роду незриме наближення до душі адресанта, відтворення його складних душевних переживань, аналіз власних почуттів і дій та вчинків реципієнта, зовнішніх умов та обставин, що провокують таку поведінку. У процесі спілкування як письменник, так і реципієнт починають демонструвати проникливе розуміння причин і мотивів своїх вчинків та поведінки, тому життєво важливу роль відіграватиме здатність митця налаштуватися на певний регістр оповіді, внутрішній стан його адресата, який залежить від потреби у листуванні з конкретним адресатом. Листи леді Рендольф до Вінстона завжди скромні і часто позбавленні сентиментів та ніжних чи експресивних слів, але випромінюють світло любові, і, коли потрібно, вони можуть бути як повчаннями, так і зворушливими посланнями, різні за призначенням і жанровими варіаціями: лист-опіка, лист-порада, лист-співчуття, лист-прохання, лист-повчання, лист-пророкування тощо.

Мати Черчилля виконувала для сина роль його помічника, секретаря і радника, допомагала влаштувати літературну кар'єру. Виступаючи як близька довірена особа у питаннях політики, фінансів, літературного та суспільного життя, леді Рендольф у своїх листах до сина демонструвала тенденцію читати Вінстону «мораль» або бути найкращим радником у всіх справах. У листі до Вінстона Черчилля від 18 березня 1897 року леді Рендольф писала: «Рідний мій, я не спала вчора вночі, думаючи про тебе і про те, як сильно я хотіла б тобі допомогти – якби лише у мене були

б гроші, я б це зробила. Я так пишаюся тобою та всіма твоїми чудовими та благородними якостями. Я впевнена, що якщо ти виживеш, ти створиши собі ім'я, але я знаю, що для цього ти повинен бути суворішим – не проти жертвувати собою і не відмовляти собі» [8, с. 201]. Критичні судження матері щодо екстравагантності Вінстона в основній композиційній частині листа спрямовані радше на те, щоб проінформувати та навчити сина, як вести фінансові справи, аніж засуджувати та картати його. Наступна тема у сюжеті розповіді, що викликає занепокоєння у адресанта, це надання поради сину щодо його можливого переїзду до Єгипту. З цієї причини автор листа застосовує вагомий аргумент, щоб переконати його (адресата) виконати її (матері) рекомендації. «Я думаю, Ви передумали щодо Криту <... > Я вважаю, що у Трансваалі справи виглядають серйознішими ... Ви, мабуть, уже вирушили додому!» [8, с. 201].

Черчилль не завжди був поміркованим і очікування відповіді від адресата переживав боліче. Лист-благання звучить як молитва, звернена до матері із проханням не забувати про сина: «*Mamma – you are a dear. Do write long letters and believe me – every word will be appreciated*» (Мамо, дороженька. Пишіть довгі листи і повірте мені – кожне слово буде оцінено) [10, с. 778].

Звертаючись у листі до матері, котра неодноразово застерігала його утримуватися від критики військової служби, шукаючи рівноваги та узгодження своїх намірів чи дій, він покладається на здоровий глузд і мудрість рідної людини, яка додає сил для подолання труднощів. У листі до матері від 21 квітня 1897 року Вінстон висловлює свої наміри піти на фронт як військовий кореспондент, але думка адресата превалює над власною думкою і може вплинути на загальне рішення. «*Which side to go on. This is, my dearest Mamma, must depend on you. You must decide ... These arrangements I leave to you and I hope when I arrive at Brindise I shall find the whole thing cut and dried*» (На чий бік пристати, це має залежати від тебе, моя дорога матусю. Ти повинна вирішити... Це я залишаю на тебе і коли я прибуду у Брейндайз все вже буде вирішено) [8, с. 210].

Важливо підкреслити роль сімейного дискурсу, що включає винахідливу амплітуду ласкавих звертань, притаманних сімейному епістолярію Черчилля, який може багато розповісти про характери адресанта та адресата, психологічний «клімат» їх епістолярного середовища. Листи матері та сина ілюструють сімейні цінності, прозу та етику стосунків, високий рівень відвер-

тості та неформальності, хоча авторитет та повага до матері переважають в листуванні матері-сина. Епістолярні привітання (вступні фрази) та прощання / заключні слова вказують на рівень комунікативних зв'язків (контактності) між двома учасниками епістолярного діалогу, наголошуючи на рівні знайомства та тісних сімейних зв'язків. В очікуванні епістолярної розмови Вінстон починає свої довгі листи з типових для нього: «*My dearest Mamma*» (*Моя найдорожча мамо*). У дитячому віці у листі до своєї мами восьмирічний Вінстон використовував звертання: «*My own darling Mummy*» («*Моя любя матусю*»). Письменник зазвичай завершував свої листи чуттєвими словами, властивими люблячому сину: «*With best love & kisses I remain, Ever your loving and affectionate son Winston*» (*З усією любов'ю та поцілунками я залишаюся завжди твоїм люблячим та ніжним сином Вінстоном*) (21 жовтня 1894 р.) [8, с. 109].

Натомість зміст наступного циклу листів, написаних пізніше, впродовж 1898–1903 років, демонструє згасання ніжності, хоча в заключних словах все ще зберігається звичний тон затишку, притаманний сімейному колу: «*Ever your loving son Winston S.C.*» (*Завжди твій люблячий син Вінстон С.К.*) (1898). Це може пояснити рівень поваги до матері та відданості сімейним цінностям, а також любові, яка ніколи не згасне, незважаючи на те, що вони обоє жили «у хвилюючі часи» [10, с. 777].

«*My dearest Winston, I am intensely proud of you, & apart from this, my heart goes out to you & I understand you as no other woman ever will...your political career will lead you to big things*» (*Дорогий Внстоне, я дуже пишаюся тобою і крім цього моє серце до тебе лине, і я розумію тебе, як жодна інша жінка ніколи не зрозуміє... твоя політична кар'єра приведе тебе до великих справ*) [8, с. 368]. Це твердження звучить як пророцтво, але воно також передає відчуття емоційного спокою, який передається від адресанта до адресата, і впевненість у перспективах свого сина (адресата), оскільки влада матері над сином буде тривалою.

З початку 1900-х років листування матері та сина стало доволі рідкісним явищем – короткими розмовами на відстані з інтервалом у кілька місяців, що позначилося на їхній відвертості та щирості розмов, хоча іноді Вінстон нагадував про вза-

ємні зв'язки, стверджуючи: «*I do not forget you. But we are both busy people, absorbed in our own affairs, and at present independent. Naturally we see little of each other. Naturally that makes no difference to our feelings*» (*Я Вас не забуваю. Але ми обоє – зайняті люди, занурені у свої власні справи, і незалежні. Природно, що ми мало бачимося, природно (зрозуміло), це не змінює наші почуття*) [11, с. 103]. Лист-нагадування про себе від Вінстона виконує дві взаємні функції, передані анафоричною структурою, щоб не лише досягти художнього ефекту, але й підкреслити намір письменника висловити непряме вибачення за припинення епістолярного діалогу, хоча письменник тут гарантує, що адресат (реципієнт) підтримує емоційний контакт, незважаючи на відсутність особистого контакту.

Висновки. Проведений аналіз родинного епістолярію В.Черчилля засвідчив найбільш прикметні ознаки – домінанти, які стали ключовими прийомами характеризування образу адресата (матері). З-поміж них виділяємо наступне:

– створення психологічного портрету реципієнта у листах, розкриття внутрішнього світу адресата (*лист-образ адресата*);

– розкриттю внутрішніх думок перед адресатом, налаштуванню емоційного зв'язку між адресантом та адресатом (*лист-апелювання до адресата*);

– наповнення листовної фабули підтекстом, символічними образами й асоціаціями, що наближують ці листи до новаторського стилю доби модернізму у пошуках нових формальних засобів (*листи-портрети адресата*);

– композиція листа леді Рандольф до сина вбирає в себе ряд жанрових модифікацій у межах одного листа, що передають різний емоційний імператив: *лист-докір*, *лист-критика*, *лист-(схвальна) оцінка*, водночас становлять змістову цілісність, і пройняті дидактизмом та повчаннями.

Проаналізований родинний епістолярій В. Черчилля дозволяє стверджувати, що приватні кореспонденції непересічних особистостей викликають значний науковий інтерес та надалі посідатимуть вагоме місце у майбутніх дослідженнях через проблематику та художність, стилістичну довершеність та інтроспекцію духу та традицій епохи, репрезентовану в образах адресанта та адресата.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазоха Г. С. Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярію другої половини ХХ століття : автореф. дис. д-ра філол. наук : 10.01.01; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 35 с. URL : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення : 23.06.2023).

2. Кузьменко В. І. У всесвіті слова: літературно-критичні студії. Київ: Друге дихання, 2018. 684 с.

-
3. Ільків А. В. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2006. 372 с.
 4. Шевельов Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах. *Сучасність*. Мюнхен : Українське товариство закордонних студій, 1983. № 12. С. 7–38.
 5. Altman J. G. *Epistolarity: approaches to a form*. Columbus : Ohio State University Press, 1982. 252 p.
 6. McMoran C., Moran W. *Winston Churchill: the Struggle for Survival, 1940–1965*. London : Sphere, 1968. 864 p.
 7. Churchill, W. S. *My Early Life: A Roving Commission*. Introduction copyright by William Manchester: New York: Touchstone, 1996. 388 p.
 8. Lough D. *Darling Winston: Forty Years of Letters between Winston Churchill and His Mother*. London: Head of Zeus Ltd., 2018. 576 p.
 9. Churchill R. S. *Winston S. Churchill. Companion. Vol. 1, pt. 2 (1896–1900)*. Boston : Houghton Mifflin Company, 1967. P. 679–1290.
 10. Churchill R. S. *Winston S. Churchill. Companion. Vol. 1, pt. 1 (1874–1896)*. Boston : Houghton Mifflin Company, 1967. 678 p.
 11. Churchill R. S. *Winston S. Churchill. Companion. Vol. 2, pt. 1 (1901–1907)*. Boston : Houghton Mifflin Company, 1969. 675 p.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 33
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,58.
Підписано до друку: 29.05.2024. Замов. № 0624/407. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.